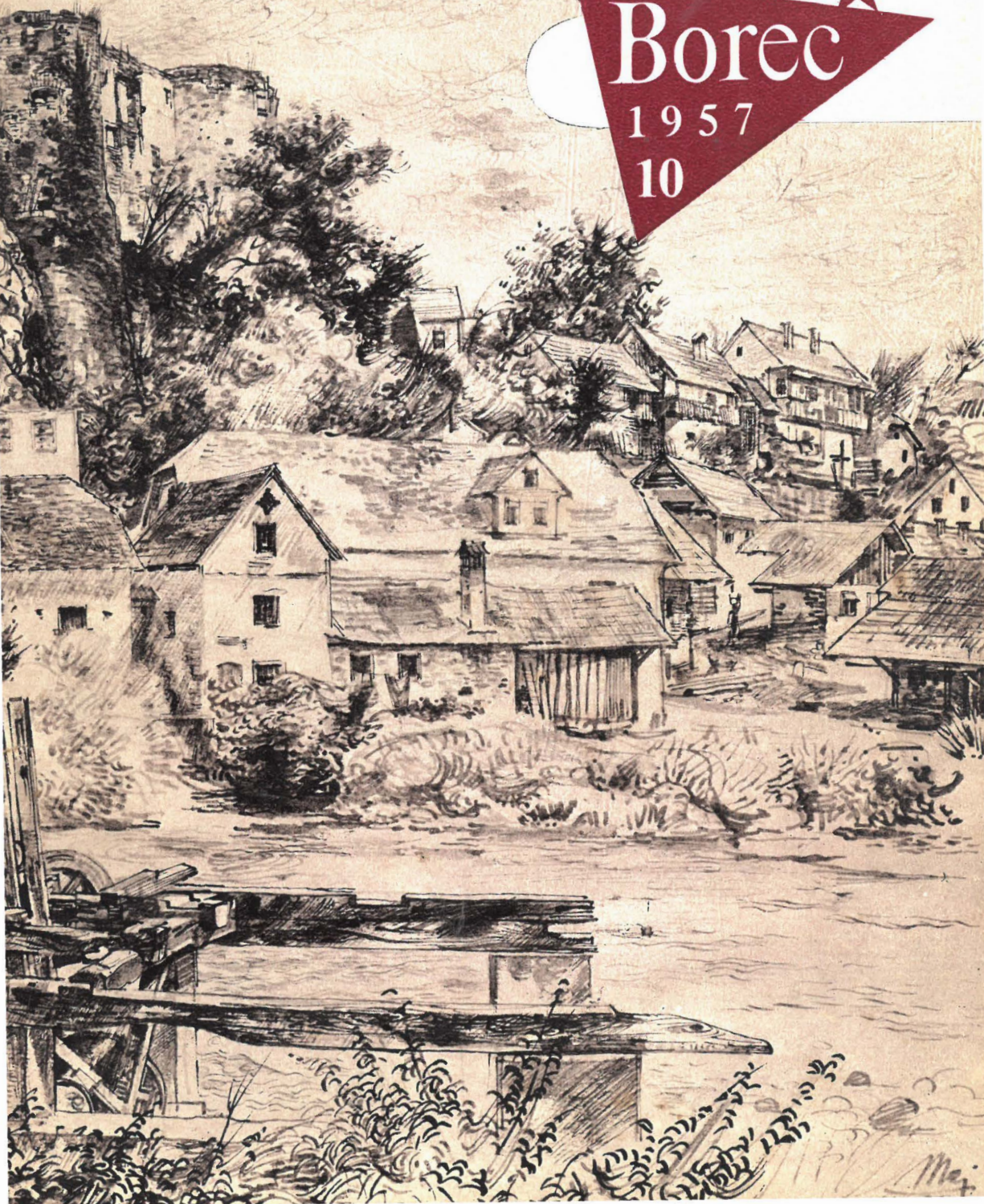

Dopisna ekonomska srednja šola za bivše borce je upravičila svoj obstoj (Franc Pokovec-Poki)	377
V spomin na Toneta Tomšiča	378
Opoldne v ječi (Valentin Cundrič)	380
»Selitev« in »partizanska kolona« (dr. Stane Mikuž)	381
Pomladila sem se med vami	382
Obisk pri mrtvih partizanih (Crtomir Sinkovec)	383
Hajka (Vasja Ocvirk)	387
Vse okoli »Edinega izhoda« (B. A.)	388
Upor mornarjev v Boki Kotorski leta 1918 (Fabiijan Trgo)	389
V Pulju 1918. leta (Fabiijan Trgo)	391
Pismo iz Judenburga	392
»To je moj sin«	393
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	394
Pravo, pravcato bojišče (Niko Isajević)	397
»Tu glas svobodne Alžirije«	398
Tisti, ki prinaša svetlobo	400
Partizanski praznik (Boris Zagorec)	401
Do konca v zavzetosti (dr. Bogomir Magajna)	403
Nove knjige	404
Pregled razvoja NOB v Sloveniji (Franček Saje)	405
Za zgodovinsko objektivnost! (Franček Saje)	406
Franciška Ščurk-Dunja	407
TAKO SMO ZACELI – TAKO SMO ŽIVELI: Inženirci osvobodilnega podzemlja (Rudi Ganziti-Grad)	408
Pojasnilo	408
Prve svobodne volitve v Smarjeti (Jože Lužar)	411
Pomenek o komisarijih (Matevž Hace)	413
Spopadi v fjordih (S. K.)	415
Usodno srečanje (Rado Meglič)	416
Od Kolpe do Snežnika so padali strelji (Franc Kržišnik-Ris)	418
Ljudje iz podvodne čete (V. H.)	420
Iz zapiskov minersko-sabotažne čete (Marjan Klatzer)	422
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV: Visoka šola jeseniških železarjev (N. Z.)	423
Delegaciji ZB NOV Jugoslavije sta odšli v SZ in na Poljsko	423
Izrečeno in zapisano (N. Z.)	424
Otroci naj se čimprej zaposlijo	425
Spomeniki svobode na Jelovici	426
Pravica do invalidnine na podlagi več osnov	427
Tudi v Skofji Lokl topografska ekipa (S. P.)	428
Kratke novice	431

Slika na ovitku — Dore Klemenčič-Maj: Pogled na Žužemberk

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštini predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštini predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Ključni, tisk in vezava: Tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

PRIPOROČAMO . . .

Vsem bralcem in naročnikom sporočamo, da je Založba »Borec« izdala umetniške novoletne čestitke z reprodukcijami akad. slikarja prof. Božidarja Jakca (motivi iz NOB in drugi slovenski motivi). Voščilnice s kuverto stanejo 35 dinarjev.

Založba »Borec« je izdala tudi žepne koledarje za leto 1958, v katerih so mimo drugega zanimivega gradiva objavljeni tudi krajevni prazniki. Žepni koledar, vezan v usnje, stane 350 dinarjev.

Harmonikarjem in harmonikarskim zborom ter ostalim ljubiteljem partizanskih pesmi priporočamo pesmarico »Partizanske koračnice za harmoniko«, v kateri je 25 partizanskih pesmi, prirejenih za harmoniko. Pesmarica stane 200 dinarjev. Pri večjih naročilih daje mo 15 do 20 odstotkov popusta.

Vse omenjene publikacije lahko naročite pri Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, p. p. 195.

Podpis na menici

Prosil me je, da bi mu s podpisom na menici potrdil prijateljstvo. Težko je bilo odreči. Tako nepričakovano me je vprašal, da za pameten izgovor nisem imel časa. Postal sem mu porok za motor, katerega ropot me bo spremljal, dokler dolg ne bo poplačan. Vse bi še slo, če . . .

Stala sva pred trgovino z razstavljenimi najnovejšimi radijskimi aparati. »Koliko ljudi je zadolženih, zakaj ne bi še midva poizkusila? Posojilo bova najela pri

Mestni hranilnici ljubljanski

in glasbe, ki si jo oba želiva, nama ne bo manjkalo!« Ko bi vedela, kakšno bučno »glasbo« že imam v glavi! Podpis na menici sem ji namreč zamolčal. Pri tako velikem poroštvu posojaja za sebe gotovo ne bi dobil. »Že, že, lepo bi bilo, ampak kar ne morem se odločiti,« sem ji ugovarjal. Posojilo, iskanje porokov, odplačevanje, vse sem ji prikazal kar se da črnogledno, čeprav sem imel iste želje kot ona. Nasprotno, postal sem celo zagovornik varčevanja. Kaj si je pri tem mislila, ne vem, le gledala me je, kot bi ne bil njen mož. Vedel sem, da kar sem si skuhal, bom moral izpeljati do konca.

*

Nekaj mesecev pozneje sem opravil že svojo redno pot v hranilnico. Tudi on je prišel. »Počasi gre tole odplačevanje,« je tarnal, »nikakor se ne premakne.« »Tudi jaz varčujem,« sem ga potolažil, »samo ne za nazaj, ampak vnaprej. Namesto dolga imam hranilno knjižico, po tvoji zaslugi,« sem mu pojasnil. Ni me takoj razumel, kot me tudi žena ni. Rekla je le, da sem se spremenil, da me je vesela itd.

Zdaj, ko sva si že kupila radio s prihranki in je brnenje motorja vedno tišje — kmalu bo plačan, sem ženi zaupal svojo skrivnost. Smejala se mi je, vendar sva se takoj pogovorila o novih potrebah, za katere bom moral še vnaprej varčevati. Upam, da bom to odslej laže, tudi brez poroštva storil.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 10 — Letnik IX — Oktober 1957

Dopisna ekonomska srednja šola za bivše borce je upravičila svoj obstoj

PRVIM SEMESTER Dopisne srednje ekonomske šole za bivše borce in aktiviste je končan — do diplome imajo torej še pet semestrov. Čeprav je pot do kočnega uspeha še dolga, lahko trdimo, da je večina dijakov — dopisnikov najhujšo preizkušnjo prestala. Skoraj vsakdo je po prvih predavanjih in pri šolskih nalogah razočaran ugotovil vrzeli v svoji osnovni izobrazbi. Nekateri s predvojno osemletko so že pri uvodnih predavanjih, ko je bila ponovitev snovi iz nižje gimnazije, spoznali, da je snov zanje preveč zahtevna. Marsikdo je šoli razočaran vrnil predavanja s pripombo, da je spoznal, kako prav je imelo vodstvo šole, ki je težilo, da se vanjo vpišejo le tovariši s predpisano osnovno izobrazbo. Tudi tisti dopisniki, ki so po vojni na hitro v raznih tečajih in večernih gimnazijah prešli snov in dobili priznanje končne nižje srednje šole, niso bili mnogo na boljšem. Zakaj to znanje jim je kmalu skopnelo. Predvojni dijaki nižjih gimnazij in meščanskih šol pa so ugotavljali, da so že mnogo pozabili. Tem ugotovitvam se je pridružilo še spoznanje o težavnejšem dojemanju snovi v zrelejših letih in o pomanjkanju sistema v učenju. Te in razne druge težave so že po prvih mesecih povzročile boljši izbor dopisnikov kot vse komisije, ki so v tem smislu delovale že pred začetkom šole.

Pripravljalni tečaj

Da bi pri bodočih letnikih Dopisne šole lažje premagali težave, je Glavni odbor ZB organiziral Dopisni šestmesečni priprav-

ljalni tečaj. Le-ta bo vsaj približno izravnal nivo osnovne izobrazbe kandidatov za sprejem v Dopisno ekonomsko srednjo šolo. V šestih mesecih je, razumljivo, nemogoče obvladati snov vseh predmetov nižje gimnazije ali osemletke. Za večino tečajnikov to tudi ni nujno. Vsi so odrasli in so že obiskovali različne šole in tečaje. Več kot polovica je že v preteklosti predelovala snov, vendar jim je znanje splahnelo, ali zaradi površnega učenja ali zaradi dobe, ki jih loči od tedaj, ko so obiskovali šolo. Prav zato se je vodstvo šole odločilo, naj kandidati predelajo v tečaju snov nižje gimnazije iz slovenščine, matematike, kemije in zemljepisa, ker so bili prav ti predmeti za dopisnike prvega semestra najtrši oreh.

Pripravljalni tečaj deluje tako kot Dopisna šola. Dopisniki sprejemajo redno tedensko pisana predavanja z vsemi potrebnimi prilogi. Tečajniki morajo izdelati naloge in jih poslati v popravek in oceno svojim profesorjem. Vodstvo šole vrača tečajnikom popravljene in ocenjene naloge z napotki za nadaljnje učenje na seminarske centre, organizirane na ustreznih rednih šolah najmanj enkrat mesečno, kjer jih tečajniki ob prihodu na seminar dvignejo. Profesorji in učitelji v teh centrih bodo na rednih seminarjih kontrolirali znanje tečajnikov in z njimi utrjevali do tedaj vzeto snov. Od časa do časa bodo pisali tudi kontrolne šolske naloge. Ob koncu tečaja — trajal bo ves zimski semester — bodo tečajniki opravljali izpite (iz slovenščine in matematike, na nižjih gimnazijah in osemletkah, pred rednimi izpitnimi komisijami).

Po teh izpitih bo še kontrolna naloga iz ostalih dveh predmetov. Kdor bo pozitivno ocenjen, bo opravil s tem že sprejemni izpit za Dopisno šolo.

Ta način dopolnitve in osvežitve znanja bo resna priprava tečajnikov za Dopisno šolo. Vsi tisti, ki se resno ne bodo lotili učenja, bodo omagali že med tečajem. Slab uspeh v tečaju pa bo najbrž marsikomu dokazal, da je šola z 11 predmeti zaenkrat še pretrd oreh zanj.

Pomoč dopisnikom

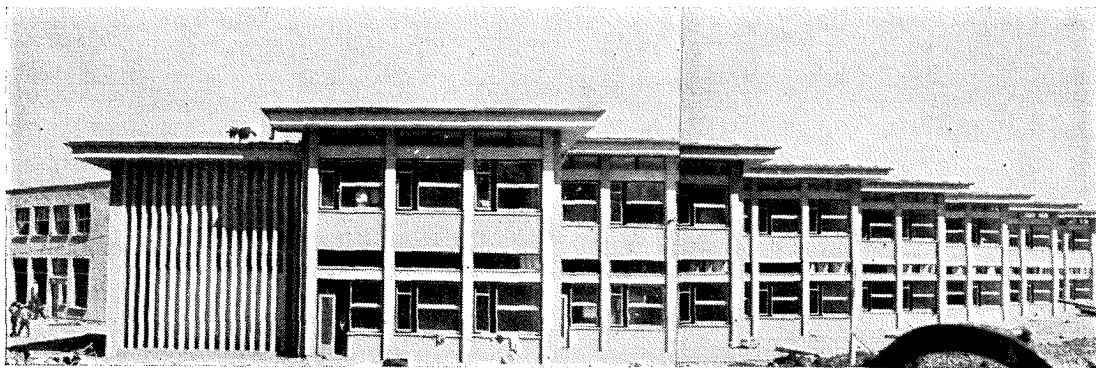
Doslej je ZB organizirala za dijake Dopisne šole nad 20 seminarjskih centrov v Sloveniji. V nekaterih so bili seminarji enkrat do dvakrat, ponekod celo do trikrat ali štirikrat v mesecu. Dosedanji pregled je pokazal, da so uspehi tovarišev, ki redno obiskujejo seminarje, precej boljši od tistih, ki jih ne obiskujejo redno. Z anketiranjem dopisnikov je bilo ugotovljeno, da nad 80 % dijakov trdi, da jim je pomoč na seminarjih zelo koristna. Nad 40 % pa jih želi, da bi bili seminarji pogostejši. Rešitev tega problema ne bi bila težavna, če bi bili dopisniki v bližini seminarjskih centrov. Toda v njihovi bližini stanuje le okrog 40 % dopisnikov, ostali pa morajo iz oddaljenejših krajev hoditi ali se voziti celo po nekaj ur na seminarje.

Glavni odbor ZB je odločil, da je treba v prihodnje nuditi dopisnikom še večjo pomoč z neposrednim poukom oz. instrukcijami. Zato bodo organizirani mimo dosedanjih še nekateri novi seminarjski centri in mreža študijskih skupin. Le-te so potrebne razen omenjenega razloga tudi zaradi nujne kontrole vodstva šole nad instruktorji in instrukcijami.

Zaradi težav pri učenju so se nekateri tovariši že doslej zbirali v študijske skupine in si najeli instruktorja. Le-ti so bili, zlasti za manjše skupine, dokaj dragi (nekje so dopisniki plačali za instrukcijsko uro 500 dinarjev!). So pa tudi bili primeri, da so instruktorji spričo pasivnosti dopisnikov kar na šolski deski izdelovali naloge. Razumljivo — od vsega tega dopisniki niso imeli nobene koristi.

Instrukcijske skupine v mestih bodo imele najmanj po 10, na podeželju pa po 5 dopisnikov. Vsaka skupina pa se bo morala odločiti, za katere predmete potrebuje instruktorja. Instrukcijska ura bo stala dopisnika 20 dinarjev, ostale stroške za honorar pa bo krila ZB. S tako organizacijo instruktorskih oziroma študijskih skupin bo pomagano tudi tistim dopisnikom, ki so daleč od seminarjskih centrov. Instrukcije bodo deležni tako tudi tisti tovariši, ki so

V SPOMIN NA TONETA TOMŠIČA

V Ljubljani so odprli novo osnovno šolo, ki ima ime po narodnem heroju Tonetu Tomšiču. Nova šola (načrte zanjo je izdelal inž. arh. Gaspari) je sodobno urejena. Ima 12 razredov, zdravstveni center s petimi sobami, tri delavnice za ročna dela, telovadnico (ki je hkrati tudi dvorana za kulturne prireditve), pevsko sobo in mlečno kuhinjo. Pred osnovno šolo so postavili tudi spomenik narodnega heroja Toneta Tomšiča

Z letošnje zaključne konference bivših borcev in aktivistov, dijakov Dopisne srednje ekonomske šole ljubljanskega okraja

jim potrebne, vendar si jih doslej zaradi visoke cene niso mogli privoščiti. Vsekakor bo tako onemogočeno tudi vsako izkoriščanje dopisnikov, kvaliteta instrukcij pa bo porasla.

Več tovariškega odnosa!

V I. letnik Dopisne šole je bilo sprejetih 650 dopisnikov; 500 jih še vedno študira, okrog 150 pa jih je izstopilo.

Napačno bi bilo soditi, da je po prvih, najtežavnejših preizkušnjah proces odpuščanja že končan! Zaradi različnih težav (bolezni, družinske razmere, preobremenjenost v službah, funkcije v družbenih organizacijah itd.) jih bo prav gotovo še nekaj odpadlo. A tudi vodstvo šole je izključilo nekaj dopisnikov, ki so po lastni krivdi zanemarjali učenje, bili neredni pri nalogah in niso obiskovali obveznih seminarjev. Za take tovariše je škoda trošiti denar — stotine drugih kandidatov pa želi vstopiti v šolo.

Za vse nerednosti dopisnikov bi bilo krivično valiti krivdo izključno nanje. Vsakodnevno učenje, poleg redne zaposlitve, zahteva neredko od dopisnika skrajni napor in močno voljo. Nekateri zaidejo včasih v težave, ki jim sami niso kos. Večino takih primerov bi bilo moč z večjim razumevanjem okolice, v kateri žive, urediti. Vodstvo šole je že v začetku predvidevalo, da bo

med tolikšnim številom učencev mnogo takih, ki bodo potrebni najrazličnejše pomoči. Zato so bili v šolsko delo poleg običajnih konferenc z dopisniki uvedeni tudi neposredni razgovori z dijaki. Že po prvih mesecih šole je bila vsakodnevna praksa, da prihajajo dopisniki na razgovore v upravo šole. Kdor pa zaradi oddaljenosti ne more imeti nobenega stika z vodstvom, se po nasvete obrača na šolo pismeno, ali pa naravnost do svojega profesorja, korektorja nalog. Ta neposredna zveza je vodstvu šole dragocena pomoč. Med dopisniki je bila izvedena tudi anketa, s katero smo pravočasno ugotovili pomanjkljivosti, ki bi se razrastle lahko v težko rešljive probleme. Ena izmed takih je vsekakor nerazumevanje nekaterih organizacij ZB in nekaterih podjetij do dopisnikov.

Ob začetku šole je Glavni odbor ZB sklical s predstavniki okrajnih odborov ZB v Ljubljani sestanek, na katerem so govorili predvsem o pomoči, ki naj bi jo le-ti nudili bivšim borcem in aktivistom — dopisnikom v času šolanja. Dogovorjeno je bilo, naj bi organizacije ZB skušale doseči v podjetjih in ustanovah za vse dopisnike prost dan v tednu. Če pa ne povsod tega, pa naj bi tovarišem omogočili vsaj izreden dopust pred izpiti. Sklenjeno pa je tudi bilo, naj bi dopisnike v času šolanja razbremenili dela v družbenih organizacijah.

Takih olajšav za bivše partizane in aktiviste, ki so s svojimi žrtvami in krvjo omogočili obstoj in nastanek naših tovarn, podjetij in ustanov, ne moremo smatrati za nikakršne privilegije! Dolžnost družbe je, da jim povrne vsaj del tistega, kar so žrtvovali in da jim omogoči zamujeno nadomestiti. Dolžnost organizacij ZB pa bi morala biti, da vložijo vse napore, da se tovarišem, ki so pripravljene študirati, nudi pri študiju vso pomoč. Vendar — povsod ni tako! Nekateri podatki iz ankete govore, da so marsikje pri odgovornih tovariših besede o skrbi za borce bolj na jeziku. Zgovorno nam to govore številke iz ankete, izvedene med dopisniki po prvih mesecih šole. Okrog 430 anketirancev, ki so pričakovali razne olajšave, je takole odgovorilo:

Okraj	Štev. anket. dopisnikov	Dobilo prosti dan v tednu	Dobilo druge olajšave
Ljubljana	130	30	12
Maribor	64	7	9
Kranj	49	38	18
Celje	35	3	5
Novo mesto	32	9	4
Trbovlje	31	6	9
Koper	25	1	—
Ptuj	24	22	2
M. Sobota	19	1	—
Nova Gorica	14	—	6
Kočevje	7	5	3
Skupaj	430	122	68

Številčni pregled je zanimiv, ker kaže, da so n. pr. v kranjskem, bivšem ptujskem in kočevskem okraju odbori ZB uspeli doseči skoraj 100 % olajšave za dopisnike. Razumljivo je, da se taka skrb odgovornih tovarišev v teh odborih za dopisnike odraža tudi pri njihovih učnih uspehih. Težko bi bilo trditi, da tovariši iz ostalih okrajnih odborov ZB pri podjetjih in ustanovah z nekoliko bolj odgovornim odnosom do bivših borcev-dopisnikov ne bi mogli doseči enake olajšave.

Podobno je tudi s funkcijami dopisnikov v družbenih organizacijah, ki so vsekakor tudi resna ovira za uspešno učenje. Izmed 430 anketiranih dopisnikov jih ima funkcije v družbenih organizacijah še vedno 320, skupaj nekako okrog 900 funkcij. V prvih mesecih šole pa so jih razbremenili 240 funkcij. V času šolanja pa je 55 dopisnikov sprejelo celo nove funkcije. Res vse te funkcije resneje ne ovirajo dopisnikov pri učenju, vendar pa je število funkcij znak, da za razbremenitev dopisnikov ni bilo storjeno vse.

Vse te številke nam govore, da bi s skrbnejšim in bolj odločnim odnosom lahko dosegli še marsikatero olajšavo za partizane in aktiviste, ki so z učenjem pripravljene reševati svoj problem. Nekoliko bolj daljnovidna politika nekaterih naših tovarišev, ki so tudi odgovorni za reševanje partizanskih kadrovskih vprašanj, ne bi uredila le osebne zagate bivših partizanov in aktivistov, temveč bi pomagala rešiti tudi pereč družbeni problem.

Franc Pokovec-Poki

VALENTIN CUNDRIČ:

Opoldne v ječi

*Nekje je ura poldne
(zvoni in so ljudje doma),
a pri nas ni ur in ne minut,
le sekunde
kot črepinje drobne
kljuvajo v možgane
kot neutrudna ptica,
ki na svojo žrtev plane ...*

*Nekje je ura poldne,
a pri nas
je vedno isti čas ...*

»Selitev« in »partizanska kolona«

(Ob odkritju svojevrstnega spomenika NOB v Krškem)

Dne 11. avgusta letos so v Krškem v okviru občinskega praznika odkrili spomenik narodnoosvobodilne borbe. Spomenik stoji na lepo zaključenem in z marmornimi ploščami tlakovanim trgu, zapirajo pa ga fasada bivšega samostana, visoki samostanski vrtni zid ter pobočje z drevjem poraslega griča. V tem harmonično ograjenem prostoru je arhitekt Albert Sušnik namestil spomeniške objekte. Kot poudarek prostoru stoji tu 10 m visok obelisk iz istrskega marmora, ob njem pa počiva na nizkem postamentu pravokoten kamnit blok, v katerem sta vklesana dva obsežna reliefa. Blok sam je dolg 3 m, visok 2 m, širok pa 80 cm ter je že samo s kamnoseškega stališča pogumno in obsežno delo.

AVTORJA RELIEFOV sta mlada umetnika, absolventa ljubljanske Akademije za upodabljajočo umetnost. Relief »Selitev« je izvršila Mara Benedetti-Keržič, »Partizanska kolona« pa njen mož Stane Keržič. Ime Marije Benedetti se je ob tem spomeniku prvič pojavilo v našem likovnem svetu, medtem ko je Stane Keržič že dokaj znan kipar, ki je ustvaril spomenike na Rakeku, v Kranju, Cerknem in drugod. Ker je spomenik v Vidmu-Krškem širok po svojem konceptu in je likovno nedvomno pomemben, je prav, da se ob njem pomudimo s pričujočimi vrsticami.

»Selitev« Marije Benedetti je po svoji snovi tesno povezana s krškim okrajem. Tod je okupator izselil skoraj vse ljudi, da bi naše Zasavje napravil nemško za vse večne čase. Nečloveško dejanje se mu je izjalovilo, toda tragika preseljevanja je ostala in bo ostala živa v spominu vseh ljudi, ki so bili z njo prizadeti. Tako je relief »Selitve« že po svoji temi blizu čustvovanju domačinov, ki bodo v njem videli košček svoje lastne usode in svojega lastnega trpljenja. Benedetti je zagrabila snov po eni strani s krepko epično sposobnostjo dojemanja stvari, po drugi pa je vdahnila svoji plastiki globoko, prav žensko čustvo, ki se odraža v posameznih figurah na njeni kompoziciji. Mislimo si mračen dan, spremljan od močnega vetra. Kolona izseljencev se je napotila v neznano prihodnost. Vetr se je uprl v njihova oblačila in jih vzdihljal, ljudje so se sklonili naprej, da bi premagali upor naravnega elementa — torej dvakrat težka pot od doma. Daleč zadaj

je ostala zvesta, domača vas s toplimi ognjišči, kjer se je odvijalo življenje ljudi dolga, plodna stoletja. Nenadoma je prišel brezumen ukaz in ljudje so morali zapustiti svoje domove ter oditi v mrzlo tujino. To je osnovna nota našega reliefa. Avtorica je v vrsti figur pokazala tragiko selitve, globoko žalost naših ljudi, ki so morali na tuje. Na čelu sprevoda hodi mlada mati z otrokom v naročju. Sklonila je glavo, vdala se je v usodo, njena hoja je samogibna, vse njene misli so izražene v želji, ohraniti mlado življenje, ki ga stiska v naročju. Sledi ji nekaj žena; starka v ospredju, ogrnjena v težko ruto, trudem koraka, borec se z vetrom, žena za njo pa si je v nenadnem obupu pokrila z rokami obraz. Za njima se je mlada žena, ob kateri stopica sinko, nenadoma ozrla nazaj, da bi z

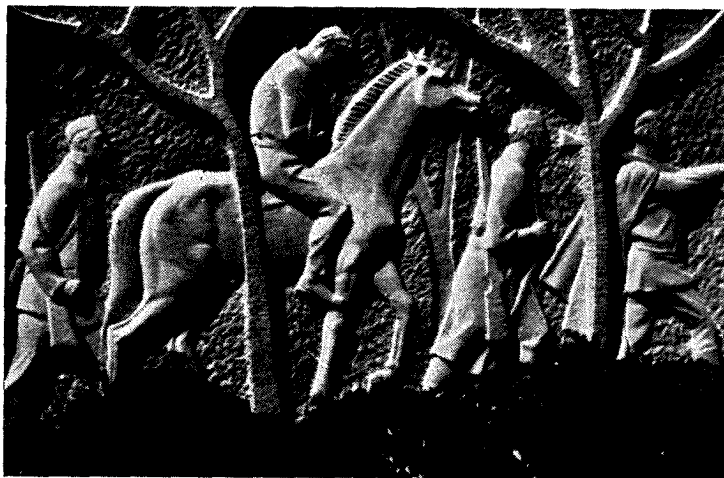

Ob odkritju spomenika v Krškem — pogled na celotni spomenik, ki sta ga izdelala akademska kiparja Stane Keržič in Marija Benedetti

zadnjim pogledom objela zapušteni dom. To je svetel akord v tej molovski kompoziciji reliefa. Lik te žene je veličasten in izžareva voljo, ki vžiga v nas iskro upanja na srečen povratek izseljencev. Toda to je le kratek preblisk, figura starca, ki stopa za njo, je spet žalostna, izgubljena,

Relief na spomeniku v Krškem, izdelek Marije Benedetti

Relief »Partizanska kolona« na spomeniku v Krškem je upodobil akademski kipar Stane Keržič

tod zazveni pesem silno turobno — stari oče se v domovino ne bo vrnil nikdar več. Da bi kiparica ohranila osnovno noto reliefa čimbolj jasno in čisto, se je odrekla vsem nadrobno-stim in rekvizitom. Prizorišče dogajanja ni nakazano, izpušeni so okupatorski vojaki, figure na reliefu so idealizirane, postale so občečloveške. Vsa teža dogajanja počiva na človeških figurah, ki so postale nosilke tragike nasilnega preseljevanja. S svojimi pozami in gestami nam same govore o nečloveškem dejanju okupatorja.

Druga stran kamnitega bloka je posvečena prizoru iz naše partizanske vojne. Kipar Stane Keržič je bil partizan in mu je bila tema sama po doživetju zelo blizu ter dobro znana. Upodobil je partizansko »Kolono«. V zavetju gozda se pred nami pomika kolona borcev. Občutje, ki ga je položil kipar v relief, je polno zanosa in veličastnosti. To ni navadna kolona, kakršnih je bilo mnogo v tistih hudih časih. temveč pohod vojske, spričo katerega ne moremo dvomiti v zmagoslavni konec. Tiho, kakor volkovi se pomikajo borci med drevjem, žene jih nevidna sila, ki je ujeta v eno samo misel: zmaga. Na čelu koraka tršat mitraljezec, star partizan, ki je že zdavnaj okusil bojni krst in ki se zaveda svoje borbene pomembnosti v vojaški

skupnosti. Vsa njegova pojava izžareva samozavest in trdno odločnost v izpolnjevanju svojih dolžnosti. Kakor da bi ga pritegnila sugestivna moč mitraljezca, se je borec za njim sklonil naprej, da bo ramo ob rami sodeloval z njim v bliž-

njem boju. Za njim stopa konj z ranjencem na hrbtu. Tudi konj je pazljivo dvignil glavo, kakor da bi ga prevzelo skupno, bojno tovarištvo. Kolono zaključuje borec, ki vztrajno koraka po odrejeni poti. Tudi kipar je položil glavno, vsebinsko težo v človeške figure, ki so stilizirane, lahko bi rekli celo tipizirane, kajti vse nadrobnosti in odvišni rekviziti so odpadli. Zanimiva likovna rešitev se je ponudila kiparju ob upodobitvi gozda in kolone, ki se pomika med drevjem. V ospredje je postavil dvojce stiliziranih dreves, v ozadje pa negativno obravnavano drevesce, ter je tako ustvaril jasen in pregleden prostor, na katerem so se mogle razviti človeške figure. Tako je celotno kompozicijo trdno uokviril, ne da bi pri tem zapadel v dekorativno igrakanje.

Spomenik v Krškem je nad vse pozitiven miljni kamen na poti tovrstnega kiparskega ustvarjanja v slovenski likovni umetnosti. Obema avtorjema spričo obsežnega in umetnostno uspelega dela lahko od srca čestitamo. Dr. Stane Mikuz

Pomladila sem se med vami ...

Že v prejšnji številki naše revije smo poročali, da so malone v vseh občinah v okviru praznovanja Dneva vstaje slovenskega naroda predsedniki ObLO priredili sprejeme za bivše borce, otroke padlih borcev in vdove ter partizanske matere. O enem takšnih sprejemov, ki bodo dolgo ostali v spominu vseh udeležencev, piše tudi Kristina Dečarjeva, ki jo gorenjski partizani poznajo kot Valvazorjevo mamo.

»V toplih spominih spričo veselih in srečnih uric, ki sem jih uživala med Vami, dragi borci in tovariši, ne morem mimo tega, da ne bi napisala nekaj vrstic v naše glasilo »Borec«. Pristrčna hvala vsem organizatorjem, predvsem direktorju železarne na Jesenicah Milanu Kristanu, predsedniku ZB Cirilu Trilerju in predsedniku ObLO Dolinarju, ki ste z dobro voljo in požrtvovalnostjo pripomogli do prijetnega in veselega srešanja med borci. Po dolgih letih sem se spet srečala z borci-partizani, ki ste se borili pod Stolom. Še vedno se čutim navezana na Vas in v pristrčnem in iskrenem vzdušju med Vami sem premaknila čas za dobrih petdeset let nazaj in ob zvokih prijetne godbe sem zarajava z Vami kot mlada koroška dečva. (V Korotanu mi je namreč tekla zibelka.) Obujali smo spomine, pristrčno kramljali in v prijateljskih objemih, kot mam'ca s svojimi sinovi, so vse prehitro potekale vesele in nepozabne urice našega srečanja. — Pristrčna hvala tudi vsem borcem partizanom za tople pomenke in besede, ki smo jih izmenjali skupaj, ko smo se spominjali nekdanjih junaških dni. — Vaša Valvazorjeva partizanska mama, Kristina Dečarjeva, nosilka spomenice 1941.«

Obisk pri mrtvih partizanih

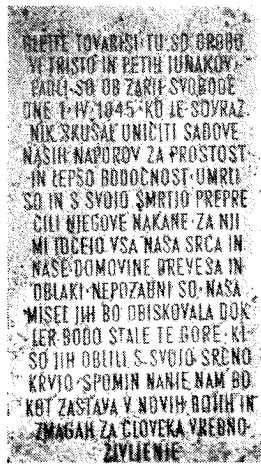
Spomini na partizanska leta spremljajo s toplino vse tiste, ki so jih doživeli s srcem, z ljubeznijo in žrtvami, z radostjo in trpljenjem. Spomini se porajajo znova in znova ter potrjujejo prepričanje, kako velik in nesebičen je bil v tistih časih naš človek, kako strašna je bila groza pod jarmom neusmiljenega sovražnika in kako veličanska je bila cena naše današnje svobode.

S Tonetom, ki ga je bila smrt v aprilski ofenzivi skoraj iztrgala iz vrst Gradnikove brigade in so ga rane priklenile za dolge mesece na posteljo, sva se prebudila še v mraku. Pozen večer s ploho in vihro naju je zalotil na poti iz Idrije proti Vojskemu, pa sva se stisnila pod streho samotnega senika in se zleknila na dišečo mrvo. Nevihta je bila sicer čez dobro uro mimo, dež pa je še dalje kakor z drobnimi prsti ubiral po leseni strehi uspavajočo pesem.

PREBUDILA sva se v jasno jutro. V Idriji so ugašale prve cestne luči. Nad idrijskimi hribi pa se je razgrinjalo rosno jutro, dehteče po smrekah, ki medijo; po poljskih rožah in pokošeni travi. Jutro je bilo ubrano na vse mogoče lirične izlive prebujenih ptic, na čvrčanje in goslanje vseh mogočih žuželk. Medtem ko je v cvetoči dolini že zrelo poletje, je v ta planinski svet komaj prihajala polna pomlad. V čez jase preveznenih njivah je bohotno kipel oves in krompir.

Svež gozdni zrak nama je kaj hitro obrisal z oči dremavico in spet sva se znašla na cesti, ki se vijuga navzgor, vedno navzgor mimo kmeta Nikovca proti Kóčevšu. Gori na presedljaju se pravzaprav začelja vojskarska planota. V grapi je šumel hudournik Nikova, s Slanic so se oglasile sekire drvarjev, nekje v klancih nad nama je brnel motor z lesom naloženega tovornjaka. Tovornjak, ki je pripeljal mimo in je bil na visoko naložen z drvmi, naju je skoraj stisnil ob breg, toda ne meneč se za to, sva moško merila korake navkreber. Na položni vijugi Pod robom sva se za hip ustavila. Majhna, skromna cementna plošča, vdolana v živo skalo, naju je opozorila, da je ta plošča spomenik tridesetim talcem. Nemci so jih bili med aprilsko ofenzivo, skrivajoče se sem ter tja po gozdovih, polovili in postrelili na tem mestu. Od tridesetih sta bili znani samo dve dekleti, domačinki Ivanika in Marija; nekateri so spoznali tudi inženirja Stanka Hvala iz Domžal. Za ostale nihče ni vedel od kod so in kljub poizvedbam so jih domačini kot neznanca poko-

pali. Vedeli so le, da so bili vsi partizani ali pa aktivisti. Domačini pripovedujejo, da so nesrečnike prignali v to vijugo pod živo skalo zvezane z žico: z nemško strojnico pa sta jih postrelila dva mladoletna domobranca. To se je zgodilo 1. aprila 1945.

Napis na spominski plošči na grobišču na Vojsčici

Od Kóčevša dalje vodi pot naravnost po valoviti planoti proti zahodu. Svet se odpre in ob poti pozdravljajo popotnika skromni, toda obnovljeni domovi. Kolikih bojev so bili priče ti kraji posebno v zadnji zimi! In marsikateri sovražnik ni našel več od tod poti nazaj. V tem sončnem dnevu se ti domovi zazde kot pomlajeni obrazi; kite nageljev visijo po stenah

in gorečke kipe na dekliških oknih. Tudi nekoč je bilo tako... Ali kdo bi se vdajal nekdanji romantiki v nočeh fantovanja in vasovanja? Daleč onstran vojne je tisti čas. vojna pa je vsakomur odtisnila svoj pečat.

Kdo bi mislil na to. Po modri višavi neba jadrajo beli oblaki in svet, ki je odprt s te višine pred teboj kakor na stečaj in je svež in zdrav, božas z očmi. Sonce lije zlate pramene na Slanice in Tisovec, vse čez Trnovski gozd, od Porezna in Blegaša do Soče in Matajurja. Očem se na vse štiri strani odpira čudovit razgled. Na levi je kot starec teman in mogočen Trnovski gozd, ki bi vedel toliko povedati o partizanskih dneh, proti severu se dvigajo kakor spomeniki visoke gore, ves masiv od Karnijskih Alp do Savinjskih planin. Po planotah pa so posejana naselja kot lepe slike. Pesnik bi nedvomno zapel o lepoti te zemlje, z dekleti bi sanjal o otrocih sonca, z materami bi se pogovarjal o njihovi junaški dobroti v partizanskih dneh. Z vsemi pa bi govoril in pel o svobodi, o žrtvah zanjo, o svobodi, ki se je pozno, a silovito razcvetela čez to sončno pokrajino...

Od Kóčevša dalje je nekdo za nama privozil koleselj s parom konj. »Bosta prisledla?« je napel vajeti, ustavil in povabil na voz z dobrodušnimi očmi. Bil je znanec Andrej. Odkar se nisva videla, je nekam zlezel vase, v obraz mu je čas globoko zapluzil brazde.

»Nič kaj pri dobrem zdravju nisem,« je potožil in si zavilhal košate, štrleče brke. »Kaj hočete. internacija je bila huda; Mauthausen se mi je z vso težo usedel na križ...« Spočetka smo sem pa tja vrgli besedo, kmalu pa se zapletli v zanimiv pogovor: »Saj bi ne bilo tako pod nič tukajle na naši planoti, če bi nam letine šle bolj na roko,« je dejal. »Tako je v naših bajtah več ljudi, kakor pa kruha. In vendar jih zdaj živi na tej zemlji polovico manj kakor pred vojno, celo kakor pred 50 leti.« V njegovih besedah ni bilo nič kaj veselja, morda več obtožbe. Medtem ko je potegnil dim, je nadaljeval: »Vsa zadnja leta so bile letine, kakor da bi jih bil pes na repu prinesel. Krompir je napol segnil; o žitu pa ni da bi govoril. Živimo pač na visokem. Hudobneži trdijo, da imamo kar trinajst mesecev zime, šaljivci in zbadljivci pa pravijo, da imamo naj-

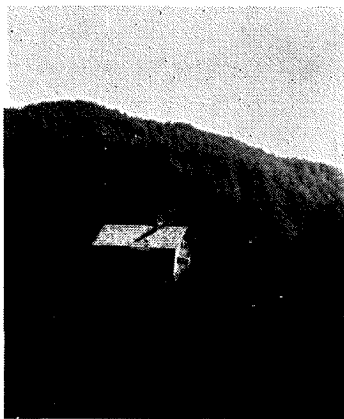
*Potok Gačnik
in kmetija
Gačnik sta
bila priči
prvega parti-
zanskega
napada na
fašiste
3. februarja
1943*

višjo šolo. Tisoč sto metrov nadmorske višine res niso deležne vsake Butale. Nekaj pa vama povem«, se je hudomušno nasmehnil. »V naših vaseh je danes manj dežnikov kakor radijskih sprejemnikov. Posebno odkar smo si precej na lastno pobudo napeljali elektriko. Luč imamo v hišah in hlevih – to mnogo pomeni, z radijskim sprejemnikom pa so kar dobro povezane naše samote s svetom. Saj vesta, človek rad bliži, kaj se dogaja po svetu.«

Potem je Andrej spet spremenil pogovor: »Vojna nas je bila zelo prizadela, zakaj naš kraj je nudil partizanom izredno dobro zavetje. V bližini je Trnovski gozd, kjer se sovražnik nikoli ni do kraja znašel. In k nam so od vseh strani prihajale brigade na počitek in odhajale v napad. Pa tudi tu je bilo mnogo hudih bojov. O teh vama bo marsikaj povedalo partizansko grobišče. Nad tri sto partizanov počiva v njem. Tri sto padlih v boju. Bili so fantje in pol. V partizanskih časih je bilo na Vojskem bolj živahno, saj je bilo s Pokrajinskim odborom OF tu nekako središče. Zdaj pa so se še domačini raztepli na vse strani. Mladina je odšla večinoma delat v Idrijski rudnik ali v tovarne. Za obdelovanje zemlje, za živinorejo in gozdarjenje je ostalo skoro premalo krepkih rok. Kaj se hoče, mladina danes gleda drugače na življenje, kakor smo gledali nekoč. Sicer pa, če se da drugje bolje živeti, kakor v teh naših zimah, neumen bi bil, kdor ne bi živel! Toda dober človek ne more povsem lahkega srca zapustiti teh sončnih polj in pašnikov, teh smrekovih gozdov. Ni čudno, da so si bili tolminski puntarji izbrali

te samote, ko niso mogli več trpeti tlake neusmiljenega grofa s Kozlovega roba, ko so bežali pred kugo, kobilicami in Turki... V družbi z volkovi in medvedi so si morali iztrežiti senožeti, obdelati njive, da so lahko tukaj prezimili. V teh ljudeh je vrela kri tolminskih puntarjev, šli so zaradi svobode na drugo zemljo, vendar zapustili je niso... Res je: med se nikoli ni cedil, niti mleko ne, če prej nisi treditil čebel in krav. Niti kruha nisi jedel, če se nisi z ljubeznijo zaril v zemljo in začutil na vsakem prstu žulje.«

Preden smo se poslovili na razpotju – leva cesta vodi proti Mrzli rupi, desna proti Vojskemu – na-

V tej hiši na Pustoti je bil doma prvi v teh krajih padli partizan, Ludvik Špacapan. V ozadju strmina Planince, koder so se v aprilski ofenzivi 1945 junaško prebijale Gradnikova, Gregorčičeva in Bazoviška brigada, obkoljene v nemškem obroču

ma je še pokazal z roko grapo pod pečino Poslušanja in strmino Hudega polja. »Tam je bila partizanska bolnišnica ‚Pavla‘, je dejal. V njej so zacelili rane mnogim partizanom, mnogim so vrnili zrahljano zdravje. »Tudi meni«, je dejal Tone. »Danes je zaman iskati njenih sledov. Lesene barake so po vojni podrli, deske in ostali les odnesli na vse kraje, ostalo pa je zravnal sneg. V Mrzli rupi še živijo ljudje, ki so pomagali pri oskrbovanju te bolnišnice. Čeprav so večkrat živeli v veliki bojazni zanj, je sovražnik na mrtvi točki med Mrzlo rupo, Čekovnikom in Malo goro, nikoli ni odkril.

Na samotni Vojščici je že po zlomu goriške fronte našel varno streho PO OF za Slovensko Primorje

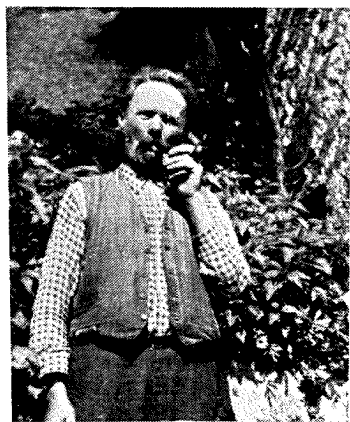
Zeleli smo si srečno pot, nato je Andrej oddrdal po odcepu na levo, midva s Tonetom pa sva jo mahnila po desni, mimo razvalin nekdanje ponosne domačije pri Trohu. Požgali so jo Nemci 1. aprila 1945. Obnovljen je samo hlev, razvaline dveh hiš, ki jih prerasča trava, pa strme v človeka, kakor živa obtožba nad zločinci. Isto žalostno podobo vidiš pri sosednji kmetiji. To je bil nekoč najbogatiji kmet v vsej okolici. Ljudje so pripovedovali, da hrani v stari orehovi skrinji hudičev klobuk. Kdor pa ima le-tega v posesti, je večno bogat. Kdo ve, če ni tudi klobuk zgorel z dvema hišama in hlevom pod nemškimi bombami 12. aprila 1944? Tedaj so bombardirali tudi Trebušo in Cepovan, drugo partizansko prestolnico na Primorskem.

Ko stopava med obronki in njivami proti Ogalcam in Vojščici, srečujeva čedalje več zancev. Tone bi se rad kaj več pomenil s Petrom in Anžetom. Oba zgovorna možakarja znata čuda dosti zani-

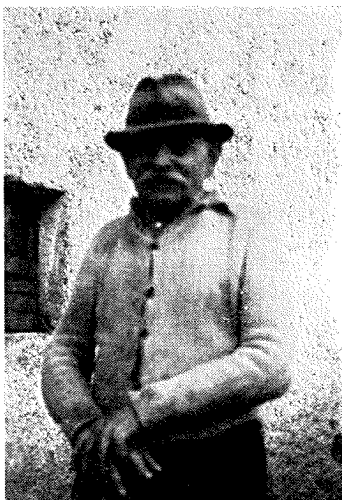
mivega povedati. Na desni, globoko v Studencu je namreč tiskarna »Slovenija«, kjer so natisnili 2 milijona 18 tisoč izvodov. »Partizanskega dnevnika« in raznih brošur. Za partizanske razmere je to naravnost fantastična številka!

Med obujanjem spominov sama nisva vedela, kdaj sva se znašla v dolinici pod skalovitim gričem, obraščenim z grmovjem. Tu, kjer cveto murke, je grob tri sto petih partizanov. V spomenik so vklesane besede: »Glejte, tovariši, tu so grobovi tri sto petih junakov. Padli so ob zarji svobode dne prvega aprila tisoč devet sto petinštiridesetega, ko je sovražnik skušal uničiti sadove naših naporov za prostost in lepšo bodočnost. Umrli so in s svojo smrtjo preprečili njegove nakane. Za njimi jočejo vsa naša srca ni naše domovine drevesa in oblaki. Nepozabni so. Naša misel jih bo obiskovala, dokler bodo stale te gore, ki so jih oblili s svojo srčno krvjo. Spomin nanje nam bo kot zastava v novih bojih in zmagah za človeka vredno življenje.«

Da, tu počivajo. Prej so se borili ob Soči, v Brdih, Benečiji, Tolminskem, na Krasu in v Vipavski dolini, v cerkljanskih in idrijskih hribih, v Gorici in Trstu... Smrt jih je zalotila tik pred svobodo in zdaj počivajo v dolinici; v krogu kamenitega zidu. In nihče ne ve, kdo vsi so tukaj pokopani. V brigadah, napadih in umikih jih je združevala ista ideja, isto tova-

Peter Kogej (Ogalčar) je znan po svoji gostoljubnosti številnim primorskim partizanom. Njegova zasluga je tudi, da je tiskarna »Slovenija« imela tako varno zavetje

Andrej Likar, po domače Vojščiščar, v čigar hiši so bili partizani zmerom toplo sprejeti. Pri njih je bil del časa nastanjen PO OF za Slovensko Primorje in komanda mesta Idrije

rištvo. Smrt jih je združila v tem kraju, sredi razkošne planinske lepote, kjer je nebo čisto, nevihte in vihre dostojne goram. Stiri narodnosti – Slovence, Hrvate, Ruse in Italijane – je tu združil vojni vihar v smrti. Z nizkih kamnov razbirava imena... Tu počiva narodni heroj Anton Sibelja-Stjenka in petintrideset neznanih partizanov. Dalje ime za imenom: Lojze Lapajne, Marica Podrekar, Slavko Kovrh, Franc Zor, Valentin Završnik, Jože Franetič, Mario Sarti, Saša Štempihar, Martin Kokalj, urednik »Partizanskega dnevnika«. Še in še. Tone kot nekdanji brigadni komisar je prenekaterega poznal, spominjal se je pogovorov z njimi o velikem času in načrtih ko ne bo več vojne.

Pred očmi se mi je zarisal vedno nasmejan, dobrodušen obraz partizanke Majde in njene tragedije. Ni smela zajokati, čeprav se je v njej vse trgalo, ko ji je padel fant; niti trzniti ni smela, ko so ga fašisti vlačili mrtvega na smrekovih vejah z mulo po blatu skozi vas in vpili od zmagošlavja. Se z večjo odločnostjo se je vrgla v boj. V aprilski ofenzivi so jo ujeli, jo posilili in ji z iglo prebodli srce, nato pa golo založili pod cesto s kupom dračja.

Ob vsem tem sem se spomnil tudi partizanov, ki so v teh krajih

delali, se borili, a – padli drugje. Tu ni Jake Platiša-Franca, ni Matveja ne Draga Marušiča-Blaža, ne Jožeta Tejkala-Planinca, ne Tesarja, prvega partizanskega komandanta, ki sem ga srečal v teh krajih po padcu Italije; ni učitelja Draga Pustiška in ne Jožeta Srebrniča iz Solkana. Celih sedemnajst let je trpel po fašističnih zaporih, potem ko ga je fašizem vrgel kot slovenskega komunističnega poslanca iz rimskega parlamenta. Bil je član Pokrajinskega odbora OF in često se je sprehajal in premišljeval po teh senošetih. Radi smo poslušali njegovo besedo, ki je bila tako izbrušena in polna preproste modrosti. Bil je po poklicu zgodovinar in vse je imel zapisano v svojem srcu, kako je fašizem, blagoslovljen od Vatikana, odmerjal pravico z veliko

Na tej trati pred hišo na Razpotju blizu Gačnika so četniki poklali 7 partizanskih oficirjev, med njimi Mirka Perca-Maksa, komandanta II. brigade VDV

žlico nasilja, preganjal zavedne na otoke žalostnih imen, polnil ječe ter delil smrtno obsodbe. Kako z razumevanjem je poslušal tudi domačine iz teh hiš, ki so mu pripovedovali o svojih prestopih tegobah, ko so mu pripovedovali o življenju v teh krajih od nekoč

V Kalinovi usnjarni v Mokronogu, v kateri so izdelovali usnje za Italijane, so delavci leta 1942 napravili sabotažo

Nemci preseljujejo Slovence iz Slovenskih Konjic in jih ženo v mariborske zapore (leta 1941)

V Ribnici septembra 1943: partizani razorožujejo Italijane

do tistih dob. Skopa zemlja jim ni nikoli dajala dovolj kruha. Pomagali so si z žebjarjenjem in z delom v državnem gozdu, medtem ko so njihove žene oskrbovale družino in eno ali dve kravi, dlnarile pri večjih kmetih ali pa klekljale čipke. Toda cvetočo kovaško obrt je kmalu po prvi svetovni vojni udušila tovarniška konkurenca, v gozdovih se jim odjedali kruh tuji drvarji in ogljarji. Gozd je padel, dobiček pa je shranil tuji kapitalist...

Srebrnič jih je zvesto poslušal, nato pa modro kot prerok pripomnil: »Glejte, tako je bilo, povrnilo se ne bo nikoli več. Svoboda prihaja; dovolj smo trpeli zanjo, da jo bomo znali ceniti. Zdaj si bomo sami krojili usodo, sami sekali svoj gozd in si rezali svoj kos kruha.«

Kmetom je bilo hudo za Srebrniča, za starega tovariša, ki mu ni bilo dano uživati svobodo... Njegova vera vanjo je bila tako silna, da ga ni zadržala kot 65 letnega starčka: brž ko se je rešil fašističnih zaporov, je odšel k partizanom in utonil v Soči.

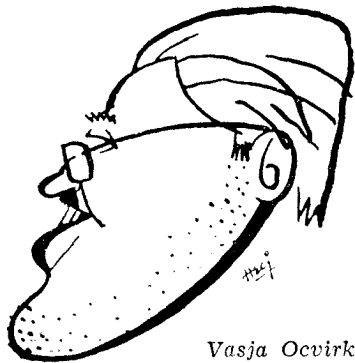
S temi mislimi sva se poslovala od grobov tri sto petih partizanov in odhajala s tesnobnostjo v srcu. Dehteč planinski veter je vel in sonce se je polagoma nagibalo nad vrh Matajurja. Ustavila sva se pri znanjih. Sedli smo okrog velike javorove mize in gostoljubje samotarjev se je iskriilo iz rujnega vipavca, dehtelo iz domačega kruha. Spet smo obujali spomine in spet so povedali to, kar so povedali že mnogokrat. Neznansko lepo in neznansko hudo jim je bilo, ko so partizani odšli proti Trstu. Prej žive poti in stezice so onemele; niso se mogli vživeti v življenje brez strahu, da se čutiš povsod varnega in ne pričakuješ, da te bo zdaj zdaj nenadoma od kje izza grma oplazila smrt. S partizani so živeli kot ena družina. deleč si med seboj zadnji kronpirček in zadnji prah tobaka. Povedali so tudi o svojem obračunu žrtev za svobodo. Vsekakor boleč, a časten obračun! Mrtvim partizanom pa so pripravili dostojen prostor, lepo urejeno grobišče, in se s tem vsaj skromno oddolžili njihovemu spominu.

In še so dejali, da so veseli, če jih obišče kdo izmed nekdanjih partizanov, saj tako radi obujajo spomine na to in ono, na tega in onega...

Crtomir Sinkovec

H A J K A

*V tistih dneh ni bila
h a j k a
samo okoli njih, ampak tudi
v njih.*

Vasja Ocvirk

»Hajka« je strašna beseda. Kaj vse pomeni, se ne dá v eni sapi povedati. Vsak, kdor bi hotel izraziti pomen te besede, bi bil nujno površen. Kajti — hajka je zapletena stvar.

Če kdo zavpije v logorju »hajka!«, nihče več ne sedi ali leži, ampak samo stojé debelo gleda v tovariša in v sumljivo molčeča drevesa.

To je hajka.

Kuharju se trese kuhalnica in vprašuje intendanta, ali naj prevrne kotle. Intendant hvali boga, da ni v zadnjem času nabavil preveč hrane.

To je hajka.

Najzanimnejši partizani po dolgem času preštejejo municijo in bombe ter si očistijo puške. Ko so s čiščenjem pri kraju, si orožje pribijejo na ramena.

To je hajka.

Vsak strel, ki počí v daljavi, je važen predmet ugibanj in prerekanj: Kje bo počilo? Kako daleč je to? Je puška italijanska ali partizanska? In če ni morda mina?

To je hajka.

»Najhrabrejši« in najhrabrejši imajo nahrbtnike na ramenih in so takoj pripravljeni začeti boj ali pa se strateško umakniti.

To je hajka.

Obveščevalci so nenavadno resni in, razen štabu, ne dajo nikakršnih izjav. Zavedajo se, da so od njihovih poročil odvisna mnoga življenja in ugoden potek partizanskih udarcev.

To je hajka.

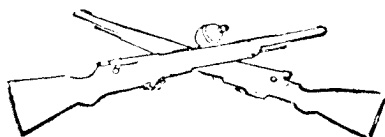
Na stranišče si nihče ne upa, ker noče, da bi pričakal usodne trenutke s hlačami v rokah.

Tudi to je hajka.

Spanje v čevljih, v plašču, z oprtanim nahrbtnikom in s puško med koleni. Kronično kruljenje po želodcu. Boleče noge in zaspani obrazi.

Vse to je tudi hajka.

(Odlomek iz knjige Vasje Ocvirka: »Hajka«)

Vse okoli »Edinega izhoda« ...

MNOGOKJE in neštetokrat je bilo napisano, izrečeno, izgovorjeno, povedano, »diskutirano« in ugotovljeno, da ima NOB polno nenavadnih zgodb, primernih za filmsko snemanje. Krivični bi seveda bili ob trditvi, da naši filmski delavci doslej niso segali po tej tematiki! Ni pa kljub vsemu odveč omeniti, da se nekateri filmski delavci »branijo« te tematike iz NOB predvsem zaradi »okusa in želja« gledalcev, češ da jih sploh vojni — s tem tudi iz NOB — filmi ne »zanimajo« dovolj. Sicer pa — to je dokaj obširna snov za tudi dokaj tehtno in obširno razpravo. O vsem tem pa smo v naši reviji že tudi nekaj pisali! Žal nam je le, da se na naše prispevke nihče v nekem polemičnem odgovoru ni oglasil; mislim predvsem tiste »prizadete«. A mi še vedno nismo zaprli vrat za take prispevke ... Toda naslov našega prispevka nam je za uvod sponatano narekoval nekaj teh začetnih uvodnih besed. Zakaj vse kaže, da bo snov iz NOB kaj kmalu postala prava zakladnica za naše umetniške filme!

»Zastava-film« je podjetje JLA in snema razen vojaških filmov tudi dokumentarne iz NOB. Tako je ekipa tega podjetja leta 1955 snemala v Postojni kulturno-umetniško in zabavno življenje tamkajšnje vojaške enote. K temu je sodil tudi izlet vojakov v Postojnsko jamo. Kapetan Zoran Zaninović, ki je snemal v Jami,

je pred vhomom postal pozoren na spominsko ploščo, ki govori o drzni akciji primorskih partizanov, ki so zažgali Nemcem bencin v jami. Zaninović pa ni ostal samo pri tem! Zanimal se je za podrobnosti te akcije, govoril s ljudmi in končno pre-

bral tudi, kar je bilo o tej akciji napisano. Rezultat tega je bila fabula za dokumentarni kratkometražni film. Zanimivo — skoraj v istem času je napisal fabulo o tej akciji tudi Draganić, neodvisno od Zaninovičevega. Diskusije o tem dogodku, primernem za filmsko zgodbo, so še trajale nekaj časa. Končno se je pravega scenarija, kateremu je bila osnova Zaninovičeva fabula, lotil književnik Antonije Isaković. Konec koncev je bil tak, da je »Zastava-film« sklenil posneti svoj prvi umetniški film o tej drzni akciji minercev Vojkove brigade, ki je zažgala Nemcem 23. marca 1944 v Postojnski jami okrog 20 vagonov bencina, in ga imenovala »Edini izhod« (o tej akciji smo priobčili prispevek v reviji »Borec«, letnik 1955, številka 9).

Toda preden se je ekipa, ki naj bi posnela ta film prav v Postojnski jami, odpravila na teren, je bilo treba opraviti še

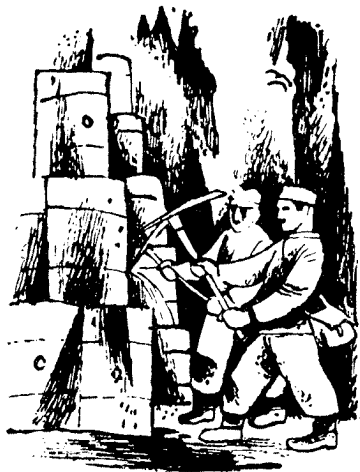
precej drugega. Izbrati režiserja, igralce itd. Niso pa pozabili na razgovor tudi s tistim minerjem, ki je zažgal bencin v jami in je skoraj zgorel z bencinom vred, z Rudijem Bašljom na Tolminkem. Govorili pa so tudi s Sokolom, ki je tedaj pripravljaval načrt za to akcijo. Nedvomno so bili razgovori koristni (eden izmed udeležencev te akcije, Srečko Tušar, zdaj kapetan JLA, ki je vodil v jami to akcijo, se je tudi ponudil, da bi pomagal opisati podrobnosti o tej akciji), da so končno lahko osvojili enotno verzijo o tej akciji, potrebno za film. Tako je zdaj v filmu le pet oseb. Zanimivo — samo moške osebe.

Zgodba v filmu je, na kratko povedana, takale. Štirje partizani: Rudi, Kratki, Tomo in Jože odhajajo skupaj s komandirjem, ki je pred kratkim prišel v njihovo enoto, v akcijo. Že v začetku pride do zapleta med komandirjem in diverzanti, zaradi vhoda v jamo. Komandir hoče skozi prvi, ostali predlagajo drugi hodnik. Komandir je slednjič spoznal, da je njegov hodnik neprehođen in se zato vračajo. Rudija, ki je najmlajši od vseh, je začel grizti strah. Toda, ko so prišli do cilja, se Rudi prostovoljno javi, da namesti eksploziv med bencinske sode, v bližini nemške straže. Po eksploziji so Nemci odkrili diverzante, ki se umikajo. Rudi pa še ostane in zažiga bencin. Kratki zahteva od komandirja, da se vrnejo in rešijo Rudija. Komandir zahteva umik proti izhodu in pri tem je smrtno ranjen Kratki. Ko so se vsi umaknili iz jame, se komandir sam vrača po Rudija in ga tako reši.

Filmska zgodba je torej nekoliko drugačna, kakor je bilo to v resnici. Zatorej lahko trdimo, da je to napol dokumentarni umetniški film.

Glavni režiser filma je znani režiser dokumentarnih filmov, Vicko Raspor, ki mu je to tudi prvi umetniški film, njegov pomočnik pa je Aleksander Petrovič. Komandirja igra v filmu Mija Aleksić, diverzante pa igrajo Stane Potokar, Zlatko Madunić, Fahro Konjohdžić in mladi beograjski pesnik Bora Radović.

Upor mornarjev v Boki Kotorski leta 1918

Oktobrska revolucija je odprla nove perspektive za zaslužnjene narode. Vtila jim je upanje, da se bodo iztrgali iz ne-
vzdržnega stanja, do katerega jih je pritirala štiriletna vojna (1914—1918), v kateri so bili najbolj prizadeti socialno izkoriščani, siromašni sloji prebivalstva. Eden prvih dekretov nove socialistične države, rojene z Oktobrsko revolucijo, je bil tako imenovani Dekret o miru, ki so ga sprejeli na Drugem vse-ruskem kongresu sovjetov 26. novembra 1917. Ta dekret je močno odjeknil med najširšimi množicami Evrope, ki so v tem aktu videle izraz svojih teženj po končanju imperialistične vojne.

UPOR V BOKI Kotorski je bil eden prvih odmevov Oktobrske revolucije med zaslužjenimi narodi. Dne 1. februarja 1918 je prišlo do revolucionarne vstaje na ladjah avstro-ogrske mornarice. Posadko so sestavljali ljudje raznih narodnosti: Hrvatje, Slovenci, Čehi, Poljaki, Madžari in Nemci. Tretjina posadke so bili Hrvatje in Slovenci. Ne glede na nacionalno raznolikost so po svobodi hlepeči mornarji solidarno vstali v obrambo človečanskih pravic, v borbo za mir in za samoopredelitev narodov. Revolucionarni in razredni značaj tega gibanja je bil označen z rdečimi zastavami na ladjah. Uporniški mornarji so težili za socialno preobrazbo dežele. Eden izmed vodij vstaje, edini, ki je upor preživel, Šime Ujdur, doma iz Gradca (Makarsko Primorje), je o vstaji rekel tole: »Ko smo sli-

šali o velikih dogodkih v Rusiji, kako je Lenin povedel delovno ljudstvo na pot zmage in proglasil prvo državo proletariata, so se tudi pri nas začeli dogodki drugače odvijati. Zelo hitro in čedalje močneje se nas je lotevala misel, da bi z orožjem v roki, z revolucionarnim prevratom, ostvarili težnje mornarjev in tlačenenih narodov.«

*

V Boki Kotorski je bilo v začetku leta 1918 okrog 40 ladij avstro-ogrske vojne mornarice, med temi nekaj križark in drugih večjih vojnih ladij, skupaj okrog 6000 mornarjev. Floti je poveljeval viceadmiral Hanse, čigar sedež je bil na admiralski ladji »Sankt Georg«.

Vstaja bokeljskih mornarjev se ni razplamtela spontano. Že konec leta 1917 je bil v Boki Kotorski ilegalno ustanovljen revolucionarni odbor, ki so ga

Okrog 13. julija letos je ekipa »Zastave-filma« prišla v Postojno. Še do začetka snemanja tega barvnega filma, konec julija, si je ekipa, ki jo vodi major Dragan Smiljanič, ogledala možnosti za snemanje v Postojnski jami. Ugotovili so, da bodo morali snemati samo ponoči, ker je čez dan električna napetost slaba. Razen v jami pa so izbrali tudi prostor za zunanje posnetke v vasi Štorje pri Sežani (zunanje posnetke so doslej že vse napravili). Res je, da imajo v jami najboljši »atelje«, saj ni treba postavljati nobenih kulis, vendar je to snemanje zaradi osvetljevanja dokaj težje. Tako mora tehnična ekipa prebiti dnevno v jami tudi do 12 ur.

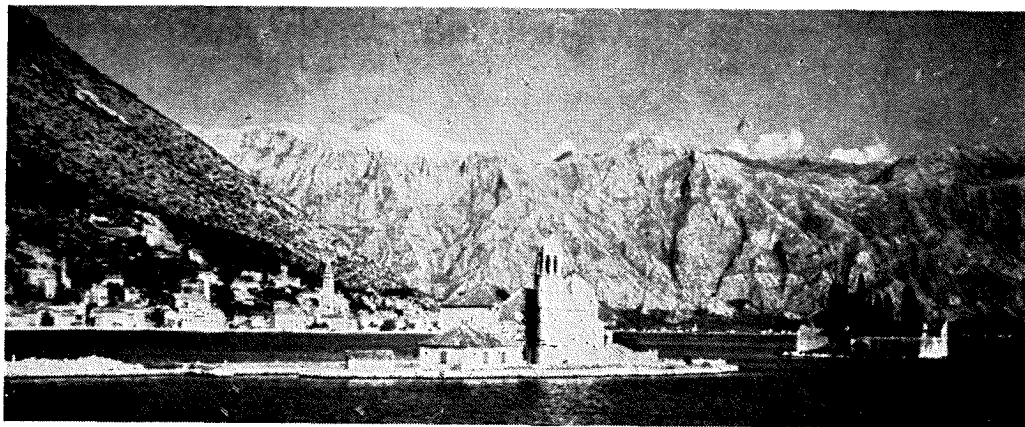
Torej snemanje filma »Edini izhod« je začelo. In kdaj bo končano? Računajo, da nekako do konca meseca oktobra, letos pa da bi film že predvajali. Uprava Postojnske jame je vsekakor interesent, da bi film predvajali v Postojnski jami. Nedvomno bi bilo to zanimivo, seveda, če bo moč opraviti vse tehnične priprave za predvajanje filma v jami. Sicer pa — dobra volja je tudi nekaj.

Upamo pa, da bomo o tem filmu kdaj prihodnjič zapisali kaj več kakor v tem zapisku. Omeniti moramo namreč, da nekateri tovariši pri »Zastavi-filmu« niso bili v Postojni nič kaj ljubeznivi in naklonjeni, ko smo hoteli dobiti pri njih podatke o snemanju umetniškega barvnega filma »Edini izhod«.

B. A.

Zaliv v Boki Kotorski

Pogled na Boko Kotorsko z morja

tvorili mornarji in podoficirji raznih narodnosti. Cilj tega odbora je bil, »povesti v vstajo vse mornarje v Boki Kotorski, potem pa začeti revolucijo v vsej deželi, da bi tako strmoglavili Avstro-Ogrsko, zaključili vojno in osvobodili tlačene narode«. Program tega odbora ni bil enoten v vseh vprašanjih, četudi je na splošno težil za socialistično preobrazbo države, ki naj bi bila osnovana na demokratski bazi. Najpomembnejši član omenjenega odbora je bil Franjo Raš, po prepričanju socialist. Revolucionarni odbor je začel ustanavljati ilegalne skupine, ki naj bi delovale med posadkami in razširjale med njimi gesla o koncu vojne, o zahtevah po znosnejšem življenju mornarjev itd. (K temu velja pripomniti, da je bilo življenje mornarjev v avstro-ogrski mornarici neznosno; vojaki, n. pr., niso smeli zahajati v prostore, kjer so bili oficirji, zadnja leta vojne pa so se hranili z izsušeno repe ali s poparjenim kruhom, zelo redko pa so jim dali mesa.) V začetku leta 1918 je bila malodane na vsaki ladji vsaj po ena organizirana ilegalna skupina mornarjev.

Konec januarja je revolucionarni odbor sklenil, da bo 1. februarja začel »demonstracijo za mir«. Na topovski strel z broda »Sankt Georg« naj bi mornarji na vseh ladjah izobesili rdeče zastave, zavzeli naj bi ladje in razorožili oficirje. Poveljstvo nad floto naj

prevzame svet mornarjev, sestavljen iz delegatov z vseh ladij.

Po predvidenem načrtu je 1. februarja točno ob dvanajstih počil topovski strel z admiralske ladje »Sankt Georg« in na brodu je zavihrala rdeča zastava. Admirala Hanseja so prijeli na ladji. Na znak za preplah so izobesili rdeče zastave tudi na drugih ladjah. Res je, da so na nekaterih ladjah nekaj časa še plapolale stare zastave, vendar so jih lastne posadke brž zamenjale z rdečimi, še zlasti, ker jih je k temu spodbujal zgled admiralske ladje »Sankt Georg«. Le poveljnik križarke »Monarch« je uspel preprečiti upor, tako da je na njegovi ladji še naprej vihrala cesarska zastava. Okrog 5000 mornarjev je odpovedalo poslušnost avstro-ogrski komandi. Upornikom na ladjah so se pridružili tudi delavci v arzenalih v Tivtu in Djenoviću, ki so nemudoma prekinili delo, izobesili rdeče zastave in manifestirali skupaj z mornarji na obali, pri čemer so peli »Marseljezo« in vzklikali proti vojni, za mir, svobodo in pravico.

Prvi dan upora okrog 15. ure sta na ladjo »Sankt Georg« prispela po dva delegata z vsake ladje in začelo se je prvo zasedanje Centralnega mornariškega komiteja. Komite je sestavil spomenico, ki jo je okrog 16. ure izročil admiralu Hanseju. V spomenici so mornarji zahtevali čim

prejšnji konec vojne oziroma sklenitev miru, politično neodvisnost, popolno razorožitev, boljše življenjske pogoje mornarjev itd.

Vstaja je prvi dan potekala v popolni premoči upornih mornarjev. Vsem ladjam, razen »Monarcha«, križarke »Novarra« in rušilca »Csepela«, je poveljeval Centralni svet mornarjev.

Novica o bokokotorski vstaji se je naglo razvedela po vsej Evropi. Voditelj ruske revolucije, Vladimir Iljič-Lenin, je 1. februarja okrog 23. ure osebno prek radia pozdravil upniške mornarje in jim čestital k uspehu.

Drugi dan vstaje je Poveljstvo vojne luke poslalo vodstvu upornikov ultimatum, v katerem je zahtevalo, naj se upostavi »stari red« na ladjah. Centralni svet mornarjev je ultimatum odklonil in sklenil nadaljevati »demonstracijo za mir«.

»Stari red« na ladjah »Monarch«, »Csepel« in »Novarra«, na katerih, kot rečeno, upor ni uspel, je povzročil, da so nekateri omahljivci med mornarji začeli med posadke vnašati preplah in nevero v lastne sile. Na omahljivost mornarjev je vplivalo tudi obstreljevanje ladje »Kronprinz Erzherzog Rudolf«, ki so se ga lotile obalne topniške baterije. Pribiti pa je treba, da tudi Centralni svet ni bil dovolj odločen, ker ni znal odstraniti

vpliva oficirjev in raznih omahljivcev na posadke. Najbolj revolucionarni člani so predlagali, naj bi poskušali na ladjah izpluti iz Boke Kotorske, vendar se niso mogli zediniti. Tako so izgubili dragoceni čas, med katerim je Poveljstvo luke upornikom poslalo nove ultimite in vtihotapilo mednje svoje agente, ki so skušali razbiti njihovo enotnost. Istega dne zjutraj (2. februarja) se je pred bokokotorskim zalivom pojavila Tretja divizija vojnih ladij, ki so jih avstro-ogrske oblasti poslale iz Pulja zadušiti upor.

Uporniki so se znašli v neugodnem položaju. Obljubljanje Komande luke, da ne bodo

kaznovani, je premotilo mnoge mornarje, in 2. februarja okrog 10. ure je bil upor zadušen. Najuglednejši vodje vstaje so bili obsojeni na smrt. Enajstega februarja 1918 ob sedmih zjutraj so v Škaljarih pri Kotoru ustrelili Mato Brničevića, Anta Grabarja, Jerka Šižgorića in Franja Raša. Padli so junaške smrti. Zadnje besede Mata Brničevića so bile: »Ne obžalujem, ker sem obsojen na smrt, zakaj prepričan sem, da bodo naša življenja pripomogla k boljšemu življenju našega naroda.« Franjo Raš, duša mornarskega upora v Boki Kotorški, pa je pred streljanjem vzkliknil: »Vi streljate v pravico! Živela svoboda!«

Čeprav vstaja bokokotorskih mornarjev ni bila uspešna, pomeni svetlo in pomembno epizodo v revolucionarni borbi naših narodov. Uporniški mornarji niso mogli zmagati, ker je bilo njihovo vodstvo neodločno in neenotno in ker ni znalo pravilno oceniti položaja in ostvariti odrejenega načrta. Vendar vzlic temu kri ni bila zaman prelita. Prelita je bila za mir, svobodo in za odstranitev tujega jarma, kakor tudi za boljše pogoje delovnega človeka. Bokokotorska vstaja priča, da so naši ljudje (večina upornikov je bila Hrvatov in Slovencev) doumeli in sprejeli ideje velikega Oktobra. Vendar te ideje zaradi pomanjkanja pravega revolucionarnega vodstva niso mogle biti uresničene. Šele kasneje, v narodnoosvobodilni vojni in ljudski revoluciji je pod vodstvom Komunistične partije in tovariša Tita v naši deželi zmagala ideja Oktobra — ustvarjena je bila socialistična Jugoslavija.

Fabijan Trgo

V Pulju 1918. leta

OKTOBRSKA revolucija v Rusiji, ki jo je vodil Vladimir Iljič Lenin, se je globoko odrazila zlasti v državah, kjer so bili posamezni narodi izkoriščani in nacionalno zatirani, kot n. pr. v bivši avstro-ogrski monarhiji. Oktobrska revolucija je nacionalno zatiranim in izkoriščanim odprla perspektivo, da se namreč lahko otresejo nevzdržnega jarma in ideje Velikega oktobra ter prvi akti socialistične države so po vsej Evropi izzvali široka revolucionarna gibanja. Revolucionarno gibanje mornarjev v avstro-ogrski mornarici leta 1918 lahko smatramo za najmočnejši odmev na oktobrsko revolucijo v naši deželi, in morebiti celo na sploh.

Seveda ni naključje, da so revolucionarna gibanja, prepletena z narodnoosvobodilnimi stremljenji nastajala vprav v avstro-ogrski mornarici. Ta mornarica je odražala razredno vsebino vse avstro-ogrske države. Oficirski kader se je regrutiral iz plemijskih, veleposestniških in bogataških družin. Postopanje z vojaki je bilo neznosno. Redna kazen je bila zapor, potem spanje na trdem ležišču, spenjanje v verige itd. Niso bili redki primeri, da so vojaka vrgli v samico ali pa ga privezali za steber, kar so tudi najmočnejši zdržali največ eno uro, preden so padli v nezavest. Zato je popolnoma razumljivo, da je rasla mržnja proti sistemu in družbeni ureditvi.

Najpomembnejša med revolucionarnimi dogodki je bila nedvomno vstaja mornarjev v Boki Kotorški. Gibanje mornarjev v Pulju ni ostalo lokalizirano, kljub temu, da so ga avstro-ogrski oblastniki skušali omejiti. Vstaja mornarjev v Boki Kotorški je odjeknila v vsej avstro-ogrski mornarici, a zlasti med mornarji in delavci v Pulju, kjer se je revolucionarno gibanje z gesli proti vojni začelo razvijati že konec 1917. leta. Nezadovoljstvo med mornarji in delavci je leta 1918 čedalje bolj raslo. To leto se je začelo v znamenju propadanja starega političnega sistema. Ko pa so v Pulj dovedli bokelske mornarje, ki so sodelovali v uporu in jih osamili v zaporu na ladji »Babenberg«, je med mornarji še bolj zakipelo.

V gibanju mornarjev v Pulju sta bili izraženi dve osnovni struji: ena je imela socialno-revolucionarni, druga pa nacionalno-revolucionarni značaj. Pristaši prve struje so se vneli za tale osnovna gesla: čimprejšnji mir in ostvareitev principov Oktobrske revolucije. Socialistično usmerjeni mornarji so skupaj z delavci iz arzenala in ladjedelnice hoteli svoje gibanje privedi do socialistične revolucije, drugo strujo pa so tvorili v gibanju zastopani mornarji in delavci slovanske narodnosti, ki so jih navdihovala v prvi vrsti nacionalna stremjenja. Ti pa so imeli za cilj, da bi splošno protivno gibanje povzročilo propad Avstro-Ogrske in osvoboditev tlačanih narodov. To strujo so podpirali tudi italijanski nacionalistični elementi, ki so prav tako nestrpno čakali na zlom avstro-ogrske monarhije.

Revolucionarno gibanje v Pulju je doseglo vrhunec oktobra 1918. Razsulo Avstro-Ogrske je bilo le še vprašanje dni. Na večini ladij avstro-ogrske flote so tedaj že imeli mornariške svete, ki so jih med seboj izbrali člani posadke. Svete so tvorili mornarji in podoficirji in le-ti so odredili poveljstva na ladjah, ki so delovala pod njihovim nadzorom. V mornariških svetih so predstavniki

južnoslovanskega porekla sedeli zraven predstavnikov Nemcev, Madžarov in Italijanov. Tako raznolika sestava sveta ni povzročala nobenih nesoglasij; nasprotno, sveti so delovali enotno. Admiraliteta in komande ladij so še nadalje obstajali, vendar le formalno, ker so čedalje bolj izgubljali oblast iz svojih rok. Mornariški sveti so se sčasoma povezali z delegati delavskih svetov v arzenalu in ladjedelnici ter z njimi razpravljali o skupnih problemih itd.

Oglejmo si zdaj poročilo Vrhovni komandi, datirano z 29. oktobrom, ki ga je odpremil zvezni oficir in v njem označil položaj v Pulju:

»Mornarica: na vseh ladjah so že osnovali mornariške svete, ki na nekaterih ladjah, kot na pr. na »Viribusu«, že opravljajo komandno delo.

Splošna oznaka: tihi upor. Oficirski zbor na ladjah je nemočen in tako rekoč odvisen od mornarjev glede sklepov in prihodnosti. Discipline ni več...

Oblast na ladjah nezadržno prehaja v roke mornarjev...

Mornariško poveljstvo je po mojem mnenju izgubilo sleherni vojaški in osebni vpliv na tukajšnje ladje in je nevarnost, da bo vsak čas (kratko malo z odstavitvijo) stavljeno izven zakona...«

Takšen je bil položaj v mornarici, zdaj pa se spoznajmo še z razpoloženjem delavcev in meščanov Pulja sploh. Eden udeležencev puljskih dogodkov oktobra 1918 je kasneje takole pripovedoval:

Motiv iz Pulja

»Delavci smo se zbrali tega dne (gre za 29. oktober, op. pisca) pred našo zgradbo. Tam so bili Jugoslovani in Italijani, pa tudi Nemci in nekaj Madžarov, kakor tudi dosti Čehov in Slovakov. Vsi smo bili navdušeni, da je konec vojne in da se spet lahko posvetimo mirnemu življenju. Nekdo je začel prepevati, in vsi smo za njim povzeli pesem. Peli smo revolucionarne pesmi: spominjam se pesmi o rdeči zastavi, ki zmaguje. Nato je nekdo drug prinesel iz naše zgradbe rdečo zastavo in z njo smo vsi pojoč krenili po ulici v mestno središče. Manifestirali smo, vzklicali miru in svobodi in hodili po mestu, ne da bi nas kdorkoli ustavil. Policije ni bilo. Oficirjev ni bilo videti, meščani pa so bili na oknih in nas navdušeno pozdravljali z

mahanjem robcev. Nekateri so se nam celo pridružili, zlasti mornarji, ki so se pomešali med nas. Bili smo srečni in zadovoljni, da so se dogodki razvili v naš prid...«

Admiraliteta v Pulju se je zbala gibanja množic, ki so ob neki priložnosti že napadle tamkajšnji oficirski dom. Potem je admiraliteta v strahu, da se manifestacije ne bi spremenile v spopade, zahtevala, naj pridejo člani parlamenta in posredujejo. Avstrijska vrhovna komanda in dvor sta bila mnenja, da bodo to vlogo najbolje izpolnili socialdemokratski poslanci glede na to, da so jim prisojali vpliv na množice. In res: socialdemokratski poslanci so prispeli v Pulj kot parlamentarci, da bi pomirili množice in »jih pozvali k miru, redu in hladnokrvnosti«.

Za »ohranitev miru in reda« v Pulju se je zlasti potegoval Narodni svet, ki je bil povzoru zagrebskega Narodnega sveta osnovan konec oktobra. Njegovi člani so bili v glavnem iz vrst meščanov in nacionalistov, kar je revoluciji jemalo ostrino. Svet je začel delovati v smislu splošnih teženj za ostvaritvijo skupne jugoslovanske države, istočasno pa je nasprotoval vsakemu revolucionarnemu gibanju, ki bi bilo navdihnjeno s socialnimi idejami.

Dne 28. oktobra je Narodni svet SHS zasedal v Narodnem

Pismo iz Judenburga

»Draga mati!

Sporočam Ti, da sem kot kolovodja upornikov v Judenburgu, obsojen na smrt. Še nekaj trenutkov in preselim se v večnost. Vem, da Te bodo biriči preganjali zato, ker si rodila takega sina, toda bodi ponosna, da je Tvoj sin umrl za pošteno slovensko stvar. Če nismo mogli mi doseči svojega cilja, pridejo za nami drugi, ki bodo to delo nadaljevali in dovršili. Naša kri bo prelitá za to, da se bo bolje godilo našim potomcem.

Hudo mi je, ker boš na starost, ko si tako potrebna moje pomoči, ostala sama.

Tvoj sin Lojze.«

(Poslovilno pismo Alojzija Štefaniča iz metliške občine)

domu v Pulju. Na skupščini so začeli delovati nacionalistični elementi, katerih ognjeviti protagonist je bil kapetan fregate Ciril Metod Koch (član Narodnega sveta). Ta je nasprotoval delovanju mornarskih svetov. Pravzaprav je bil njegov namen, da bi kot novi komandant flote pokoril mornarje in jih podredil svojemu poveljstvu. Tako so nastali pogoji za poznejši razcep v vrstah puljskih mornarjev in delavcev. Mornarje neslovanskih narodnosti so začeli izključevati iz mornarskih svetov, Nemci, Italijani in Madžari so se čutili zapostavljene. Razdor je bil tu, enotnost je bila načeta.

Dne 30. oktobra je bil položaj tak, da sta admiraliteta in poveljstvo avstrijske flote še zmerom obstajala kot legitimni telesi, vendar brez kakršnekoli oblasti, hkrati pa so bili tudi novi poveljniki, ki jih je imenoval Narodni svet in so že prevzeli oblast. Razen tega so bili tudi mornarji, ki so hoteli sami poveljevati ladjam. V njihovem socialističnih nazorih pa so vsi ostali videli veliko nevarnost. Tega dne je bila na admiralski ladji »Viribus Unitis« skupščina mornarjev. Tam so mornarji sklenili, »da bodo korporativno vztrajali pri stališču socialdemokracije«. Vendar so sčasoma bili v manjšini. Prevladovali so nacionalistični elementi, ki so se neizrekljivo bali za oblast. To pa je dejansko pomenilo slabitev gibanja v celoti. Tako je naposled 30. oktobra Narodni svet SHS prevzel oblast na vseh ladjah in zahteval, naj iz Pulja odidejo vsi mornarji

„To je moj sin“

K nedokumentirani fotografiji v št. 5/6 revije »Borec«, na str. 225, s katero smo ilustrirali »Poslovilna pisma talcev«, smo prejeli dopis Antona Jegliča iz Kamnika, Kidričeva 35, v katerem omenjeni tovariš pojasnjuje naslednje:

»Fotografija prikazuje mojega ustreljenega sina, Antona Jegliča, skojevca s Kamniškega sektorja. Kot skojevec je sodeloval pri napadu na okupatorja v Kamniku ponoči med 26. in 27. julijem. Tega dne so ga Nemci z ostalimi tovariši vred aretirali in odpeljali v Begunje. Dne 22. avgusta so ga nato s še štirimi tovariši ustrelili v Smledniku. Za navedene podatke in resničnost trditve jamčim, ker sem svojega sina videl na lastne oči kmalu potem, ko so ga Nemci ustrelili 22. avgusta 1941. leta. Če želite še kakšne informacije, se obrnite name, ker sem Vam zmerom na razpolago. — S tovariškim pozdravom: Anton Jeglič.«

in delavci neslovanskega porekla.

Ko je Narodni svet uveljavil takšen odnos do mornarjev, je istočasno do neke mere še priznaval zakonitost avstrijske admiralitete, se z njo pogajal o predaji flote, čeprav so oblast na ladjah že zdavnaj prevzeli mornarji. (Dne 31. oktobra je bila v Pulju opravljena tudi formalna predaja avstro-ogrske flote »zakonitim delegatom Narodnega sveta SHS v Zagrebu«. Zapisnik o primopredaji so podpisali predstavniki Sveta ter predstavniki avstro-ogrske mornarice. Vendar je nejasen položaj z ozirom na oblast tedaj izkoristila italijanska vlada, da bi ostvarila svoje imperialistične težnje proti Istri in vzhodnemu Jadranu. Najprej je v Pulj priplula neka manjša italijanska ladja z dvema oficirjema, ki je potopila admiralsko ladjo »Viribus Unitis« z 250 mornarji na krovu, po-

tem pa je 5. novembra v puljsko luko vplulo 13 italijanskih vojnih ladij z močnim odredom kopenskih sil. Tako so Italijani mahoma zasedli ves Pulj, jugoslovanske mornarje pa so izkrcali z vojnih ladij. Tako je kaj naglo prenehala obstajati prva jugoslovanska mornarica.)

Gibanje mornarjev in delavcev v Pulju ni prineslo želenih uspehov, čeprav je doživelo močen razmah. Gibanje je bilo brez vodstva, ki bi imelo jasno začrtane cilje in bi podvzelo organizacijske ukrepe, s čimer bi lahko pravilno usmerilo stremljenje in gibanje množic. Tako pa so ga onemogočili in zavrli nacionalistični elementi, ki so ga končno pritirali do propada. Kljub temu pa bo gibanje mornarjev in delavcev v Pulju leta 1918 ostalo v zgodovini kot svetel mejnik v revolucionarni minulosti naših narodov.

Fabijan Trgo

Pulj z luko

Wladislaw Gomulka

V razdraženi, bolni psihozi sodobnega časa je ustvarjalna politika socialistične Jugoslavije, ki se navdihuje na načelih enakopravnega mednarodnega sodelovanja, recipročnega spoštovanja in nevmešavanja v notranje zadeve, dragocen činitelj v splošnih prizadevanjih za pomiritev in miroljubno poravnavo odprtih mednarodnih vprašanj. Vsakdanja zunanjepolitična praksa naše države dokazuje, da koeksistenca ni zgolj privlačna politično-filozofska fraza, marveč v odnosih med državami praktično uresničljiva zamisel. Minule mesece smo imeli v gosteh državnike z Vzhoda in Zahoda (uporabljamo ta izraz kot zgolj zemljepisno opredelitev): poljsko partijsko in vladno delegacijo, severnovietnamskega predsednika Hošiminha, britanskega zunanjega ministra Lloyda, mongolsko vladno delegacijo, podpredsednik Vukmanović pa je obiskal številne azijske dežele, kar vse ponazarja dejstvo, da je Jugoslavija danes pomemben mednarodni činitelj, večji in vplivnejši v primerjavi z državami, ki so razsežnejše, gospodarsko in vojaško močnejše.

Osnovna zunanjepolitična koncepcija naše države je, da morajo biti napor, s katerimi naj bi zgradili nov most zaupanja med Vzhodom in Zahodom, vztrajni in iskreni. Vsestransko je treba podpreti tiste napredne, miroljubne elemente v svetu, ki se trezno zavedajo, da spričo pošastne atomske grožnje vojna kot način za reševanje spornih vprašanj ne pride v poštev, da pač zavoljo tega ostaja samo ena pot – pot sporazumevanja in miroljubnega koeksistiranja drug ob drugem. Tudi nedavni obisk nam tako dragih poljskih gostov je bil prispevek v tej smeri, »saj lahko obe državi«, kakor je izjavil v zdravici predsednik Tito, »mnogo prispevata ne le k premagovanju sedanjih nasprotij, marveč tudi k zblževanju, razumevanju in tesnejšemu sodelovanju med narodi sploh«. To pa je seveda moč doseči s poglobljanjem vezi na gospodarskem, kulturnem in drugih področjih, z rušenjem umetno ustvarjenih pregrad in opustitvijo kakršne koli diskriminacije.

Poljske goste so povsod pri nas pozdravili kot najdražje tovariše in prijatelje, saj poljske in jugoslovanske narode veže enaka usoda v polpreteklem obdobju: naši ljudje niso pozabili mnogih tragičnih preizkušenj Poljske med zadnjo vojno, skupen boj proti nacističnemu militarizmu in lanski oktober, poljski notranji preporod, ki je pospešil navezavo plodnih stikov med obema državama na vseh področjih, nastanek novih vezi, ki jih je Gomulka jedrnatno označil »prijateljstvo iz srca«. Nedavni obisk poljskih prijateljev bo dal tem odnosom novo, še polnejšo vsebino, jih poglobil (sklep o ustanovitvi jugoslovansko-poljske komisije za gospodarske stike in razširitev kulturnega in znanstvenega sodelovanja, ustanovitev informativnih centrov v Beogradu in Varšavi) in tako ustvaril temelje trdnega, prisrčnega sodelovanja.

V Potsdamu so se leta 1945 »veliki trije« sporazumeli o poljski zahodni meji na Odri in lužiški Nisi. Avgusta istega leta sta Poljska in SZ podpisali dogovor o novi meji. Na vzhodu je Poljska odstopila SZ 180 tisoč kvadratnih kilometrov ozemlja, na zahodu pa je pridobila področje, ki obsega več kot 100 tisoč kvadratnih kilometrov. Slednjič si je Poljska priborila izhod na morje in postala v pravem pomenu besede obmorska, baltiška dežela. V letih povojne obnove se je njena notranja, gospodarska struktura bistveno spremenila. Iz predvojne pretežno kmetijske dežele je Poljska postala industrijsko-agrarna država. Lanski, zgodovinski osmi plenum je posvetil osrednjo pozornost notranjemu razvoju, določil specifične poljske poti v socialistični izgradnji, ki stremlje k čim hitrejšemu dvigu življenjske ravni.

Meja na Odri in Nisi je glavno zunanjepolitično vprašanje Poljske. Doslej so to mejo priznale le vzhodne države, pa tudi Jugoslavija. Skupno poljsko-jugoslovansko poročilo poudarja, da bi priznanje poljskih zahodnih meja, kakor so bile določene v Potsdamu, prispevalo k ureditvi odnosov v Evropi in miru v tem delu sveta.

Spričo tega si Poljska še posebno prizadeva za miroljubno rešitev nemškega vprašanja, tako rešitev, ki bi upoštevala njeno varnost in nedotakljivost njenih meja. Toda sedanjí razplet ne upravičuje upanja, da bi utegnili v bližnji bodočnosti najti rešitev tega kompleksnega in težavnega vprašanja. Jasno je, da nemškega vprašanja ni moč rešiti na način, kakor si to žamišlja Adenauer, se pravi z atlantskih pozicij sile in jedrske oborožitve. Ni verjetno, da bi se izpolnila pričakovanja zahodnonemškega kanclerja, da bo SZ »kapitulirala« (dosedanji razplet pač tega ne opravičuje) in privolila v volitve, kakor si jih je žamišljala predvolilna berlinska deklaracija treh zahodnih velesil, razen tega pa še v vključitev združene, celotne Nemčije v Atlantsko zvezo. V tem primeru se bi sesulo sedanje ravnotežje, ki je trenutno (zlasti če po nedavnem, vnovičnem neuspehu razorožitvenih pogajanj) najboljšje in najtrdnjše jamstvo proti kakršnemu koli jedrskemu avanturizmu.

Nikakor ne gre pozabiti, da je odstranitev demarkacijske črte, ki je razdelila Nemčijo, del obsežnejšega vprašanja, ki se imenuje evropska in svetovna varnost. Spričo tega se zdi edino logična, pa tudi

PO SVETU

možna pot – prvenstveno zmanjšati še vedno perečo bojazen vojaškega obračunavanja s postopno razorožitvijo in v tem spremenjenem, izboljšanem splošnem vzdušju iskati tako rešitev nemškega vprašanja, ki bi prvič ustrezala Nemcem samim (ni moč ignorirati dejstva obstoja dveh nemških držav) in drugič nudila zadostna jamstva državam, ki so bile že žrtve pruske agresivnosti. Rešitev naj bi bila torej taka, da bi utrjevala, ne pa izpodkopavala mir.

V veliki meri bo to odvisno od politike, ki jo bo vodil Adenauer. Nedavne volitve (15. septembra) niso spremenile dosedanjega ravnotežja političnih sil v Zahodni Nemčiji. Obe veliki stranki: Adenauerjeva krščanskodemokratska unija in Ollenhauerjeva socialnodemokratska opozicija sta sorazmerno enako povečali število svojih glasov. Kot so pričakovali, so se vse ostale manjše stranke slabo odrezale. Tudi liberalni demokrati so izgubili precej krvi (v novem parlamentu bodo imeli sedem poslancev manj kakor prej), kar bi utegnilo povzročiti razcep v stranki, ki je že prej pogostokrat nihala med vabljivimi ugodnostmi delovanja v vladi in opozicijo. Ostale stranke, razen Nemške stranke, ne bodo zastopane v novem Bundestagu, ker volilni zakon določa, da se lahko za poslanska mesta poteguje le tista stranka, ki dobi vsaj 5 % od skupno oddanih glasov. Zadnje volitve so torej še pospešile politično polarizacijo na dve veliki stranki.

Socialnodemokratska pričakovanja, da bodo zrušili klerikalni oblastveni monopol, ali pa ga vsaj resno oslabil, se niso izpolnila. Tako imenovani srednji sloj, ki ga je dvignil na površje povojni Erhardtov gospodarski »boom«, se je pretežno odločil za Aden-

Britanski zunanji minister Selwyn Lloyd (na desni) na grobu neznanega junaka na Avali

auerjevo stranko, ki je dobila, tako trdijo politični opazovalci, tudi največ glasov med omahljivci.

Zdaj (ko to pišemo so znani šele volilni rezultati), je še prezgodaj napovedovati politiko tretje povojne Adenauerjeve vlade, čepravno ni dosti verjetnosti, da bi se resneje spremenila. Sicer pa bo splošna bonnska odločitev v veliki meri odvisna od splošnega stanja mednarodnih odnosov, natančneje od tega, ali bodo velesile končno le našle način, da bi se sporazumele vsaj o prvih razorožitvenih ukrepih, ali pa se bo jedrska histerija, ki jo je v zadnjem času še dopolnila tekma v kontinentalnih raketnih izstrelkih, nadaljevala. Letošnja bilanca razorožitvenih razgovorov je po 157 sejah negativna, saj se ožjemu razorožitvenemu odboru ni posrečilo doseči soglasja glede nobenega načela, ki bi ustvarilo podlago za postopno razorožitev. Sicer pa je bil že sam potek razgovorov anahronističen: novice iz Lancaster Housa so se mešale s poročili o novih jedrskih poizkusih v Nevadi, Sibiriji, Avstraliji, na Božičnih otokih.

Mimogrede majhna »atomska statistika«: od prve atomske eksplozije na Japonskem pred dvanajstimi leti je bilo doslej, vsaj tako trdi berlinski profesor Manfred Ardenne, 113 jedrskih poizkusov, izmed katerih so Američani napravili 75, Rusi pa 24. To eksperimentiranje je sprostito silo, ki znaša šestkratno energijo vse enoletne proizvodnje premoga v ZDA, SZ in Veliki Britaniji. Na temelju tega si je kaj lahko zamisliti, koliko koristnega bi bilo moč napraviti, če bi to energijo uporabili za miroljubne, človeško koristne namene. Razpotje sodobnega časa je namreč v tem: ali bo »atom« služil vojni, uničenju človeške civilizacije, ali pa neslutnemu razvoju, ki bi lahko v kratkem času izravnal sedanje globoke prepeade med razvitimi in nerazvitimi državami. Gre

Trije državniki v prisrčnem razgovoru

pač za to, ali bo zmagala zdrava, elementarna razsodnost, ali pa bo prišlo do atomske apokalipse. Velika naloga miroljubnih, progresivnih sil v svetu je, da prepreči drugo možnost in prisili odgovorne činitele, da upoštevajo dramatična opozorila znanstvenikov, ki menijo, da so dosednji jedrski poizkusi že dosegli obseg, ko bi utegnili nadaljnje eksperimentiranje izbiti sodu dno. Ni verjetno, da bi lahko prišlo do pozitivnega obrata čez noč, nasprotno, mogoča in realistična je le postopna pot, ki bi omogočila najprej rešitev že sorazmerno dozorelih vprašanj, glede katerih bi sporazum terjal najmanj obojestranskih žrtev in popuščanj. Kompromis je pač lahko le sad obojestranske dobre volje, ne pa nemara zgolj enostranske kapitulacije.

V tem splošnem okviru je izredno pomembno vprašanje kolonialnih, nerazvitih dežel. Tu se križajo skoraj vsa vprašanja vojne in miru ter mednarodnega sodelovanja. Epoha klasičnega kolonializma je v zatonu, je zapisal Edvard Kardelj v predgovoru k drugi izdaji svoje knjige »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, in z njim vred epoha klasičnega nacionalnega zatiranja sploh. Seveda bo potrebna še dolgotrajna borba za dokončno likvidacijo tega sistema (primer Alžira, Bližnjega vzhoda, Cipra), vendar klasični kolonialni imperiji izgubljajo svojo moč in so prisiljeni predajati svoje kolonialne pozicije drugo za drugo.

Kakor za Tunis in Maroko, tako bodo Francozi slej ko prej prisiljeni privoliti tudi v neodvisnost Alžira. Večletna politika »ognja in meča« je pripeljala na rob propada zgolj francoske finance, ni pa omajala Alžirske fronte za neodvisnost, še manj pa samonikle težnje Alžircev po samostojnosti in lastni državi. Tudi dvorezni predlog, kakršen je na primer zadnji o nekakšni avtonomiji Alžira, ne more rešiti položaja. Celo New York Times ugotavlja, da je danes težko najti kogar koli izven Francije, ki bi verjel, da obstoja vsaj najmanjše upanje za rešitev alžirskega vprašanja, če se skuša izogniti bistvenemu – alžirski neodvisnosti.

Sicer pa ne gre le za priznanje neodvisnosti, marveč v isti meri za pomoč nerazvitim državam, ki z lastnimi silami ne morejo dohiteti razvitih, razen tega pa njihovo zaostajanje postaja vse bolj ovira tudi za napredovanje bogatejših, razvitejših. Spričo tega pač pomoč manj razvitim ni morda kako dejanje samaritanskega usmiljenja, marveč zgodovinsko in družbeno zakonita nujnost. Sklad OZN za pomoč manj razvitim deželam bi pač lahko pri tem opravil nadvse dragoceno poslanstvo.

Trden, trajen mir je moč zgraditi le na resnični enakopravnosti, ki pa jo lahko zagotovi odstranitev sedanjih nesorazmerij in neskladnosti v splošnem razvoju posameznih dežel. To pa je spet mogoče samo v obdobju miru in s perspektivo trajnega miru. Prizadevanje za mir je zato danes usodna bitka, od katere izida je odvisno, ali je človeštvo na pragu sreče (atomska energija za ustvarjalne namene) ali pa pred največjo tragedijo v svoji zgodovini. Metoda teh naporov pa je lahko le vsestransko uresničevanje zamisli koeksistence, ki ne pozna nikakršnih pregraj (izolacije, monopolizacije), marveč si prizadeva ustvariti v mednarodnih odnosih vrednote, načela, ki bi bile sprejemljive za večino, za vse. »Svojo politiko,« je izjavil naš predsednik ob obisku poljskih prijateljev, »moramo prilagoditi tako, da bomo dobili zaupanje tudi narodov tistih držav, s katerimi hočemo sodelovati, ne glede na njihov notranji sistem«.

Nasproti totalnemu jedrskemu orožju je danes treba postaviti dinamično, prožno diplomacijo, totalno v smislu, da se bo trudila izkoristiti sleherno priložnost za zblizanje stališč. OZN lahko pri tem opravi dragoceno nalogo. Letošnje zasedanje Generalne skupščine OZN ima spričo tega še posebno odgovornost, zlasti po razglašenem in miru škodljivem »madžarskem uvodu«, da s konstruktivnimi in odločnimi priporočili pospeši rešitev osnovnih, najbolj perečih vprašanj, med katerimi zavzemajo osrednje mesto razorožitev, pomoč manj razvitim državam in tako imenovana kolonialna vprašanja.

Janko Jeri

Josip Broz in predsednik vlade LR Mongolije Cedembal, podpisujeta skupno izjavo

Pravo, pravcato bojišče ...

»Vidite ta zemljevid? To je zemljevid uporniške vilaje. Mi smo tu, v peti vilaji; njene meje sovpadajo na severu z mejami upravne pokrajine Oran, na jugu pa s severnim delom pokrajine Ain Sefra. Njen poveljnik Abdel Hafid Busuf ima svoj stan v Ouidi. Mi smo v osmi coni...« Tako je razlagal neki francoski polkovnik v severozahodnem delu Alžira položaj svoje enote dopisniku pariškega »Le Monde«. Položaj, takšen kakor na kateremkoli bojišču med drugo svetovno vojno. To je prava vojna – zatrjujejo Francozi. In ne brez razloga!

Dve leti in pol – od 1. novembra 1954 dalje – se že bori na alžirskih tleh pol milijona francoskih vojakov proti upornikom, ki pa jih je komaj 20.000 do 30.000. Po matematični logiki bi morali biti uporniki uničeni v nekaj dneh ali vsaj v nekaj mesecih. Toda matematične formule v življenju večkrat odpovedo! V Alžiru za sedaj še prav nič ne kaže, da bi kaj oslabela moč Narodnoosvobodilne fronte (F. L. N.).

Ce vprašamo Francozo, zakaj po njegovem mnenju še ni uspelo veliki armadi njegove države streti alžirski upor, se bo izgovarjal na pomoč in podporo iz tujine. V Franciji zatrjujejo, da pomagata alžirskim upornikom največ Tunis in Maroko. Takšnih trditvev sicer ne gre zanikati, saj se solidarnost arabskega sveta najbolj izraža prav v boju proti kolonializmu. Francozi pa bi radi verjetno dosegli s svojimi obdolžitvami še kaj več: diskreditirali obe mladi državi in dobili v roke nov argument za kolonialno politiko, češ če bomo dali neodvisnost kolonialnim narodom, bomo v nevarnosti, da nam skočijo v hrbet. Francozi govore tudi o sovjetski pomoči. Ta verzija je namenjena predvsem ekstremističnim krogom na zahodu; od njih pričakujejo pomoč za svojo alžirsko politiko. Za domačo uporabo pa jim služi obtožba proti Amerikancem, ki da podpirajo alžirske upornike zato, da bi izrinili Francoze iz Severne Afrike in se sami usidrali v njej. To zadnjo obdolžitev pa govore seveda le drug drugemu na uho, da ne bi prišla do Washingtona. Francozi se izgovarjajo še na razne druge činitelje, toda vztrajno in odločno

odklanjajo le enega samega: podporo domačega prebivalstva. Francoska propaganda prepričuje svet, da je Narodnoosvobodilna fronta Alžira (F. L. N.) le tolpa teroristov, morilcev in požigalcev, ki da samo strahuje mirne ljudi. Toda – ali bi mogla delovati neka razbojniška tolpa v deželi tri leta, ne da bi jo podpiralo domače prebivalstvo? Ali je ne bi bilo mogoče v tem primeru uničiti mnogo prej in s precej manjšimi sredstvi, kot pa so tista, s katerimi razpolaga francoska armada?

Francosko propagando demantira sam obstoj narodnoosvobodilne vojske. Stevilni primeri dokazujejo

Dva alžirska upornika

jo, da alžirski uporniki niso tolpa, temveč trdna, dobro organizirana skupnost. Njihova vojska je urejena po načelih sodobne armade, seveda prilagojene na partizansko vojno. Že omenjeni polkovnik je takole razložil dopisniku lista Le Monde sestavo in oborožitev narodnoosvobodilne vojske:

»Uporniki so organizirani v skupinah po vzorec francoskih pehotnih enot s tremi sekcijami in skupnim poveljstvom. V vsaki enoti je 80 do 130 mož. Vsaka skupina ima en mitraljez in dve do šest strojnih pušk. Število vojnega orožja je različno. Vedno manj pa je lovskih pušk, ker jih zamenjujejo z vojaškimi.«

Francozi menijo, da dobivajo uporniki orožje iz sosednjega Maroka. To je verjetno res, drži pa, da so ga precej zaplenili tudi francoskim enotam. Veliko je orožja iz Tunisa, kjer je ostalo še iz ča-

sov italijanske okupacije. Po vojni so ga povsem prosto prodajali in kupovali v vzhodnem delu Alžira ob tuniški meji. Verjetno pa je, da prihaja orožje iz Italije še danes, kar tamkajšnje oblasti niti preveč ne zanikajo.

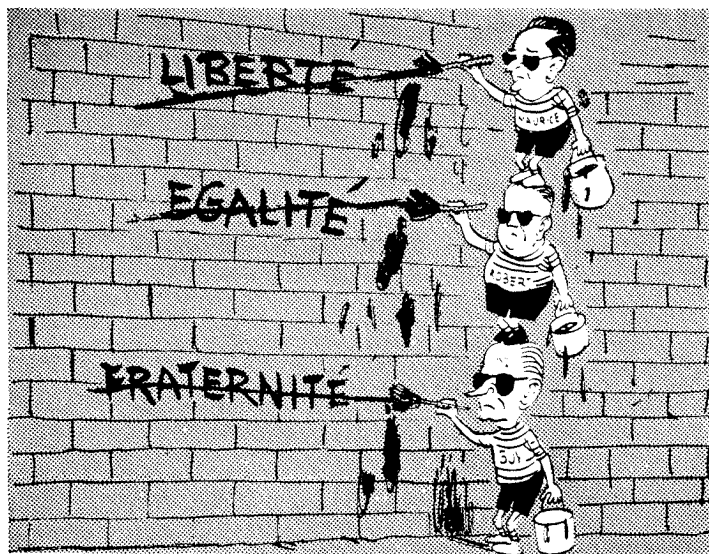
Se točneje kot dopisnik Le Monde pojasnjuje organizacijo alžirske narodnoosvobodilne armade neka ilegalna brošura El Mudžahid (po naše: Borec), ki se je pojavila v Parizu. Povzemamo nekaj podatkov iz francoskega poročila o omenjeni brošuri:

Uporniki so razdelili Alžir na šest vojnih oblasti, ki jih imenujejo vilaje. Mesto Alžir in njegova okolica nista vključena v vilaje, temveč sestavljata avtonomno cono s posebno organizacijo. Vsaki vilaji poveljuje polkovnik. Uporniške sile so razdeljene na bataljone po 350 ljudi. Najmanjša enota je skupina 11 borcev pod poveljstvom narednika. Vsi borci narodnoosvobodilne armade dobivajo skromno mesečno plačo po 1000 frankov. Narednik dobi 1500 frankov, podporočnik 3000, polkovnik pa 5000 frankov na mesec. Bolničarji in bolničarke so plačani kot naredniki. Armada plačuje vse stroške borcev, razen oblek, prav tako pa daje tudi podporo njihovim družinam.

Pripadniki osvobodilne armade nosijo na čepicah zvezdo in rdeči polmeseč. Oficijski čini so označeni z zvezdami, podoficijski pa z obrnjeno črko V. Politični komisarji imajo isti čin kot oficirji. Komisarji organizirajo ljudsko prosveto, skrbje za propagando in informacije, za preskrbo borcev in za finance.

Narodnoosvobodilna fronta (F. L. N.) je, kakor piše v brošuri El Mudžahid, zamenjala vse prejšnje politične stranke v Alžiru. Uvedla je lastno upravo, ima po vaseh svoje urade, ki se ukvarjajo s preskrbo, sodstvom in vpoklicem v vojsko.

Vrhovno poveljstvo Narodnoosvobodilne fronte je Nacionalni svet alžirske revolucije s 34 člani, ki je politični organ in edini, ki lahko odloča o ustavitvi sovražnosti. Vojaško vodstvo – nekakšen generalni štab F. L. N. – je petčlanski Koordinacijski izvršni komite (C. C. E.). Imena njegovih članov so tajna in strogo pazijo, da jih ne izdajo. Pariški dopisnik »Borbe«, Bogdan Pešić, pravi v svojih dopisih iz Alžira, da je C.

Alžirsko »razpotje« ...

C. E. »revolucionarno vodstvo, ki deluje kolegialno, kolektivno, brezosebno kot neznana skrivnostna moč.«

Bogdan Pešić poroča: »Na podlagi statuta Narodnoosvobodilne fronte, sprejetega na kongresu 20. avgusta 1956, se Koordinacijski izvršni komite izpolnjuje iz vrst Nacionalno-revolucionarnega sveta in deluje zmerom kot celota. Če je kak član odsoten, če se mudi zunaj Alžira, se mora podrediti odredbam in napotkom C. C. E.«

Kdo od znanih osebnosti v Alžiru je član Koordinacijskega izvršnega komiteja, lahko samo domnevajo. Francozi menijo, da je bil njegov član Ben Mehidi Larbi. Pred kratkim so ga aretirali v Alžiru in, kakor poročajo, je napravil kmalu po aretaciji v svoji celici samomor. Menijo tudi, da je član C. C. E. Ben Bela. Aretirali so ga lani, ko so francoske oblasti prisilile k pristanku maroško letalo na poti iz Maroka v Tunis, kamor je potovalo pet alžirskih voditeljev na posvet k predsedniku Burgibi. A to so samo domneve.

Alžirska narodnoosvobodilna armada pod vodstvom F. L. N. pa ni edina ilegalna vojska na alžirskih tleh. Francoski tisk v zadnjem času vedno pogosteje piše o neki organizaciji, ki ima tudi lastne oborožene enote. To so oddelki Alžirskega nacionalnega gibanja (M. N. A.), ki je v resnici starejše kot F. L. N. Nekoč je bilo to gi-

banje močno razširjeno ni njegov vodja Mesali Hodža je užival velik ugled. Prišel pa je v nasprotje z vodstvom Narodnoosvobodilne fronte in kmalu je nastal med obema organizacijama razkol. Tedaj so pričeli mesalisti trumoma zapuščati svojega voditelja, predvsem zato, ker je nasprotoval oboroženemu odporu. Gibanje je praktično popolnoma razpadlo.

Vendar pa se je pojavilo v alžirskih gorah nekaj oddelkov, ki baje, napadajo Francoze neodvisno od Narodnoosvobodilne fronte. Njihovi voditelji so pristaši Mesali Hodže. Znani ameriški komentator Sulzberger jih primerja z jugoslovanskimi četniki Draže Mihajlovića. Po nekaterih poročilih sicer sodelujejo z narodnoosvobodilno vojsko, po drugih zopet pride večkrat do krvavih obračunavanj med obe-

ma oboroženima skupinama. Zecitirani dopisnik časopisa Le Monde poroča, da se je razgovarjal z nekim ujetim mesalističnim voditeljem, ki pa mu sploh ni hotel odgovoriti na vprašanje, kakšna je razlika med obema organizacijama. Značilno pa je, da vedo francoske oblasti o mesalistih več kot o Narodnoosvobodilni fronti. Prepričani med Alžirci samimi je Francozom le voda na mlin. Ni izključeno, da francoske oblasti skrivaj podpirajo mesaliste, saj sloni politika vseh kolonialnih držav na načelu: Deli in vladaj! V javnost je prišla celo vest, da so Francozi sami oborožili neke enote mesalistov. Toda oblasti so to novico nenavadno energično zanikale. Če stopiš mački na rep, zamijavka ...

Pravzaprav niti ni potrebno, da bi potovali v Alžir; dovolj je če se sprehodimo po arabskih četrtih francoskih velemest, če spregovorimo s tem ali onim Alžircem v metropoli in spoznali bomo, da mislijo vsi na eno in isto stvar: osvoboditev Alžirije. Na pogled so to nebolglijeni, slabo oblečeni in zanemarjeni ljudje, ki iščejo dela v metropoli in postajajo zvečer po bulevarjih in avenijah. Toda za zanemarljivo zunanostjo se skriva večkrat inteligentna in bistra glava in ni izključeno, da je tak Alžirec še kaj več kot samo industrijski delavec, natakali ali pometač.

Mnogi Arabci žive v Franciji s popolnoma določenimi nalogami. Zanimiv je primer z Alžirci, ki so bili zaposleni pri ameriških vojaških enotah Atlantskega pakta v severni Franciji. Uslužbenci teh enot so morali obiskovati posebne tečaje, da so se usposobili za delo. Učili so jih popravljati puške, mitraljeze in drugo orožje, razdirali granate itd. Ko se je naučil Alžirec v takem tečaju vse, kar je bilo treba, je odpovedal službo,

„Tu glas svobodne Alžirije!“

V začetku septembra se je prvič oglasila po radiu tudi Fronta narodne osvoboditve, voditelj in organizator alžirskega osvobodilnega gibanja. V prvi oddaji preko kairskega radija je sporočila naslednje: »... Bitka, ki jo bije alžirski narod proti francoskemu kolonializmu, se je zelo razširila. Postala je tako ogorčena, da ji ves svet posveča posebno pozornost. Svetovno javno mnenje vsak dan obvešča po tisku o borbah, o žrtvah, ki padajo in o uničevanju. Vendar ni seznanjeno z naravo drame z različnih vidikov, kajti doslej je v glavnem obveščala francoska propaganda. Naloga francoskega informativnega urada v Alžiriji je ponarejati dogodke in jih vedno predstavljati v luči, ki je ugodna za Francijo. Tako gre molče, n. pr. mimo hudih izgub francoskih oboroženih sil ali pa uporablja krinko. Razen tega vodi široko gonjo laži proti vsemu alžirskemu narodu ... Organizirali smo te oddaje zato, da bi svet izvedel resnico in da bi revoluciji dali pravo podobo ...«

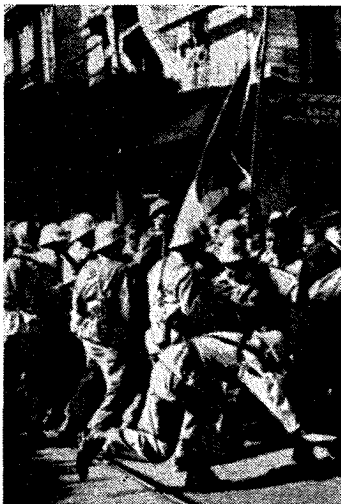
ukradel navadno še nekaj orodja za popraviljanje orožja in jo popihal preko Italije domov. Tako se je izšlo pod budnimi očmi francoske policije več sto strokovnjakov za popravilo orožja. Francozi so stvar ugotovili, ko je bilo že prepozno. Ti ljudje zdaj že uporabljajo svoje znanje v alžirski narodnoosvobodilni armadi.

Številni poveljniki alžirskih narodnoosvobodilnih enot so se izšolali v francoski vojski. Tam so navadno dosegli čin podoficirja (višji položaj prebivalcem iz kolonij že težko zaupajo) potem pa so se priključili upornikom. Po veljavnih predpisih jih imajo Francozi za dezertarje, toda kdo more trditi, da niso prišli v francosko armado že s povsem določenimi nameni?

S pripadniki alžirske osvobodilne fronte je preprežena vsa Francija. Francoske oblasti tega dejstva prav nič ne podcenjujejo. V arabskih četrtih Pariza ni bilo nikoli toliko policajev kot danes. Zgradba prefekture v Marseillu je zastražena tako kot rezidenca kakega osovražnega diktatorja v policijski državi. Alžirci zatrjujejo, da ni potrebno drugega kot en sam ukaz Koordinacijskega izvršnega komiteja in vso Francijo bi zajel val sabotaž.

Med Arabci je veliko število fanatikov, takšnih kot je bil na primer Ben Sadok, ki je vpričo načelnika pariške policije ubil sredi množice ljudi v Parizu bivšega podpredsednika alžirske skupščine Ali Šekala. Dogodek ni vzbudil v Franciji le ogorčenje, temveč tudi občudovanje do organizacije, ki more pripraviti svoje člane do tega, da se prostovoljno žrtvujejo za njeno stvar in brezpogojno izpolnjujejo njene ukaze. Moč F. L. N. kaže dejstvo, da so že nekaj ur po atentatu prečitali v nekaterih arabskih kavarnah v Parizu njeno sporočilo, v katerem je rečeno, da je bila smrtna kazen nad izdajalcem Ali Šekalom izvršena.

Alžirski borci pa se niso nastanili samo v Franciji, temveč so prodrli celo v Organizaciji Združenih narodov. Med alžirsko debato v Generalni skupščini je bilo tam navzočih več prvakov Narodnoosvobodilne fronte. Najpomembnejša sta bila Mahmed Jazid in Ferhat Abas. Po predpisih OZN sicer nista mogla sodelovati v debati, toda prisostvovala sta zasedanju, prvi kot svetovalec sirijske delegacije, drugi pa kot svetovalec iraške. Njun vpliv je bilo čutiti po

Francosko nasilje v Alžiriji

kuloarjih v odmorih med zasedanjem. Navezala sta stike s številnimi delegati in prizadejala veliko skrbi francoskemu zunanjemu ministru Christianu Pineauju, ki je skušal na vse načine prepričati delegate, da Francozi niso odgovorni za položaj v Alžiriji.

Alžirska Narodnoosvobodilna fronta torej ni omejena le na Alžir. Razpredla je svoje mreže po vsej Franciji in si pridobila mesto celo v ZN. Pozna jo danes ves svet, mnoge države jo spoštujejo, občujejo jo pa jo celo njeni sovražniki.

Kako neobgljeno zveni ob vsem tem francoska propaganda, ki govori o teroristih in požigalcih!

Če bi hoteli v številkah izraziti moč narodnoosvobodilne vojske, potem bi dobili zelo nejasno podobo. V Alžiru je stalno pod orožjem kakih 15.000 do 20.000 mož. Imenujejo jih mudžahidi. Ti tvorijo redno armado F. L. N. Za vsako večjo akcijo ali ofenzivo pa mobilizirajo moške prebivalce okoliških krajev; po končanem boju jih spet pošljejo domov. Poleg mudžahidov so v Alžiru tudi musabilini. To so več ali manj priložnostni borci, oboroženi v glavnem le z lovskimi puškami. Delujejo posamezno in jih uporabljajo za razne sabotaže, diverzije in atentate. Tretja vrsta borcev so bedaini; ti delujejo po mestih in so organizirani v posebnih celicah. K vsem tem lahko prištejemo še tisoče borcev v Franciji, predstavnikoma v ZN, podporo 10 milijonov domačinov, prijatelje po vsem svetu. Če dodamo k temu še visoko moralo alžirskih borcev, potem dobimo postavko, ki je s številkami ni mogoče prikazati.

Proti tej vojski se bori že skoraj tri leta pol milijona francoskih vojakov. Generalni rezident Lacoste zahteva še nove okrepitve. Malo pa je verjetno, da bodo Francozi s silo strli alžirski upor. Rešitev ni v orožju, temveč v sporazumu in v priznanju narodnostnih in človeških pravic. **N. Isajevič**

Pogled na del Alžira, glavno mesto Alžirije. Spredaj: grob neznane vojaka

Tisti, ki prinaša svetlobo

»Poljublja vas striček Ho,« je zapisal za slovo predsednik severnovietnamske republike po prisrčnem srečanju z zagrebškimi najmlajšimi v pionirskem mestu. Povsod pri nas so sprejeli voditelja mlade vietnamske republike s posebnimi simpatijami, saj imata Jugoslavija in Hojeva dežela mnogo sorodnega. Obe sta se rodili in prekalili v osvobodilni vojni in spričo tega je razumljivo, da je Jugoslavija že leta 1949 priznala med prvimi novo, demokratično vietnamsko vlado.

Življenjepis voditelja vietnamske revolucije je verna projekcija najnovejše zgodovine te še pred dobrim desetletjem komaj znane francoske kolonialne posesti. Pred 65 leti se je rodil Ho v provinci Nge An, ki je bila že od nekdaj žarišče progresivnih idej. Oče je svojega drugega sina imenoval Ngujen Tat Tan, kar po naše pomeni »tisti, ki bo zmagal«. Hojeva življenjska zgodba bi bila hvaležno gradivo za napeto povest. Ko mu je bilo 19 let, se je kot »mali« vkrcal na francosko ladjo v Saigonu, živel kasneje v Londonu, pa v Parizu, kjer je bil najprej vrtnarski delavec, pozneje fotografski retušer in slednjič samostojen fotograf z lastno delavnico v pariškem predmestju.

Ze od mladih nog je Ho ljubil knjige, zlasti pa sta mu bili pri srcu književnost in filozofija. Imel je literarne ambicije in napisal v tem obdobju tudi komedijo. Toda kmalu je iz leposlovnega popolnoma predsedal na filozofsko-politično področje. Med trajanjem versailske mirovne konference je predal v imenu

svojih sonarodnjakov takratnemu ameriškemu predsedniku Wilsonu spomenico, v kateri terja pravico samoodločbe za svojo deželo. Sledila je brošura »Francoski kolonializem na zatožni klopi« in prvi stiki s francosko socialistično stranko. Z njegovim podpisom je v osrednjem strankinem glasilu »Populaire« izšla kopica člankov, v katerih je v glavnem obravnaval kolonialna vprašanja. Ko se je leta 1921 stranka razdelila, se je Ho odločil s Cachinom za komuniste. Leta dni kasneje je že sodeloval na četrtem kongresu Kominterne v Moskvi, kjer je tudi nadaljeval filozofsko-marxistične študije. Mejniki v tem revolucionarnem udejstvovanju je ustanovitev samostojne vietnamske komunistične partije leta 1930, ki jo je vodil Ho.

Zdaj se je ves posvetil zbiranju progresivnih sil za revolucionarno akcijo leta 1940, ko so deželo okupirali Japonci. Nekatere buržoazne stranke so jih sprejele kot »osvoboditelje«, Hošiminh in napredne sile okoli njega pa kot nove kolonizatorje, ki se jim je treba z vsemi silami upreti. Ho ustanavlja ljudsko fronto, oziroma Ligo revolucionarnih organizacij za neodvisnost Vietnama, ki se bori proti Japoncem. Na severu dežele je nastalo razsežno osvobodeno področje, ki je zametek nove, neodvisne države.

2. septembra 1945 so slovesno razglasili svobodno republiko Vietnam. Za njenega prvega predsednika so izvolili Hošiminha, »ki je deželi prinesel svetlobo«. Ime Ho namreč po naše pomeni človeka, ki prinaša svetlobo. Kolonialni krogi v metropoli se niso sprijaznili z novim stanjem, vendar so bili prešibki, da bi lahko tvegali odkrit spopad. Spomladi (6. marca 1946) je prišlo do kompromisa, s katerim je Francija priznala Vietnamu »svobodo«, ne pa neodvisnost. Skupaj z Laosom in Kambodžo naj bi tvoril federacijo v okviru Francoske unije. Imel bi parlament in lastno vojsko. Razgovori, ki so poleti sledili v Parizu (perfekturali naj bi marčni sporazum), so se izjalovili, vendar Hošiminh še ni izgubil upanja, da bo moč urediti s Francozi sporna vprašanja brez prelivanja krvi.

Kaj so pravzaprav hoteli v Parizu, je pokazal 20. november 1946, ko so francoski mornarji sprovcirali spopad, v katerem je padlo nekaj tisoč hajfonških meščanov. To je bil začetek osemletne vojne. Ho je sprejel vsiljeno vojno. Ves svoj veliki strateški politični in organizacijski talent je vložil v genialno delo, ki je leta 1954 prisililo pri Dien Bien Fuju cvet kolonialne vojske na kolena. Ho se je drugič (prvič leta 1945) vrnil v Hanoi kot zmagovallec.

Premirje leta 1954 (ženevski sporazum) je presekalo deželo nekaj nižje od 17 vzporednika na dva dela. Kasneje naj bi prišlo do volitev, ki naj bi dokončno odločile o usodi dežele. V sedanjem razburkanem mednarodnem položaju ni pričakovati, da bi prišlo do uresničitve te določbe ženevskih protokolov.

Skoraj štirinajstletno nenehno vojno stanje je zapustilo grozotne sledove. Če k temu še dodamo žalostno kolonialno zapuščino, si bomo lahko ustvarili šele približno sliko o razmerah, s katerimi se je morala spoprijeti nova vlada.

Na Severu so rudna bogastva, na Jugu velikanske plantaže riža, središča trgovine. Vietnam ni skopo obdarjen z naravnimi zakladi, vendar jih je treba šele izkopati. Dve tretjini prebivalstva severnega dela (da-

Striček HO med pionirji...

našnja Severnovietnamska demokratična republika) je osredotočeno na ozemlju, ki meri komaj 15 tisoč kvadratnih kilometrov. To je poleg Jave najbolj gosto naseljeno področje na svetu. Kakor v večini azijskih dežel je tudi tu zagotovitev prehrane ključno gospodarsko, pa tudi politično vprašanje. Ob koncu japonske okupacije (v letih 1944 in 1945) je umrlo v Indokini od lakote dva milijona ljudi. Ta strašanski bič grozi še danes. Šele lani je bil prvič po vojni pridelek tolikšen, da je zadostoval vsem domačim potrebam (leta 1939 je znašal pridelek riža na prebivalca 212 kg, leta 1955 250 in lani 303 kg).

Nova oblast je izvedla agrarno reformo in si prizadeva z različnimi tehnično-gospodarskimi ukrepi pospeševati proizvodnjo. »Čimprej bo treba zamenjati nebo pri proizvajanju dežja,« pravijo Vietnamci. Lotili so se obsežnih regulacijskih in namakalnih del. Obdelovanje zemlje ne more zagotoviti kruha vsem. Industrija je šele v povojih in zato vlada vzpodbuja obrtništvo, ki je tudi številnim obdelovalcem zemlje

vir dodatnega dohodka. Tradicionalne vietnamske obrti (izdelki iz svile in slonove kosti) so ena najpomembnejših postavk v severnovietnamskem izvozu.

V takih razmerah se je vlada odločila za trezno politiko in se izognila slehernemu prenatrženemu ukrepu. Kot osrednjo nalogo si je zastavila dvig življenjske ravni in šele nato industrializacijo v večjem obsegu. Prizadeva si povečati izvoz, da ne bi bila v tolikšni meri odvisna od tujih kreditov, ki so jih dale Severnemu Vietnamu Kitajska, SZ, pa tudi nekatere vzhodnoevropske države.

Skratka, vlada je izbrala tisto pot v gospodarskem in družbenem razvoju, ki ji po njenem mnenju v sedanjih razmerah najbolj ustreza, saj je razen drugih odprto tudi osrednje vprašanje – združitve dežele. Viet Minh (politično gibanje v Severnem Vietnamu) se zaveda, da je uspeh v tej zadnji, »združitelni bitki« v veliki meri odvisen od splošnega napredka na Severu, od tega, kolikor bodo tamkajšnje razmere privlačne za množice na jugu.

NAŠA HUMORESKA:

Partizanski praznik

ONDAN sem bil na partizanskem prazniku v zeleni vasi. Namenil sem se iti na proslavo, ne da bi bil ne vem kako povezan z vasico in njenimi ljudmi iz časov narodno-osvobodilne borbe. Pravzaprav so me potegnili prijazni pozivi po radiu in časopisih, ki so napovedovali prijetno srečanje starih borcev. In sem se odločil.

Reči moram, da me čedalje bolj vleče na partizanska slavlja. Takoj po končani vojni je bilo čisto drugače. Kakor da bi bile tedaj partizanske proslave na drugi ali tretji strani mojega zanimanja. Cela vrsta zadev me je tedaj bolj privlačevala kakor na primer odkritje spomenika padlim ali kaj temu podobnega. Zdaj se je to spremenilo. Nemara so pripomogla tudi leta. Umiril sem se, čez štirideset let se že pomikam in čedalje pogostejše se mi misli vračajo na vojno, na dogodke v njej, na ljudi, s katerimi sem se srečal, skratka, prepričan sem, da je bila vojna doba najbolj razgibani in najlepši del mojega življenja. Pa tudi spomini na tovarništvo in prijateljstvo s partizani v vojni — zlahtnejše je bilo tedaj kakor danes — me zmerom bolj živo vabijo, da se rad srečujem z nekdajnimi junaki.

Torej na sončno nedeljsko popoldne sem se znašel v praznično razpoloženem kraju. Zastave so vihrale z drogov in hiš, bršljan se je težko vesil z dveh slavalokov, pionirjev je mrgolelo, okrog vratu so imeli zavezane rdeče rute, na glavi so nosili plave kape in neprestano so marširali v dvo-

stopih z enega konca vasi na drugega. Partizanski borci so ponosno stopali sem in tja in številna odlikovanja so jim pozvanjala na prsih. Zbrani so bili neogibni gasilci, lovci s puškami, narodne noše, prikorakal je vod Jugoslovanske ljudske armade, za vogalom so še zadnjič preizkušali svoje glasove domači pevci, od nekje je že bučala godba, ljudje so bili veseli, imeli so rdeče nageljne v gumbnici in tisti, ki so slavje organizirali, so bili živčni, nestrpni in razdražljivi. Skratka, bilo je nadvse pristržno, pravo partizansko vzdušje.

Čeprav je bilo nekam zahtlo med hišami in mi je potlil z obraza, sem se počutil kakor riba v vodi. Počasi sem se preiral med glasnimi ljudmi proti širokemu slavnostnemu prostoru sredi vasi, kjer bo razvitje partizanskega prapora. Visok oder, ves ozaljšan s cvetjem in zelenjem, je stal sredi trga in se visoko dvigal nad ljudmi, da so ga lahko videli celo najmlajši in najmanjši. Nekdo je pravkar skušal spraviti na oder okroglo mizo, potiskal jo je navzgor, z odra pa se je stegoval drugi, da bi jo pograbil in potegnil preko močne ograje. Pri tem je cvetje in zelenje s tribune frčalo na vse strani. Visok

partizan je poleg tribune klical Jožkota in se jezil, kje je prapor. Rdečeličen fant se je pognal v najbližjo hišo in trenutek za tem spet pritekel z zavitim praporom k tribuni. Zdaj bi se že moralo pričeti. Bilo je že več kot tri četrt ure

preko napovedanega začetka. Toda ljudje niso kazali nobene nestrpnosti, vse je bilo tako preprosto, sproščeno, po domače.

Končno je bilo videti, da so priprave končane. Koščen možak, za Miho so ga klicali, se je pojavil na tribuni. Ozrl se je po množici pod seboj in pričel z očmi nekoga iskati. Pravzaprav jih je iskal več, iskal je tiste odličnike, ki bi morali na oder. Z nestrpnim glasom jih je vabil in pri tem široko mahal z rokami kakor nekoč, na improviziranem partizanskem mitingu.

»Miha, ali boš začel?« se je oglasil s senčnega kota trga močan glas.

»Bom,« mu je odgovoril Miha s tribune, »eden naj godbo pokliče!« je še naročil.

Zdaj je izza vogala prikoralala godba, veselo je udarjala koračnico in ljudje so se razmaknili, da je prišla pred tribuno.

Miha se je zdaj pripravil, stal je pred okroglo mizo in se težko naslanjal nanjo. Za njim so bili odličniki, drenjali so se ob zadnji ograji in nihče ni maral po stari in ustaljeni navadi bliže k Mihi.

Končno se je Miha odločil in pričel. Se zdaj slišim njegov prijazen glas.

»Tovariši,« je začel, »otvarjam našo slovesnost in ob tej priliki pozdravljam vas vse, ki ste se danes zbrali v našem prelepem kraju. Nadalje pozdravljam,« je zajel sapo, »vse predstavnike navzočih,

pozdravljam predstavnika naše armade,« pri tem je za trenutek počakal in bodrilno pokimal najbližjim, češ naj

zaploskajo. Ubogali so. »Pozdravljam,« je nadaljeval prijazno in mirno, »predstavnika komunistov,« pri zadnji besedi je zvišal svoj glas. Spet ploskanje.

»Nadalje pozdravljam člana Izvršnega sveta,« zdaj se je nekaj zmedel, menda ga ni bilo vmes, »ne!«, se je popravil, »pozdravljam tegale,« obrnil se je po odru, dvignil obe roke in ju vrgel proti najbližnjemu, »slovenskega pisatelja, no, saj ga vsi poznate,« se je razjezil, kajti vse je kazalo, da se imena ni spomnil.

»Seveda ga poznamo,« se je oglasilo od spodaj prijazno in bodrilno.

»Nadalje pozdravljam predstavnike občine, in še enkrat prav vse navzoče!«

Pobrskal je po papirjih, raztresenih po mizici, pogledal po ljudeh in se z neko prizadetostjo še enkrat vrnil k pozdravom. »Ja, seveda pozdravljam tudi gasilce, sicer pa, če sem dejal vse navzoče, tedaj sem mislil tudi na gasilce,« se je naenkrat razjezil.

»Tako je!« se je zaslišal glas iz množice. In ljudje so mu prijazno kimali.

»Tovariši!« je spet zajel sapo, »danes imamo velik program. Prosim,« je dvignil glas in kazalec desnice, »da bored in disciplina, kakor smo se zmenili.«

»Bo,« je spet nekdo vzkliknil in odobravajoče mrmljanje med množico mu je pritrjevalo.

Bil sem naravnost presenečen nad vso to prisrčnostjo in harmonijo, ki je vladala med odrom in množico pred njim. Kako je bilo vse to daleč proč od konvencionalnosti, ki jo navadno srečujemo, kako je bilo to partizansko, ah, kako prisrčno. Moram reči, da se mi je srce kar topilo od zadovoljstva.

»Tovariši,« je zdaj nadaljeval naš Miha, »danes je naš veliki dan. Danes bomo odkrili in razvili prapor Zveze borcev našega kraja. Saj smo se dovolj dolgo borili,« je skušal utemeljiti slavlje, »da imamo lahko svoj prapor. In ta prapor,« pri tem je težko položil svojo roko na zavito stvar na mizi, »bo odslej zanaprej vedno z nami. Pokazali ga bo-

mo na vseh proslavah in vseh praznikih, doma in drugod. S tem praporom vas bomo vse pokopali,« je zaklical, »vse vas! Vsakega izmed vas, ko bo umrl, bomo spremili na pokopališče s tem praporom in s tem praporom mu bomo pomahali nad odprtim grobom!«

To so bile velike besede. Kar stisnilo me je okrog srca. Nekaj ženičic se je pričelo solziti, ljudje so utihnili in zdi se mi, da so šli nekoliko vase.

Toda Miha ni dovoljeval sentimentalnosti. Spet se je razlegal njegov čisti glas po trgu:

»S tem tovariši,« je dejal, »je naša proslava odprta in lahko preidemo na enajsto točko dnevnega reda, na slavnostni govor, ki ga bo imel predstavniki občine.«

Res ne vem kdaj in kako smo odpravili deset točk dnevnega reda, da že lahko preidemo na enajsto, toda, sem se tolažil, Miha že ve, kako in kaj je treba. Všeč mi je bil tale naš Miha, všeč, ker je odkrito in naravnost povedal, kar nam je šlo, nam poslušalcem. Nobenega filozofiranja ni bilo v njegovih besedah, same klene, resnične stvari, ki so nas prav zaradi tega tudi ganile. Moram reči, da je bil Miha od vsega, karkoli se je tega dne dogodilo na trgu, najbolj prisrčen, najbolj domač, najbolj partizanski. Kar ponos sem bil nanj, ti partizan ti, kako se ti drži. Sklenil sem, da bom še in čedalje raje hodil na partizanska slavlja.

*Boris Zagorc,
ilustriral Ive Subić*

opisom neprijetnih značajev in dogodkov, ki jih je bilo tu in tam srečati tudi pri partizanih, toda bolj zavzetemu bralcu bodo zato tem bolj živo stopili pred oči svetli značaji in dogodki, za vedno zaradi svoje veličine vkovani v zgodovino. Avtor se ne poslužuje črnobelega načina karakteristik, ampak slika ljudi take, kot so bili. Roman ne more obseči celotne roške ofenzive, zajeti vseh štabov in edinic in se le tu in tam dotakne vodstva. Če bi hoteli vse to zajeti, bi moral narasti v širino romana »Vojna in mir«. Kakor je Hemingway v svojem romanu »Komu zvoni« zajel le nekaj dni iz dolgotrajne španske vojne in podal le nekaj edinic, tako si je Vasja Ocvirk izbral le določen sektor Roga. Čeprav je ta le tu in tam rahlo naznačen, se mi zdi, da predvsem sektor, ki leži na obeh zgornjih bregovih Krke, pa gozdove in jase tam med Poljanami, Podstenicami, Fabrovim križem, Červanovo cesto in Polomom.

Velika večina junakov pripada enemu samemu bataljonu. In ko je moral komandant Rok bataljon, da bi ga rešil, razdeliti v trojke in petorke, je postavljen pisatelj pred izredno težavno nalogo: opisati dogajanje teh malih skupinic, ne da bi roman preveč razblinil; in resnično, kar nekam

Do konca v zavzetosti

(Ob izidu knjige Vasje Ocvirka »Hajka«)

V PRIMORSKI založbi Lipa v Kopru je izšel roman Vasje Ocvirka z naslovom »Hajka«. To knjigo lahko imenujemo roman zato, ker nastopa poleg dveh vodilnih oseb, Roka in Metode, še dolga vrsta partizanov in partizank, katerih usodo spremlja avtor skozi ves roman, in nekaj taktih, ki so zgodbi le v ilustracijo in se jih avtor dotakne mimogrede.

Stotine dogodkov srečujemo v knjigi, ki jih vsi partizani pravega kova dobro poznajo. Toda ti dogodki se v njih pogrezajo v podzavest, ali se odmikajo v daljave časa. Pisatelj pa nam jih zopet tako živo predoči, da se v hipu znajdemo nazaj na Rogu, da se s svojimi znanci in znankami prisrčno nasmejemo v veseli uri in bridko zajokamo ob padlih prijateljih in prijateljicah. Gozdovi, vrtače, jase, porušene vasi, rafali, taborni ognji, neizogibne cigarete in žganje, neizmerni napor, neizmerno junaštvo nekaterih in strahopetstvo drugih, prezir do smrti, pa tudi strah, gro-

zavost, izdaje — se vrste pred nami bolj kot v najbolj živem filmu. Velika italijanska ofenziva je bila pač vejnica, ki je iztrebila zrnje od plev. Morda bo bolj površnega ali preveč skrupulantnega (tankovestnega) bralca nekoliko zabolelo, ker avtor ne štedi z

Partizanska motorizirana enota v Novem mestu, 8. maja 1945

Nove knjige

posrečilo se mu je to, dasi-ravno bi bilo želeti, da bi postal roman zaradi tega za sto strani obširnejši, bralec bi rad, da bi bolj na široko motiviral gotove dogodke, da bi mu razodel, kaj se je zgodilo z materjo, ki je odkrila in se z otrokom skrila v bunker, celo za laško prostitutko Hermino bi ga mikalo izvedeti, kaj se je zgodilo z njo. Sicer pa obstoji tudi umetniški nazor, ki svetuje, ne izpeljati vsega do konca, da ima potem tudi bralčeva fantazija nekaj dela. Toda v veliki večini nam avtor vse usode izpelje do konca. Ne bo nekdanjega partizana, ki bi knjige z velikim doživetjem ne prečital. Mene, ki sem vojne literature precej navajen, me je držala brez kaknega dolgočasia do konca v zavzetosti. So vojni romani, da ne omenjam Homerjeve Ilijade kot Tolstojev »Vojna in mir«, ali Sienkiewicz »Z ognjem in mečem«, ali Zolajev »Polom«, ali zame najboljši roman iz prve svetovne vojne Werflow »Barbara«, ki so jih pisali

avtorji, ki se teh vojn ali borb niso osebno udeleževali in jim je bilo zato mogoče svobodno prepustiti tudi fantaziji krila. Še bolj zanimiv je primer Hemingwaya. Dosti boljši je ta pisatelj v romanu »Komu zvonik«, ko je sam gledal te dogodke le oddaleč, kot v romanu, oziroma bolje rečeno v veliki reportaži »Slovo od orožja«, ko se je vseh dogodkov udeležil osebno. Ocvirk sodi med pisatelje kot Remarque, »Na zapadu nič novega« ali Barbusse »Ogenj« itd., ki so sami prisostvovali vsem dogodkom. Kakor njim, tako se je tudi Vasji Ocvirku posrečilo, da ni zašel v golo reportažo, ampak da je prežehl vse dogajanje s svojsko barvo in s svojskim občutjem, ki nas zagradi. Zato spada ta roman med najboljše partizanske opise jugoslovanskih partizanskih pisateljev. Ščasoma utegne dozoreti Vasja Ocvirk tako, da bomo lahko postavili njegovo pisanje o vojni ob rame Vorančevemu »Doberdobu«.

Dr. Bogomir Magajna

Predstaviti življenje, strem-ljenja, dejanja in nehanja narodnih herojev, je odgovorno delo, saj se pisec loti opisovanja ljudi, ki so prešli v legende in so postali pojem za vzorne moralne kvalitete. Seveda pa to ne pomeni, da bi morali čakati na knjigo s takšnimi zahtevami. Treba je pozdraviti tudi skromnejše prispevke, kakršen je na primer knjiga »**Narodni heroji Banije in Siska**«, ki je nedavno izšla v založbi »27. julij« v Zagrebu. Gradivo za to knjigo je priredil in zbral okrajni odbor Zveze borcev v Sisku z namenom, da »bi ohranil nekaj dokumentarnih vrednot iz naše najnovejše zgodovine in izvirna pričevanja o nas samih, o naši deželi in njenih mrtvih ter živih sinovih in hčerkah, ki bodo ostali v zgodovini nepozabni«. Čeprav knjigi lahko očitamo nepopolnost, jo lahko smatramo za pomemben prispevek k spoznavanju najodličnejših ljudi iz narodnoosvobodilne borbe.

»**Slovenj Gradec ob občinskem prazniku 25. VIII. 1957**« je naslov 56 strani obsegajoče brošure, ki jo je izdal občinski ljudski odbor Slovenj Gradec, gradivo zanjo pa zbral Bogdan Zolnir, upravnik muzeja NOB v Slovenjem Gradcu. V brošuri je v začetku omenjeno, da praznujejo prebivalci Slovenjega Gradca 25. avgusta svoj občinski praznik, kot spomin na domačina Franca Vrunčabuzdo, prvega partizana in največjega revolucionarja tega kraja. Skratka: vsebina se predvsem nanaša na življenje in revolucionarno dejavnost Franca Vrunča. Razen spominov pa so objavljeni tudi dokumenti iz obtožnice proti Vrunču ter nemški razglas o njegovi usmrčitvi. Velja omeniti, da je to zelo zahtevno delo dobro opravil tovariš Zolnir, saj terja zbiranje dokumentov in zapisovanje dokaj naporov in truda. Na koncu je objavljen tudi seznam padlih partizanov in žrtev iz Slovenjega Gradca, Mislinj, Smartna in Podgorij (področja bivših KLO).

Pregled razvoja NOB v Sloveniji

VOJNOIZDAVAČKI zavod JNA v Beogradu je v začetku letošnjega leta (z letnico 1956) izdal knjigo dr. Metoda Mikuža »Pregled razvoja NOB u Sloveniji«. To je prva knjiga predvidenega obširnega pregleda, v kateri avtor na 392 straneh prikaže obdobje NOB v Sloveniji od aprila 1941 do maja 1942. Tako se začenja uresničevati želja mnogih, da bi dobili sistematičen pregled osvobodilne borbe, po katerem je povsod tako velika potreba.

V uvodu avtor pojasnjuje, da je njegova prva knjiga »Pregled razvoja NOB u Sloveniji« plod sedemletnega zbiranja in proučevanja virov, zlasti arhivskih. Ob tej ugotovitvi se vsiljuje misel, kdaj bo izšel celoten pregled NOB, ki po konceptu prve knjige zahteva še tri tako debele knjige.

Dr. M. Mikuž se je odločil, da napiše razširjen pregled osvobodilne borbe in ne še njeno zgodovino, kar bodo lahko storili šele bodoči zgodovinarji. To pa ne pomeni, da pregled, napisan sedaj, ne bi mogel biti že bolj ali manj točen in da ne bi mogel dati objektivnih zgodovinskih ocen zlasti za nekatera obdobja. Avtor se zaveda, da ima njegova knjiga še razne nepopolnosti in pomanjkljivosti, ker je pač šele prvi poskus, da napiše sistematičen pregled za eno najbolj kompliciranih razdobj v vsej slovenski zgodovini.

Prvo knjigo je avtor razdelil v štiri dele. V prvem opisuje dogodke okrog 27. marca, italijanski in nemški vdor, delo KPS od 27. marca do 27. aprila, izdajalsko delovanje slovenske buržoazije, združene v Narodnem svetu, in razkosanje okupirane Slovenije. Drugi del vsebuje pregled političnega življenja pred vojno, opis organiziranja OF in priprava na vstajo. V tretjem delu prikazuje avtor vstajo na Gorenjskem, borbe na Štajerskem in v Ljubljanski pokrajini, partizanske akcije v Zasavju, razvoj OF, decembrsko vstajo na Gorenjskem in razvoj NOB v drugih predelih Slovenije po zimi 1941—42, ukrepe italijan-

ske vojaške oblasti, začetek NOB v Slovenskem Primorju in kontrarevolucionarno delovanje slovenske reakcije. V četrtem delu opisuje razvoj OF do pomladi 1942, rast in aktiv-

nost slovenske partizanske vojske, njeno reorganizacijo, zaključuje pa s prikazom operacijskega načrta Glavnega poveljstva za pomladansko vstajo.

Hvalevredno je, ker je za-ložba dodala knjigi kar tri sezname, in sicer indeks oseb, partizanskih enot ter geograf-

Glavno poveljstvo
slovenskih partizanskih
) čet.
Na položaju, 16. IX. 1942.

NAREDBA

I. V zvezi s situacijo, ki je nastala po dvonesedni italijanski ofenzivi, se je pokazala potreba po reorganizaciji naše partizanske vojske. Dokler smo imeli osvobodeno ozemlje, je bilo najnuj potrebno, da smo imeli bolj razdrobljeno vojsko, da je mogla kontrolirati veliko osvojenega ozemlja.

Danes nam je potrebna večja koncentracija moči, da bomo lahko izvajali uspešnejše akcije kot smo jih doslej. Potrebno se nam gibljave enote, ki ne bodo vezane na određene kraje.

II. Na teritoriju bivše V. grupe se organizirata (a) nova Udarna brigada in (b) Udarne brigade Matije Gubca in Udarne brigade Ivana Cankarja.

Štab Udarne brigade Matije Gubca obdružen:	
komandant	tov. Jureta Novljan
namestnik komandanta	" Janak Medelja
komisar	" Rušija Mraza
namestnik komisarja	" Zorane Smrkarja
odgovornega za agitprop	" Velika Kočvarja
obveščevalca	" Marka Spilina
intendant	" Tineta Čelaniča
zdravnika	" Marjana Jesenčova

Štab Udarne brigade Ivana Cankarja obdružen:	
komandant	tov. Urbane Velikonja
namestnik komandanta	" Dakija
komisar	" Urogorja Javorja
namestnik komisarja	" Miroslava Gubrovana
odgovornega za agitprop	" Tineta Duljca
obveščevalca	" Janesa Podhostnika
intendant	" Ljuro Dorenja
zdravnika	" Luko Hostnik

V Štabu Udarne brigade - oneta komanda se izvršajo sledeče spretnosti in dopolnitve:

Komandant	tov. Cirilo Zaslavec
Namestnik komandanta	" Jureta
Komisar	" Boris Babič
Namestnik komisarja	" Lado Dolenc
Za agitprop	" Slavko Marjanovič
Obveščevalce	" Ivanov
Intendant	" Ljuro Dorenja
Zdravniki	" Ljuro Zaslavec

III. Štabi brigad se morajo po prejemu te naredbe takoj formirati. V štirih dneh po prejemu te naredbe morajo štabi imati uradno pisano glavno poveljstvo, predložiti za komandante, komisarje in namestnike sestavljen ter čet.

Brigada sestoji iz treh bataljonov. Bataljon ima tri čete po 40 borcev. Celokupna brigada s komandnim sestavom vred ne sme šteti več kakor 150 moč.

Brigada sestoji iz treh bataljonov. Bataljon ima tri čete po 40 borcev. Celokupna brigada s komandnim sestavom vred ne sme šteti več kakor 150 moč.

IV. V sestavu Udarne brigade Matije Gubca se prireditelj slednji bataljoni:

II. bataljon, katerega komandant je Stefan
III. " " " " " " " " " " " "
IV. " " " " " " " " " " " "

V sestavu Udarne brigade Ivana Cankarja pa pridajo slednji bataljoni:

I. bataljon Udarne brigade Matije Gubca, katerega komandant je Dule
II. " " " " " " " " " " " "
III. " " " " " " " " " " " "

IV. Na teritoriju bivše V. grupe se formirata dva odreda in sicer: Zapadno-dolenjski in Vzhodno-dolenjski.

Štab Zapadno-dolenjskega odreda tvorijo:	
Komandant	tov. Kajtnar
Komisar	" Križavski
Namestnik komisarja	" Marko Dolina
Obveščevalce	" Karlo
Intendant	" Ljubo

Štab Vzhodno-dolenjskega odreda tvorijo:	
Komandant	tov. Slodan
Komisar	" Taras Tršan
Namestnik komisarja	" Jovan Gorjanc
Obveščevalce	" Čoban
Intendant	" Tone

Zapadni in Vzhodni-dolenjski odred bosta do nadaljnjega direktno pod komando Glavnega poveljstva.

Št. datumi: - svobodno narodni

Za Glavno poveljstvo

Za komandanta:

Peter Rina

Komisar:

Jureta Novljan

Naredba (podpisala sta jo člana Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet: za komandanta Boris Kidrič-Peter Kalan in komisar Ivan Maček-Jernej Posavec) je prvi ohranjen dokument, ki imenuje komandni kader in sestav osnovnih brigad

Štabu Udarne brigade Ljube Šerčerja

1/ Na podlagi odredbe o organizaciji notranjske Udarne brigade Ljube Šerčerja odredimo, da je treba takoj pristopiti k ustanovitvi te brigade. Zaradi obselosti tov. Štjenka in odsotnosti tov. Krta, naj prične s ferniranjem namestnik komandanta tov. Vasja ter odgovorni za agitprop tov. Florijan.
2/ Kot prve četa se v Udarne brigade Ljube Šerčerja vključi četa tov. Langtja in vod tov. Zorka.
3/ Pod 2/ omenjena prva četa te brigade naj sodeluje z Udarne brigade Toneta Tomšiča pri akciji v Rbniški dolini ter pri akciji v Lohkam potoku in se nato pravkar s brigado Toneta Tomšiča premakne na severno Notranjsko in tam javi komandantu brigade tov. Štenki.

Sart fašizmu-svoboda narodu!

Za Glavno poveljstvo:

Nam. komandanta:

Šerčerja

Politkomisar:

Young Brown

skih imen. Knjigi je priložila tudi zemljevide o razdelitvi okupirane Slovenije, ki pa je, žal, zelo površen in tudi netočen.

Medtem ko so nekatera poglavja v celoti uspela, da ne more še tako skrben bralec in poznavalec ničesar bistvenega pripomniti, je nekaj poglavij bolj pomanjkljivih, ker avtor bodisi ni mogel najti ali pa ni poznal še drugih virov. Tako n. pr. zbode oči nesorazmerje, da je na sedmih straneh opisal italijanske operacije v Sloveniji aprila 1941, za nemške ni uporabil niti ene strani, jugoslovansko vojsko pa je le mimogrede omenil. Nepopoln je tudi prikaz o delu Partije od 27. marca do 27. aprila 1941. Borbam na Štajerskem je odmeril le sedem strani, kar je vsekakor premalo, če je Gorenjsko prikazal na 16 in Ljubljansko pokrajino na 31 straneh. Popolnejše bi lahko bilo tudi poglavje o kontra-revolucionarni vlogi buržoazije.

Večino prostora je avtor posvetil vojaškemu razvoju, političnemu delu pa premalo. Opisal je predvsem delo Vrhovnega plenuma OF in delovanje OF v Ljubljani. Razen nekaj splošnih navedb o pomenu OF pa ničesar ne vzemo o razvoju OF po pokrajinah.

Pomanjkljiv je tudi pregled nemških vojaških in političnih akcij proti NOB. Tako n. pr. ne vzemo dosti o nemških silah na Gorenjskem in Štajerskem. Avtor ne omenja Wehrmannschafta, ki je že leta 1941 igral na Štajerskem važno vlogo v borbi proti partizanskim četam, medtem ko

so na Gorenjskem Nemci propadli s tem svojim poskusom. Nemške upravno-politične ukrepe za raznarodovanje in iztrebljenje Slovencev podrobno navaja le do junija 1941. Na drugi strani pa precej obširno in temeljito prikaže italijanske vojaške in policijske ukrepe za vse obdobje, ki ga zajema v prvi knjigi.

Precej teh pomanjkljivosti in netočnosti bi se avtor lahko izognil, če se ne bi omejil na študij v centralnih arhivih ter v pokrajinskem v Mariboru, ampak bi pregledal tudi arhive, ki so jih zbrali oddelki NOB po lokalnih muzejih. Res, da bi to še bolj zavleklo izid knjige, toda bilo bi le v njeno korist. Prav tako bi bilo potrebno, da bi si avtor še bolj pomagal z memoarskimi viri,

pisanimi in ustnimi, zlasti tam, kjer je trčil na praznine zaradi pomanjkanja dokumentov.

Opozoril sem na nekatera šibkejša mesta v knjigi, ki pa so v manjši meri skoraj neizbežna, če pomislimo, da je Mikužev »Pregled razvoja NOB« pionirsko delo. Avtor si je lahko pomagal le z redkimi monografijami, veliko večino virov pa je moral leta in leta iskati po arhivih in časopisih, po katerih so raztreseni spominski članki, ter moral za večino poglavij orati ledino.

Če še tako kritičen bralec skrbno prebere Mikuževo knjigo, bo kljub nekaterim njenim pomanjkljivostim, ki se jih zaveda tudi sam avtor, moral ugotoviti, da je knjiga uspel poskus. Z njo smo dobili prvo sintetično delo, ki daje sistematično sliko osvobodilne borbe v njenem prvem letu. Iz knjige spoznamo, kako se je na zunaj razvijala NOB, kako se je slovenski narod udeleževal te borbe in kako je Partija, ustanoviteljica OF, bila organizatorica in voditeljica NOB, kar je bil avtorjev glavni namen pri pisanju knjige.

Potrebno bi bilo, da bi knjiga čim prej izšla tudi v slovenščini in da bi ji kaj kmalu sledile tudi knjige za ostala obdobja.

Franček Saje

Za zgodovinsko objektivnost!

REDKIM monografijam o osvobodilni borbi se je pridružila dr. Franca Škerla knjiga »Počeci partizanskega pokreta v Sloveniji« (Vojnoizdavaški zavod JNA, Beograd 1956, str. 210 in priložen zemljevid). V razpravi je avtor skušal sintetično prikazati nastanek in prve pojave partizanske aktivnosti na slovenskem ozemlju, kot je zapisal v predgovoru.

Delo zajema dobo od aprila do okrog oktobra 1941, ki jo je dr. Škerl razdelil na šest poglavij. V prvih treh opiše priprave za oboroženo vstajo, v ostalih treh pa oriše po pokrajinah nastanek in razvoj partizanskih enot. Na koncu

ima knjiga pregled partizanskih enot in register geografskih imen.

Na tem mestu imam premalo odmerjenega prostora, da bi mogel prikazati kritično analizo te razprave, ki jo zahteva, ker je v njej mnogo nepravilnosti in netočnosti. Omejiti se moram le na nekaj primerov, da bom z njimi podprl svojo oceno.

V knjigi pogosto srečujemo zgodovinsko nevzdržne formulacije o vlogi KPS v osvobodilni borbi. Dvomljivo je, da so se prav ustanovne skupine OF (t. j. krščanski socialisti, demokratično krilo Sokola in kulturni delavci) »u velikoj meri neposredno ili posredno

pobrinule za masovni oslonac oslobodilaške politike u slovenačkom narodu» (str. 21). Partija ni imela le največji vpliv na razvoj partizanskih enot (str. 21), ampak ves vpliv. Priprave za vstajo se niso razvijale samo »u prvom redu po partiskoj liniji« (str. 24), ampak izključno. Glavno poveljstvo je kasneje le formalno bilo odgovorno IOOF (str. 34), dejansko pa CK. Prve partizanske grupe niso nastale, ker so se ljudje »odazivali ovoj ili onoj agitaciji za oružani otpor« (str. 60), ampak po direktivi Partije.

Tudi teorija o spontanosti je v nasprotju z zgodovinsko resnico. Spontana ni bila niti propagandna aktivnost (str. 64) niti niso razne akcije po 22. juniju nastale »potpuno spontano« (str. 65) — zgolj zaradi patriotizma in sovraštva do okupatorjev. Prve partizanske grupe niso nastale zaradi strahu pred represalijami in zaradi nevarnosti aretacij (str. 126, 129 in 182), ampak po direktivi Partije.

Belogardistični časopis »Slovenija in Evropa« je skrajno nesoliden vir. Če je avtorju v enem primeru pomagal ugotoviti datum (str. 90), ga je pa drugod zavedel v netočnost. Tako n. pr. zaradi smrti Lazarinijeve pod Smarno goro niso Nemci ustrelili 10 talcev (str. 91), ampak 5, kot je razvidno iz nemškega razglasa.

Ceprav je avtor na nekatere mestih, zlasti v opombah na str. 104—7, 109 in 130, pokazal veliko natančnost in že nepotrebno pedantnost, ni bil v tem dosleden. Prepogosto se je zadovoljil s slabimi viri, čeprav je imel na razpolago dobre. (Belo krajino prikaže po reportaži J. Gašperčiča, a ne uporabi razprave J. Jarca v »Kroniki« 1953 itd. Prezrl je tudi arhive pri oddelkih NOB v lokalnih muzejih.)

Zaradi številnih netočnosti in pomanjkljivosti je razprava šele koncept, ki ga bo treba še močno dopolniti in predelati, da bo res zgodovinsko objektiv in sintetičen prikaz nastanka in začetne aktivnosti slovenske partizanske vojske.

Franček Saje

Frančiška Ščurk-Dunja

Spet je smrt zamahnila s svojo neizprosno koso in po dolgi trdovratni bolezni iztrgala iz naše srede partizanko Dunjo. Kdo se je ne spominja, ki je z njo partizanal, drobne in skromne deklice z veliko vero v zmago in življenje ter redkim notranjim žarom, ki je znal tudi pri drugih buditi vero v dobro in v zmago pravice?

Da, omahnila je, ko ji je bilo komaj 45 let in bi lahko še mnogo storila v nadaljevanju tistega boja, ki smo ga začeli pred dobrimi 16 leti, za lepše odnose med ljudmi in za lepšo prihodnost.

Vse Dunjino življenje je potekalo v znamenju tega boja, boja proti izkoriščanju in bedi. Rodila se je v Westfaliji, rudarju-izseljencu, in je že v zgodnji mladosti okušala vse tegobe delavskega življenja. V nežnem detinstvu je Dunja izgubila mater ter je preživljala svojo mladost ob očetu-invalidu iz prve svetovne vojne. Napredna delavska vzgoja, ki je je bila deležna pri starših, kruti udarci, ki ji niso prizanašali že od mlada in zaposlitev v tovarni »Saturnus«, kjer je Dunja našla neposredni stik z borbo za delavske pravice — vse to je iz šibkega, mehkega dekleta izoblikovalo Dunjo, prekaljeno borko. Zato ni čudno, da se je že leta 1941 kot aktivistka z vsem svojim

bitjem vključila v narodno-osvobodilno gibanje in je že leta 1942 postala član Komunistične partije. Bila je med prvimi ženami, ki so julija 1942 stopile v partizanske vrste in je delovala kot politdelegat v Cankarjevem odredu, v OK KPS in OO OF novomeškega okrožja. Njena nadaljnja revolucionarna pot jo je vodila na Štajersko, kjer je kljub okupatorjevemu nasilju učinkovito vodila upravno-politične tečaje ter tako pomagala vzgajati nosilce naše ljudske oblasti.

Dunja sodi v tisto vrsto neumornih predanih ljudi, ki se s sleherni poro svojega življenja predajajo novemu življenju, bodočim generacijam. Izkušnje narodnoosvobodilnega boja, partizansko borbenost in toplino, je znala posredovati ne le ženam v povojni izgradnji, temveč na preprost, svojstven način tudi mlademu rodu, pionirjem, katerim se je posvetila z vsem svojim srcem in znanjem. Tik po osvoboditvi jo najdemo v raznih odborih AFŽ, v oblastnih organih, kot članico Mestnega komiteja ZKS in Okrajnega odbora SZDL Ljubljana, naposled, zadnjih šest let pa kot sekretarico Mestnega pionirskega starešinskega sveta in članico Okrajnega odbora Zveze prijateljev mladine. Dunja je znova potrdila zlato pravilo, da kdor je dober roditelj svojih otrok, ta zna vzgajati in voditi tudi otroke vse naše velike socialistične družine.

Za neumorno delo, svoj humanizem in požrtvovalnost je bila pokojna Frančiška Ščurk-Dunja odlikovana z Redom bratstva in enotnosti II. stopnje, Redom Zasluge za narod III. stopnje ter z medaljo Zasluge za narod. Bila je tudi nosilka Spomenice 1941.

Ko smo pospremili tovarišico Dunjo na zadnjo pot, se je orosilo prenekatero oko. Dunja se je poslovila, ostala pa je njena izhujena pot ne samo med njenimi tovariši in tovarišicami, ki so se z njo borili, temveč predvsem v srcih in čustvih mladega rodu, ki bo trdno stopal po njenih stopinjah.

To pa je največ in najboljša oporoka, ki jo lahko zapusti človek.

Inženirci osvobodilnega podzemlja

V eni izmed prejšnjih številčk smo v sestavku »Partizani osvobodilnega podzemlja« pisali o ilegalcih, ki so tiskali osvobodilno besedo. Tokrat smo pripravili nekaj spominov na graditelje partizanskih tehnik in tiskarn, ki so morali prav tako kot tiskarji delovati strogo konspirativno, pogosto še v težjih okoliščinah. Tovariš Rudi Ganziti - Grad, ki se je ljubeznivo odzval naši prošnji, naj bralcem »Borca« posreduje nekaj spominov na graditev ilegalnih tehnik in tiskarn, je eden izmed starih, prekaljenih komunistov, ki so si že v predvojnih ilegalnih razmerah pridobili dragocene revolucionarne izkušnje.

KER JE BIL žičnati blok, ki je obkrožal Ljubljano, tik tiskarne »Podmornica« na Brdu — tako je začel tovariš Ganziti — je ta tiskarna od februarja 1942 le s težavo opravljala svoje naloge. Njeno delo ni oviral le otežkočen prevoz gradiva in literature prek bloka, mnogo nevarneje je bilo to, da je bil stražni stolp, vključen v blok, nad dvoriščem hiše, v kateri je bila tiskarna. S tega stolpa je okupator lahko učinkovito nadzoroval sleherno gibanje v okolici in na dvorišču, prek katerega je vodila pot v tiskarno. Zaradi tega je bilo prve dni junija 1942 sklenjeno, da bomo tiskarno preselili. Odločili smo se, da jo bomo premestili v Kozarje. Prostor za tiskarno nam je odstopil kovač Lojze Erbežnik, ki nam je do tlej vestno in z veliko vneto izdeloval razne mehanizme za vhode v skrivne prostore. Prostor nad kletjo, iz katerega je bil mogoč neposredni vhod, so imeli v zakupu tamkajšnji električarji. Uporabljali so ga za skladišče. Od tam navzdol ni bilo mogoče prebiti vhoda zlasti zato, ker ne bi nihče dal ključa od skladišča. Odpovedati najeti prostor pa gospodarju ni bilo mogoče v tako kratkem času. Da bi pa zgradili vhod iz legalne kleti v tiskarno pod tlemi, skozi rov, ni bilo mogoče zaradi talne vode. Potem sem se po nekaj nočeh razmišljanja odločil, da bom naredil vhod kar iz kovaške

delavnice. V delavnici smo nato zgradili širok jašek ob steni tiskarne, skozi katero smo prebili vhod. Tla v kovačnici so bila ilovnata. Kako zakriti vhod v jašek? Jašek je stal pod transmisijo, namesto pokrova za jašek pa sem si zamislil votel temelj za brusilni stroj, ki se je pogrezal v jašek. Če je kdo hotel v prostor, je moral najprej zavrteti vijak na temelju oziroma na stroju — in odprl se mu je vhod v tiskarno. Temelj smo uravnovesili z utežjo, ki je bila v jašku. Treba je bilo le z roko pritisniti stroj v jašek — in vhod je bil prost. Če je hotel kdo, ki je vstopal, za seboj zapreti, je z lahkoto dvignil stroj s temeljem vred v prvotno lego in ga od znotraj ponovno zaklenil. Za njim je bila zabrisana vsaka sled. Vhod v to tiskarno je bil eden najpopolnejših, kar sem jih zgradil v poslopih. Tu je delovala tiskarna dobrih šest mesecev. Nekako januarja 1943 nam je obveščevalna javila, da so belogardisti zvedeli, da je v Erbežnikovi hiši nekaj važnega za partizane. Ovaduh očitno kaj več ni vedel. Zato smo tiskarno razstavili in jo spravili v Dolomite. Kakor je povedala Erbežnikova sestra, ki je med vojno ostala na domu, so belogardisti enajstkrat prebrskali hišo, da bi našli skrivni prostor, v katerem je bila tiskarna. Slutili so, da je nekje v kovačnici, toda našli ga niso.

Medtem ko so drugi tovariši, kot Ciril Pezdir, Ivan Pezdir in Franc Berdajs ostali v Dolomiti, sem jaz 8. julija 1942 odšel na Dolenjsko z nalogo, da nekje na področju od Podlipoglava do Grosuplja postavim novo tiskarno. V to tiskarno smo nameravali postaviti razstavljeni stroj, ki je bil v Sadini vasi pri Dežmanu. Le-ta je pred vojno tiskal ilegalno »Ljudsko pravico«. Tovariši, ki bi morali najti primeren prostor za tiskarno, pa so se lotili svoje naloge zelo neresno. Čutili so se varne zaradi osvobojenega ozemlja, čeprav je bilo že čutiti priprave sovražnika na veliko ofenzivo. Morali bi tudi upoštevati, da so bili zlasti bogatejši kmetje omahljivi, razen morda v vaseh Podlipoglav, Panc in Trašnin. Tudi o kaki konspiraciji ni bilo govora. Zaradi tega sem pretelgal zveze s temi ljudmi in se povezal z ljudmi grosupeljskega okrožja. Začel sem iskati primeren prostor v poslopiju. Seveda ni nihče vedel, čemu naj bi ta prostor služil. Tega niso vedeli niti aktivisti,

Pojasnilo

Tovariš Jože Živic iz Maribora, Kneza Koclja 25, nam je poslal pismo, v katerem med drugim omenja naslednje: »V 7. številki so na strani 309 pod naslovom »Ob žici okupirane Ljubljane« označene tudi ilegalne tiskarne, pa sem ugotovil, da niso navedene vse. Nekdo sem stanoval v Milčinskega ulici v Sp. Siški. Ne spominjam se točno, ali je bila hišna številka 3 ali 5, kjer so razmnoževali Slovenskega poročevalca. In sicer: številka 4 se je dopolnjevala, številki 5 in 6 sta bili v celoti natisnjeni, številka 7 je bila v tisku, zaradi preiskave in blokade pa je niso mogli dotiskati. Za vse to ve tudi tovariš Mirko Zlatner, ki je tedaj ugotovil, da so prostori primerni, in oskrbel potreben material, in tovariš Viktor Avbelj, ki je tamkaj razmnoževal Slovenskega poročevalca. Pomagal pa je tudi pokojni Tonček Zerjav.«

ki so mi omogočili stik z zanesljivimi ljudmi.

Sovražna ofenziva se je naglo bližala, zato smo začasno opustili gradnjo tiskarne in zgradili veliko suho skladišče pod zemljo, v katerega smo spravili skoraj vagon pšenice. Ko se je nato začela ofenziva na to področje, je gradnja tiskarne začasno prenehala. Po ofenzivi pa smo se vrnili na Podlipoglav. Naša gradbena ekipa s tovarišem Tonetom Dežmanom, partizanoma Tončkom in Joštom ter zidarjem Ivanom Šubljem je imela prek glave dela na drugih področjih, zato smo gradnjo tiskarne ponovno odložili.

Sredi novembra 1942, ko smo ponovno začeli s pripravami, pa sem bil nujno pozvan v Polhograjske Dolomite, kamor je že prej krenilo naše vodstvo. Spet smo morali odložiti gradnjo podlipoglavske tiskarne. To pa je bilo usodno. Dne 26. januarja 1943 sem ponovno odpotoval na področje Podlipoglava, da bi vzel razstavljeni tiskarski stroj in druge priprave ter jih spravil na Dolenjsko, kjer naj bi postavili novo tiskarno. Nameraval sem jo postaviti kje blizu Dolenjskih Toplic, vendar je bilo že prekasno, ker je bela garda že tedaj zasedla vasi, kjer bi mogli dobiti gasilske črpalke, s katerimi bi izčrpali vodo iz

vodnjaka, v katerega je tovariš Dežman ob nekem presenečenju pogreznil stroj. Vode v vodnjaku je bilo nad šest metrov.

V eni izmed zadnjih sovražnikovih ofenziv na partizansko področje v Polhograjskih Dolomitih je po izdajstvu padla v roke sovražniku že preseljena dolomitska tiskarna. Tako je ostalo vse področje izven Ljubljane od marca 1943 pa tja do kapitulacije Italije brez grafične tiskarne, torej približno šest mesecev.

Zanimivo bi bilo zvedeti, kakšno usodo sta doživela še dva tiskarska stroja, iz Notranjih goric oziroma iz Borovnice, ki je bil prej v Tacnu in tiskarski stroj, ki so ga izdelali v mehanični delavnici Platiša in Korošin po načrtih neznanega mojstra. Oba sta verjetno propadla med prevozom v roški ofenzivi.

Ostale so potemtakem le ciklostilne tehnike, ki so bile sicer številne, vendar nezadostne zaradi čedalje bolj naraščajočih potreb.

Kmalu po italijanski kapitulaciji smo iz tiskarne v Novem mestu odpeljali dva stroja. Malega, tako imenovani tigel, so odpeljali partizanski tehniki na Rog v dotedanjo ciklostilno tehniko »Urška«, veliki hitrotiskalni stroj pa v Dolenjo Brigo na Kočevskem. Šolo eno-

razrednico te vasice smo začasno spremenili v tiskarno, ker smo jo kasneje namerali postaviti v varnejši kraj. V edinem razredu smo postavili tiskarski stroj, v kleti pod njim pa bencinski motor iz kamiona in dinamno za razsvetljavo. Za pogon motorja ne bi uporabljali bencina, marveč plin iz oglja. Plinski generator smo namestili v prizidek zraven kleti. Načrt je bil, da ko bi tiskarna začela obratovati, bi razstavili kočevsko tiskarno in jo postavili v našo tehniko pod Goteniškim Snežnikom. Da bi čimprej zgradili poslopje za tiskarno na Goteniškem Snežniku, smo v Kočevju razstavili italijansko montažno barako in jo zvozili na Goteniški Snežnik. Precej težav smo imeli s prevoznimi sredstvi, ker je bilo treba tjakaj prevoziti tudi obilo drugega gradiva. Sredi dela pa nas je prehitela nemška ofenziva. Baraka še ni bila postavljena, ko smo se iznenada morali s stroji in ostalimi napravami umakniti iz Kočevja. Tako rekoč nemškim tankom izpod gosenic so odpeljali zadnji tovor na Goteniški Snežnik, ga nagloma iztovorili in poskrili med grmovjem in skalami. Kamion se ni mogel več umakniti, zato so ga strmoglavili v globoko vrtačo, da ga ne bi uporabil okupator. Nemci so

Kolektiv
»Partizanske
tiskarne« leta
1944/45 pozimi
na Rogu

Ostanki »Partizanske tiskarne« na Rogu

z velikimi silami prodrli prek Kolpe, zato so se morale naše enote pred njihovo premočjo umakniti. Tiskarne na Brigi naši tiskarji niso mogli evakuirati. Nemci so razbili pogonski motor v kleti, črkovnega materiala in stroja pa niso uničili, niti niso zažgali šole. Stroj so polili s kislino iz akumulatorja, kar pa mu ni škodovalo.

Takoj po ofenzivi je na Goteniškem Snežniku zapadel visok sneg. Neutrudni tehniki so v takih okoliščinah na rame-nih, v globokem snegu in brez zadostne hrane znosili gradivo iz doline na hrib in postavili barako, ki smo jo razstavili v Kočevju. Hkrati so vzhodno od vrha Goteniškega Snežnika postavili še en objekt in vanj namestili iz snega izkopani kočevski tigel ter začeli tiskati. Vendar na tiglu ni bilo moč tiskati časopisov velikega formata, zaradi pogostih nemških vpadov v Brigo pa ni bilo mogoče izkoristiti tam nameščenega stroja, ki je bil primernejši od tigla. Andrej Žagar-Maj pa ni miroval vse dotlej, da je izdelal napravo, s katero so po načelu krtačnega odisa brez tiskarskega stroja še dokaj dobro tiskali časopis velikega formata. Ta naprava je s pridom nadomestila veliki stroj v Brigi, dokler na le-tem ni bilo moč tiskati. Po tem uspehu se je tovariš Maj lotil druge naloge. Kljub temu, da so vsi strokovnjaki obupali

nad strojem, ki so ga zakopalega v snegu odkrili Nemci in poškodovali, ga je tovariš Maj izkopal izpod snega, vzel pokvarjene dele s seboj v Belo krajino in jih popravil v takojšnjih vojaških delavnicah.

Nekako v drugi polovici maja leta 1944 je Vida Tomšičeva naročila, naj premestimo tiskarno iz Dolnje Brige. Obveščevalna iz Kočevja je sporočila, da je tiskarno na Brigi nekdo izdal Nemcem. Z menoj sta odšla Ivan Kramar in Anton Bizjak-Lovro. Potovali smo izredno naglo in ko smo prispeli tjakaj, so vtem tehniki na Brigi in oni z Goteniškega Snežnika že razstavili stroj in ga odpeljali z ostalimi napravami za bližnji gozd. Tam je bil tudi Milan Škerlavaj-Petrač. Na kratkem posvetu smo potem ugotovili, da je za tiskarno najbolj primerno mesto že obstoječa tehnika na Goteniškem Snežniku, kjer so bili že postavljeni tudi drugi objekti. Odredili smo takojšen prevoz najvažnejšega gradiva in naprav. Tovariš Petrač je prevzel organizacijo prevoza, sam z gradbeno ekipo pa sem odpotoval naprej, da bi pravočasno postavili nov objekt za strojnico. Izredno naglo smo posekali in stesali les ter zgradili strojnico, medtem pa je Ožboltov očka s svojim sinom Petrom kralj skodle za streho. Čeprav smo se zelo slabo hranili, je vsak izmed nas naredil mnogo več kot zmore človek

v običajnih okoliščinah. Samo vožnja s težko naloženim vozom je trajala 7 do 9 ur v eno smer. Sedem dni po mojem prihodu na Brigo pa je veliki tiskarski stroj iz Brige že tiskal na varnem pred Nemci na Goteniškem Snežniku novo številko »Ljudske pravice«. Takoj zatem smo postavili še primerno svetlo stavnico.

Za pogon stroja smo postavili majhen bencinski motor, ki so ga naši mehaniki pripe-ljali iz bivših italijanskih utrdb na stari jugoslovansko-italijanski meji. Ropot motorja bi lahko privabil neljube priče, pri nas pa je veljalo načelo, da je prostor tem več vreden, kolikor manj ljudi ve zanj. Zato smo za motor napravili nizko barako, katere steno smo zunanaj obsuli z zemljo, izpuh pa izpeljali pod zemljo tako, da ga skoraj ni bilo slišati.

Vtem se je vrnil tovariš Maj iz Bele krajine s popravljenim velikim tiskarskim strojem. Sledil je kratek posvet. CK KPS je želel imeti eno tiskarno čim bližje svojega sedeža, se pravi nekje na Kočevskem Rogu, zato je bilo treba postaviti novo tiskarno, v kateri bosta tekla tako popravljeni stroj, kakor tudi tigel iz »Urške«. Ponovno smo si razdelili naloge. Jaz sem se zavezal, da bom na Rogu kar najhitreje poiskal primeren prostor, in ko mi bo to uspelo, obvestil tovariša Petrača, kam naj pripelje stroj in ostale pripomočke za tiskarno. Obenem pa sem mu moral poslati na pomoč še dva voznika iz »Urške«. Tovariš Petrač je prevzel prevoz stroja in ostalih naprav z Goteniškega Snežnika mimo ogroženih Brig na Rog, pri čemer je moral paziti, da je za prevozom zabrisal vsako sled, tovariš Maj je moral jamčiti, da bo vse gradivo s strojnimi deli prispelo v novo tiskarno, tovariš Florian (Štrekelj) pa je moral skrbeti, da bodo tiskarji nemudoma sortirali črkovni material, ki se je med transportom iz Kočevja in med ofenzivo zmešal.

Ko sem se sedmi dan po naročilu pojavil pred tovarišico Vido, se je hudo prestrašila, ker je mislila, da še nisem odšel, ali pa da je tiskar-

na propadla. Nepopisno pa je bilo veselje tovarišice Vide in tovariša Luke (Leskoška), ko sem jima sporočil, da novi stroj že tiska na varnem, daleč v gozdovih novo številko »Ljudske pravice«. Oba sta nato naročila, naj se ne vrnem več, temveč da naj postavim novo tiskarno neke blizu Roga. Nemudoma sem našel stik s tovarišem Igorjem (dr. Lunačkom), ki naj bi mi odkazal prostor za tiskarno. Zaradi zavarovanja partizanskih bolnišnic na Rogu je namreč samo on odločal, kje sme kdo kaj postaviti. Prostor je bil zelo omejen, tako je bil namreč nepisani zakon partizanskega Roga. Odrejeno nam je bilo področje med Cinkarno in Vinsko potjo ter med Partijsko šolo in Podstenicami. Z domačinom, ki je bil za vodnika in je poznal sleherni kotiček na Rogu, sva izbrala veliko globočo jugovzhodno od Babje

GORICE. Objekte smo začeli nemudoma graditi. Tam blizu je bilo precej suhega tesanega lesa. Stene treh objektov in ostale konstrukcije smo gradili iz tega lesa, naslednja dva objekta pa iz desk, ki nam jih je pripravila partizanska žaga v Stari Žagi. Katerikrat pa smo deske dobili tudi iz Dvora pri Žužemberku, medtem ko nam je škodle za strehe izdelovala posebna ekipa, ki jo je vodil Polde iz Polja ob Krki. Žeblje smo si priskrbeli ob kapitulaciji Italije v Kočevju in Novem mestu. Zgradili smo za tiste razmere zelo prostorne in svetle objekte, okna pa smo vzeli s praznih vaških hiš v Črmošnjicah. Ker cementa nismo mogli dobiti, smo hitrotiskarski stroj, kakor prej na Snežniku, namestili na železniške pragove. Največja težava v tiskarnah je bila razsvetljava. Karbidovke za tiskarsko delo niso bile najbolj primerne, pa tudi karbida je čisto primanjkovalo. Potrebovali smo tudi pogonski stroj za brzotiskalni stroj. Zato smo se odločili za lastno elektrarno. K delu smo pritegnili izkušenega mehanika partizana Rudolfa Simčiča. Mehanična delavnica iz Črnomlja nam je priskrbel plinski generator, kisik za varjenje generatorjev pa je patrolja tovariša Rusa dobila tako, da je ob Savi počakala v zasedi nemški kamion, ki je dvakrat tedensko vozil kisik v Litijo. Napadli so avto, pobrali kisik in ga s čolni prepeljali čez Savo ter naprej s konji do Starih Zag. Sprva

smo uporabili električni agregat, ki so ga prej uporabljali Italijani za razsvetljavo svojih postojank, ker pa je bil ta motor zlasti glede na moč našega goriva, plina, prešibak, smo ga kmalu zamenjali za motor z nekega kamiona. Naša elektrarna je imela moč 6 kW in je poganjala tiskarske stroje in razsvetljevala vseh 5 objektov.

Preden se nam je posrečilo zgraditi elektrarno, smo za pogon tiskarskega stroja uporabljali diesel-motor, ki je bil v rezervi, če smo centralo popravljali. Ko je bila dograjena elektrarna, smo priredili slovesno otvoritev tiskarne, katere so se udeležili sekretar CK KPS Fran Leskošek-Luka, Miha Marinko in Pepca Kardeljeva. Tovariš Leskošek je bil zelo navdušen in je nato priskrbel tudi Bazi 20 lastno elektrarno. Enako elektrarno smo postavili meseca februarja 1945 tudi v tiskarni na Gote-niškem Snežniku. Plinski generator je v celoti izdelala partizanska mehanična delavnica v Divjem potoku nad Starimi Zagami iz pločevine prevrnjenih železniških vagonov, motor so vzeli s pokvarjenega kamiona, a dinamom preuredili iz kratkostičnega motorja za isto-smerni tok, ki smo ga vzeli na žagi v Straži. Takoj po otvoritvi tiskarne na Rogu sta dobili obe tiskarni svoja imena. Tiskarna na Gote-niškem Snežniku je bila preimenovana v »Triglavska tiskarno«, tiskarna na Rogu pa je dobila ime »Partizanska tiskarna«.

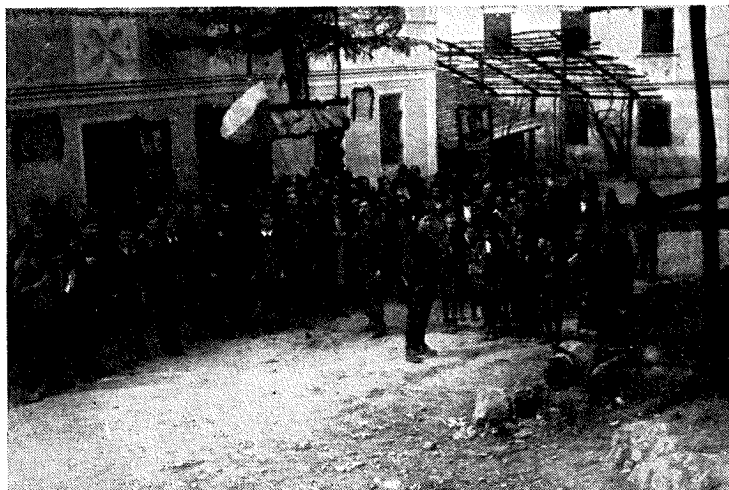

Detajl spomenika v Sežani

Prve svobodne volitve v Šmarjeti

POMLAD leta 1942 je prinesla tudi v Šmarjeto in okolico mnogo novega. S pomladanskimi toplimi dnevi so se tu in tam pojavili partizani v majhnih skupinah, večidel domačini. Dotlej jih ljudje še niso videli, zato so vzbujali precejšnjo pozornost. Tiste čase so le kdaj pa kdaj prišle v Šmarjeto italijanske karabinjerske patrolje. Italijani so se držali le v Škocjanu, v postojanki. Toda pomlad jih je

tudi od tam pregnala. Potem je nastalo vse okrog svobodno ozemlje. Najbližje okupatorske postojanke so bile v Novem mestu, Mirni peči, Mokronogu, Zameškem in Šentjernej. Vse ozemlje med temi postojankami je bilo svobodno. Partizani so bili popoln gospodar teh krajev in čedalje pogostejše so se zadrževali v naših vaseh. Razmahnilo se je politično delo, dobivali smo poročila in prirejali mitinge. Kar pa je

Volitve v Poljanah leta 1944

bilo najvažneje, že v začetku meseca junija so se začele po vaseh okrog Šmarjete volitve v Narodnoosvobodilne odbore.

V Zalogu pri Šmarjeti so ljudje volili svoj prvi Osvobodilni odbor v soboto, 13. junija leta 1942. O volitvah so vaščane že nekaj dni prej obvestili aktivisti. Povsod se je govorilo o tem. Meni je bilo tedaj devetnajst let in sem ugibal, kakšne bodo te volitve. Dolžnosti in pravice volivca mi niso bile znane, le megleno sem se spominjal volitev, ki so bile sedem let pred tem, maja meseca leta 1935... Takrat sem bil še šolar. Ko sem šel v nedeljo popoldan na vas, sem na vaškem mostu ugledal dva žandarja, ki sta ustavljala vsakega odraslega moškega. Ko smo radovedni otroci prišli bliže, smo videli, da vsakega priganjajo, naj gre volit v Šmarjeto, in katerega naj voli. Od časa do časa se je pripeljal osebni avtomobil, ki so ga najeli samo zato, da je vozil na volišče volivce, ki so jih vanj posadili žandarji. Toda z avtomobilom se jih je peljalo le malo. Po večini so se izgovarjali, da so že volili. Spominjam se, da so našega soseda Kolenca na vse načine obdelavali in da se je komaj izmazel z izgovorom, da je že volil v Šmarjeto. Moja otroška pamet tedaj ni videla daleč: želel sem, da bi bil star

21 let, da bi lahko šel volit, zlasti pa, da bi se peljal z avtomobilom...

Toda tiste volitve leta 1942 so bile vse drugačne! Komaj sem pričakal peto uro popoldne, ko smo šli na volišče. Tja sva se podala skupaj s sosedom Kolencem. Volišče je bilo pred hišo posestnika Antona Šinkovca, sredi vasi. Žandarjev ni bilo, ko sva se s sosedom približala volišču. Za mizo pod košatim kostanjem pa so sedeli aktivisti Franc Karlovčan iz Šmarjete s še enim tovarišem in tovarišico. To je bila komisija. Ljudje so prihajali od vsepovsod, nekateri so prišli naravnost z dela na njivi. Neka skupina je prišla z dela pod Breznikom s petjem na volišče. Prvič, kar pomni vas, so se volitev udeležile tudi ženske in dekleta in prav nerodno jim je bilo pred komisijo. Tam okrog se je zbrala vsa vas. Tudi otroci niso manjkali, ki tam pravzaprav niso

imeli kaj početi. Aktivist Franc Karlovčan je nato pojasnil, zakaj smo se zbrali, kaj je treba voliti in kako. Volitve so bile tajne in ne javne kakor nekdanj, ko so volili po spisku. Vsak volivec je vzel papir in svinčnik in napisal imena petih vaščanov, ki jih je smatral za vredne časti ljudskih odbornikov. Eden izmed petih, ki bo dobil največ glasov, pa bo predsednik prvega svobodno izvoljenega odbora v vasi. Tako nam je razložil Karlovšek, predsednik volilne komisije. Nekateri so napisali imena kandidatov kar pod kostanjem na listek, drugi spet so šli v svojo hišo, ali pa v bližnjo sosedovo, kjer so razmislili in izpolnili volilni listek. Ko so potem volivci oddali prepognjene listke z imeni kandidatov volilni komisiji, se je že zmračilo in komisija je morala prešteti glasove pri luči v hiši. Največ glasov so dobili. Ignac Kolenc, Franc Smrekar, Fran Šinkovec, Ljodje Gorenc in Ljodje Saje. Ker je Kolenc dobil največ glasov, je postal prvi predsednik novo izvoljenega odbora. Imenovani so bili izvoljeni z veliko večino, kar je potrdilo soglasnost vaščanov. Ta enotnost je bila potem značilna za Šmarjeto vse do tedaj, ko so se pojavili belogardisti s svojo propagando. Toda tudi takrat sovrážna propaganda ni dosegla kdo ve kakšnega uspeha.

Novi odbor je potem skrbel za prehrano partizanov, delil je zemljo v Klevevžu ter sam živel novo življenje. Z vasjo in skupaj z drugimi odbori uredil še več drugih vprašanj.

Po osvoboditvi je Zalog zaživel novo življenje. Z vasjo Zbure je bil združen v skupni odbor, katerega predsednik je bil spet Ignac Kolenc.

Danes ta dan je minilo petnajst let od tega zgodovinskega dogodka. Mnogi vaščani so že pozabili na svoje prve svobodne volitve, na čase, ko smo sredi vojne vihrje šli na volišče in svobodno izrazili svojo voljo. Toda nihče ni pozabil Franca Karlovška, ki je še istega leta po gnusnem izdajstvu dal življenje za svobodo. Skupaj z drugimi šmarješkimi aktivisti so ga ustrelili na njivi pri Semiču. Njegovo ime je tesno povezano z našo svobodo in s šmarješkimi svobodnimi volitvami, na katerih so ljudje prvikrat v zgodovini svobodno volili svoje prave zastopnike.

Jože Lužar

Pomenek o komisarjih

NA SENT Andražu, kamor smo se pomaknili aprila 1945, sva s Petrom Stantetom ugibala, koga naj predlagava Glavnemu štabu za komisarja 14. divizije. Moj namestnik v diviziji je bil Peter Menguš-Iztok, bivši brigadni in divizijski vodja, majhen, rdeč, živahen, okreten in zelo razgledan študent iz Ljubljane, ki je vodil nekaj let SKOJ v Tomšičevi. Dobro je poznal borce Tomšičeve brigade, dokaj dobro pa je poznal tudi zgodovino in politična vprašanja naše dežele. Vendar so bili nekateri ugovori za njegovo imenovanje, češ da je zelo mlad, da je sicer primeren za pomočnika komisarja, da pa mora biti komisar starejši. Pa smo nadalje premišljevali... Drago Kunc, profesor, komisar Šercerjeve, je bil starejši, hraber in sposoben in temeljito je poznal svojo brigado. Ker sta se z načelnikom štaba 14. divizije dobro razumela, bi Šercerjevci radi videli, da bi bil njihov človek komisar. Govorili smo tudi o Mihi Mišici, ki je bil zelo razgledan. To misel pa smo kmalu opustili, ker je Mišica sam že leta 1944 večkrat prosil, da bi ga premestili s komisarskega na komandantski položaj. Toda imeli smo še precej komisarjev, zaslužnih za štajersko partizanstvo. Predlagal sem celo Tončka Turnherja, vendar je bil dodeljen KOS. Mislili pa smo tudi na Iva Kenka, starejšega delavca iz Vrhnik, ki je bil eden izmed najhrabrejših komisarjev. Toda on je bil določen drugam pa tudi sam se je branil te funkcije. Že spomladi 1944 je bil Kenk določen za komisarja Zidanškove brigade, kar se je v brigadi takoj poznalo. Pretehtali smo tudi bataljonskega komisarja Gusteljna Sveteta, doma iz Borovnice; bil je izredno hraber, saj so njega in njegov bataljon pošiljali v najhujše boje. Svete je bil star Tomšičev in se je branil višjih funkcij; ob tej priliki pa je dejal:

»Kar v bataljonu me pustite! Nič mi ne dišijo višji komisariski položaji!«

Nekdo se je spomnil, naj bi bodočega komisarja vzeli iz vrst bataljonskih komisarjev, češ da se moramo držati nekakega reda, po načelu: brigadni naj postane divizijski, iz bataljona pa brigadni. Ugovarjal sem tej tezi z »Napoleonovim ravnanjem«, češ da je bilo več primerov, ko je veliki vojskovodja kar na bojišču imenoval vojaka za stotnika ali pa podčastnika za polkovnika. Če se je ta vojskovodja držal preizkušenega načela, zakaj ne bi mi začeli na revolucionaren način postavljati vodje iz bataljonskih vrst? Pa ni obveljala moja, da bi dvigali bataljonske komisarje mimo brigadnih na čelo take divizije, kakor je bila 14. divizija. Pa smo še nadalje mislili, razmišljali in reševali...

Končno smo se domislili tudi Januška, komisarja Bračičeve. Njega sem poznal že od leta 1942. Bil je mlad, visok, rdečeličen in čeravno je po razgledanosti zaostajal za Petrom Mengušem, še bolj pa za Dragom Kuncem, je uspešno komisaril.

Nekateri člani štaba se niso strinjali, da bi bil Janušek komisar divizije. Iz razloga,

ker je imel zadnje čase nekaj neuspehov z Bračičevo brigado. Končno pa smo bili soglasni in smo ga predlagali za komisarja divizije. S Stantetom sva ugotovila, da mu bo treba pomagati v političnem pogledu. Prepričani pa smo tudi bili, da mu bodo pomagali Peter Menguš, Aleks Butara in drugi sposobni komisarji.

Kmalu nas je Glavni štab obvestil, da soglaša z našim predlogom. Poklicali smo Januška v štab in mu vse to povedali. Sam sem mu tudi naročil, da bomo v kratkem imeli consko konferenco, na kateri bomo temeljito govorili o koroški deželi, o koroških bojih in plebiscitu leta 1919. Izbrali oziroma določili smo nekaj komisarjev, da bodo na konferenci imeli koreferate o teh temah, med drugimi tudi Drago Kunc, Tonček Turnher, Peter Menguš, Počkar in drugi. Janušek je pozorno poslušal in odšel v 14. divizijo.

Glavni štab nas je tudi obvestil, da lahko samostojno odlikujemo hrabre in zaslužne borce, podoficirje in oficirje z Znakom in Redom hrabrosti. Še isti večer smo s štabnimi oficirji napravili spisek 120 najhrabrejših ljudi za odlikovanje. Ta seznam pa smo dali prebrati tudi pred bataljon-

Po napornem pohodu — opoldanski počitek (Jože Petek: s pohoda XIV. divizije)

*Po nemški ofenzivi na Graški gori
(Jože Petek: s pohoda XIV. divizije)*

skimi vrstami, hkrati pa še zahtevali imena vseh, ki so zaslužili odlikovanja.

10. aprila 1945 je bil štab IV. cone na Graški gori. Izza Uršlje gore je prišel na obisk okrožni sekretar Sergej Kraigher in nas vprašal, kdaj bomo odšli nad Celovec. Čudil se je, da še nismo zavzeli Trbovelj in Zagorja. Pripovedoval pa nam je, da je padlo v dravograjskem okrožju okrog 85 terencev v zimskih mesecih. In kaj vse so morali v teh mesecih pretrpeti njegovi ljudje! Obljubili smo mu pomoč. Ko je odhajal, nam je dejal, da bo zbral posamezne terence, ki so se počutili v brigadi bolj varne kakor pa na terenu.

14. aprila 1945 smo bili na sektorju Šent Ilj. Imel sem sestanek s kulturniško skupino, ki jo je vodil sposoben in razgledan Pelko. Ker so nekateri kulturniki v prostem času peli tudi angleške vojaške pesmi, sem jim dopovedal, da bi bilo primerneje dobiti kako staro Kettejevo ali Murnovo pesmarico, da bi tako po brigadah in bataljonih oživel narodne pesmi. Pelko je poslušal, nekoliko zagodrnjal in pripomnil, da je kar dobro, da znajo tudi angleške pesmi. Omenil pa sem mu, da je dolž-

nost našega izobraženca, da zna najprej vojaške pesmi našega naroda in da ni odveč, če zna čim več narodnih pesmi, potem pa naj se le uče pesmi drugih narodov. Vendar pa, da so kulturne vrednote našega naroda prve! Pelku ni bilo prijetno, da ga kdo poučuje in opozarja na te stvari. Ker je bil precej izobražen, je bil prepričan, da bo postal partizanski Jurčič, tako ponosen je bil na svoje pisanje. In vsi smo mu želeli, da bi bil Pelko — Janez Perovšek, srednješolec, partizanski Jurčič ali drugi Prežih. Tu in tam smo zalotili tudi Franceta Kosmača, komaj se razvijajočega partizanskega pesnika, kako je ob kakšnem drevesu sanjavo zrl v dolino. Tudi zanj smo želeli, da bi po vojni postal kaj velikega. In Kosmač je bil zelo samozavesten in ponosen na svoje študije.

Radovan Gobec pa je bil naš neutrudni komponist! Njegova najljubša pesem je bila »Bohor je vstal...« Bil je resen, požrtvovalen in vztrajen pevovalja. Kdo bi preštel, kolikokrat je nastopil na mitingih, v brigadah, bataljonih, v vaseh in naseljih! Nekatere pesmi, ki jih je prepevala njegova pevška skupina, so znali borci in oficirji napamet. Naj

ob tej priliki še omenim, da so bili kulturniki: Pelko, Kosmač, Gobec, Vera Hreščakova, Mile Javor, Brestova, Stane in drugi zelo razgibani in marljivi.

S Stantetom sva se čestokrat pogovarjala tudi o SKOJ v 14. diviziji. Mladi vodja divizijskega SKOJ, Bajdukov, je obširno govoril, kaj vse delajo skojevci v borbah, na mitingih in na pohodih. Bajdukov, ki je bil prej vodja SKOJ v 13. brigadi, se je rad opasoval z močnimi pasovi in jermeni. Imel je dve pištoli in deset bomb za pasom. S tem je vzbujal pri novincih pozornost in spoštovanje, pri komandantih pa splošno veselje. Nekateri so ga klicali »skojevski Garibaldi«. Kadar je imel v glavi kozarček vina ali žganja, je zgovorno napovedoval, kako bo po Koroškem s skojevci zavzemal trge, postojanke in mesta. Mi smo mu to seveda radi verjeli, posebno, kadar je prišel iz borbe opraskan in povajljan ter molčeč. Ob taki priliki je tiho dejal: »Ejduš, smo se dajali z Nemci!« Nato je pogledal okoli sebe in sede zadremal. Vendar so ga nekateri od časa do časa tožili, češ da rad pregloboko gleda v kozarec.

18. aprila so hrabri Šercerjevci zajeli skupino madžarskih vojakov, ki so jih Nemci zaposlili pri kopanju jarkov pri Šentvidu nad Šoštanjem. Šercerjevci so se približali taborišču in z jurišem zavzeli jarke in taborišče. Plen je bil obilen. Med ujetniki so bili tudi štirje izvrstni muzikantje. Ker nas je bilo precej ljubiteljev glasbe, smo muzikante pripravili, da so nam dva dni in dve noči igrali. Potem smo jih dodelili kulturnikom, da so jih pošiljali od brigade do brigade. Za te ciganske muzikante so se pullili vsi bataljonski štabi. Nekateri stari partizanski harmonikarji pa so tako prišli ob sloves in so se jezili na cigane. Naš kurir Pirc pa je imel čudno navado. Že ob šestih zjutraj je zbral dva, tri godce, da so igrali pod našimi okni valčke in polke. Zato, da bi dokazal, da tudi naši muzikantje niso od muh...

Matevž Hace

Spopadi v Fjordih

FJORDI so ozke, strme in z visokimi kamnitimi stenami obdane doline, ki jih zaliva morje in se prek njih globoko zajeda v kopno. Zato so zelo primerni za vojaške namene, zlasti za zatočišča ladij, sidrišča in vojne baze. V fjordih ali v njihovi bližini je bilo v minuli vojni več spopadov med mornaricami zavezniških in nemških sil, Norveška pa je zaradi strateške važnosti svoje obale morala trpeti pritisk obeh vojujočih se sil, zlasti Nemcev, ki so končno po zaslugi norveškega izdajalca Quislinga zasedli to deželo ob severnem polarnem krogu.

Norveška je bila v začetku vojne nevtralna. Za Nemce je bila zanimiva, ker so prek njene luke Narvik dobivali izvrstno švedsko železno rudo. Razen tega so bile norveške luke izvrstne baze za podmorniško vojno proti Angliji. Norveška s svojo razčlenjeno obalo pa je bila zanimiva tudi za Angleže, ki bi z zasedbo te dežele zadali hud udarec nemški vojni industriji in olajšali gibanje svojega brodogoja na področju Atlantskega oceana in Severnega morja. Zategadelj so se pogledi Londona in Berlina konec leta 1939 upirali v Norveško. Vendar je Quisling, vodja maloštevilnih norveških fašistov prhitel zaveznike in ponudil svoje usluge Nemcem.

Nato je Hitler 14. decembra 1939 ukazal izdelati operacijski plan »Weserübung« za zasedbo Danske in Norveške. To nalogo naj bi izpolnila nemška vojna flota, en zračni korpus in znatne pehotne sile. Komandant teh sil, general Falkenhorst, je bil podrejen neposredno Hitlerju oziroma nemškemu Vrhovnemu poveljstvu.

Angleži so istočasno nameravali zasedeti nekatere luke na Norveškem in so zbrali precej sil za invazijo. Zaveznikom pa se ni mudilo, ker so z ladjevjem, zlasti s podmornicami ovirali in nadzirali promet vzdolž zahodne norveške obale. V nekem fjordu so napadli nemško transportno ladjo »Altmark«, zatem pa minirali norveške obrežne vode. Tačas je bil v pripravljenosti večji del njihove mornarice in vkrcanih vojaških enot. Pripravljeni so bili sleherni trenutek vpasti v Norveško. Vendar se to ni zgodilo, ker so Angleži na jugu Norveške zapazili večje premike nemške vojne in transportne flote in jim je njihovo poveljstvo ukazalo, naj to ladjevje uničijo, kar so tudi storili.

Aprila 1940 so Nemci začeli uresničevati svoj operacijski plan, katerega namen je bil, iznenada zasedeti nekatere fjorde oziroma luke, ki bi jih izkrcane enote uporabile v morebitnih bojih z Norvežani oziroma zavezniki, dokler ne bi dobile okrepitev iz zraka in po suhem. Osmega aprila zjutraj so iz severnih nemških luk izpluli pomorski transporti. Prvi transport je bil sestavljen iz dveh vojnih ladij in deset rušilcev z 2000 vojaki. Le-tem je bilo naročeno, naj zasedejo Narvik. V drugem transportu je bila težka križarka v spremstvu štirih rušilcev s 1700 vojaki, ki naj bi zasedli Trond-

heim. Tretji transport s šestimi manjšimi vojnimi ladjami in 1100 vojaki se je blizal Christijans-sandu, štirje minolovci s 500 vojaki so ogrozili Egersund, ena vojna ladja, dva rušilca in tri torpedovke z 2000 vojaki pa naj bi napadli glavno mesto Norveške, Oslo. Za vsemi temi silami pa so plule prevozne ladje z rezervami žive sile in tehnike.

Prvi nemški transporti so utrpeli nekaj izgub. Nemški vojaki, ki so jih izkrcali na kopno, pa so izjavljali, da so prišli branit Norveško pred zavezniško invazijo.

Nemški ambasador je tudi opravljal svojo vlogo. 9. aprila zjutraj je v Oslu predal zahtevo, naj norveška vlada dovoli Nemcem zasedbo nekaterih pristanišč in letališč. Norveška vlada je to zahtevo odklonila in odredila splošno mobilizacijo. Istočasno so nemške sile zasedle Danskó, ne da bi naletete na kakršenkoli večji odpor.

Nemško vojno ladjevje je prodrló v fjord Osla, desantne enote pa so se iz zraka spustile na letališča pri Stavangerju in Fornebu ter s pomočjo pete kolone zavzele Oslo. Vendar ni šlo povsem brez težav, kajti Norvežani so z obalnimi baterijami, ki so branile fjord Osla potopili nacistično križarko

»Blücher« in težko poškodovali oklepno ladjo »Lützow«.

Ostale luke oziroma fjorde so Nemci zavzeli po planu, kljub temu, da se je norveška vojska odločno branila. Pri tem so Norvežani potopili nemški vojni ladij »Karlsruhe« in »Königsberg«.

Zaveznike je nagla nemška akcija presenetila in so se odločili braniti Srednjo in Severno Norveško. Vmešala se je angleška vojna flota, ki je krenila proti severu ter v fjordu Narvika potopila deset nemških rušilcev. Sredi aprila so se v nekem fjordu blizu Narvika pod zaščito delov norveške šeste divizije izkrcale zavezniške enote, v katerih so se borili Angleži, Francozi in Poljaki. Takoj zatem so zavezniki izkrcali šibkejšé sile v fjordu Namsosa pri Andalsnesu. Tudi tu so sodelovale norveške enote, in sicer druga norveška divizija. Vendar so bile izkrcane zavezniške sile preslabotne. Primanjkovalo jim je zlasti letal in zato niso moglé zlomiti nemškega odpora.

Nato je sledila evakuacija zaveznikov v začetku maja 1940. Na ladje so se vkrcali pri Namsosu in Andalsnesu. Istočasno pa so Nemci doživeli neuspeh pri Narviku, kjer so jih zavezniki docela obkrožili. Toda zaradi nemških uspehov na zahodu Evrope, zlasti zaradi proboja na reki Meusi, so morale zavezniške sile zapustiti tudi Narvik.

Po 62 dnevih junaške borbe norveškega naroda in vojske je bila v glavnem zaradi porazov, ki so jih doživljali zavezniki na zahodu Evrope, podpisana kapitulacija (10. junija 1940) in odpor je vsepovsod ponehal. Nemci so si zaman prizadevali pridobiti za sodelovanje zakonito vlado in ljudstvo. Z njimi so sodelovali le redki pripadniki Quislingove vojske, vse ostalo prebivalstvo pa je izražalo globoko mržnjo do nacistov in se je tudi s puško v roki vso vojno borilo za osvoboditev svoje domovine.

S. K.

Trollfjord na Norveškem

Usodno srečanje

Daleč za mokronošskimi hribi, v prijazni vasi Češnjevci, so zaregljale strojnice in zabučali minometalci; iz zased so se vrstili zahrbtni napadi belogardističnih tolup. Gore so se začele tresti in začelo se je jutro ob prvih svitajočih se žarkih, ki bi morali neprespane in izmučene borce greti in bodriti. Toda...

*

Belogardistične tolpe so obkolile vasičo... Zasedli so položaje daleč stran od naših straž. Vkopali so se globoko v rove, ki so jih kopali vso noč. Patrole in obveščevalce so polovili iz skritih zased. Poročila niso prihajala, čeprav jih je štab pričakoval. Borci so spali in počivali. A štab?

*

Štab II. bataljona Dolenjskega odreda se je sestel kasno v noč, se posvetoval in ugibal... Težke misli so se začrtale v čela štabnih oficirjev. Komandant je nemirno hodil po sobi... Koraki so mu bili težki in je gledal venomer v tla. »Tovariši oficirji, sklical sem sestanek, da se pogovorimo... Patrole in obveščevalci se še niso vrnili. Poslal sem že tri patrole in pet obveščevalcev!« Spet iste poze in isti težki koraki komandanta po sobi gor in dol... Zaskrbljen se je ustavil pred oficirji, ki so sedeli za mizo. »Kaj naj storimo? Zdi se mi...« Spet je motril oficirje, ki so nemo gledali v vznemirjenega komandanta. »Če se patrole in obveščevalci ne vrnejo do pete ure, se bomo selili iz vasi! Peter! Zasedi položaje s svojo četo, desni hrib! Sila, ti pa zapri dohod z južne strani! Takoj! Tovariši, za zdaj smo končali. Izvršite ukaz do podrobnosti! Mišo, ranjence spravi vse v eno bajto in jih stražite!«

*

Ukaz so izvršili...

Komandant je pogledal na uro. Postal je nemiren. Čez pet minut bo pet. Pogledal je na horizont. Marčno jutranje sonce je že dajalo obrise prihoda belega dne.

Četi sta komaj zasedli položaje, ko je že začelo vreti in grmeti. Oglasile so se strojnice in bombe. Slišati je bilo, kakor da

se podira svet. Belogardistična tolpa, številčno močnejša, je zahrbtno vdrla na naše položaje.

Začela se je bitka na življenje in smrt...

*

V večji hiši na vznožju hriba je ležalo deset ranjenih partizanov; vsi mladi in polni življenja. Med njimi je tudi priljubljeni kurir Iskra. To je bil komaj šestnajstletni fant z Dolenjskega, doma blizu Stične. Hrabri in neustrašen je bil, vsepovsod se je izkazal.

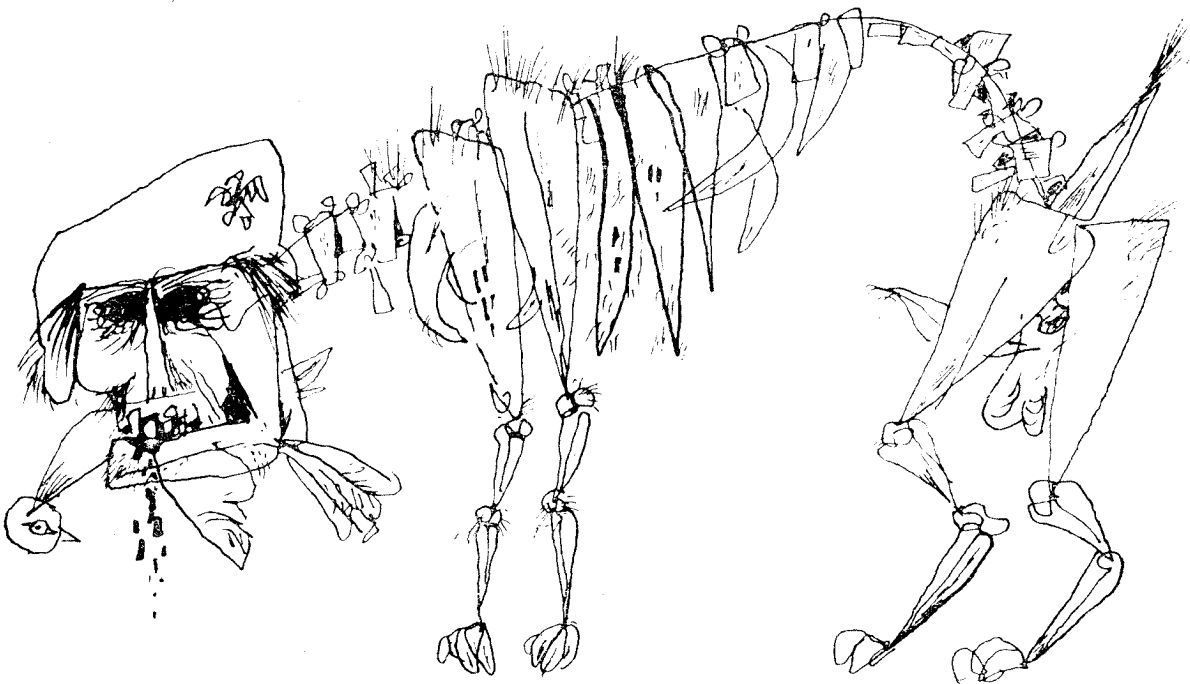
Med ranjenci je nastal preplah.

*

Presenečeni stražarji se pred nenadnim belogardističnim napadom niso utegnili braniti. Zapustili so stražarska mesta.

Rupnikova tolpa je vdrla v vas. Kot listja in trave jih je bilo!

Iz oken so se oglasile partizanske puške in zaregljale so strojnice. Kosile so je-kleno smrt. Borci so vdrlili iz hiš, nekateri celo iz visoko pritličnih hiš poskakali na grapasta tla in se začeli braniti. Ogroženim četam so prihiteli na pomoč Peter in Sila s svojimi borci.

Pomoč se ni posrečila. Napadli so jo Rupnikovci. Borci so se znašli v svinčenem vrtincu. Tolpa je vdrla iz vseh strani.

*

Ranjenci so bili obkoljeni.

Tolpa je vdrla v hišo.

Pokali so poslednji strel. Ranjenci so si jemali življenja. Iskra je z levo roko vzel samokres, da bi se ustrelil. Toda...

Krvi pijani izdajalci so vdrlili v hišo.

»Jože!« je zakričal Iskra. Prihajal mu je brat-belogardist z brzostrelko naproti in z izbuljenimi in pijanimi očmi gledal v skoraj umirajočega brata. Naperil je brzostrelko proti najmlajšemu bratu. Pogled ni bil bratovski, ni bil človeški... »Jože, ne ubij me! Glej, ranjen sem!... Brat si mi!... Jože!...«

»Ničvreden pes komunistični, ti že pokazem! Prišel je dan obračuna!... Na, na...!« Tolči ga je začel s puškinim kopitom in nato... Rafal je Iskri, rodnemu

bratu, prestrelil glavo. Izdihnil je. Zadnji bolesteni smrtonosni pogled Iskre je brata preklel...

»Prekleti pesjan... Dobil si, kar si iskal!« Bratomorilec si je prekrizal čelo, kot bi opravil sveto delo... Pijani razboj-niki so na to početje le strmeli, ga gledali, nič niso rekli... Gledali so postreljene par-tizane, naperili so brzostrelke in jih znova streljali. Zažgali so hišo... Gospodarja, gos-podinjo in otroke kaznovali s smrtjo... Zahtevali so, naj gospodar ubije lastna otroka in ženo... Dali so mu nabito brzo-strelko in ga prisilili k zločinu. Gospodar je vzel brzostrelko... Namesto da bi sprožil v svoje, je obrnil cev v izdajalsko tolpo... Sledili so strelji, ki so pokončali gospodarja, njegovo družino.

Gorela je hiša kot bakla, gorela so mrtva telesa ranjenih partizanov.

*

»Ranjenci gore!« je zakričal komandant. »Udarimo!«

Bili smo odbiti; napadalci so bili močnejši od nas...

Prebijali smo obroč, nosili ranjence s seboj... Vsak v sebi pa je nosil plamen maščevanja.

Od Kolpe do Snežnika so padali streli

Mnogo je akcij, ki se z njimi ponaša 4. bataljon I. VDV brigade, ustanovljen februarja 1944 v partizanski vasi Žirovnica na Notranjskem. Tako je na primer ta bataljon sestrelil dvoje sovražnih letal, pilote pa žive ujel, enega pri Dolenji vasi pri Rakeku, a drugega na Ljubljanskem barju, kaznoval je mnogo narodnih izdajalcev, rušil proge in postavljajl zasede. Četrty bataljon je imel razsežno bojno področje, njegovo orožje je pokalo od Kolpe pa tja do Snežnika in Dolomitov. Kamandant bataljona je bil Karel Šali iz Uršnih sel pri Novem mestu, njegov namestnik Stane Šega (Šofer), komisar in njegov pomočnik pa Jože Koželj-Zdravko in Karel Pirc. Naj omenim še obveščevalca Franca Ožbolta iz Babnega polja na Notranjskem in intendanta Darka Prijatelja ter komandirje čet Jožeta Simšiča-Jelena iz Lazov pri Planini, Petra Finka iz Dragatuša pri Črnomlju, Lipeta z Velikih Blok in komisarje čet: Nande-

Borca VDV voda v Kališču leta 1944; na levi Franc Kržišnik-Ris

ta Kapša, Staneta Prusnika ter Rudija.

Ena izmed uspešnih akcij 4. bataljona I. VDV brigade je bil tudi napad na kolono Nemcev in domobrancev iz zasede v vasi Klenk.

Nekega dne meseca aprila leta 1944, ko se je bataljon razmestil v vasi Jurišče onkraj Snežnika na Primorskem, je komandant zvečer na zboru pri običajni zapovedi naročil, da mora naslednje jutro ob zori en vod v zasedo k vasi Klenk, v katero vsak dan pridejo dobro oboroženi Nemci in domobranci. Bataljonu so to sporočili obveščevalci Franc Ožbolt, Stane Grl in Anton Intihar. Naslednje jutro ob dveh se je nato res odpravila kolona partizanov v zasedo, v kateri je čakala tja do osme ure. Bil je lep sončen dan, ko smo že od daleč opazili, da se bliža našim položajem kolona sovražnikov. Sèm so se pomikali iz Šempetra na Krasu, današnje Pivke, in nam je zastajal dih, ko smo sledili vsako njihovo kretnjo. Čakali smo kakih 40 do 50 minut in te minute so se nam zdele dolge kot ure. Komandir nas je opozoril k budnosti, kajti od čakanja so mnogi začeli dremati. Vtem pa sta prišla blizu nas neki moški in ženska iz Klenka, ki sta prišla delati na njivo in morali smo ju nagnati, da nas ne bi izdala s svojim vedenjem. Takoj po odhodu obeh kmetov sta dala Jelen in Peter Fink znak za napad. Pravi čas je bil, kajti kolona Nemcev in belih je bila tik pred nami. Nanjo se je vsula toča naših krogel. Streljali smo na daljavo kakih 200 m. Sovražnika se je polastila panika in v zmede se je začel umikati. V trenutku je obležalo okrog 15 mrtvih in več ranjenih, ubita pa je bila tudi mula, tako da so morali Nemci top na rokah odpeljati v šempetrsko postojanko. Poslej si Nemci in beli niso upali priti v Klenk drugače kot ponoči in še to le poredkoma.

Šef izpostave Matko in kapetan Jelen v Pudobu leta 1944

Ali pa diverzantska akcija meseca maja 1944. leta, ko smo minirali progo med Logatcem in postajo Planino! Blizu čuvajnice, kjer so se nastanili Nemci in beli, sta Franc Kržišnik in Jakopin Milan minirala progo, ostali pa so čakali v zasedi, da bi v primeru nevarnosti ščitili umik s proge v zaledje. K sreči kritje ni bilo potrebno. Tu, ob progi Ljubljana—Trst smo čakali vso soboto popoldne in nato vso noč do nedelje zjutraj. Opazovali smo, kako so oklopniki patrolirali po progi. Če bi minirali oklopni vlak, bi bila neizogibna tudi naša smrt. Nato pa je okrog pol osme zjutraj pripeljal vlak iz Ljubljane, vendar ne po tiru, ki smo ga mi minirali. Nekaj minut kasneje pa je privozil v smeri postaje Planina potniški vlak. Čakali smo na znak za vžig. Res je Mirko Cerle kmalu nato zamahnil z roko, Ivan Jakopin pa nagloma vžgal vrstico. Nastala je silovita eksplozija: lokomotiva Borsig je bila, kot bi trenil, prelomljena na dva dela, prek nje so se nakopičili vagoni drug vrh drugega, tračnice in gramoz so leteli po zraku in le sreča je bila, da ni nikogar zadelo. Po vlaku

nismo streljali, ker so bili v njem večidel domačini, ki so se peljali po opravkih v Ljubljano. Le za pozdrav smo spustili nekaj rafalov v zrak, nato pa se zgubili v temnem gozdu.

Bili smo zelo dobre volje, ker nam je akcija brez žrtev uspeša, promet na tej važni progi pa je bil prekinjen najmanj za tri do štiri dni.

V začetku meseca junija 1944 je komandir Jelen s svojo dobro oboroženo četo vnovič krenil prek proge na akcijo. Tokrat nad Nemce in bele iz postojanke Logatec. V Grčarevcu smo si oskrbeli žage in sekire ter klešče za ščipanje žice ter se napotili proti Planini. Blizu pokopališča smo podrli oziroma posekali kakih 15 do 20 telefonskih in brzojavnih drog, ki so vezali Ljubljano s Postojno in Trstom in naprej z Italijo. Potem smo se vrnili v Grčarevec. Kar zaslišimo brnenje avtomobilov, ki so se naglo bližali našim položajem. Že so bili pred nami. Najprej je pridrvel po cesti mimo nas motor s prikolico, nato osebni avto in poštni voz, za njimi pa še 4 kamioni, zvrhani Nemcev

Komandir Marjan Klatzer in komisar Rado iz čete minersko-sabotažnega bataljona XXX. divizije, na Krasu novembra 1944

Vod VDV v Žirovnici leta 1944

in belih. Nato komandir ukazal: »Ule, Cerle, Rudi, Ris v zasedo, Jakopin, Koprivec, Ožbolt na miniranje ceste!« Minerci so res nato položili mine in jih skrbno zakrili, potem pa smo vsi skupaj čakali, da se bo kolona vrnila. Čakali smo do pol pete ure, ko se je vnovič zaslišalo zamolklo brnenje vozil.

»Pripravite se!« je velel komandir Jelen, za njim pa smo sami pri sebi rekli: zdaj pa bo! Spet se je pojavil motor s prikolico, za njim poštni in osebni avto. Toda, glej čudo! Nič se ni zgodilo, vozila so se mirno pomikala prek minirane ceste. Komandir se je znašel in je ukazal vžgati po sovražniku. Komaj pa so padli naši prvi streli iz zbrojev, so se razpočile tudi mine pod kolesi nemških kamionov. En kamion se je vnel, hkrati pa je z Nemci in belimi vred zletel v zrak. Uniforme in šlemi so v kratkem viseli po grmovju in vejah smrek, kot bi bil tam muzej Tretjega rajha. Vnel se je boj z drugimi Nemci in belimi, ki so ostali na kamionih, boj na življenje in smrt. Naše zbrojevke so kosile neizprosno smrt. Ule se je zagrizeno oprijel svojega orožja, Tomo mu je hitel podajati saržerje. Ožbolt je metal bombe in se spustil kar sam v juriš. Že smo bili prepričani, da je padel. Jelen je hladnokrvno meril in streljal po sovragu, Ris pa je menjal položaj in začel streljati

Nemcem v hrbet, vsi drugi pa so srdito napadali in besno vpili: »Predajte se, Nemci!«

Tistih nekaj Nemcev, ki so se na osebnem avtomobilu in motorju srečno zapeljali čez minsko polje, je začelo z brzostrelkami in puškami streljati iz naših hrbtov in morali smo se naglo umakniti. Žrtev nismo imeli, Nemci in beli pa so pustili na cesti okrog 40 mrtvih in prav toliko ranjenih. Poklical so pomoč iz Logatca, da je odpeljala mrtve in ranjence. Mi pa smo se vrnili v bataljon zdrave kože in nasmejanih obrazov, ker smo spet doživeli zmago.

Konec junija 1944 je bil bataljon ponovno v vasi Lipsenj, od koder smo hodili na položaje nad vas Grahovo in Žirovnico. Tako smo zasedli položaje na Špici nad Grahovim skupaj z notranjskim odredom. Nekaj borcev pa se je razporedilo pri cerkvi v Žirovnici. Skupina partizanov IV. bataljona je odšla v zasedo v Kamno gorico, da bi tam počakali na Nemce in bele, ki so že štiri dni prodirali od Rakeka ssem proti Martinjaku, Grahovem in Žirovnici. Vsak dan znova pa so jih partizani odbili.

Nekega sončnega dne so Nemci prek Slivnice prodrli do Grahovega in naši mitraljezi so zapeli. Obenem se je oglasila težka Breda, ki ji je stregel Ris. Breda se je spustila v dvoboj z nemškimi tež-

kimi mitraljezi in njene krogle so tolkle sovražnika na 2 km daljave. Nato so Nemci začeli metati mine na naše položaje in na vas Žirovnico. Na strehah se je pokazal rdeči petelin in vseokrog so začele goreti hiše. Za tiste, ki so bili v Kamni gorici, ni bilo več umika. Pol streljaja za njimi je bila voda, še dalj pa je gorela Žirovnica. Nato se je nenadoma pojavil nemški tank. Njegova gmeta se je valila kakih 150 m pred nami. Ris pa je mirno sedel in meril. Kljun mu je naglo podajal saržerje in bređa je spet zapela svojo smrtonosno pesem. Nato se je junaško oglasila še Lovkotova zbrojevka, pa tudi Rudi in drugi so začeli besno streljati po tanku. Pogum nam je še zrastle, ko se je tudi pri cerkvi v Žirovnici oglasila lahka bređa. To je bil Rude Lešnjak, ki je udaril po tanku in sku-

paj smo ga prisilili, da se je obrnil in se začel umikati. Bil je tako zdelan, da ni bil več za nobeno rabo. Kamna gorica je bila tako rešena in kmetje so bili na nas zelo ponosni, saj so govorili: »Kjer je VDV, se ni treba bati ne Nemcev ne belih!«

Nato kot strela z jasnega pade povelje: na juriš. Kdo je dal povelje, se čude sprašujemo. Komandant Šali s hriba Špice z dogovorjenimi znaki. In res smo se nato spustili v napad, Nemci in beli pa so začeli v zmedu bežati. Zelo smo se začudili njihovi paniki, kasneje pa smo videli, da je Nemcem in belim v hrbet udarila Gubčeva brigada, s katero smo sovražnika skupaj nagnali v Cerknjsko jezero, kjer smo jih več ujeli, nekaj pa jih je tam obležalo. Vsi ostali pa so se umaknili v postojanko.

Franč Kržišnik-Ris

Ljudje iz podvodne čete

LJUDJE-žabe so se prvič pojavili sredi druge svetovne vojne. Uspehi, ki so jih dosegli pripadniki podvodnih enot, kakor tudi sedanja stopnja tehničnega razvoja, so osnova za domneve, da ljudje-žabe niso le kratka epizoda v vojni zgodovini, ampak dejstvo, s katerim bi bilo treba tudi v prihodnje računati. Tako zavezniki, kakor Nemci so v svojih vojnih načrtih predvideli vrsto mer proti podvodnim diverzantom, bodisi da so se zavarovali z mrežami preprek, bodisi da so računali na morebitni poseg ljudi-žab v njihove načrte. Angleži so, n. pr. pri sestavljanju obrambnega plana zgradili na svojih obalah mrežo podmorskih preprek, prav tako pa so se zavarovali tudi Nemci vzdolž vse obale Kanala. Še preden so zavezniki vdrl v Francijo, so napravili načrt, kdo in kako bo uničil obalne prepreke La Manchea. Ko bi šlo za običajne prepreke, bi bila nedvomno vrsta na inženirskih enotah, da jih odstranijo. Tako pa je bilo treba računati s posebnimi zaprekami, ki so jih lahko porušile le nalašč za to izvežbane enote.

*

Maja 1943 je poveljnik ameriških pomorskih operacij izdal ukaz za ustanovitev središča, v katerem naj bi se za posebne naloge vežbali ljudje-žabe. Ta center so osnovali v Cam Peryju (Virginia) in so vanj poslali tako imenovani bataljon za pomorske konstrukcije. Moštvo za specialne enote, tako imenovane podvodne čete, so rekrutirali iz enot, v katerih so vežbali uporabo eksploziva. Ko je prva skupina dokončala vaje, so jo poslali na

južno (sredozemsko) fronto, da bi se udeležila izkrcavanja na Siciliji. Toda pri tej operaciji zaveznički niso naleteli na podmorske prepreke in ljudje-žabe so le pomagali inženircem odstranjevati razbitine vzdolž peščenih obal Sicilije nasledih in potopljenih plovnihih objektov.

Center v Camp Peryju so kasneje premestili v Florido, kjer so se sistematično nadaljevale podmorske vaje. Pri tem so posebno pozornost posvečali zdržljivosti eksploziva v vodi, ker je le-ta v akcijah ljudi-žab moral biti dalj časa izpostavljen delovanju vode. Ko so ustanovili prve podmorske čete, so jih sestavili iz enega oficirja in pet vojakov. Oskrbeli so jih z nekaj sto kilogramov težko opremo. Ščasoma pa so spoznali, da so tako sestavljene enote glede na težavne naloge prešibke. Podvodne čete so morale v prvi vrsti rušiti podvodne objekte, kmalu pa se je izkazalo, da je njihovo delovanje onemogočeno zaradi pomanjkanja ogledniške službe. Neuspehi ljudi-žab v koralnem otočju Tarave so to domnevo nedvomno potrdili.

NAPAD NA TARAVE

Še preden so zavezniki izvedli amfibijski napad na otok Becio iz skupine koralnih otokov Tarave (novembra 1943), so vojne ladje, kolikor je bilo to tedaj sploh mogoče, močno bombardirale vse pomembnejše otoške vojne cilje. V šestih dnevih so zmetale na otok več kot 2500 ton eksploziva, se pravi, okrog 10 kg jekla na vsak četvrtini kilometer. Sem je treba prišteti še zračne napade letal z

letalonosilk. Kako učinkovito in grozotno je bilo to bombardiranje, je moč uganiti iz ironične izjave nekega ameriškega admirala: »Mi nečemo uničiti tega otoka, ampak želimo, da bi bilo izbrisano z geografske karte!«

Druga ameriška divizija pomorskih strelcev, ki je morala napasti otok, je bila dobro izvežbana in prav tako opremljena. Predvideno je bilo, da bo v prvih treh navalih divizija dosegla obalo. V ta namen so Američani prvokrat uporabili novo vrsto čolnov za izkrcavanje, ki so imeli gosenice in so bili le malo vidni iznad površine vode. njihova prednost je bila, da so se mornarji v njihovem kritju lahko znatno približali obali, ne da bi jih mogel sovražnik v večjem številu uničiti. Glede na to, da je bila vsa obala polna koralnih čeri, je bil načrt napada skrbno sestavljen. Vso operacijo so Američani preučili in uvežbali nekaj časa pred napadom na Pacifiku. Vzlic temu Američani tri ure po začetku izkrcavanja niso napredovali dalj kot 20 m od obale. Izkrcali so zelo

malo materiala. Japonci pa so domala uničili štiri petine čolnov. Nekaj sto ljudi je bilo za borbo nesposobnih.

Kaj se je pravzaprav dogajalo? Manjkali so trije osnovni podatki, ki bi jih morala oskrbeti ogledniška služba! Ko so Američani sestavljali načrt za napad na Becio, niso upoštevali močnega morskega toka vzdolž obale; niso vedeli za točno gladino morja okrog podvodnih čeri tako v plimi kot oseki in niso imeli podatkov o umetnih protipodmorniških preprekah, ki so jih pod morjem zgradili Japonci.

Tako se je dogodilo, da so o priliki izkrcavanja japonski čolni, ki jih bombardiranje ni poškodovalo, obsuli s točo krogel nezavarovana ameriška izkrcevalna sredstva. Tako so bili Američani prisiljeni opustiti z načrtom odrejeno smer napada. Posledice so bile, da je nastala zmešnjava v času operacije. Američani so morali odložiti izkrcavanje, medtem ko je nastala zmešnjava tudi v pripravi ognja ladijskih topov in letalskega orožja. Le po zaslugi operativnega poveljstva je topovski ogenj z ladij prenehal tik preden so določili novi čas za izkrcavanje, s čimer je bila odstranjena nevarnost, da bi prve jurišne valove, ki bi dosegli obalo, pokosila toča krogel iz lastnih cevi. V trenutku, ko se je prvi val mornarskih strelcev trudil premagati podvodne čeri, jih je zavril podvodni tok, ki je tekel vzdolž obale. To je bila prva izguba v času. Ker artilerijska priprava zaradi opisanih razlogov ni mogla uničiti Japoncev, so le-ti iz zaklonov odprli uničujoč ogenj iz vseh orožij na čete, ki so prve dosegle obalo. Ladje za izkrcavanje, ki so bile v četrtem valu, so na podvodnih čerah nasedle in so morale ne samo sprejeti nenako borbo z Japonci, temveč tudi položiti izkrcevalne rampe. Mornariški strelci, ki so se vsipali iz ramp, so morali do pasu v vodi teči 500 m daleč, pri čemer so jih Japonci na veliko uničevali. Kolikor jih je uspelo priti do obale, so se vsi izčrpani zatekli za neki 2 m visok zid, za katerim si je poiskalo za-

klon več vojakov iz prvih valov. Pozneje je operativno poveljstvo ugotovilo, da bi ameriške čete mogle premagati podvodne čeri le za časa plime. Prav tako so Američani dognali, da so Japonci položili pod morjem nekaj preprek, ki so povzročile, da se ladje niso mogle približati obali. Tako pa so morali nasedle ladje rešiti torovov, iste jurišne enote pa so šele naslednji dan za ceno številnih žrtev dosegle pomembnejše uspehe.

NA VRSTI JE BIL OTOK GUAM

Obogateni z izkušnjami prvih izkrcevalnih operacij, so Američani kasneje posvečali več pozornosti deležu artilerije z ladij in letalskega bombardiranja. Temu so dajali prednost celo pred taktiko iznenadenja. Napade na otoke so dovršeno spopolnili zlasti na Evinetoku in Sajpanu, kakor tudi kasneje v invaziji na Normandijo. Nekako sredi leta 1944 so se Američani odločili iztrgati Japoncem otok Guam. Za dan operacije so namenili 14. julij. Kakor hitro so to sklenili, sta dve skupini ljudižab, običajno podnevi, tipali obalo, ki je bila izbrana za izkrcavanje. Tu so uporabili na Sajpanu pridobljene izkušnje, po katerih so prišli do prepričanja, da je za izkrcavanje pametneje uporabiti težje ladje. Obalo so najprej močno napadle ladje iz svojih 20 in 40-milimetrskih topov. Obstreljevale so zlasti točke, ki jih je ogledniška služba označila kot pomembne. Na Guam so Američani prvič na Pacifiku naleteli na močnejše umetne

podvodne prepreke. V šestih dnevih so Američani podnevi in ponoči dvanajstkrat poslali ljudižabe na ogled in rušenje podvodnih preprek. Tako so odstranili 620 podvodnih min, napravili prehode za ladje in jih označili. Ko je napočil čas napada, so mornariške strelce do obale spremljali ljudižabe kot vodniki. Po tem so ljudje iz podvodne čete varovali prelaze, odstranjevali podmorske prepreke in dvigali potopljene plovne objekte. Kljub nevarnim nalogam so izgubili enega samega človeka.

Tako se je vse do konca minule vojne utrnila navada, da so zavezniki pred napadom poslali v akcije ljudi iz podvodnih čet, ki so jih oskrbeli s podatki in rušili podvodne prepreke.

IZKUŠNJE IZ AVSTRALIJE

Julija 1945, ko je v Evropi že zdavnaj potihnila bojna vihra, so se Američani pripravljali za napad na Belikopapen na jugovzhodni obali Bornea. Tam so ljudižabe iz 11. in 18. avstralske grupe nalezeli na močan odpor Japoncev. Kakih šest dni pred izkrcavanjem sta dve skupini podmorskih specialistov napravili dve, 1600 m in več široki odprtini v podvodnih preprekah iz debelih hrastovih hlodov in verig. Kljub temu, da so jih Japonci dobesedno obsuli s krogliami in podvodnim orožjem, so utrpeli le eno žrtev. Zaveznikom pa so omogočili prodor, ki je Japoncem zadal enega izmed smrtnih udarcev.

V. H.

Iz zapiskov minersko-sabotažne čete

K članku »Zračni napadi na železniško omrežje v Sloveniji«, ki smo ga objavili v štev. 4 naše revije, smo prejeli pismo Marjana Klatzerja iz Jesenic, ki je bil za časa NOB komandir minersko-sabotažne čete pri 30. diviziji IX. korpusa na Primorskem, ki je bila pohvaljena in je pohvalo priobčil tudi »Primorski dnevnik« sredi februarja 1945. Takole nam piše tovariš Klatzer: »Ko sem čital članek o zračnih napadih na železniško omrežje, mi je prišlo na misel, da bi vam poslal kratek izvleček iz akcij naše čete, majhne enote NOV, ki je precej pomagala zahodnim zaveznikom na fronti v Italiji.« Tovariš Klatzer v svojem pismu navaja nekaj izvlečkov o sabotažnih akcijah njegove čete na progi Ljubljana-Trst in drugod. Priobčujemo jih v celoti.

Dne 7. XI. 1944 je patrola I. MSV (I. minersko-sabotažnega voda) minirala progo med postajama Ležeče in Divača. Ob 5. uri je na mine zavozil nemški vojaški vlak in je bila uničena ena lokomotiva, 3 vagoni, 6 vagonov pa je bilo iztirjenih in poškodovanih. Vlak je bil opremljen z znaki Rdečega križa, bil pa je natovoren s strelivom. Sovražnik je utrpel 1 mrtvega vojaka in 10 ranjencev. Promet je bil prekinjen 12 ur, na miniranem tiru pa 5 dni. Proga je bila porušena na dolžini 36 m. Pri tem je vod porabil 10 kg eksploziva Nobels 808, 8 m detonacijske vrvice, 1 detonator, 4 poživitvene naboje in 1 prožilec na pritisk.

Dne 22. XII. 1944 je patrola I. MSV minirala progo Ljubljana—Trst med postajama Sežana in Divača. Vlak je zavozil na mine drugi dan zjutraj ob 5. uri. Uspeh: poškodovana lokomotiva, 2 vagona popolnoma uničena, 6 vagonov iztirjenih in poškodovanih, proga porušena na dolžini 40 m. Promet je bil ustavljen popolnoma za 14 ur, na tiru, ki je bil miniran, pa za 45 ur. Vod je pri tem porabil 7 kg razstreliva Nobels 808, 3 kg plastika, 9 m detonacijske vrvice, 4 poživitvene naboje, 1 detonator in 1 prožilec na pritisk.

Dne 23. XII. 1944 je patrola I. MSV minirala progo med postajama Sežana in Opčine ob 23. uri. Vlak je zavozil na mine 24. XII. ob 13. uri. Uspeh: lokomotiva popolnoma uničena, prav tako 2 osebna vagona, uničenih pa je bilo še 8 vagonov, natovorjenih s premogom ter 6 iztirjenih. Proga je bila poškodovana na dol-

žini 80 m. Promet je bil ustavljen za 48 ur, na miniranem tiru pa za 8 dni. Vod je pri tem porabil 16 kg amonala, 9 m detonacijske vrvice, 8 poživitvenih nabojev, 1 detonator in 1 prožilec na pritisk.

Dne 7. XI. 1944 je patrola II. MSV minirala progo med postajama Tržič in Devin. Vlak je zavozil na mine ob 19.30 in so bili 3 vagoni z lokomotivo popolnoma uničeni. Proga je bila porušena na dolžini 100 m, promet pa prekinjen za 20 ur. Obveščevalci poročajo o večjem številu ranjenih nemških vojakov in oficirjev. Vod je za miniranje proge porabil 12 kg razstreliva Nobels 808, 10 m detonacijske vrvice, 6 detonatorjev, 2 prožilca na pritisk in 4 poživitvene naboje.

Dne 10. XI. 1944 je patrola II. MSV minirala progo med Nabrežino in Prosekom. Mine so bile postavljene ob 17.50, nanje je zavozil motorni vlak, ki je vzdrževal zveze med Trstom in Celovcem in je bil poln nemških oficirjev. Motorni vlak je bil teže poškodovan, 4 oficirji težko ranjeni, več pa je bilo laže ranjenih. Promet je bil prekinjen za 4 ure. Patrola je porabila 9 kg razstreliva Nobels 808, 4 detonatorje in 10 m detonacijske vrvice.

Dne 17. XI. 1944 je patrola II. MSV minirala električno centralo Grinjan pri Miramaru, ki je obratovala z 2500 Volti. Zaradi eksplozije je bila ustavljena za 20 dni. Vod je pri tem porabil 6 kg plastike, en svinčnik in en detonator.

Dne 21. XI. 1944 je patrola II. MSV minirala vlak na postaji Tržič, sestavljen iz 18 vagonov in lokomotive. 16 vago-

nov je bilo natovorjenih s strelivom, dva pa sta bila polna vojaštva. Po polurnem postaniku je vlak odpeljal proti Bologni. V mine smo namestili magnetne vložke ter jih temperirali na 5 ur. Mini sta eksplozirali 11 km preko Piave. Po poročilih obveščevalne službe je bil ves vlak popolnoma uničen. Vse razstrelivo je odletelo v zrak, ubitih pa je bilo okrog 100 nemških vojakov. Promet je bil prekinjen za 12 dni. Patrola je za miniranje vlaka porabila 8 kg razstreliva PHO₂, 4 svinčnike in 4 detonatorje.

Dne 28. III. 1945 je naša patrola položila kombinirano mino na kamion v Trstu, ki je potem zapeljal v vojaško garazo »Principe« v ulici Massimo d'Azelio, ki jo je tedaj uporabljal SS v Trstu. Kamion se je v garaži razletel, povzročil pa je še požar, pri čemer je bilo do kraja uničenih 25 kamionov, 15 limuzin in 20 hl bencina. Obveščevalci trdijo, da je bilo uničenih 50 vozil in še več bencina. Patrola je pri tem porabila 1 magnetično sabotažno mino.

Dne 4. IV. 1945 je patrola II. MSV minirala progo Trst—Gorica med postajama Foljane in Redipulje, kakih 100 m od kasarne Mussolinijevih republikancev. Vlak, ki je pripeljal iz Trsta, je naletel na mine ob 23.30. Pri tem sta bila uničena lokomotiva in en vagon, 4 vagoni pa poškodovani. Proga je bila porušena na dolžini 70 m, promet pa ustavljen 22 ur. Strojevodja in njegov pomočnik sta bila ranjena. Patrola je pri tem porabila 15 kilogramov razstreliva Nobels 808, 5 kg TNT, 5 detonatorjev, 6 poživitvenih nabojev, 15 m detonacijske vrvice, 6 m počasi goreče vrvice in 2 pogački.

Marjan Klatzer

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Visoka šola jeseniških železarjev

JESENICE. Železno vele mesto, čigar nebotičniki so orjaški cowperji, čigar srce so nikdar mirujoče in nikdar hladne martinovke, čigar roke so prostrane hale, v katerih se kali jeklo in v katerih kakor rdeča kri teče razbeljena žica. To mesto ima tudi ceste in železnico, delavnice in urade — vse to pa je nedeljiva celota, v kateri mora biti vsak na svojem mestu in vsak pri svojem delu.

To vele mesto je majhna pri spodobna pravih mest, je miniaturna-velikanka sredi malega mesta, v katerem se čudovito mešata podeželsko in pravo mestno okolje.

Železarna, vele mesto v pravem pomenu besede. Mesto v mestu. Tu ni meja med ljudmi, njihovo delo je delo vseh in če nekdo omaga, opeša celotno delo od peči do končnega izdelka. Tu tudi ni meja med narodnostmi, med Slovenci, Srbi, Makedonci in Bosanci. Delo je zabrisalo razlike med njimi, delo, ki osvobaja in delo, ki daje kruh.

V tem vele mestu ni romantike in ni poezije, razen za tistega, ki zavzet ostrmi nad orjaškimi napravami martinarne in hladne valjarne, ki ga navdušijo večerne luči in neprestani vrvež med tovarniškimi tiri in obrati...

Za tistega, ki živi v tem vele mestu železa in jekla, pomenijo orjaške martinovke kruh, ki ga ne sme zmanjkati, pisk tovarniške sirene začetek ali konec šihla, žerjavi-giganti naprave, ki lajšajo človeku delo, transportni vrvež stalno opozorilo, da je treba paziti, in iskre, ki se utrinjajo z razžarjene železne gmote, ritem, ki ga je treba držati. Morebiti je bilo vse to, svetloba, šum, gigantске dimenzije orjaških naprav in pisk železarske sirene — prvokrat, ko je delavec komaj stopil v tovarno — poezija, ki navdaja s spoštljivim občudovanjem. Ko pa se je zvrstilo drug za drugim nekaj šihstov in so se v delavčevih

očeh zaiskrili odtenki razžarjenega železa kot stalna, luč in je bil hrbet razbolen od neprestanega dviganja in sklanjanja in so bile roke hrapave od hladnega, robatega železa, da, tedaj je ves ta tovarniški čar pomenil le še kruh, ki ga je treba služiti, in pri dobrem delu delavcev tudi še zavest, da je treba vso to gmoto naprav smotno upravljati in ti soče življenj, ki se tu ubadajo za blaginjo skupnosti, za temelje našega skupnega gospodarstva, obravrovati pred smrtjo, ki preži vsepovsod v tem železarskem vele mestu...

Nered, malomarnost, izostanki od dela, netovarištvo — to so pojavi in lastnosti, ki jih je treba v takem orjaškem podjetju ostro preganjati, ker pomenijo toliko kot nevarnost za življenje, za produkcijo in nemoteno obratovanje.

*

V jeseniški železarni dela okrog 6000 delavcev. tretjina več kot pred minulo vojno. Med temi delavci je 1481 bivših borcev, internirancev in aktivistov, torej dovolj močno jedro, ki lahko zavestno vodi in daje zgled drugim. Samo v javorniških obratih jeseniške železarne je med vsemi delavci dobra četrtina bivših borcev.

Glede na veliko število članov Zveze borcev v jeseniški železarni nas bo gotovo zanimalo, kako so zaposleni, in kakšen trud je vložila jeseniška železarna, da bi jim oskrbela primerne kvalifikacije v okviru splošnega izobraževanja tovarniškega kadra.

V zvezi s tem nikakor ni brez osnove trditve, da je uprava jeseniške železarne, zlasti pa njena personala, že od osvoboditve sèm, nenehno skrbela za strokovno usposabljanje svojih delavcev in uslužbencev, zlasti tistih, ki so se udeležili narodnoosvobodilne borbe, tako da je pravzaprav — razen v nekaj primerih, ko gre za starejše ljudi — krivda vsakega posameznega delavca — bivšega borca, če si doslej ni omogočil višje oziroma primerne strokovnosti. Priložnosti za strokovno usposabljanje je bilo dovolj, bodisi na delovnih mestih, kjer si je bilo in si je še moč pridobiti naziv priučenega ali polkvalificiranega delavca, bodisi s šolanjem v srednji tehnični metalurški šoli (tehnikum), ali v mojstrski šoli, ki pa trenutno še ni dala prvih absolventov. V vseh naštetih šolah in na delovnih mestih so imeli vprav borci prednost za pridobitev solidnih in primernih kvalifikacij, s pomočjo katerih so dosegli višje prejemke. Seveda se, na primer v srednjo tehnično me-

Delegaciji ZB NOV Jugoslavije sta odšli v SZ in na Poljsko

Meseca septembra je ZB NOV Jugoslavije vrnila obisk Komiteju vojnih veteranov SZ in Zvezi borcev za svobodo in demokracijo Poljske (ZBOWID), katerih delegaciji sta kot gost ZB NOV Jugoslavije bivali v Jugoslaviji od 30. junija do 17. julija oziroma od 29. aprila do 15. maja letos.

Delegacijo, ki je odšla v SZ, je vodil generalni sekretar ZB NOV Jugoslavije Velimir Stojnić, v njej pa so bili še: Savo Brković, generalni polkovnik Vlado Janjić, Zdenka Kidrić, Miša Jovanović, Bora Čauševski, Dragi Milenković in Dušan Mijatović.

Delegacijo za Poljsko je vodil Uglješa Danilović, v njej pa so še bili: Neda Božinović, Voja Todorović, Jože Bertoncelj-Marjan, Miodrag Simović, Hilmiya Hasanagić in Vojislav Vojnović

Požig hiš v Kranjski gori 7./8. maja 1945 — zadnje »delo«
umikajočih se Nemcev (foto: Slavko Smolej)

talurško šolo ni mogel vpisati vsakdo, ker je bila za to potrebna primerna srednješolska izobrazba (3 oziroma 4 gimnazije), vendar je bilo spet vprav bivšim borcev omogočeno, da so pomanjkanje izobrazbe nadomestili z diferencialnim izpitom, ki ga je bilo treba opraviti pred vpisom v to šolo. Srednjo tehnično metalurško šolo na Jesenicah je doslej končalo 25 bivših borcev, 6 slušateljev iz vrst članov Zveze borcev pa jo še obiskuje. Precejšnje zanimanje med

borci je vzbudila tudi mojstrska šola, za katero se je prijavilo nadaljnjih 82 borcev. Več kot razveseljiv pa je tudi pojav, da so mnogi absolventi po končani srednji tehnični šoli na Jesenicah hoteli nadaljevati študije na Visoki tehnični šoli v Ljubljani in jeseniška železarna jim je ta študij brez povišanja omogočila tako, da jih je štipendirala. Eden izmed njih je že končal študije na ekonomski fakulteti v Ljubljani in si je pridobil pravniško diplomu, čeprav je po po-

vratku iz borbe premogel le spričevalo končane četrte gimnazije. Nadaljnja dva člana železarniškega kolektiva sta dovršila študije na gradbeni oziroma ekonomski fakulteti, dva pa še študirata na Tehniški visoki šoli.

Je pa še vrsta drugih šol, na katerih se usposabljaajo bivši borci iz jeseniške železarne, tako na primer ekonomska srednja šola v Kranju, katero obiskujejo trije tovariši, medtem ko jih je pet to šolo oziroma sorodno šolo v Ljubljani že končalo. Za študije na Dopisni srednji ekonomski šoli za bивše borce pa se je prijavilo 7 tovarišev.

Bivši borci, ki so omenjene šole dovršili, že opravljajo svoji usposobljenosti ustrezno delo v železarni: absolvent srednje ekonomske šole je sekretar samoupravnih organov, drugi je šef komunalne službe, tretji se uvaža za vodjo odpreme na Javorniku, četrti je zaposlen v nabavni službi, peti v organizacijskem biroju itd.

Razen tega jeseniška železarna štipendira 12 otrok padlih in živih borcev, ki obiskujejo bodisi visoke šole, bodisi gimnazije.

Kot rečeno, zaposlujejo javorniški obrati jeseniške železarne 340 bivših borcev in 113 internirancev oziroma aktivistov. Med temi jih je 193 bo-

Letos poleti se je Okrajni odbor Zveze borcev Prijedor obrnil na Glavni odbor ZB NOV Slovenije, če mu lahko preskrbi nekaj učnih delovnih mest za nekaj deset otrok padlih borcev v slovenskih podjetjih. Glavni odbor ZB NOV Slovenije je nato nemudoma stopil v stik z vodstvi nekaterih podjetij v Sloveniji in za vse otroke iz Prijedora dosegel, da so jih pri nas vzeli v uk oziroma da bi si tako pridobili potrebno strokovnost, kar je bil pravzaprav tudi namen njihovega prihoda. Nekaj teh otrok je prišlo tudi v velenjski rudnik, in sicer okrog 50 otrok 17. junija in nadaljnjih 30 deset dni pozneje. Osemnajst in večletni fantje so bili zelo slabo oblečeni in obuti, njihovo higijensko in

zdravstveno stanje pa tudi ni bilo zadovoljivo, tako da jih je ambulantni zdravnik moral več izvreči, ko so bili pred odhodom na delo v jamo pregledani. Vrh tega je vodstvo rudnika obe skupini moralo obleči takorekoč od nog do glave, za kar je bilo izdanih od 6 do 9 tisoč dinarjev na otroka.

Po zdravniškem pregledu, ko je bilo nekaj tovarišev iz Bosne zaradi neprimernega zdravstvenega stanja (večidel izčrpanost) izločenih, se je večina zaposlila v jami, vendar jih je po nekaj dnevih na delu v jami ostalo le 18, sedemnajst se jih je vrnilo v Bosno, ostale pa so zaposlili pri gradnji ceste in regulaciji Pake. Glede na izkušnje s prvo skupino je vodstvo velenjskega rudnika vso drugo skupino 30 otrok

Izrečeno

padlih borcev zaposlilo pri gradbenih delih, vendar se je tudi iz te skupine 9 tovarišev vrnilo v Bosno.

Kje so vzroki, da otroci iz Prijedora niso vztrajali na svojih učnih delovnih mestih v jami? Nekaj vzrokov tiči gotovo v šibkem zdravstvenem stanju dela teh otrok, poglaviti vzroki pa so v neosnovanih obljubah prijedorskega okrajnega odbora ZB. Tovariši iz tamkajšnjega odbora so, kakor trdijo otroci, obljubljali, da bosta obe skupini otrok obiskovali v Velenju rudarsko šolo, čeprav uprava velenjskega rudnika, ko je soglašala z zaposlitvijo otrok v rudniku, takšnih obljub ni mogla da-

disi s pridobitvijo kvalifikacij na delovnih mestih, bodisi s šolskimi diplomami doseglo višje tarifne postavke, 133 jih je ostalo na istih delovnih mestih kot pri vstopu v železarno, 14 tovarišem pa so bile tarifne postavke znižane. V zadnjem primeru gre za delavce, ki so si svoj položaj poslabšali zaradi malomarnosti pri delu, zaradi pijančevanja, ali zaradi drugih malomarnosti, medtem ko gre v drugem primeru (133 tovarišev) za starejše člane Zveze borcev, ali za take, ki so odklonili šolanje in vpis v razne tečaje. Žal za jeseniško železarno ni ustreznih statističnih pregledov, vendar po izjavah nekaterih vodilnih uslužbencev železarne lahko sklepamo, da je v obratih železarne na Jesenicah položaj za bivše borce še ugodnejši.

Tudi vpogled v sestavo organov samoupravljanja nas pouči, da so vodilna mesta v tovarni trdno v rokah naprednega delavstva. V Centralnem delavskem svetu (železarna ima zaradi velikega obsega tudi sektorske DS) aktivno deluje 47 bivših borcev kot članov DS, medtem ko ves Svet šteje 67 članov.

Potemtakem lahko zaključimo, da je bila skrb za strokovno usposabljanje bivših borcev v jeseniški železarni

vzorna, temeljita in dolgotrajna. Hkrati lahko približemo, da ima še danes ta dan vsak delavec, bivši borec priložnost spopolniti svoje znanje in si pridobiti višjo strokovnost v obstoječih rednih in izrednih šolah, kakor tudi na delovnem mestu samem. Tudi ni odveč ugotovitev, da so bivši borci v jeseniški železarni

večidel temeljito izkoristili priložnosti za spopolnjevanje in da jih glede na to lahko postavimo za zgled vsem drugim. Žeja za znanjem in lastna pripravljenost, žrtvovati svoj prosti čas za študij in spopolnjevanje, je bila osnova, na kateri je zrasla visoka življenjska šola jeseniških železarjev-bivših borcev. N. Ž.

Otroci naj se čimprej zaposlijo

V prvi polovici septembra letos je bil v Beogradu sestanek Uprave fonda za šolanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja pri Centralnem odboru Zveze borcev, na katerem so obravnavali poročilo o poslovanju Fonda v šolskem letu 1956/57 ter razdelili sredstva za šolsko leto 1957/58 po republikah ter sredstva za Zdravstveni fond, namenjen za socialno nezavarovane otroke padlih borcev. Kakor navaja poročilo, je bilo v minulem šolskem letu 1261 otrok deležnih pomoči za šolanje v znesku 63,311.885 din, v tekočem šolskem letu pa bodo ta sredstva za 40 % večja kot v minulem šolskem letu. Uprava Fonda je hkrati sklenila, da števila uživalcev po-

moči za šolanje ne kaže povečati, temveč da bo rajši povečala pomoč, ki je bila doslej v nekaterih primerih sorazmerno pičila, zlasti za otroke, ki nadaljujejo študij na višjih razredih srednjih šol in na vseučiliščih. Poročilo tudi naglašja, da je treba glede štipendiranja otrok padlih borcev še vnaprej zavezati organizacije, da bodo zanje dosegle prednost pri ljudskih odborih.

V razpravi so udeleženci sestanka naglašali, da je treba otrokom, ki so si pridobili strokovnost bodisi kot učenci v gospodarstvu bodisi kot absolutni strokovnih srednjih šol, priskrbeti delovna mesta v gospodarstvu, ne pa dovoljevati, da bi še nadalje bremenili fond za učno pomoč.

in zapisano

jati, iz preprostega razloga pač, ker v Velenju še ni rudarske šole. Za malodušje otrok padlih borcev iz Prijedora pa je krivda še v nečem drugem. Le-ti namreč zatrjujejo, da so se jih tovariši iz prijedorske ZB čisto preprosto znebili, še zlasti, ker jih v takšnem prepričanju potrjuje nepravilen, odnos od prve skupine na poti in po prihodu v Velenje. Dva tovariša, ki sta prvo skupino spremljala na poti iz Prijedora — tako namreč trdijo otroci — sta prejela denar, da bi svojim mladim varovancem kupila obleko in obutev bodisi med potjo, bodisi po prihodu v Velenje. Ker se v Zagrebu to ni zgodilo, sta vodnika otrokom

obljubila, da jim bosta kupila potrebno v Celju. Ko se tudi v Celju to ni zgodilo, sta obljubila kupiti obleko v Velenju. Po prihodu tjakaj sta jim zatrčila, da bosta šla kupiti potrebne stvari, kakor hitro bosta otroke prijavila na občinskem ljudskem odboru. Ko pa sta to storila, je izginila za njima vsaka sled.

Toda četudi pustimo to ob strani, ostane poglavitno vprašanje, zaradi katerega smo tudi napisali pričujoče vrstice: mar je bil izpolnjen namen, zaradi katerega so prišli k nam bosenski otroci padlih borcev? Če odštejemo tiste, ki so ostali na delu v jami in si bodo nedvomno pridobili solidne kvalifikacije gospodarjev čel in podobno, ugotovimo, da vsaj vsa druga skupina, zapo-

slena pri gradbenih delih, želene strokovnosti ne bo mogla doseči. Ali je bilo potemtakem potrebno otroke padlih borcev iz Prijedora poslati v Slovenijo? Če gre torej zgolj za zaposlitev in ne uk — mar otrok iz Prijedora ni bilo moč zaposliti v Bosni?

Glavni odbor ZB NOV Slovenije je o tem že obvestil Centralni odbor ZB v Beogradu. Zahteval je tudi, naj se tovariši iz prijedorske Zveze borcev nemudoma seznajajo s stanjem v Velenju poslanih otrok in ukrenejo vse potrebno, da bodo otroci padlih dosegli primerno strokovnost in s tem bodočnost, ki jim jo mora naša skupnost nedvomno zagotoviti že iz hvalečnosti do njihovih padlih staršev.

N. Ž.

Spomenik 11 padlim partizanom na Mošenjski planini

ŠTIRJE novi spomeniki sredi temnih, vedno zelenih gozdov. V jarkem jesenskem soncu. Nad njimi modro nebo, v daljavi zasnežene gore. Med njimi simbol slovenske revolucije — Triglav. Veter šumi v vejevju, tiho doni državna himna pod stoletnimi smrekami...

Spomeniki so skromni, kot so bili skromni junaki, ki so tukaj padli. Nekaj grobo otesanih, navpik postavljenih kamnov, kakršnih je dovolj po slovenskih hribih. Toda ravno zaradi skromnosti in stilske enotnosti z okolico ti spomeniki presunejo človeka, borca...

Jelovica... Kdo ni med vojno slišal tega imena, ki pomeni nekaj kvadratnih kilometrov jelovih gozdov in pašnikov, gorovje med Škofjo Loko, Radovljico in Bohinjem? Posebno prvo leto, poleti enainštiridesetega! Takrat, ko je bil sovražnik vsega slovenskega in naprednega najmočnejši.

*Šli ste za klicem domovine
in hrabro zrlí smrti v oči;
kakor v rodni dom ste
hiteli v planine,
mrtvim planine postale so
dom za vse dni.*

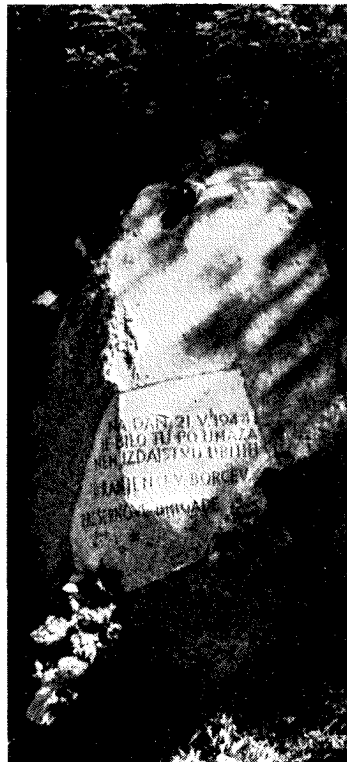
(17 PADLIM PREŠERNOVCEM
NA SELSKI PLANINI)

Spomeniki svobode na Jelovici

Tiste čase se je ime »Jelovica« samo šepetalo, ker ni pomenilo pogorja, ampak nekaj desetih prvih slovenskih partizanov, večinoma prekaljenih borcev in komunistov. Druga za drugo so si sledile zmage, ki so v tistih hudih časih dvignile samozavest vseh zatiranih in trpečih. Jelovica... ena prvih barikad slovenske revolucije. tolikokrat prehajkana, toda nikoli zavzeta... Legendarne Dražgoše v prvi partizanski zimi, dvainštirideseto leto, pohod II. grupe odredov... Junaštvo preprostih slovenskih ljudi, ki se mu težavno da primerjati karkoli v vsej naši dotedanji zgodovini...

Nedelja, 8. septembra 1957 je bila lepa kot že dolgo nobena. Po novih cestah so se na Jelovico od vsepovsod zgirnale množice. Iz Ljubljane, Kranja, Škofje Loke, Radovljice in Bohinja. Bivši borci in borke, resni osiveli možje in ženske, v krogu otrok. Med njimi sorodniki padlih, sinovi in hčerke, ki so že odrasli. Nekdanji otroci, ki imajo že sami otroke. Zakaj od tistih časov je minilo že petnajst let...

Na Mošenjski planini je 13. januarja 1942 padlo 11 borcev Bičkovega voda. Mrtve so Nemci zmetali v gorečo kočo. Med njimi Henrika Bička, ki je težko ranjem sam prosil brata, naj ga ustrelí...

Spomenik 11 padlim partizanom na Martinčku

Na Lipniški planini je 9. septembra 1942 padlo 25 borcev Selške čete in članov štaba I. grupe odredov. Med njimi narodni heroj Jože Gregorčič, kapetan španske republikanske vojske, komunist...

Na Martinčku so Nemci in domobranci 21. maja 1944 s koli in puškinimi kopiti do smrti pobili 11 ranjencev iz Prešernove brigade. 8. avgusta 1941 pa je bil na Visokem (sedaj Partizanskem) vrhu prvi večji spopad med Nemci in partizani. Okoli 80 slabo oboroženih borcev je odbilo napad več sto mož močne sovražne kolone...

Na Selški planini je 19. junija 1944 padlo 17 borcev Prešernove brigade, med njimi komandant bataljona, znani junak Dren iz Kamenj v Bohinju.

8. septembra 1957 so jim preživi soborci odkrili spomenike, ki bodo še poznim rodovom pričali, kako so se znali Slovenci boriti za svobodo...

Pravica do invalidnine na podlagi več osnov

Zvezna ljudska poslanka in članica odbora za socialno politiko ZIS Mara Naceva je nedavno v pogovoru z novinarji navedla nekaj sprememb, ki jih vsebuje osnutek spremenjenega ter dopolnjenega Zakona o vojaških vojnih invalidih, ki je bil sprejet leta 1946 in prvič dopolnjen leta 1952. Zaradi važnosti tega osnutka, in da bi seznanili svoje bralce s spremembami, ki zadovoljivo razširjajo nekatere pravice invalidskih upravičencev, povzemamo po izjavi Mare Naceve nekatere najbolj značilne predlagane dopolnitve oziroma spremembe Zakona o vojaških vojnih invalidih.

»Zvezni izvršni svet in skupščina, ki sta uvidela potrebo po spremembah in dopolnitvah Zakona o vojaških vojnih invalidih, sta ustanovila skupno komisijo z nalogo, da sestavi ustrezeni predlog«, je v začetku izjavila Mara Naceva, nato pa prešla k podrobnostim: »Med glavnimi določbami so zlasti važne nekatere, ki pomenijo kvalitativno spremembo glede na sedanje določbe. Tako je na primer na nov način urejena pravica do invalidnine. Gre za invalide, ki izpolnjujejo pogoje za invalidnino, ki jo dobe po umrlih otrocih, vdove pa po umrlem možu in umrlih otrocih, starši po dveh ali več umrlih otrocih, kakor tudi otroci za umrlim očetom ali materjo. Po dosedanjem zakonu osebni invalidi niso mogli hkrati z osebno invalidnino prejemati tudi družinsko invalidnino po umrlem otroku. Prav tako tudi vdova padlega borca ni mogla hkrati prejemati invalidnine po padlem sinu. Starši, ki so v vojni izgubili dva ali več otrok, kakor tudi otroci, ki so v vojni izgubili očeta in mater, niso prejeli invalidnine po obeh osnovah, marveč družinsko invalidnino, povečano za 50 %. Sprejeti zakon ureja na nov način pravico do invalidnine v vseh primerih, ko upravičenec izpolnjuje pogoje po dveh ali več osnovah. Zdaj so si pridobili pravico do invalidnine na vsaki osnovi.

Glede na potrebo po popolni gmojni preskrbi otrok padlih borcev v NOV in pomoči za njihovo nadaljnje šolanje pooblašča zakon Zvezni izvršni svet, da določi ugodnejše pogoje za priznavanje invalidskih pravic tem otrokom. Prav

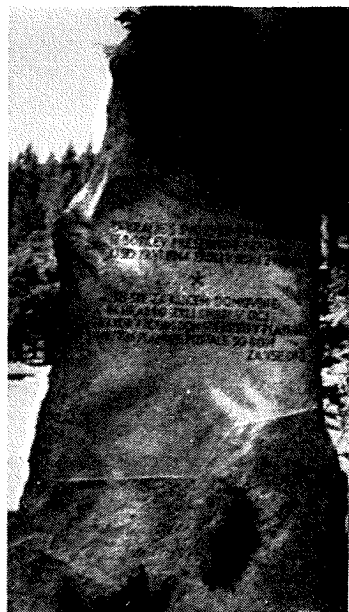
tako so otroci padlih borcev po zakonu izenačeni z vojaškimi vojnimi invalidi kar se tiče zdravstvene rehabilitacije in usposabljanja.

Prav tako so važne tudi določbe, v katerih so za huje pohabljenе vojaške vojne invalide in družine umrlih delavcev in uslužbencev v NOV predvidene ugodnosti v pridobivanju pravic iz invalidskega in pokojninskega zavarovanja, in sicer tako glede trajanja delovnega staža, kakor tudi glede določenih let starosti. Razen tega je z nekaterimi odredbami izboljšán položaj staršev padlih borcev in vdov padlih borcev z otroki.

Po dosedanjih določbah Zakona o vojaških vojnih invalidih izgubijo vdove, ki dobivajo invalidnino, pravico do nje hkrati z otroki, ko ti prekorajajo določena leta ali umro, preden izpolni vdova 45 let starosti. Vdova si ne more znova pridobiti te pravice niti tedaj, ko izpolni 45 let. Ponovem zakonu si lahko te vdove znova pridobijo pravico do invalidnine, ko dosežejo 45 let starosti. Tako se je izboljšal položaj mladih vdov padlih borcev in umrlih invalidov, ki zaradi skrbi za otroke niso mogle preskrbeti same sebe.

Cep rav je bila že sedaj uveljavljena prekvalifikacija in usposobitev vojaških vojnih invalidov, je po novem zakonu postavljeno strokovno usposabljanje na sodobna načela invalidske zaštite, ki jih uveljavljajo tudi v drugih naprednih deželah.

Ta zakon naposled v temeljih spreminja sistem organov in postopka za doseg invalidskih pravic, in sicer v duhu čim večje decentralizacije.

Spomenik 11 padlim borcem Prešernove brigade na Selški planini

Mati Antona Rozmana-Drena, komandanta enega izmed bataljonov Prešernove brigade, ki je padel na Selški planini, je prinesla svojemu pokojnemu sinu rože z domačega vrta v Kamnjo pri Bohinju

Tudi v Škofji Loki topografska ekipa

Na pobudo in ob finančni podpori Muzeja NO v Ljubljani ter Okrajnega odbora Zveze borcev Kranj so meseca julija letos v Škofji Loki sestavili štirčlansko topografsko ekipo, ki bo evidentirala in topografsko obdelala ne le pomembne objekte iz NOB, temveč tudi druge kulturnozgodovinske in etnografske spomenike. V ta namen je ekipo z večjo vsoto denarja podprla tudi okrajna spomeniška komisija iz Kranja. Tako se je ekipa povečala še za študentko etnografije Anko Novakovo, razen nje pa so v njej še tile tovariši: vodja Muzeja – oddelka NOB Škofja Loka Stane Pečar, ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Škofji Loki Andrej Pavlovec, risar Sašo Kump iz Kranja in študent Jože Kloboves iz Škofje Loke.

Ekipa je svoje delo omejila na teren od Žirov do Ločnice, se pravi na desni breg Poljansčice in Sore. Njen namen je, obdelati vse važnejše objekte iz NOB ter zabeležiti vse pomembne zgodovinske dogodke iz tistega časa. Pred odhodom na teren so člani ekipe izdelali podroben načrt za delo in smer pohoda, pri čemer so jim dali obilo dragocenih podatkov bivši partizani, ki so se tam borili. Največ podatkov je ekipi posredoval bivši borec od leta 1941 Milan Žakelj-Zirovnik, ki je tudi svetoval, pri katerih tovariših in tovarišicah naj se ekipa ustavi, da bi dobila še nadaljnja nujna pojasnila in podatke.

Člani ekipe so začeli delo v Žireh 8. julija 1957. Tu so se sestali z nekaterimi predstavniki političnih organizacij, ki so dali navodila in predlagali obdelavo terena v okolici Ži-

rov in na Žirovskem vrhu. Prvi uspeh je bil tu: beležnice so se polnile, dela je bilo čedalje več. Dragocene podatke za omenjeni okoliš je ekipa dobila tudi pri Vinku Govekarju iz Stare vasi pri Žireh, ki že dalj časa vestno pripravlja gradivo za kroniko NOB Žiri. Ta tovariš je potožil, da ga nekateri tovariši nočejo podpreti pri tem važnem delu, nekateri pa ga skušajo celo ovirati z nestrokovno kritiko. Izjavil je tudi, da je pripravljen zbrano gradivo še spopolniti, če mu bodo drugi pomagali bolj kot doslej. Ekipi je opisal začetek organiziranega političnega dela v Žireh med NOB, prve sestanke, odhod prvih Žirovcev k partizanom (partizane so takrat imenovali uporniška vojska), ustanovitev in razvoj Žirovske čete, osvoboditev Žirov, enote XXXI. divizije, ki so se zadrževale v

teh krajih ob osvoboditvi Žirov leta 1943, okupatorjevo nasilje itd. Člani ekipe so po prisrčnem slovesu od tovariša Govekarja krenili na Ledenice k Tomažu Mravljetu, kjer je bil dne 23. X. 1943 izvoljen prvi narodnoosvobodilni odbor na Gorenjskem, za občino Žiri. Vzidana plošča na tej stavbi pojasnjuje mimoidočim ta važni dogodek. Iz Ledinic je ekipa vodila pot ob vodi do »Modrijanovca« na Selu, kjer je bil pogosto nastanjen štab XXXI. divizije. Od jeseni 1943, pa tja do zadnje ofenzive leta 1945 — s prekinitvami — pa je tu obratovala puškarska delavnica, v kateri so izdelali tudi 9 do 10 kosov brzostrelk tipa »Barti«.

Po treh dnevih uspešnega dela v Žireh in okolici se je ekipa premaknila na Žirovski vrh, v zibelko žirovskih partizanov. Na tem območju je pogosto iskala varnega zavetja Žirovska četa, na javko k »Mrlaku« pa so prihajali novinci. Pri »Mrlaku« na Žirovskem vrhu so imeli pod šupo v zemlji bunker kurirji »stаницe« G-9. Bunker pa je bil izdan in so ga nato napadli belogardisti iz Št. Jošta in Lučen dne 3. XII. 1943. Ujetih je bilo devet partizanov, ki so jih pozneje ustrelili. Ob napadu so bunker porušili. Na sektorju Žirovski vrh so se v začetku avgusta 1943 zbrali gorenjski partizani, da bi odondod prekoračili nemško-italijansko mejo. Premočni Nemci so jih napadli in vneli so se hudi boji, ki so trajali več dni. Partizani so se morali v večjih ali manjših skupinah prebijati skoz številne nemške obrobe in so pri tem utrpeli večje izgube. Seveda pa tudi Nemci niso bili brez številnih izgub.

Z Žirovskega vrha je ekipa krenila v Bačne, kjer je bila med NOB dalj časa kurirska postaja G-7 v bližnjem gozdu. Po dobro prespani noči v Bačnah so člani ekipe vedrih obrazov odšli in sosednjo vas Vinharje, k znani partizanski domačiji »Na Brdu«, kjer so se tudi nastanili. Tu se je leta 1941 oglašal znani gorenjski junak Stane Žagar, organizator upora na Gorenjskem. Po znani bitki v Rcvtah v Selški

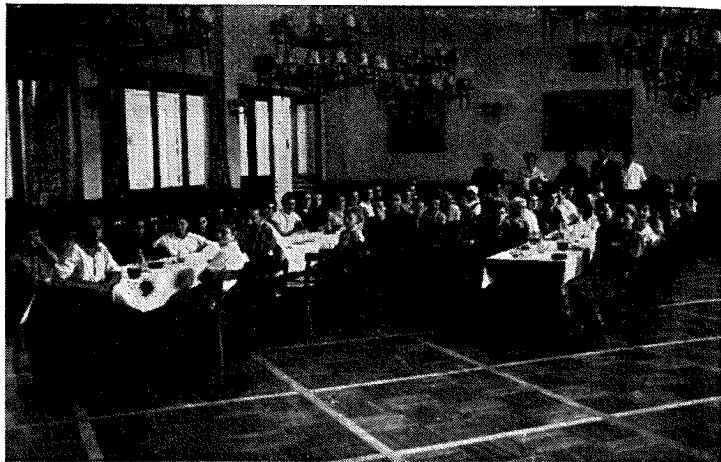
Tovariš Fedja je pripeljal ekipo v gozd pod Barbaro v Gosteški grapi, kjer je v zemljanki leta 1941 in 1942 obratovala puškarska delavnica, ki jo je on sam organiziral in vodil

dolini dne 12. decembra 1941 se je Cankarjev bataljon premaknil čez Poljansko dolino v Vinharje in se ustavil pri tej domačiji. Z bataljonom je prišlo okrog 200 novincev, ki so bili spetoma mobilizirani. Pred božičem 1941 je bataljon krenil v napad na Poljane in na Bukov vrh k »Skoblju«, kjer so se vneli hudi boji z Nemci, ki so trajali od 25. do 27. decembra 1941. Boje sta vodila Jože Gregorčič-Gorenjc in Stane Žagar. Udeležili pa so se ji tudi znani partizanski borci, kot brata Bičkova, Jaka Bernard in drugi.

V Vinharjih pri »Muhu« se je po dražgoški bitki meseca januarja 1942 nastanila skupina 16 partizanov pod vodstvom Rudija Robnika. Skupino so Nemci po izdajstvu napadli (21. I. 1942), domačijo požgali, družino izselili, šest mrtvih partizanov pa pometali v ogenj.

Po ozki gozdni stezici se je ekipa skozi zaraščen bukov gozd pomikala v Hotovlje pri Poljanah, kjer se je rodil in leta 1941 zanetil iskro upora narodni heroj Maks Krmelj-Matiija. V bližnjem gozdu v grapi je sprva zgradil bunker v obliki soda, v katerem se je ob neki priložnosti mudil tudi pokojni tovariš Kidrič, ki je prinesel s seboj važne smernice CK KPS za osvobodilno gibanje na tem področju. Nekoliko pozneje je tovariš Matija dal zgraditi blizu tega bunkerja še enega pod zemljo, ki ga je uporabljal Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte. Žal pa je od teh dveh bunkerjev, kakor tudi od vseh do sedaj obiskanih, ostalo le še nekaj preprelega lesa in v zemljo izkopani temelji. Tako je zob časa uničil številne važne objekte iz časa NOB, ki bi jih pred leti lahko še z manjšimi sredstvi s pridom restavrirali.

Ekipa je nato krenila na Bukov vrh, kjer jo je pristrčno sprejel kmet »Skobelj«. Tu so člani ekipe štiri dni zapisovali podatke o bojih, ki so divjali okrog božiča 1941 na sektorju Mlake—Valtrski vrh—Bukov vrh—Pasja ravan. V teh bojih je Cankarjev bataljon, ki sta ga vodila Jože Gregorčič-Gorenjc kot komandant in Stane Žagar

Na letosnji Dan borca so člani Mestnega odbora ZB iz Raven počastili otroke padlih borcev s skromno zakusko in se z njimi pristrčno pogovorili

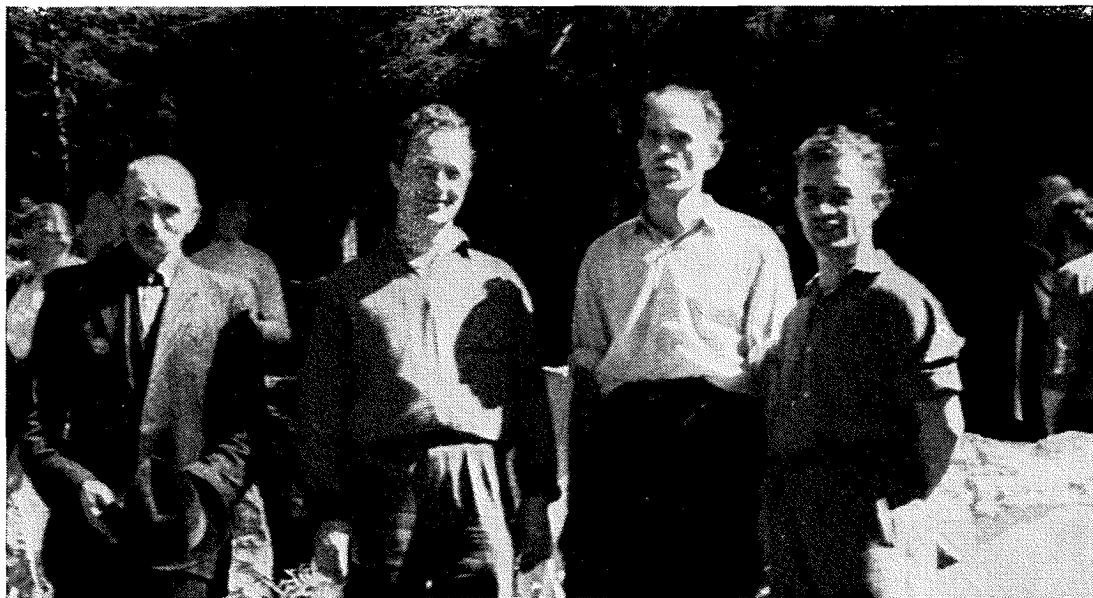

Sredi avgusta se je iz Nizozemske vrnilo 11 otrok padlih borcev, ki so tamkaj letovali pri naših izseljencih, združenih v društvu »Edinost«. Mudili so se v rudarskih revirjih pokrajine Limburg. V Haagu jih je sprejel tudi sekretar našega veleposlaništva in se z njimi zadržal v ljubeznivem razgovoru. — Društvo »Edinost« je eno najnaprednejših, v katerem so združeni večidel prijatelji naše socialistične ureditve, ki že od osvoboditve dalje podpirajo Dom »Vere Šlandrove« v Polzeli

kot komisar, pobil okrog 200 Nemcev, medtem ko je padlo le deset partizanov.

Z Bukovega vrha se je ekipa premaknila na Črni vrh, kjer so bile med vojno močne nemške in belogardistične postojanke, nato pa v Loške hribe, na Ožbolt in Barbaro, kjer so si člani marsikau zabeležili

o Loški četi, Loškem bataljonu, Tomaževem bataljonu in Škofjeloškem odredu. Na Jamniku na Barbari je zgodaj spomladi leta 1942 taborila Loška četa, ki so jo 21. marca obkolili in napadli Nemci. V boju so padli štirje tovariši, med njimi tudi novi komandir čete Janez Bernik iz Medvod. Pri Kopaču

Na Lipniški planini, 8. septembra 1957. Od leve proti desni: oče petih padlih partizanov (dva sta padla na Lipniški planini 9. septembra 1942) Ravnikar s Križne gore ter trije preživeli udeleženci borbe na Lipniški planini 9. septembra 1942: Janko Prezelj-Stane, Mirko Ambrožič in Janez Lovšina-Mali

na Ožboltu pa je že konec oktobra 1941 taborila Rašiška četa. Po zaslugi domačega izdajalca so Nemci četo 31. oktobra izsledili in napadli. Pri preboju obroča je v snegu obležalo nekaj naših borcev, Nemci pa so imeli le neznatne izgube. Pod Barbaro se je od leta 1942 dalje zadrževala puškarska delavnica, ki jo je vodil loški partizan Drago Vraničar-Fedja. Nastanjena je bila kar v zemljanki. Zaradi konspiracije je trikrat menjala prostor. Selila se je le nekaj sto metrov vstran od prejšnjega mesta. Delavnica je popravljala orožje za partizanske enote, ki so se tod zadrževale. Od vseh treh zemljank so ostale ruševine. Novembra 1944 se je delavnica odselila na Martinj vrh, kjer jo je uporabljal novo ustanovljeni Škofjeloški odred.

Zadnje tri dni je bila ekipa v Ločnici in na Govejku. V Ločniški grapi sta obratovali tiskarni »Trilof« in »Donas«, ki ju je organiziral Edo Bregar-Don. Njegovo ime je tesno povezano z nastankom in rastjo partizanskega tiska na Gorenjskem.

Svoje delo je ekipa zaključila dne 25. julija 1957. Razen opisanih znamenitosti, ki jih je topografsko obdelala, je ekipa v navedenem času zbrala tudi precej podatkov o drugih partizanskih enotah, ki so bivale na tem sektorju, o Prešernovi

brigadi, Vojkovi brigadi, II. grupi odredov, dalje o partizanskih delavnicah vseh vrst, porušeni in požgani domačijah, grobovih in grobiščih, streljanju talcev, preseljevanju, sovražnikovih ofenzivah in postojankah, spomenikih in ploščah itd. Ekipa si je po pripovedovanju bivših sodelavcev osvobodilnega gibanja zabeležila 160 strani raznih zgodovinskih podatkov, zbrala je 88 kosov arhivalij in tiska, 2 predmeta iz NOB, izdelala je 20 skic za partizanske objekte, 3 karte s topografskimi znaki NOB, sprejela v preslikanje 21 fotografij ter napravila 134 različnih fotografskih posnetkov (porušeni bunkerjev, naših in sovražnikovih položajev, požganih domačij, stavb, v katerih so bile nastanjene naše enote itd.).

Hkrati se člani ekipe okoriščajo s to priložnostjo in se prisrčno zahvaljujejo vsem, ki so ji z veseljem pomagali, ji dajali podatke in napotila ter nudili članom ekipe prenočišča in hrano ter jih sprejemali pod streho z isto ljubeznijo in toplino kot nekdanj partizane.

S. P.

KRATKE NOVICE

● **BEOGRAD** – Novembra letos bo poteklo 15 let, odkar so v Bihaću na I. kongresu Združenje zveze antifašistične mladine Jugoslavije uradno potrdili obstoj pionirske organizacije. Zato so letos od septembra pa tja do Dneva republike po vsej državi slovesne proslave, v okviru katerih bodo pionirski oddelki prirejali slavnostne sestanke in zborovanja, taboriščne ognje, krajše pohode in srečanja z bivšimi partizanskimi voditelji. Posebnost proslave so pionirski pohodi »Bratstva in enotnosti«. Na proslavi 15 letnice obstoja pionirske organizacije sodelujejo tudi pionirji iz TVD »Partizan«, taboriških organizacij, klubov Ljudske tehnike, Letalske zveze ter drugih organizacij.

● **BEOGRAD** – Zvezni izvršni svet je nedavno sprejel zakonski načrt o skladu Moše Pijada, s čimer je uresničil svoj sklep s komemorativne seje po smrti tega velikega revolucionarja. Materialna sredstva tega fonda bodo namenjena za podeljevanje stipendij in raznih vrst pomoči mladim likovnim umetnikom za spopolnjevanje v državi in tujini, za dodeljevanje nagrad za življenjsko delo prizanim likovnim ustvarjalcem ter podpiranje akcij v korist razvoja likovne umetnosti.

● **DRAGATUS** – V začetku avgusta so v Zeleni dragi pri Kvasici v Beli krajini odkrili spomenik padlim borcem, septembra pa še spomenik v spomin na veliko zmago Kordunašaev in slovenskih partizanskih enot nad fašisti v tem kraju. Mimo drugih se je zadnje slavnosti udeležilo tudi več bivših pripadnikov kordunaške brigade iz sosedne Hrvatske.

● **JASENOVAC** – V Krcanih zraven Dubice, kjer je bilo med minulo vojno zloglasno ustaško taborišče Jasenovac, so meseca avgusta odkrili spominsko ploščo na čast deset tisočim v tem taborišču pobitim partizanom in simpatizerjem osvobodilne borbe. Hkrati so slovesno prenesli posmrtno ostanke žrtev fašističnega terorja v skupno grobnico.

● **BEOGRAD** – Prihodnje leto bo slovesna proslava 15 letnice hudih bojev na območju Pive, Tare, Drine in Sutjeske v času V. sovražnikove ofenzive. V okviru teh proslav bodo tiskali tudi gradivo o teh bojih, v katerih so sodelovali tudi Slovenci, ki so jih Nemci izselili v Srbijo.

● **TRŽIČ** – Tu so v začetku avgusta slovesno proslavili občinski praznik v spomin na 16 letnico tragedije pod Storžičem, ko je osem partizanov darovalo življenje za svobodo. Pri spomeniku padlih borcev pod Storžičem je bila žalna komemoracija, za zaključek praznika pa so podelili pokale in nagrade najboljšim športnikom na turnirjih in tekmovaljih v počastitev praznika.

● **MARIBOR** – Semkaj so sredi avgusta prispeli na izlet otroci padlih borcev iz 24 držav, ki jim je Svetovna federacija omogočila taborjenje v avstrijskem mestu Hornegg. Na kratkem izletu so obiskali Pohorje in Mariborski otok.

● **DOMŽALE** – V okviru slavnosti na čast občinskega praznika so papirničarji v Domžalah priredili tridnevne športne igre, avgusta pa je krajevni odbor Zveze borcev v Ihanu pri Domžalah odkril spomenik 44 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **SEŽANA** – V okviru občinskega praznika so v Sežani odprli razstavo, ki prikazuje gospodarski razvoj občine. S tem v zvezi so v Tomaju odkrili spominsko ploščo padlim borcem, na Barki v divaški občini pa so ob partizanskem slavlju na hiši sredi vasi odkrili spominsko ploščo 21 padlim borcem.

● **PARIZ** – Nedavno je umrla 76-letna Marie Louise Dusard z ilegalnim imenom »Françoise«, ki je bila za časa nemške okupacije vodilni član Gibanja odpora. Kot organizator reševalne službe za zavezniške pilote, ki so jih sestrelili nad Francijo, je nad 500 anglo-ameriškim letalcem omogočila skriti povratek v domovino, in sicer prek Španije in Severne Afrike do njihovih baz. Njena zasluga je tudi, da ni pomrla od gladi v zaporu grupa Pierra Bertija, znane makijevca. M. L. Dusardova je bila odlikovana z najvišjimi zavezniškimi odlikovanji, s francosko Legijo časti in Vojaškim križcem s palmami in rozeto Gibanja odpora, z znaki časti oficirja Viteškega reda Anglije ter z »Medaljo Freedom« ZDA.

● **ŠMARJE PRI JELSAH** – Tudi letos so v Šmarjah nadvse slovesno počastili svoj občinski praznik. Med drugim so odprli razstavo »Šmarje nekoč in danes«, uprizorili dramo »Na Poljani« ter priredili koncert, na sporedu pa je bila tudi praktična vaja mladinske predvojaške vzgoje. Za zaključek so razvili občinski prapor Zveze borcev.

● **NEVESINJE** – V Nevesinju nameravajo odpreti muzej, ki bi razen oddelka NOB združeval tudi muzejsko gradivo in zbirke o prvi in drugi vstaji (iz leta 1875 in 1881). Kot

kaže, bodo nevesinjski muzej odprli že letos, ker so precej potrebnega gradiva nabrali v muzejskih oddelkih v Sarajevu, Mostarju, Kotoru in Cetinju.

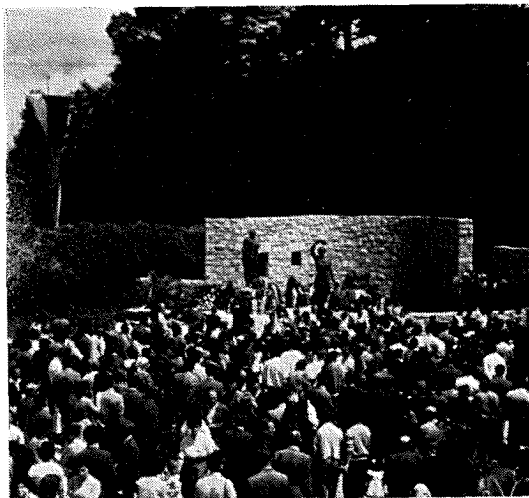
● **PARIZ** – Pred kratkim so se tu sestali strokovnjaki za usposabljanje invalidov s športom, ki so razpravljali o doseženih uspehih, ki so sledili sklopom o dejavnosti v prostem času ter centrih za rehabilitacijo s VI. generalne skupščine SFBB. V ta namen so strokovnjaki že kmalu po skupščini poročili, naj bi za invalide osnovali športna združenja in odredili norme za športna tekmovanja. Razen tega bodo izdelali tudi značke za zmagovalce v različnih invalidskih športnih disciplinah. Napravili bodo tudi načrt pravilnika za tekmovanja.

● **NOVA GRADIŠKA** – V okviru proslav 20 letnice KP Hrvatske so slovesno odkrili grobnico s posmrtnimi ostanke desetih prvoborcev, ki jo je izdelal akademski kipar Avgustincić. Slovesne komemoracije ob odkritju grobnice se je udeležilo nad 10.000 ljudi iz Gradiške in okolice.

● **KIEL** – V zahodnonemškem mestu Kiel je umrl zloglasni nacistični zdravnik vojni zločinec Klausberg, ki je znan internancem Auschwitza po množičnih poskusih sterilizacije žensk. Kot smo že pisali, so tega zločinca po povratku iz sovjetskega ujetništva leta 1955 zahodnonemške oblasti zaprle, letos pa bi se moral zagovarjati pred sodiščem, na katerem bi nastopilo nad sto žensk kot priče. Na teh ženskah je namreč Klausberg opravljal zločinske poskuse, zaradi katerih je mnogo internirank umrlo v hudih bolečinah. Šestdesetletni zločinski zdravnik je nenadoma zbolel v svoji celici, nato pa so ga prepeljali v bolnišnico, kjer je umrl.

● **ZAGORJE** – V zagorski občini so se v prvi polovici avgusta vrstile številne prireditve na čast občinskega praznika. Tako so med drugim odprli umetniško razstavo, prosvetno društvo iz St. Gotarda pa je na telovadišču »Partizana« uprizorilo Finžgarjevo »Divjega lovca«. V Izlahah so slovesno odkrili spomenik padlim borcem. Dalje je »Svoboda II« uprizorila komedijo »Poslednji mož«.

● **LAVRICA** – Krajevna organizacija ZB v Lavrici je na domači osnovni šoli odkrila spominsko ploščo 49 padlim borcem, talcem in umrlim v taboriščih.

Spomenik v Sežani

Pogled na Mošenjsko planino, kjer je bila 13. januarja 1942 večja bitka Cankarjevega bataljona z Nemci

● **PODKRAJ** – Krajevni odbor ZB je v Podkrajju pri »Lubasu« odkril spominsko ploščo prvemu sekretarju OF za mežiško okrožje Poldetu Eberlu-Jamskemu, delavcu iz Zagorja ob Savi, ki je padel 7. novembra 1943. leta.

● **MILNA** – Meseca avgusta je v tem obmorskem kraju letovala skupina otrok bivših borcev iz Poljske. Ob povratku so se ustavili še v nekaterih drugih mestih in si ogledali tamkajšnje zanimivosti.

● **VALONDOV** – V tem mestu v Makedoniji so v začetku septembra odprli posebno šolo za otroke padlih borcev, starih do 18 let, ki doslej niso obiskovali nobene šole. Pouk bo trajal dve leti.

● **PRAGA** – Kot poroča časopis bivših češkoslovaških borcev proti fašizmu »Glas revolucije«, se je v Pragi mudil slovenski pisatelj Ivan Bratko, katerega knjigo »Teleskop« so letos izdali v Pragi. List piše, da so se z njim razgovarjali o sodelovanju na izdajanju češkoslovaške in jugoslovanske literature proti fašizmu.

● **LONDON** – Nedavno je tu zasedal VII. kongres za zaščito onеспособljenih oseb, ki se ga je udeležilo okrog 1000 delegatov z vsega sveta. Predstavnik Jugoslavije je bil dr. Miroslov Zotovič, upravnik centra za rehabilitacijo invalidov v Beogradu.

Uvodno predavanje na kongresu »Planiranje zmage nad fizično poškodbo telesa« je imel dr. Rask iz New Yorka. Delegati so vrh tega razpravljali o rehabilitaciji nasploh, o načinu zdravljenja raznih

obolenj, kot hemiplegije, paraplegije, multiple skleroze itd.

● **LONDON** – Deseti zvezek dokumentov o nemški zunanji politiki od 1918. do 1945. leta, ki izhaja v Londonu, omenja in dokumentira, da so hoteli Nemci vse Jude iz Evrope preseliti na Madagaskar, katerega bi morala Francija prepustiti »tretjemu rajhu«.

● **OSWIENCIM** – Oswieciński komite, ki je letos razpisal natečaj za spomenik v tem nekdanjem nacističnem taborišču, je doslej sprejel že 79 ponudb znanih umetnikov iz 15 držav.

● **ČRENŠOVCI** – Dvanajst let po osvoboditvi, julija letos, so v vaseh Trnje, Črenšovci, Dolnja, Srednja in Gornja Bistrica odkrili spominske plošče na čast padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Plošče so vzdane na združnih domovih, le v Dolnji Bistrici je vzdana na gasilskem domu. V imenu občinskega odbora je spominske plošče prevzel v varstvo Ivan Horvat.

● **LJUBLJANA** – Konec avgusta se je pri nas mudila skupina 63 bivših francoskih internirancev, ki so med drugim obiskali Podlublje nad Tržičem, kjer so med minulo vojno trpeli mnogi domoljubi, med njimi več sto Francozov. Vrh tega so francoski gostje, ki pripadajo društvu »Mauthausen«,

počastili tudi spomin talcev v Begunjah, obiskali pa so še Bled, Ljubljano, Opatijo, Zagreb in Maribor. V Jugoslaviji so se zadržali tri dni.

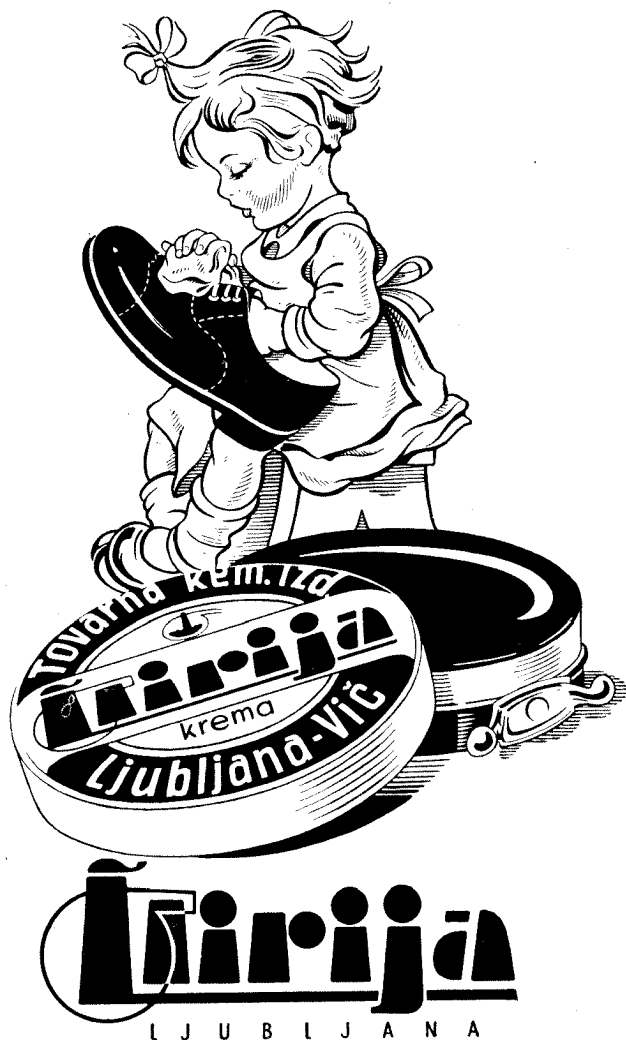
● **VIDEM-KRŠKO** – V okviru občinskega praznovanja so v Vidmu oziroma Krškem odkrili lep spomenik, posvečen padlim borcem in izseljencem, ki so jih Nemci pregnali z domov, da bi vanje naselili bivše Kočevarje in Besarabske Nemce. (O spomeniku prinašamo v isti številki oceno dr. Staneta Mikuža). Vrh tega so v Krškem odprli dom »Svobode« in hotel.

● **MOTNIK** – Konec avgusta so prebivalci Motnika in Spitaliča v Zgornjem Okrogu pod Menino planino praznovali krajevni praznik. V Okrogu so se zbrali, ker se je tam pogosto zadrževala XIV. divizija na poti iz Savinjske doline na Moravsko in ker je okupator pred 14 leti od tod odgnal v zapore in koncentracijska taborišča 36 domačinov.

● **KAŠTEL LUKŠIČ** – V tem mestu kaštelanskega primorja, ki je dalo 400 aktivnih borcev v NOB in je bilo več sto ljudi interniranih, so ob udeležbi več tisoč ljudi odkrili spomenik padlim borcem; let tega je izdelal zagrebški kipar Ante Despot. Hkrati so sredi avgusta v novem združnem domu odprli priložnostno razstavo dokumentov in fotografij iz NOB.

V okviru proslav Dneva vstaje in ob 70-letnici gasilstva so v Črni na Koroškem odkrili spominsko ploščo 5 padlim gasilcem v NOB

VODI V KVALITETI ŽE 50 LET

Metalurško kemična
industrija

CINKARNA CELJE

Telefoni: 20-41, 20-42, 20-81, 20-82
Brzovajni naslov: Cinkarna Celje
Železniška postaja: Celje
Industrijski tiri Cinkarne

Naši proizvodi:

žveplena kislina 60° Bé,

cinkovo belilo:

zlati pečat,

beli pečat,

zeleni pečat,

rdeči pečat,

kromov galun,

natrijev sulfid,

natrijev hidrosulfid,

surovi natrijev sulfid,

čisti cinksulfat,

natrijev silikofluorid,

barijev sulfid,

zelena galica, litopon,

ultramarin,

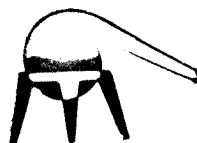
svinčeni minij 30 %.

svinčeni minij 3 %.

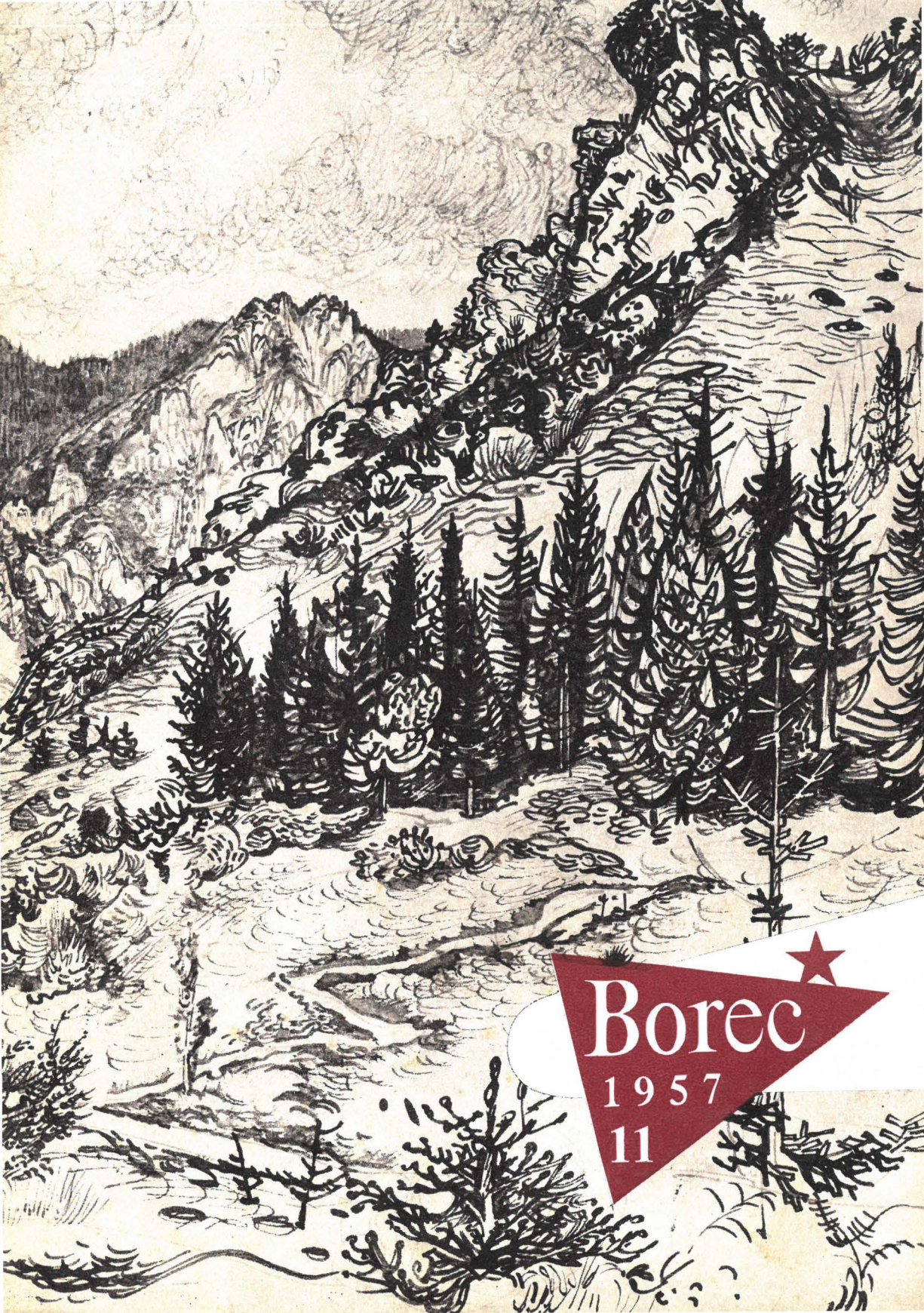
svinčena glajenka čista,

superfosfat,

modra galica, metalit

★
Borec
1957
11

VSEBINA 11. ŠTEVILKE

Nekaj misli ob štiridesetletnici Oktobrske revolucije (Ivan Regent)	433
Internacionala	433
Dan mrtvih (Dušan Mevlja)	434
Novi napev	435
List iz dnevnika (Miha Klinar)	437
Sestanek s Titom (dr. Marijan Breclj)	438
Kozarček konjaka	439
Ostal je pri starem	439
Zgodovina na znamki	440
Skozi novembrski mraz	440
Zgodovinske besede	441
Bil je velik človek	442
Pesem mladih Tomšičevcev (Crtomir Sinkovec)	444
Minuta tišine (Bogomil Fatur)	445
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	446
Sloviti vojskovodja med nami	447
Nič ni tako skrito (Tine Kristan)	448
Dachauski pogreb (Fedor Beve)	448
Vezi prijateljstva in solidarnosti (Dušan Mijatović)	449
Pot po prijateljski Poljski (Marijan Bertonec)	451
Fantazija, stvarnost in logika (Ivan Jan)	455
Vsebina pod fotografijo	456
Pognali smo jih v beg (Ivanuša Maks-Vencelj)	457
Zužemberk bo dobil veličasten spomenik	457
Beg (Ivan Jan)	458
Partizanska proslava Velikega oktobra (And. Pagon-Ogarev)	459
Okljek dnevnika (Mile Pavlin)	462
TIGR (Albert Rejec)	463
Najmlajši borci za svobodo (Marija Kovačič)	464
Otrokom, žrtvam fašizma (Valentin Cundrič)	465
43 palc brez lastnikov (Peter Romančič)	468
Prva partizanska koračnica (Milutin Colić)	469
Zgodovina II. svetovne vojne (F. B.)	470
Ponarejeni dokumenti so mnogim rešili življenje (Ančka Kariz-Darja)	472
Kriteriji so ostali nespremenjeni	475
Spomenik na Pohorju?	475
Razstava nedokumentiranih fotografij	476
Vsi pogoji za razvoj (M. P.)	477
Grob sredi njive	478
Kratke novice	479
Partizanska dobra volja	480

Slika na ovitku — Dore Klemenčič-Maj: Draga pri Begunjah na Gorenjskem

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Kličite, tisk in vezava: Tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

K 29. novembra,
Dnevu republike,
čestitala

GLAVNI ODBOR
ZVEZE BORCEV
NOV SLOVENIJE
IN ZALOŽBA
»BOREC«

DVOJNA VREDNOST DENARJA

Isti denar, da ima dvojno vrednost? Skoraj neverjetno. Kar primerjajte, sami ste to že doživeli.

Pri rednih prejemkih nimam pomislekov. Ti so že nekako usmerjeni, vnaprej izravnani z izdatki. Nujne, dobro premišljene potrebe si navadno načrtno nabavljamo.

Drugače pa je, kadar smo deležni izrednih dohodkov. Recimo nagrad, honorarjev, premij itd. Večkrat ravnamo tako, kot bi bil ta denar manj vreden. Tu se kaj radi prenačimo. Nakupimo si stvari, ki nimajo tolike praktične vrednosti, skratka, v izdatkih pretiravamo. Pri mnogih ta denar ni domače strehe ne ugleda in se še isti dan presteva pri izkupičku trgovin.

Tudi pri najemanju posojil nismo nič boljši. Na prošnjo napišemo nekaj tisočakov več nad dejansko potrebo, za vsak primer, obvezen »likof« za poroke, včasih kar izdaten, pri izbiri blaga v trgovini pa tudi nismo kaj prida natančni. Če ni prave izbire blaga v trgovini, smo zadovoljni tudi s slabšo kvaliteto, samo da se »rešimo« denarja.

Kdor se z menoj ne strinja, je lahko samo vesel, da ne sodi k tej, nepohvaljeni skupini. Strinja pa se bo, če povem nekaj še o tistih, ki drugače ravnaajo z denarjem. Vsak izreden dohodek naložijo v hranilnico, čeprav samo za kratek čas, dokler niso njihovi načrti premišljeni in dozoreli. Ko je enkrat denar na hranilni knjižici, ga ni lahko dvigniti. Ne, da ni izplačljiv, pač pa je vsakega dinarja naenkrat škoda. Pri

Mestni hranilnici Ljubljanski

je teh varčevalcev že 49.000 s 1800 milijoni dinarjev prihrankov. Med temi prihranki so seveda tudi nagrade, honorarji, premije itd.

Pa recite, da ne obstaja dvojna vrednost denarja!

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 11 — Letnik IX — November 1957

Nekaj misli ob štiridesetletnici Oktobrske revolucije

LETOS praznujemo štirideseto obletnico Oktobrske revolucije, se pravi štirideseto obletnico prve zmagovite socialistične revolucije. Spodobi se, da proslavimo to obletnico dostojno in najlepše.

Revolucijo so izvršili ruski delavci, vojaki, mornarji in revni kmetje skupaj z zatiranimi narodi pod vodstvom boljševiške partije, ki ji je načeloval Lenin. Za to revolucijo so se pripravljali boljševiki dolgo vrsto let. Pripravljali so se in se nazadnje pripravili teoretsko, politično in organizacijsko. V ta namen so si zgradili posebno, enotno stranko, ki ni bila podobna nobeni drugi delavski socialdemokratski stranki (to je bila prva delavska kadrovska revolucionarna stranka). Vzgajali so v revolucionarnem duhu proletariat, revne kmete in po carizmu zatirane neruske narode, ki so živeli v sklopu ruske države.

Zgodovinarji delavskega gibanja bodo nedvomno ugotovili, da je botrovala zmagi Oktobrske revolucije še cela vrsta drugih objektivnih in subjektivnih faktorjev, o katerih govori mnogo tudi Lenin v svojih spisih. Predvsem je tu treba omeniti dejstvo, o katerem obširno piše Lenin, da je bila Rusija zelo zaostala dežela, da je imela premalo kapitalizma, da je bil zato tam člen kapitalistične verige najšibkejši in da je bilo zato tam najlažje to verigo pretrgati. Nehote in proti svoji volji so pripravljali pogoje za revolucijo carizem, njegovo malo in veliko plemstvo ter s carizmom povezana buržoazija, ki so skupaj izžemali ljudstvo do mozga in ga tako delali dovzetnega za upore in za boj proti strašnemu izkoriščanju in zatiranju. Dokaj sta prispevala revoluciji Marx

in Engels s svojim »Komunističnim manifestom«, ki je bil program I. Internacionalne, s katero se je začelo v vseh razvitih deželah resno delavsko gibanje, s katerim so se delavci začeli prepričevati o svoji silni moči in o nujni potrebi delavske solidarnosti. Še več sta utemeljitelja znanstvenega socializma prispevala revoluciji ter obstanku in praktičnemu funkcioniranju prve proletarske države s svojimi nesmrtnimi deli. Mnogo je pripomoglo revoluciji tudi dejstvo, da so imeli boljševiki priliko, izogniti se napakam, zaradi katerih je bila poražena **Pariška komuna**, v kateri je delavski razred, t. j. pro-

Internacionala

Vstanite, v suženjstvo zakleti,
ki jarem vas teži gorja!
Zdaj pravda stara k borbi sveti
vas kljče za prostost sveta.
Ta svet krivičnosti razbijmo,
do tal naj boj ga naš podre;
nato svoj novi svet zgradimo,
bili smo nič, bodimo vse!

Nihče ne dá nam odrešenja,
ne carji, kralji in ne bog;
osvoboditev iz trpljenja
bo delo naših lastnih rok.
Sami razbijmo jarem sužnji,
ki tlačí nas že tisoč let;
zdaj kujmo, bratje, kujmo družni,
človeštvu boljši, lepši svet!

Mi vse ustvarjamo na svetu,
zato naj vse bo naša last;
zato naj delavcu in kmetu
pripada tudi vsa oblast!
Ko vse lenuhe in tirane
uniči naša trda pest,
krivice bodo vse pregnane,
svoboden rod vasi in mest.

Ze se ljudstvo je zbralo,
v zadnji boj že hiti,
da z Internacionalo
prostost si pribori!

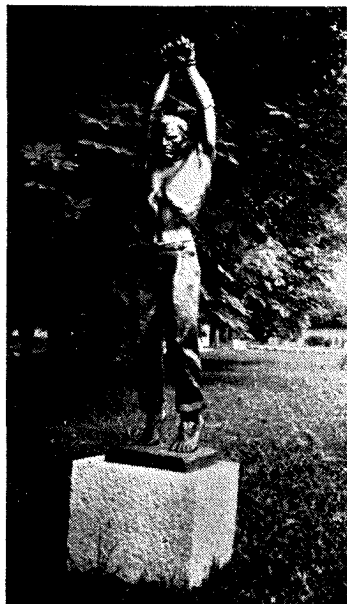
letariat, prvič v zgodovini, čeprav le za kratek čas, dobil oblast v svoje roke. Nazadnje ne bi bilo prav, če bi pozabili tu na II. Internacionalo, ki je veliko prispevala k razširitvi socialističnih idej po vsem svetu, to pa v času, ko se je kapitalizem silno razvijal in se krepil. V njej včlanjene socialistične in socialdemokratske stranke so združevale milijone delavcev vseh dežel, ki so visoko dvignili zastavo internacionalizma ter tvorili ogromno silo proti kapitalizmu. Toda v to veliko in silno organizacijo proletariata vseh dežel je razviti kapitalizem, ki je polnil svoje blagajne z ogromnimi dohodki iz kolonij, uspel vrniti svoje ljudi in podkupiti določeno število voditeljev. Ti so, sami materialno korumpirani, začeli tudi sami ideološko korumpirati Internacionalo. Izraz

tega korumpiranja je bil poskus revizionizma marksističnih načel, je bil ponaredek marksističnega načela o razrednem boju. Tako se je vnašala buržoazna miselnost v delavsko gibanje. Boljševiki so se borili proti takim poskusom, proti ideji sodelovanja socialističnih strank z buržoznimi strankami, kar so zagovarjali reformisti vseh vrst in stopenj. Toda boljševiki niso uspeli. Ob začetku I. svetovne vojne je skorumpirana II. Internacionala skrahirala. Pozabila je na svoj sklep, ki ga je sprejela leta 1912 na mednarodnem socialističnem kongresu v Baslu. S tem sklepom so se vse socialistične in socialdemokratske stranke obvezale, da se bodo uprle vojni, da bodo organizirale proti vojni splošno svetovno stavko in če bo treba, tudi vstajo. Namesto

DUŠAN MEVLJA:

Dan mrtvi

Krizanteme na grobu,
svečka brli.
Bežna misel na nekoga,
ki v zemlji spi.
Dež rosi
na krizanteme uvele.
Trpka misel
se poslovi.
Ostanejo rjaste rože
in lučka:
v zadnjem
krčevitem
smrtnem
vzponu
se duši.

Motiva z grobišča talcev v
Begunjah na Gorenjskem

NOVI NAPEV

Nekaj desetletij so bili zvoki »Internacionale« spoznavni znak vseh naprednih ljudi. Melodija je obšla ves svet in če človek ni znal jezika, je kljub temu povsod lahko našel somišljenike. Tudi pri nas so mnogi komunisti in partizani umirali z zvoki te pesmi na ustnicah.

»Internacionalo« je uglasbil Pierre Degeytere, po narodnosti Francoz. Umrl je 1932. leta blizu Pariza, star 84 let. Po poklicu je bil lesostrugar in je vse svoje življenje ostal proletarec. V prostem času se je ukvarjal z glasbo, prepeval svoje pesmi po kavarnah in bifejih in bodril sodržavljane ob raznih praznikih. Leta 1888 je slučajno našel zbornik pesmi pesnika-udeleženca Pariške komune, Eugèna Potiera. V tem zborniku je bilo tudi besedilo »Internacionala«, ki jo je Potier spesnil kmalu po porazu Komune. Degeytere je smatral besedilo pesmi kot primerno, ker je bilo prežeto s silno vero v zmago delavskega razreda in Revolucije, da mu je dal napev, melodijo.

Kasneje je Degeytere pripovedoval, da je bila »Internacionala« v prejšnji izvedbi primerna za zbor, za petje pa neprimerna. Imela je namreč kar sedem napevov. Čez noč je Degeytere na grobo napisal novo melodijo, kjer sta bila samo en napev in pripev. Pripev je napisal komponist sam. To je znani verz, ki je v njem zajet ves smisel revolucije: »...to bo naš poslednji, odločilni, težki boj...« (Op. ur.: besedilo »Internacionala«, objavljeno v tej številki, je nov, sedmi prevod).

Udeleženca Pariške komune Gustav Inare in Pierre Degeytere na Rdečem trgu v Moskvi. leta 1928

stavke in upora so začeli socialistični in socialdemokratski voditelji razen redkih izjem pozivati delavce svojih dežel na medsebojno klanje v korist imperializma. Le boljševiki so ostali zvesti proletariatu in socializmu. Pozvali so ruske delovne ljudi in delovne ljudi vsega sveta, naj se uprejo vojni in naj spremene imperialistično vojno v revolucijo proti buržoaziji. To pa so dosegli le boljševiki z Oktobrsko revolucijo leta 1917.

Vest o Oktobrski revoluciji je silno učinkovala na zavest proletariata vsega sveta. Zdramila ga je in že februarja 1918, posebej pa še po podpisu Brest-Litovskega premirja med Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Sovjetsko zvezo, je zajel Evropo val revolucionarnega gibanja. Izbruhnili je revolucija na Finskem, v Avstriji je prišlo do splošne stavke, do vstaje v Kotaru, do upora slovenskih vojakov, bivših vojnih ujetnikov, ki so se

vrnili iz Rusije. Te so hoteli spet poslati na fronto. Narodi Avstro-Ogrske so habsburško monarhijo zrušili. Po uporih mornarjev v Kielu in Hamburgu ter po splošni stavki v Berlinu je nemški proletariat strmoglavil cesarja in ustanovil republiko. Dogodki so si sledili z mrzlično naglico in pretresali svet. Skoraj v vseh vojskujočih se državah Evrope je prišlo do stavk in uporov. Leta 1919 so se v Odesi, Nikolajevu, Sevastopolju in Arhangelsku uprli mornarji, ki so jih ZDA, Anglija in Francija poslale proti mladi sovjetski republiki. V Madžarski in na Bavarskem so delavci proglasili sovjetski republiko. V Italiji je najprej prišlo do upora mornarjev v Anconi in do upora arditov, kasneje do zasedbe tovarn, nazadnje pa je delavstvo prisililo vlado umakniti svoje čete iz Valone, kjer je Italija hotela zgraditi svojo balkansko pomorsko bazo. Umakniti so se

Lenin — voditelj Oktobrske revolucije

morale tudi italijanske čete iz Murmanska in Sibirijske, kamor so bile poslane v boj proti Sovjetski zvezi. Evropski proletariat ni zmagal v svojih uporih in naporih, ker ga je buržoazija v pripravah prehitela. Bolje rečeno, pustil je, da ga je prehitela. Pomagal pa je ruskim delavcem, da so ohranili pridobitve Oktobrske revolucije.

Po zmagi revolucije je ruski proletariat pod vodstvom Lenina relativno hitro rešil osnovne notranje in zunanje probleme delavsko-kmečke države, ki po besedah Lenina tudi ni mogla biti nič drugega kot buržoazna država brez buržoazije. Zato je vse te probleme bistveno rešil na enak način ali skoraj na enak način, kakor jih rešuje buržoazna država. Da jih je rešil, so dokazale zmage njegove vojske v državljanski vojni, ki je trajala do leta 1921. V tej vojni se je morala vojska proletariata boriti proti vojskam mnogih bivših carskih generalov in proti močnim in dobro oboroženim četam štirinajstih evropskih držav, ki so prišle reševati oblast buržoazije. To je nedvomno najboljši dokaz zrelosti ruskega proletariata, ki je bil med prebivalci Rusije le neznatna manjšina. Moč ruskega proletariata ni bila namreč v njegovi številnosti, pač pa v zrelosti, s katero je dobil s pomočjo svoje stranke na svojo stran večino prebivalstva, organiziral svojo državo ter vzgojil svojo vojsko. Saj

si države brez vojske ne moremo niti misliti. Ruski proletariat je bil po porazu buržoazije edini razred, sposoben organizirati državo in podpreti druge razrede in sloje.

S tem, da je premagala Poljsko in zmagala v državljanski vojni, si je sovjetska država, ki so jo obkrožali sami razredni sovražniki, ustvarila s sredstvi, s kakršnimi razpolagajo tudi buržoazne države, svoje mesto v svetovnem sistemu velesil. Buržoazne države niso bile sposobne pomagati tedanji Poljski, niso bile sposobne omogočiti zmago kontrarevolucije, to je carskih generalov. Ruski proletariat je s pomočjo evropskega delavstva prisilil evropske buržoazne države na kolena. Sovjetska zveza je postala velesila, najmočnejša velesila, ki že davno lahko s svojo težo in svojim zgodovinskim likom uravnovesi svetovni kapitalistični sistem.

Evropski proletariat se je zavedal, kakšna bi bila njegova usoda, če bi bila Oktobrska revolucija premagana, če bi zmagala v ruski državljanski vojni reakcija. Zato se je junaško boril zase in za Sovjetsko zvezo. V silo evropskega proletariata so boljševiki pod vodstvom Lenina verjeli. Zaupali so mu in zato tudi zmagali.

Oktobrska revolucija je bila revolucija proletariata vseh dežel. Vodstvo te revolucije pa je bilo v rokah ruske Komunistične partije in Lenina. Tej partiji, Leninu in ruskim delavcem, je treba priznati vse zasluge za zmago prve velike proletarske revolucije. Oktobrska revolucija ostane stvar proletariata vsega sveta in zato je njena štirideseta obletnica stvar vsega zavednega delavstva vseh narodov. Praznujemo jo dostojno, kot naš lasten uspeh.

Ivan Regent

Povsod,
povsod je sneg
in s smrtjo breg
že mesec dni
od vseh strani
grozi.
V temo noči
strme tovariši,
nihče
ne govori.

Ostalo nas le pet
je v zadnjih težkih dneh
in trpka misel bdi
pri njih, ki so v grobeh.
Pred dobrim tednom dni
bili smo bataljon;
zdaj mrtvi bataljon
pod snegom mirno spi.

Ostalo nas je pet...
Smo smrti res ušli?
Morda nas skoro spet
bo gnala po bregeh,
morda v prihodnjih dneh
ne bo nihče več živ
in bomo vsi v grobeh.

Povsod,
povsod je sneg
in s smrtjo breg
že mesec dni
od vseh strani
grozi.
Oči
v temo noči
preplašeno
strme:

Če me požanje smrt?
Jaz bi še živel rad!
In ti bi živel rad!
In vsak bi živel rad!
Saj jaz sem mlad, o mlad!
In ti si mlad, o mlad!
In on je mlad...
A čas kot jeklo trd
je kakor brez srca
in, lovec, goni nas
preplašeno divjad
vsak dan v strupeni mraz,
v ledeno smrt.

Povsod,
povsod je sneg
in s smrtjo breg
že mesec dni
od vseh strani
grozi.
V temo noči
strme tovariši,
nihče
ne govori...

Ne grizi nas, obup,
z ledenimi zobmi.
Mi bomo smrti strup,

četudi nas zdrobi.
Saj kdor je danes mlad
in kdor se zdaj bori,
je seme za pomlad
svobodnih dni.

Povsod,
povsod je sneg
in s smrtjo breg
že mesec dni
od vseh strani
grozi.
Skoz temno noč
prodirajoč
v ledeni mraz
pet črnih senc
drsi
naprej
naprej...

Miha Klinar:

LIST IZ DNEVNIKA

*(Nad Rutami,
29. novembra 1944)*

Kaj mar nam sneg!
Kaj mar grozeči breg!
Kaj mar prežeča smrt!
Naprej!
Samo prezir
zariše mir
v obraz, trd
ko granit;
samo prezir
premaga čas,
čas, ki ga meri
smrt.
Samo prezir!
Naprej!
Naprej!
Na dnu srca
pa sanje spe.
Naprej...
Naprej...
In ko se sanje prebude,
je daleč smrt
in blizu cilj.
Naprej!
Naprej!

Saj že pred letom dni
smo vžgali bakel pet,
saj že pred letom dni
zaklicali smo v svet:
SVOBODA IN OBLAST
STA LJUDSKA LAST!
Pred letom dni
je dala kri
bodočnosti pečat.
Zato naprej!

Povsod,
povsod je sneg
in s smrtjo breg
že mesec dni
od vseh strani
grozi...
Skoz temno noč
prodirajoč
kolonica molči —
le pet ljudi,
pet črnih senc
drsi skoz mraz,
a v njih gori
pet plamenic
in njihov žar
jih vodi v čas,
v lepoto daljnih dni
in v srcu se
pojoči klic
iz sanj budi:

Tovariši, lepo, lepo
bo v tistih daljnih dneh,
ko znoj izmije kri
in ko se prebudi
ljubezen v vseh ljudeh,
bregove premosti,
ki ločijo ljudi.
Lepo bo v tistih dneh!
Zato ne obupuj
in se žrtvuj
za večno lepi sen
pariških barikad,
ko prvi komunard
za Rdeči svet je pal;
za misel, ki jo svet
v Oktobru je spoznal,
za misel, ki prižgal
jo Lenin je za nas
(za misel delavsko,
sijočo nam s kokard
— peterokrakih zvezd —)
in z delavsko krvjo
prebudil v nas zavest,
da naša pot je boj.

Po poti tej smo šli,
po poti tej gremo,
dokler človeška kri
sveta ne prerodi,
da konec bo krivic,
ki se ljudem godé,
da vsako bo srce
čutilo za ljudi.
Žar rdečih plamenic
razbije naj temo!

Sestanek s Titom

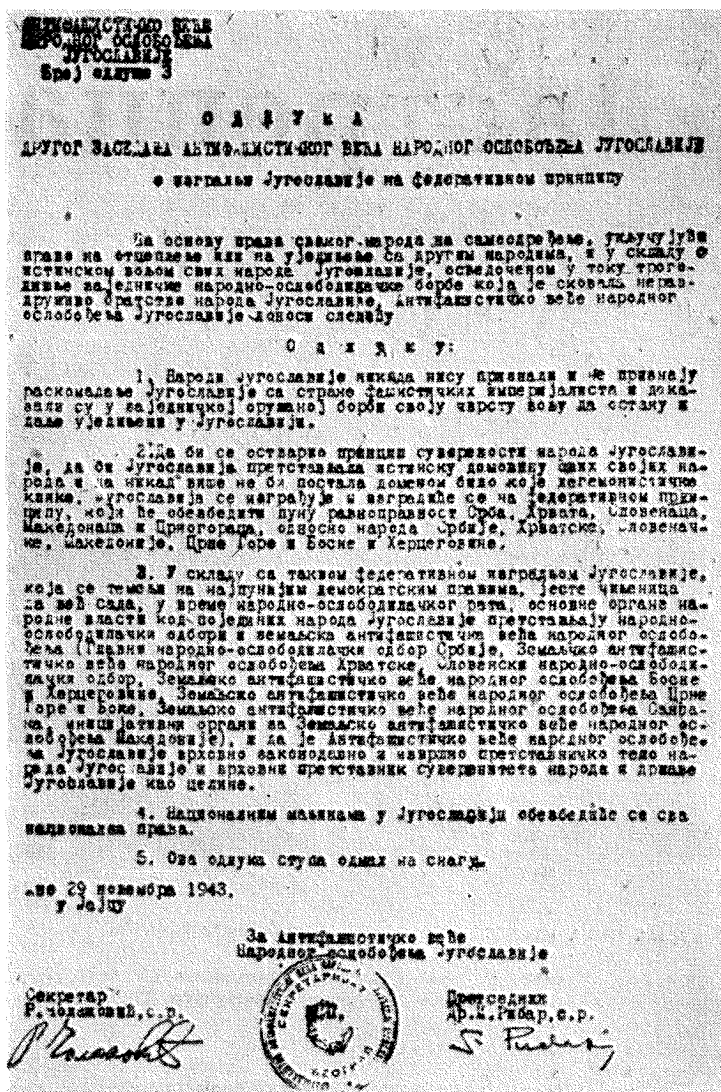
POLEG sodelovanja v zgodovinskem zasedanju AVNOJ ob koncu novembra 1943 je bil brez dvoma za slovensko delegacijo najpomembnejši dogodek sestanek, ki ga je imela z maršalom Titom. V tistih dneh je potekalo dnevno delo vseh delegacij, mnogih odsekov Vrhovnega štaba in AVNOJ ter vseh tistih, ki so pripravljali kongres, v velikem zaklonišču proti zračnim napadom.

Sovražnik je zaslutil, da se odigravajo v Jajcu dogodki, ki pripravljajo gotovo zmago vseh svobodoljubnih jugoslovanskih narodov in ki na drugi strani pomenijo za fašističnega okupatorja sigurno smrt. Zato je začel ogrožati in napadati mesto iz zraka. V tem zaklonišču smo se 1. decembra 1943 sestali s Titom. Čeprav smo vsi skupaj in vsak posameznik že večkrat govorili s

Titom in čeprav so nas spremljali mogočni vtisi o samem zasedanju, nas je vendar ta sestanek najbolj zbližal. Prišel je med nas kot resničen prijatelj in želel se je pogovoriti z nami o vseh stvareh, ki zadevajo usodo naše skupne domovine Jugoslavije in še posebej naše Slovenije. V uvodnem nagovoru je podal naš tovariš Edvard Kardelj, najožji Titov sodelavec in tedanji podpredsednik Nacionalnega komiteja osvobodjenja Jugoslavije, analizo borbe slovenskega naroda ter označil njegovo vlogo v bodoči državi in to v skladu s smernicami, ki jih je že od začetka naše osvobodilne borbe postavila Osvobodilna fronta.

Po tem kratkem in točnem referatu tovariša Kardelja je povzel besedo tovariš Tito. V prvem delu svojega govora je ocenil dosedanje politično delo Osvobodilne fronte in pomen slovenskega osvobodilnega gibanja za skupno borbo jugoslovanskih narodov proti okupatorskim režimom. To oceno je zaključil s besedami: »Pri nas, ki smo navajeni trde borbe, ni navada, da bi izrekli pohvale brez zadostnih in trdnih osnov. Upravičene kritike se nikdar ne branimo. Toda sami ste videli na zasedanju AVNOJ in danes vam moram posebej poudariti, da je prav borba slovenskega naroda, njegova politična organizacija in vse njeno delo bistveno pripomoglo k sedanjemu stanju naše skupne jugoslovanske borbe, ki ga moramo označiti kot čudovit rezultat železne svobodoljubne borbe. Vi ste prinesli odločilen delež k sedanji jugoslovanski enotnosti, zakaj vaša enotnost in vaše politično delo je služilo ostalim jugoslovanskim narodom za zgled.«

S temi besedami je prešel na vprašanje usodne povezanosti vseh jugoslovanskih narodov in iz tega izvirajoče potrebe po najtesnejšem skupnem delu sedaj in v bodočnosti. Dejal je: »Če poudarjamo danes nujno potrebo takega sodelovanja med južnoslovanskimi narodi, ne sme imeti nobeden od njih in slovenski narod še posebno ne, nobene bojazni glede enakopravnosti in

Odlok AVNOJ o federativni ureditvi Jugoslavije

KOZARČEK KONJAKA

Povratak slovenske delegacije z II. zasedanja AVNOJ v Jajcu je bil mnogo napornejši in utrudljivejši kakor odhod. Prebijajoč se skozi nemške položaje in mimo številnih sovražnih zased do osvobojenega ozemlja v Sloveniji, peš in več noči brez spanja, vse to je slovenske delegate zelo izčrpalo. Tovariš Boris Kidrič pa je imel na nogi še rano, da so ga morali tovariši večkrat nositi. Pa vendar — veselje in dobra volja jih nista zapustila!

Po prehodu čez Uno, na nekem postanku, so delegati počivali. Pa naenkrat umirjeno vpraša Jaka Avšič: »Tovariši, kdo bi želel kozarček konjaka?»

»Jaz takoj,« se je oglasil Josip Vidmar.

»Tudi jaz bi ga želel,« je naglo odgovoril Jaka Avšič.

Vsi so se nasmejali, tovariš Vidmar pa je bil nekoliko užaljen zaradi te šale...

svoje samostojnosti. Mere, ki se morda danes kažejo centralistične, so le nujne za uspešno borbo in potrebne zato, da pred zunanjim svetom dokažemo skupno voljo vseh narodov Jugoslavije do osvoboditve in njihovo željo do skupne državne enote. Zahodni zavezniki so se bali, da bomo izkoristili pravico do samoodločbe, ki jo daje narodom Atlantska karta, in da se bodo v napačnem tolmačenju teh pravic jugoslovanski narodi med seboj razcepili. Ker pa je vsa naša sedanja politika in vojaška borba prinesla ravno nasprotno dokaze, zato uživamo danes tudi pri zahodnih zaveznikih tako popularnost. Ako bi v pogledu sodelovanja med jugoslovanskimi narodi v tej naši osvobodilni borbi zavzeli kakršnokoli drugačno stališče, bi brez dvoma zapravili srečno bodočnost, ki nas čaka v demokratični federativni državni enoti, kateri smo prav te dni položili neomajne temelje.«

Ko je na ta način z vso preciznostjo ocenil sedanje stanje naše osvobodilne borbe in poudaril velik pomen skupne borbe vseh naših bratskih narodov, se je tovariš Tito dotaknil nalog, ki nas čakajo v bližnji bodočnosti. Predvsem je poudaril potrebo okrepitev naše vojske in potrebo priključitve vseh pozitivnih sil v to borbo. »Borba, ki nas čaka, bo še težka. Naša naloga je, da dvignemo v konkretno borbo vse, kar je zanj sposobnega, in da mobiliziramo vse sile za vojsko. Sedaj, po jasnih odločitvah AVNOJ, bo to veliko lažje. Zato ne prenehajte niti za trenutek z mobilizacijo vseh sil, ki so sposobne, da

podprejo naše politično in vojaško delo.« — S temi besedami je označil prvo poglavitno nalogo našega bodočega dela. Nato je prišel na konkretna vprašanja z vseh področij politične in vojaške organizacije in nam razlagal svoje dosedanje izkušnje ter nam dajal navsvete.

Veliko pozornosti je posvetil v svojem govoru naši slo-

venski narodnoosvobodilni vojski, njeni organizaciji in njenim dosedanjim uspehom. Izrecno je poudaril, da je položaj Slovencev ravno v vojaškem oziru težak zaradi dejstva, da je prav slovenska zemlja obdana od dveh največjih evropskih fašizmov. Pohvalil je našo borbo in dal v pogledu nadaljevanja vojaških operacij in sodelovanja z Vrhovnim štabom našim ljudem dragocena navodila. Ob tej priliki se je tudi dotaknil uspeha, ki ga je naša vojaška akcija imela v inozemstvu v pogledu sodelovanja z zavezniki, s katerimi so prav tiste dni stopile izven naših državnih mej v stik naše vojaške delegacije.

Ko je govoril o naši Primorski in Koroški v zvezi s sklepom AVNOJ, ki je potrdil sklep našega plenuma OF o priključitvi Primorske Sloveniji in Jugoslaviji, je dejal, da stvar Primorske ni samo stvar Slovencev, temveč vseh naših narodov.

Posebej je poudarjal potrebo po najožjem političnem in vojaškem sodelovanju Slovencev in Hrvatov. Rekel je, da nas morajo vezati bratstvo in najboljši sosedski odnosi. Svaril je pred vsakim sporom glede notranjih mej, češ, to vprašanje ni sedaj prav nič važno. »Kje se borijo danes čete jugoslovanskih svobodoljubnih narodov, ali na svoji rodni grudi ali na grudi svojih sosedov, je vseeno. Gre za osvoboditev, zato moramo notranje meje slabiti. In prav s tako bratsko borbo se bodo postavile same po sebi najpravičnejše in najboljše meje.«

Po Titovem govoru se je razvil med njim in med vsemi našimi delegati prisrčen in živahen razgovor. Zastopniki

OSTAL JE PRI STAREM ...

Za časa II. zasedanja AVNOJ je bil Voja Niketić intendant pri Vrhovnem štabu. Kasneje, ko je bil tovariš Tito že imenovan za maršala Jugoslavije, sta se Tito in Voja spet srečala. Pa se je Voja napravil silno nerazpoložena in na videz jeznega nasproti maršalu Titu.

»Kaj ti je Voja, da si tako nasajen?« ga je vprašal maršal.

»Kako ne bi bil nasajen in nerazpoložen, ko pa ste me vi izdali!« je nejevoljno odgovoril Voja.

»In kaj je?« ga je vprašal maršal, smejoč se in prepričan, da gre za nekakšno šalo.

»Razumljivo! Vi ste bili vrhovni komandant, jaz pa vrhovni intendant. Zdaj ste vi postali maršal — jaz pa sem ostal pri starem,« je smeje odgovoril Voja.

osnovnih skupin so v kratkih besedah pojasnili razvoj, ki je pripeljal vse te skupine v najtesnejše medsebojno delo in jih iskreno povezal s Komunistično partijo.

Ko smo se pogovarjali še o posameznih praktičnih vprašanjih, se je naš tovariš predsednik zahvalil Titu za njegovo udeležbo na tem sestanku in za vse njegove dosedanje delo. Vsem, ki smo se ga udeležili, je pomenil veliko in bil nam je ponovna najmočnejša pobuda za delo. Ponosni smo bili, da je prav slovenska delegacija predlagala, naj AVNOJ podeli Titu častni naslov maršala Jugoslavije, zakaj ponovno smo se prepričali in vsi brez izjeme enako iskreno občutili, da ta mož, ki mu je poverjena zgodovinska vloga v naši borbi, vodilno mesto in to čast popolnoma zasluži. Ko se je od vsakega posebej poslovil in mu segel v roko, je naročil: »Ponesite v Slovenijo moj pozdrav vsem borcem, vsem slovenskim možem, ženam in otrokom. Upam, da pridem kmalu k vam na obisk.«

(Iz članka, ki ga je o razgovoru z maršalom Titom napisal v »Slovenskem poročevalcu« 20. januarja 1944 dr. Marijan Breclj.)

ZGODOVINA NA ZNAMKI

29. novembra 1943 je Vrhovni komandant NOV in POJ, tovariš Tito, v Domu kulture v Jajcu orisal razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji in mu dal mesto v takratnem mednarodnem dogajanju. Motiv, ko nastopa z govorniške tribune, je bil izbran za to znamko, izdano ob desetletnici ustanovitve nove Jugoslavije.

Skozi novembrski mraz

Delegati se prebijajo proti Jajcu na II. zasedanje AVNOJ

MED DRUGIM zasedanjem AVNOJ je obsegalo osvobojeno ozemlje dobro polovico Jugoslavije. Vendar je bila pot delegatov v Jajce izredno težavna. Treba se je bilo prebijati po ozemlju, ki ga je kontroliral ali imel v rokah sovražnik, treba je bilo premagovati novembrski mraz in pomanjkanje hrane ter hoditi po več sto kilometrov daleč.

Slovenska delegacija, ki jo je vodil Boris Kidrič, je odšla iz Kočevskega Roga in čez 11 dni prišla v Otočac. Prehodela je kakih 200 km. V Otočcu se je sestala z delegacijo Hrvatske, potem pa sta skupaj odšli proti Jajcu. Delegaciji sta prehodili kakih 400 km dolgo pot prek Korenice, Udbine, Livna in Kupresa.

Istega dne, ko je bilo končano zasedanje Antifašističnega sveta Črne gore in Boke, je odšla na pot delegacija Črne gore, ki je prehodila še napornejšo in daljšo pot. Delegati so odšli s Kolašina in prek Pljevlja, skozi Lever Taro, Drobnjake in mimo Gacka, prispeli na Konjic in v Gornji Vakuf, nazadnje pa v Bugojno. Od Bugojne do Jajca so se odpeljali s partizansko železnico.

Najkrajšo pot do Jajca je imela delegacija BiH. Takoj po končanem I. zasedanju ZAVNO BiH, ki je bilo 26. novembra v Mrkonjić Gradu, so delegati odšli na pot in še istega dne prispeli v Jajce. Prehodeli so kakih 50 kilometrov.

Iz Prhova v Sremu je odšel del delegatov Vojvodine. Skozi Bisuitske gozdove in preko Sremske Rače so prispeli na Majevico, kjer jim je zgradil pot sovražni napad. Izgubili so precej dragocenega časa, da niso nadaljevali poti in zato so Vojvodino na II. zasedanju AVNOJ zastopali delegati, ki so se takrat že mudili v Jajcu.

Tudi delegati iz Srbije niso potovali posebej, ker se je večina že mudila v Bosni. Iz Makedonije delegati niso mogli prispeti na zasedanje zaradi velike daljave in nenehnih sovražnih ofenziv. Po radiu so zasedanje obvestili o imenih izvoljenih predstavnikov ljudstva Makedonije.

ZGODOVINSKE BESEDE

Našo narodnoosvobodilno borbo lahko razdelimo po njenem razvoju na štiri etape: 1. razpad stare Jugoslavije in začetek ljudske vstaje, katere oblike so bile v začetku ustanavljanje številnih partizanskih odredov za borbo proti okupatorju; 2. preraščanje partizanskih odredov v redne vojaške enote, bataljone, brigade in divizije in ustvarjanje NOV Jugoslavije; 3. preraščanje narodnoosvobodilnih odborov v ljudsko oblast in ustvarjanje Antifašističnega veča narodne osvoboditve Jugoslavije in 4. prehod AVNOJ iz splošno partijskega organa v najvišji zakonodajni organ in ustvarjanje Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije kot začasne ljudske vlade.

TITO

* * *

Tri osnovna dejstva so bistvena za sklepe, sprejete na II. zasedanju AVNOJ: 1. potrditev in uzakonitev demokratične ljudske oblasti, ki je nastala in se razvila iz osvobodilnih naporov narodov; 2. federativna ureditev skupnega notranjega življenja naših narodov v edinstveni državni skupnosti v federativni Jugoslaviji in 3. obračun z emigrantsko in notranjo protiljudsko reakcijo, ki se je povezala z okupatorjem v skupni borbi proti našim narodom. Drugo zasedanje AVNOJ ni formalno dalo nobene nove Ustave, temveč je samo potrdilo — kot najbolj demokratična oblika oblasti — tiste organe, ki so sami nastali v času borbe. To so NOO in vsi tisti višji organi ljudske oblasti, ki so nastali iz teh.

EDVARD KARDELJ

* * *

Zgodovinski sklepi II. zasedanja AVNOJ so dali pravico vsem narodom Jugoslavije za enakopravnost in samoodločitev. Doslej so vsi naši narodi izrekli željo za Federativno demokratično Jugoslavijo, ker je ta in taka Jugoslavija vprašanje njihovega nacionalnega obstoja in njihove bodočnosti. Z novo Jugoslavijo, ki jo je ustvarilo narodnoosvobodilno gibanje in katero je s krvjo zacementirala vojska maršala Tita, bo postala znotraj svobodna in na zunaj močna in nepremagljiva v skupnosti z narodi Jugoslavije. Hegemonisti so uničili Jugoslavijo, izdali in izmučili Srbijo pod nemško okupacijo. Jugoslavija enakopravnih narodov prinaša in jamči svobodo, enakopravnost in neodvisnost srbskega ljudstva. Izkušnje iz te vojne kažejo, da je Jugoslavija močna in nepremagljiva samo, če so v njej enakopravni narodi in če je med njimi bratstvo.

ALEKSANDER RANKOVIĆ

* * *

Sklepi II. zasedanja so dali temelje za izgradnjo Jugoslavije na osnovah federacije. To so sklepi, na katerih je ustvarjena tudi današnja ureditev naše države kot federativne skupnosti šestih federalnih enot, ki imajo svoja ljudska predstavništva in svoje ljudske vlade, prepuščajoč AVNOJ izdelavo splošne zakonodaje, veljavne za vso državo, in okvirne zakonodaje, po kateri federalne enote izdelajo svoje zakone, a tudi prepuščajoč centralni vladi določene skupne posle, v katerih se zrcali enotnost naše združene zvezne države.

MOŠA PIJADE

»... Bil je

velik človek...«

Nekaj tisoč ljudi se je 12. oktobra letos udeležilo mogočne svečanosti v Ljubljani: odprtju nove osnovne šole narodnega heroja Toneta Tomšiča na Poljanah in odkritju kipa Toneta Tomšiča pred šolo. Ni bila to samo proslavitev nove delovne zmage, temveč tudi poklon spominu velikemu slovenskemu revolucionarju Tonetu Tomšiču, čigar ime nosi tudi nova šola. Ob tej priliki je imel sekretar okrajnega komiteja ZK Ljubljana, Janez Vipotnik, naslednji govor:

DANES odkriva Ljubljana spomenik velikemu revolucionarju, tvorcu in organizatorju ljudske vstaje — Tonetu Tomšiču. Petnajst let je minilo od tedaj, ko so ga na Ljubljanskem polju v Gramozni jami ustrelili fašistični okupatorji. Z njegovo smrtjo se je že ob začetku osvobodilne vojne zrušil eden najplemenitejših borcev za svobodo in enakopravnost slovenskega naroda, eden najdoslednejših bojnikov za pravice delavskega razreda, eden najpomembnejših organizatorjev in voditeljev Komunistične partije na Slovenskem.

Fašistične krogle so Tonetu Tomšiču še mlademu uničile življenje; ni še izpolnil dvaintrideset let, toda njegovo kratko življenje je bilo polno in bogato. Več kot polovico ga je posvetil in žrtvoval delu in borbi za lepšo prihodnost zatiranega naroda. Komaj prebujenega fanta je z nevzdržljivo silo poklicala ljubezen do domovine in njenega človeka. Še gimnazijec je pričel vztrajno iskati tisto pot in tisto organizacijo, ki bi pripeljala ljudstvo v boljše življenje.

Razdobje, v katerem je zorel Tone Tomšič v mladeniča, je bilo polno političnih pretresov. Nacionalna in socialna nasprotja stare Jugoslavije so načela in razmajala tako rekoč že temelje države in vladajoča klika je s svojim početjem vedno bolj razkrivala, da ji gre za osebne interese, da ji ni mar ustvariti iz Jugoslavije deželo svobodnih in enakopravnih narodov. Spričo političnih nasprotij tega časa je mladi Tomšič zgodaj spoznal,

Kip narodnega heroja Toneta Tomšiča pred novo šolo

da je boj za lepšo prihodnost slovenskega naroda neločljivo povezan z bojem delavskega razreda. Od tistih dob je gorlo njegovo življenje z vedno višjim plamenom svobodoljubnim idejam, ljudstvu in slovenski zemlji. Leta 1928 se je Tomšič vključil v delavsko gibanje in postal član Zveze komunistične mladine Jugoslavije. Leto kasneje pa je postal član Komunistične partije Jugoslavije. In s tem se je začela pot Toneta Tomšiča — revolucionarja.

Političnemu delu se je predal z vsem srcem. Njegova podoba komunista se je klesala za najhujšega terorja stare Jugoslavije, ko so komuniste preganjali kakor divje zveri, ko je bilo treba za vsako politično delo brezmejno požrtvo-

valnosti, hrabrosti, samozatejevanja, ko je bila policija komunistom neprestano za petami, ko je bilo treba vedno znova krpati in mašiti pretrgano mrežo partijske organizacije, ki se je zaletavala vanjo policija s svojimi agenti in vohuni. Podoba Tomšiča komunista je zrasla v izjemnih razmerah, ko je ves oficialni državni in politični aparat pobesnelo divjal proti komunistom, hoteč jih ne le politično onemogočiti pri množicah, marveč tudi fizično onesposobiti in uničiti.

Življenje Toneta Tomšiča revolucionarja je bilo torej do vrha polno tegob. Policiji je bil znan kot ognjevit nasprotnik režima, zato so ga neprestano zapirali. Jeseni 1929. leta je bil zaprt prvič, in od tedaj naprej je neprestano romal iz prostosti v zapor, iz zaporov v prostost in spet v zapor. Tomšič je bil izredno dinamičen, in čeprav so mu ječe močno zrahljale zdravje, se je po vsakem zaporu še z večjimi silami pognal na delo, kakor da bi hotel dohiteti zamujeno.

Leta 1937 je bil Tone Tomšič izvoljen v Centralni komite. Odtlej je ostal v vodstvu Partije vse do svoje smrti. V najusodnejših časih, ko se je že pripravljala vojna vihra, je bil organizacijski sekretar Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije. To je bilo znamenito obdobje delovanja Komunistične partije, ko so na eni strani profašistični režimi že spodkopavali jugoslovansko samostojnost, na drugi strani pa so se ob najhujšem pritisku in terorju utrjevale in rastle partijske organizacije. Pod organizacijskim vodstvom Toneta Tomšiča so se oblikovali slovenski komunisti, pod vodstvom svojega Centralnega komiteja so odbijali neprestane napade petokolonskih režimov, postali so resnična predstraža delavskega razreda, ki je bila politično in organizacijsko sposobna popeljati izdani narod v boj in v svobodo.

Zorel je štab revolucije, zorela komanda osvobodilnega boja.

Naval okupatorja na naše ozemlje je v celoti potrdil politična predvidevanja in razvoj dogodkov, kot jih je analizirala Partija. In za komuniste in njihove voditelje je nastopilo novo obdobje, obdobje še večjega dela, še večje požrtvovalnosti. Partija se je zavedala, da je nastopil njen veliki čas, ko ne gre štediti s silami. Tomšič se je v novi politični vrtinec pognal z vsem žarom revolucionarja, z vsem svojim bitjem. Ob pisanju člankov, referatov in navodil je prebedel marsikatero noč, po cele dneve je prebil na sestankih, sejah in razgovorih, potoval po Sloveniji in Jugoslaviji, neprestano na oprezu, da ga ne ulovi sovražnik. In tedaj, ko so sadovi njegovega dela in dela vse Komunistične partije že rodili prve rezultate, ko Partija ni bila več osamljena, ko se je že pričelo zgrijati okrog nje vse, kar je bilo zdravega v slovenskem narodu, ko je slovenski proletariat že postajal nesporni voditelj v slovenskem narodnem boju, ko je združujoč svoje sile s silami proletariata drugih jugoslovanskih narodov očrtal že prve orise bodočnosti Južnih Slovanov, tedaj je Tomšič zaradi izdajstva padel v roke okupatorju.

V zaporih so ga okupatorji strahovito mučili. Vedeli so, da bi, če bi spregovoril, obglavili osvobodilno gibanje v Sloveniji. Zato so stopnjevali svoja zverinstva, si izmišljali vedno nove muke, da bi odprli usta revolucionarju. Enajstkrat so ga mučili do nezavedi, odvlekli so ga iz Ljubljane v Sentvid, v Begunje, Radovljico, v Graz in spet nazaj v Ljubljano, na njem so preizkušali svojo zvitost najspretnější gestapovski in ovrovski rablji, toda iz Tomšiča niso mogli izsiliti niti besede. Kakor je na svobodi zahteval od sebe mnogo več, kot človek običajno zmore, tako je v zaporih postal legendarni junak. Velika osvobodilna stvar slovenskega ljudstva mu je bila do zadnjega trenutka najvišja svetinja. Vsi naporji njegovih tovarišev v svobodi, da bi ga

osvobodili, kakor so osvobodili iz zaporov celo vrsto vodilnih ljudi gibanja, so bili zamen. 16. maja 1942. leta je bil pred italijanskim vojaškim sodiščem obsojen na smrt in 21. maja ustreljen. Umrl je v času, ko je bilo osvobodilno gibanje v največjem razmahu, ko so politični in vojaški uspehi osvobodilne vojne že določno naznanjali uresničitev tistih velikih načrtov, ki so dajali Tomšiču osnovni vzgon in ga vodili v revolucionarnem delu.

Težka življenjska pot se je začela za Toneta Tomšiča že v srednji šoli. Že v gimnaziji je bil zaprt, ker je na zvezek narisal emblema Partije. Kmalu po prihodu na univerzo je bil iz nje izključen. Toda odkar se je odločil za Partijo, je sleherni trenutek posvetil boju za pravice delavskega ljudstva. V zaporu je organiziral skupaj s tovariši gladovno stavko proti neznosnim razmeram jetniškega življenja. Gladovna stavka je močno spodkopala njegovo zdravje. Na svobodi ga spet najdemo kot pobudnika in organizatorja javnega protesta

zaradi mučenja in ravnanja z ujetniki v ječah. Tomšič je bil organizator Rdeče pomoči v Sloveniji. Veliko je storil za stopnjevanje razredne zavesti zlasti v času velikih borb delavskega razreda poleti 1934. leta, ko so stavke zajele slovenske industrijske centre. Ko je bil izvoljen v Centralni komite, je mnogo svojega časa posvetil delu za enotnost delavskega razreda. Njegove organizacijske sposobnosti so prišle močno do izraza tudi v Partiji sami. Imel je velik smisel za kadre in njihovo vzgojo. Odločno se je boril proti oportunistu in frakcionizmu v Partiji, proti sektaštvu. Sodeloval je pri Delavskem listu, predvsem pa je njegova zasluga organizacija močnih ilegalnih tehnik. Partija se je vedno zavedala, kako velikega pomena je tisk za vzgojo lastnih kadrov ter za aktivizacijo in mobilizacijo množic v boju proti nasprotnikom. Tomšičeva posebna skrb je bilo delo in razvoj ilegalnih tiskarn in tehnik. Že 1940. leta mu je partijska kon-

Daki, stari Tomšičevec, med mladimi Tomšičevci, učenci osnovne šole Toneta Tomšiča, na terasi nove šole na Poljanah

Pesem mladih Tomšičevcev

Ta dan je velik praznik za Poljane,
ta dan živo naj pesem zadoni,
ko posvetili šolo sinu smo Ljubljane,
heroju Tomšiču za večne dni:
saj hodil deček v zorni je mladosti
po znanje v staro šolo na ta kraj,
zdaj v domu tem ponosa in radosti,
cvetela naša bo mladost kot maj!

Tone Tomšič, narodni heroj,
ti vzor si naš in vse mladine,
za svobodo bil in srečo domovine
kot gigant si svoj veliki boj.

Usmeril Tomšič mlad se je za ciljem,
za izkoriščane zastavil je srce,
z močmi pogumnih zgrabil se z nasiljem
in vselej stal je dvignjene glave;
čeprav je stradal v ječah Mitrovice,
snoval nov svet njegov je duh
in klical v boj v imenu je pravice
za lepši svet in slajši kruh.

Tone Tomšič, narodni heroj,
ti vzor si naš in vse mladine,
za svobodo bil in srečo domovine
kot gigant si svoj veliki boj!

Ko vojne je vihar uničil domovino,
povel s seboj v boj je mladi rod,
kot orel dvignil v upora se jasnino,
v Gramozno jamo šel na zadnjo pot;
junak je pal, a duh živ partizane
v enoto bojno združil jih brigad,
iz boja v boj jih vodil čez poljane,
čez gore v svobodno pomlad!

Tone Tomšič, narodni heroj,
ti vzor si naš in vse mladine,
za svobodo bil in srečo domovine
kot gigant si svoj veliki boj!

Nam šolarjem so tvoji vzori zlati,
učitelj nam je Tone Tomšič drag
in od idej, ki pal si zanje, smo bogati,
cveto nam v srcih kakor rdeči mak:
s tem cvetom bomo šli po tvoji poti
na bratstva pot za vse ljudi,
s tem cvetom bomo šli po tvoji poti
s teboj, heroj, v velike dni!

(To pesem je avtor posvetil mladim Tomšičevcem — učencem nove osnovne šole »Toneta Tomšiča« v Ljubljani.)

ferenca naložila kot zelo važno nalogo organiziranje zanesljivega in močnega ilegalnega tehničnega aparata, ki bi bil sposoben delati kar najbolj točno, hitro in konspirativno. Ta sklep je rodil Centralno tehniko Komunistične partije Slovenije. Tomšič je organiziral nove tiskarne in povečal zmogljivost dotedanjih ciklostilnih tehnik. Načrtno je razširjal aparat Centralne tehnike. Tomšič je urejal tudi prve številke Slovenskega poročevalca. Bil je ustanovitelj in poveljnik mobilizator slovenskega osvobodilnega tiska. S svojimi organizacijskimi izkušnjami mu je takoj po okupa-

ciji ustvaril široke in čvrste temelje. Pod njegovim neposrednim vodstvom je Centralna tehnika organizirala premično cinkografijo, ki je ponarejala okupatorske listine, dokumente, štampiljke in podpise, dovolilnice, potne vizume in podobno. Centralna tehnika je po Tomšičevem naročilu izdelala radijski oddajnik — Radio Osvobodilne fronte. Gradbeni sektor Centralne tehnike pa je gradil sistem bunkerjev za tiskarne, za tehnike, za skladišča, pa tudi za zatočišča ilegalcem.

V prvih dneh okupacije, v dneh ustvarjanja in graditve Osvobodilne fronte je bil Tom-

šič ves sredi organizacijskega dela, ki se je raztezalo takrat že na vse ozemlje Slovenije s Primorsko in Koroško. S svojo neutrudnostjo je pripomogel, da je bila Partija tudi organizacijsko sposobna zajeti vse dele Slovenije in jih povezati v osvobodilni boj.

Toda naštetu delovanje nam odkriva samo del sposobnosti in žlahtnih lastnosti komunista Toneta Tomšiča. Poseben blesk dajejo njegovemu liku odnosi do sodelavcev in do ljudi sploh, odnosi, ki niso bili nekaj običajnega. Tiste tovariše, ki so ga prvič srečali, je obšel ob njem občutek popolne varnosti in trdnosti, kar je bilo posebno v časih okupacije silno pomembno. Čutili so, da imajo pred seboj notranje bogatega človeka, ki ve, kaj hoče, človeka jasnega duha in hkrati globoko predanega stvari Partije in delovnega ljudstva. Njegova popularnost je bila velika ne samo zaradi plamenečega zavzemanja za veliko stvar revolucije, ampak tudi zaradi razumevanja za drobne stvari življenja, tiste stvari, ki tolikokrat trdno povežejo človeka s človekom in dajejo lahko vsakdanjim odnosom med ljudmi nadih nečesa trajnejšega, resnično lepega in celo dragocenega. Tone Tomšič se je zavedal, da je veličina komunista predvsem v njegovi človečnosti, prijateljstvu in tovarštvu. Tako njegova neutrudna delavnost, kakor tudi topla navezanost na tovariša, soborca, komunista, ga je delala v vrstah Partije za velika. Svetel primer ponašanja komunista do staršev in sorodnikov so Tomšičeva pisma iz zaporov. Sovražniku pa je bil neizprosni, toda viteški nasprotnik. Z vsem svojim življenjem in delom je Tone Tomšič izklesal lik enega tistih komunistov, ki so med množicami visoko dvignili ugled Partije, ugled komunistov. Ljudem, kakor je bil Tomšič, se imamo zahvaliti, da je osvobodilni boj slovenskega ljudstva šel po poti ponosnega in odločnega punta proti ponižanju in zatiranju. Bil je eden tistih velikih mož, ki jih danes postavljamo za zgled članom naše organizacije in za kakrš-

ne se mora boriti Zveza komunistov.

Silen patriotizem in popolno predanost osvobodilnemu gibanju najbolje kaže njegovo pismo, ki ga je poslal skupno z drugimi zaporniki partizanom na osvobojeno ozemlje tri dni po smrtni obsodbi in dva dni pred svojo smrtjo. Takole se glasi to pismo:

»Našim hrabrim partizanom!

Tudi do nas, ki sedimo za rešetkami okupatorskih ječ, je prišel glas o vaših velikih zmagah. Nezlomljiva vera naših tovarišev in tovarišic po fašističnih ječah v veliko stvar osvoboditve slovenskega naroda in delovnega ljudstva se je zaradi teh vesti še bolj okrepila in naš fantje, katerih življenje hočejo imeti fašistični okupatorji, zro z nasmehom in prezirom smrti v oči z zavestjo, da bodo tudi te njihove žrtve položile temelj svobodni bodočnosti slovenskega naroda in delovnega ljudstva. Tovariši! Partizani! Ne bomo vam govorili spodbujajočih besed. Vemo, hrabrosti vam ne manjka. Le to, tovariši! Naš duh vas spremlja vsepovsod, pri vseh vaših bojih smo z vami, z vami trpimo, z vami bijemo sovražnika in še naši grobovi vas bodo podpirali v velikem boju, ki ga bijete in ki ne more končati drugače, kakor s popolno zmago. Prejmite plameteče pozdrave nas jetnikov za rešetkami okupatorskih ječ!»

Ko so zvedeli Ljubljana, vse osvobodilno gibanje in partizanske enote po Sloveniji za smrt svojega vodilnega tovariša, jim je zastal dih v prsih. Za trenutek je Osvobodilna fronta onemela. Toda nato se je pognala v boj z novimi silami. Tomšičeva smrt jo je spodbudila za še silnejši zagon proti sovražniku. Legendarna Tomšičeva brigada, ki je bila formirana kmalu po smrti Toneta Tomšiča, pa tudi Gubčeva, Šercerjeva, Cankarjeva, katerih petnajstletnico ustanovitve prav v teh mesecih praznujemo, partizanski odredi in čete, VOS-ovci v Ljubljani, vsa oborožena pest osvobodilnega gibanja je tisočkrat maščevala smrt svojega voditelja.

Ljubljančani! S ponosom se spominjamo junaške poti in

junaške smrti velikega sina slovenske zemlje Toneta Tomšiča. Z globokim spoštovanjem se poklonimo njegovemu spominu, kajti ta spomin je dragocen in svetel, kakor je bilo dragoceno in svetlo življenje narodnega heroja Toneta Tomšiča. Njegova pobuda bo za vedno sijala sedanjemu in novemu rodu in govorila, s kakšnim dostojanstvom in ponosom je treba ljubiti svojo domovino in njenega delovnega človeka.

Možje, kot je bil Tone Tomšič, so pač največ pripomogli k visokemu ugledu, ki ga uživa danes nova Jugoslavija v svetu. Zato ni naključje, da imenujemo po njem eno najlepših in najmodernejših šol v Jugoslaviji. Male šolarje bo ta kip Toneta Tomšiča vedno znova spominjal na velikega pokojnika, na njegovo junaško življenje, dragoceno dediščino, ki jo bo nekoč prevzel in častno pomnožil.

S tem spomenikom in novo šolo se poizkuša Ljubljana in vse slovensko ljudstvo vsaj nekoliko oddolžiti neuklonljivemu junaku za njegovo neminljivo delo in počastiti nje-

gov spomin, spomin ene najplemenitejših žrtev za našo svobodo.

In kdorkoli bo šel tod mimo, se bo z mislijo pomudil ob tem izrednem možu, ki ga je umetnik tako živo upodobil, ustavil se bo, da se prikloni senc prvega heroja naše revolucije, kajti bil je velik človek. V srcu mu je gorela najčistejša vizija o lepši prihodnosti njegovega ljudstva in vsega trpečega človeštva, zato je bil napolnjen z močjo, ki je dana le redkim. In zanj, ki se je vsega daroval, še posebej veljajo besede velikega pesnika:

Bodočnost je vera,
kdor zanjo umira,
se vzdigne v življenje,
ko pade v smrt.

Slava Tonetu Tomšiču!

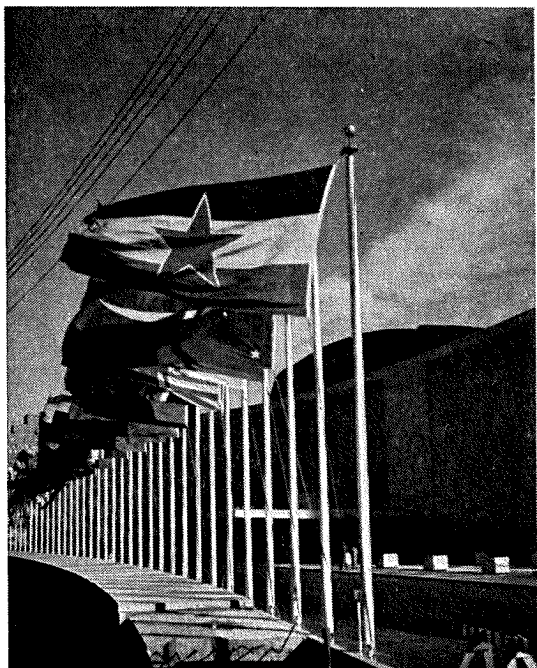
*
V nedeljo dopoldne pa so imeli učenci te nove šole, ali kakor se imenujejo »mladi Tomšičevci«, še posebno interno proslavo: sprejeli so namreč v varstvo novo šolo. Te proslave se je udeležil v imenu bivših borcev Tomšičeve brigade tudi narodni heroj Stanko Semčič-Daki, ki je otrokom v nekaj besedah spregovoril o bojih Tomšičeve brigade za osvoboditev domovine.

BOGOMIR FATUR:

Minuta tišine

Za padle,
za tiste, ki spijo pod rušo neznano svoj rani sen
sredi zemlje pomladne
in čiste,
v objemu neugnanih, kot materne prsi nabreklih semen,
za mrtve
očete in brate in sestre, žené in otroke,
za svete žrtve —
kakor sejanci pred delom na praznični njivi,
tovariši živi,
odprimo rôle
in srca
za breme spomina, spomina
v minuti tišine.

Časa trenutek, kaplja, ki v padajočem slapu premine:
minuta tišine,
tišine.
In zopet krog nas kot na orglah mogočna zahrumi
dinamična pesem dela,
divja, zmagovita, vesela
himna vse prešinjajočih harmonij.
In ko bo kládivo udarjalo trdi takt,
v srcih
tiho podzemno zvenel bo tovariški glas
mrtvih:
Ne pozábite nas?
Ne pozabite nas!

Zastave pred palačo OZN v New Yorku

LETOS pač mednarodni kronisti niso v zadregi pri izbiri najpomembnejšega dogodka. Ko so sovjetski znanstveniki 4. oktobra ob presenečenju vsega sveta izstrelili umetnega luninega sopotnika, je to pomenilo začetek nove, medplanetarne ere. Človeškemu geniju se je posrečilo uresničiti nekaj, kar se je še pred nekaj leti zdelo praktično neizvedljivo, utopistično. Sicer pa zdaj še ni moč doumeti raznoterih revolucionarnih posledic tega veličastnega dosežka, saj si svetovna javnost tudi ob eksploziji prvih atomskih bomb nad Hirošimo in Nagasakijem ni mogla predočiti usodnih posledic atoma na ves povojni razvoj. Mala luna, ki v poldrugi uri obkroži naš planet, pa ni le triumf človeške ustvarjalnosti in iznajdljivosti, marveč obenem prepričljiv opomin, poziv na treznost, da pri današnjem vrtoglavem napredku znanosti in tehnike ni več mogoča vojna, ki ne bi pomenila splošne pogube, razdejanja, ki se mu ne bi mogel nihče izogniti. Z malo fantazije si je namreč moč predstavljati, da bi lahko kaj kmalu zgradili obljudena vsemirski oporišča, iz katerih bi bil kaj lahko dosegli sleherni predel naše, v primerjavi z vesoljstvom, tako majhne zemlje.

PREPAD MED TEHNIKO IN POLITIKO

TEHNIKA je že prestopila prag vesoljstva. Diplomati pa še vedno uporabljajo metode in brinajo politične koncepcije, ki spominjajo na berlinsko krizo (1948) in korejski spopad (1950). Nazorna projekcija preživele dogmatike hladne vojne so tudi dosedanja razgovori o razorožitvi na zasedanju Generalne skupščine Združenih narodov. Reakcija na sovjetski »vsemirski dosežek« kaže namesto težen po ustvarjalni svetovni znanstveni kooperaciji prizadevanja za novo, še razsežnejšo oboroževalno tekmo. Prerekajo se

na primer še vedno o ravni in načinu zmanjšanja klasične oborožitve, medtem ko je tehnični napredek že dosegel tisto stopnjo, kakor je nedavno razlagal Nikita Hruščev, ko bodo kmalu danes najmodernejša reaktivna letala, le še za ropotarnico spričo naglega izpopolnjevanja raznih vrst usmerjevalnih izstrelkov. Hud kamen spotike je tudi še vedno nadzorstvo. Bajè ima že sedanjí umetni satelit vgrajene posebne fotografske naprave, ki jih bodo nedvomno pri naslednjih še izpopolnili in bo tako samo po sebi prišlo do upostavitve zračne inšpekcije, ki bo mnogo popolnejša v primerjavi z načrti letalskega nadzorstva, kakor so si ga zamišljali avtorji doktrine »odprtega neba«. Skratka, za konstruktiven razorožitveni razgovor je treba v prvi vrsti premostiti ta prepad, kar pa že samo po sebi vsebuje tudi spoznanje, da bi obračun z dirigiranimi izstrelki (z atomskim, vodikovim polnjenjem) pomenil sprijazniti se z odločitvijo o kolektivnem, svetovnem samomoru. Iz tega je moč potegniti le en pozitivni sklep — osnovna razsodnost kategorično narekuje pot medsebojnega zblíževanja, sporazumevanja, kompromisnih rešitev z obojestranskim popuščanjem. Metode za dosego tega cilja so lahko različne, nujno pa je začeti, razbiti predvsem sedanjí začarani krog medsebojnih sumničenj in obdolžitve, ki bi utegnil, kolikor se bo še naprej zoževal, pripeljati slednjič do katastrofe. Ob vodikovi bombi je lahko geslo »Si vis pacem, para bellum« (Če hočeš mir, pripravi vojno), le ponazoritev modrosti, ki je veljala v antičnih časih, danes pa je to dokaz skrajne kratkovidnosti tistih, ki se takih metod oklepajo. Pogumno je treba pogledati v bodočnost in na temelju te perspektive obračunati s starim, z nazori, ki jih je splošni razvoj že daleč prehitel.

ADENAUERJEVA DEMONSTRACIJA POLITIKE SILE

ODLOČITEV Bonna o prekinitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo (19. oktobra) je nekaka zgoščena ponazoritev negativnih političnih koncepcij, ki so danes osrednja ovira prizadevanjem, da bi našli izhod iz nenehne napetosti in hromečega strahu pred najhujšim. Obstoj dveh Nemčij, ki je posledica nasprotij med velesilami-zmagovalkami v zadnji vojni, je danes stvarnost, ki je ni moč izbrisati. Trmasto preziranje tega dejstva pač povečuje napetost, ustvarja vzdušje, ki izključuje sleherni trezno razsojanje. Izhodišče jugoslovanskega sklepa o priznanju Demokratične republike Nemčije (15. oktobra) je bilo, normalizirati odnose z vso Nemčijo in tako stvarno prispevati k naporom, da bi se realistično lotili tega osnovnega evropskega vprašanja. Sicer pa so tudi nekateri pojavi v Bonnu upravičevali upanje, da Brentanov urad išče možnost za ustvaritev nekakšnega »modusa vivendi« s svojimi vzhodnimi sosedí. Reakcija na sklep naše vlade je pokazala, da ta sondiranja niso bila iskrena in da vodilni krogi Federalne republike kategorično vztrajajo pri svoji dosedanjí »politiki s pozicij sile«.

Adenauerjeva demonstracija grobeга pritiska na našo državo dokaj nazorno razkriva metode nove bonnske diplomacije. Hrup proti Beogradu, ugotavlja časopis »Frankfurter Rundschau«, je prikladen zato, da upravičeno nerazpoloženje našega ljudstva prenese na druge in da narodom pokaže, da Nemci še niso

PO SVETU

prekinili s svojo nesrečno preteklostjo. Pruski škorenj, nadaljuje časopis, bi lahko ostal na pisalnih mizah ministrstva za zunanje zadeve kot okras lažjega argumentiranja čudaških diplomatov. To je torej vse, kar je ostalo od zamisli o dobrih odnosih z drugimi državami, za katere se zavzema deveti člen Ustave. Upravičeno drugi zahodnonemški časopis »Die Welt« ocenjuje, da bi lahko ta sklep na Vzhodu in ne samo tam, obudil marsikatero spomine. Namenoma smo (da bi se izognili očitku pristranosti) citirali zahodnonemška časopisa, saj bi lahko naša javnost temu še marsikaj zelo trpkega dodala. Naši narodi so bili žrtev nemške agresivnosti v dveh zadnjih svetovnih vojnah, vendar so bili med prvimi, ki so si prizadevali pozabiti staro (Jugoslavija je bila med prvimi državami, ki so priznale Federalno republiko) in začeti na novih temeljih, ki jih ne bi bremenilo staro sovraštvo. Prizadevala si je za vsestransko razširitev teh odnosov. Zdaj pa jih je bonnska vlada enostransko pretrgala, ker se je Jugoslavija kot suverena država odločila priznati drugo suvereno, vzhodnonemško republiko. Verjetno je to edinstven primer v novejši diplomatski zgodovini, da je neka država prekinila diplomatske

Od desne proti levi: maršal Žukov, maršal Tito in Ivan Maček-Matiija letos na Bledu

odnose z drugo državo, ker se slednja ne strinja z zunanje političnimi nazori prve. Doslej je bila namreč vpeljana praksa, da je prišlo do takega koraka le v primeru izrazito sovražnega dejanja. »Sovražno dejanje« Jugoslavije pa je bilo v tem, da si v skladu

Sloviti vojskovodja med nami...

GEORGIJ Konstantinovič Zukov se je rodil 8. decembra 1896 v vasi Strelkovki blizu Kaluge kot sin revnega kmeta. Že trinajstleten deček je moral od doma. V Moskvi je postal krznarski vajenec, dvaletnega so kot konjeniškega podoficirja poslali na fronto. Po Oktobrski revoluciji je vstopil v Rdečo armado in kmalu je bil član revolucionarnega komiteja svoje enote. V konjenici, ki ji je povečeval Budjonij, se je Zukov bojeval po vseh bojišnih državljanske vojne. Za svoje junaštvo je dobil red Rdeče zvezde, bil je ranjen pri obrambi Caricina, nazadnje pa je bil že komandant konjeniškega polka in član Komunistične partije. Leta 1930 je postal komandant konjeniške brigade, leta 1931 pa glavni inšpektor konjenice Rdeče armade. Od 1933 do 1938 je poveljeval kozoški diviziji, nato konjeniškem korpusu. Leta 1939 je kot poveljnik I. armadnega zbora in združenih mongolsko-sovjetskih čet zadal Japoncem pri Hal-hin-golu na mandžurski meji odločilen poraz. Zato je dobil prvič red heroja SZ. Obenem je bila to njegova prva velika zmaga. Prenesel je taktična in operativna svojstva klasične gibljive vojske-konjenice na konjenico sedanosti — oklepne enote in letalstvo. Tik pred pričetkom druge svetovne vojne je bil Zukov postavljen za poveljnika posebnega kijevskega vojnega okrožja. Prvi večji poraz so doživeli Nemci decembra 1941 pri Moskvi, ko so se morali umakniti v neredu skoraj 400 kilometrov; načrt za to operacijo je sestavil Zukov. Leta 1942 je postal namestnik komandanta oboroženih

Georgij Konstantinovič Žukov, štirikratni heroj in maršal SZ

sil SZ in je izpeljal številne uspešne operacije proti Nemcem (Stalingrad, razbitje blokade Leningrada, osvoboditev vsega okupiranega ozemlja SZ, uničenje osrednje nemške armade v Belorusiji, zavzetje Berlina). Leta 1943 je bil imenovan za maršala Sovjetske zveze. Po vojni je bil nekaj časa komandant sovjetskih okupacijskih sil v Nemčiji in član zavezniškega kontrolnega sveta, nato komandant suhozemске vojske, kasneje komandant odeskega in uralskega

vojnega okrožja. Marca 1953 je znova postal namestnik ministra, 1955 pa minister narodne obrambe SZ. Maršal Zukov je zelo priljubljen med vojaki, njegove vojaške in človeške vrline pa cenijo tudi na Zahodu. Čeprav je sam vojak, ni naklonjen reševanju sporov med državami z orožjem.

Zakaj je bil maršal Zukov po končani vojni postavljen na nižji položaj, nam je v mnogočem pojasnil referat Nikite Hruščeva na XX. kongresu KP SZ, ki pravi:

»Toliko bolj sramotno in grdo je, da je po naši veliki zmagi nad sovražnikom, ki smo jo tako drago plačali, začel Stalin rušiti tiste vojskovodje, ki so nemalo prispevali k zmagi nad sovražnikom. Zato, ker ni dopuščal nobene možnosti, da bi se zasluge, pridobljene na frontah, pripisovale komurkoli drugemu razen njemu samemu. Stalin se je zelo zanimal za to, kako mi ocenjujemo tov. Zukova kot vojskovodjo. Večkrat je tudi mene vprašal, kaj mislim o Zukovu in jaz sem mu rekel: »Zukova že zdavnaj poznam, je dober general in dober poveljnik.«

Po vojni mi je začel Stalin pripovedovati o Zukovu razne izmišljotine, nekoč pa je rekel: »Vi ste hvalili Zukova, toda on tega ne zasluži. Pravijo, da je nekoč pred operacijo takole ravnal: vzel je grgišče prsti, jo povonjal in nato rekel: He, lahko bi začeli z napadom ali pa tudi ne, pa ne bi bilo treba napraviti planirane operacije.« Odgovoril sem mu: »Ne vem, tovariš Stalin, kdo si je to izmisliš, toda to ni res.« Gotovo si je Stalin sam izmišljal take reči, da bi zmanjšal pomen in vojaške sposobnosti maršala Zukova.«

s temeljnimi koncepcijami svoje zunanje politike prizadeva za čim boljše odnose z vsemi državami brez kakršnekoli diskriminacije, za realistično, ustvarjalno politiko, ki bi prispevala k zmanjšanju sedanjega prepada med Zahodom in Vzhodom.

ZIVETI HOČEMO V MIRU KOT DOBRI SOSEDEJ

SKORAJ neopazno je šla mimo nas dvanajsta obletnica rojstva (24. oktobra 1945) Organizacije združenih narodov. To pomeni dvanajst let pogostokrat zelo hudič preizkušenj (Koreja, lanska sueška kriza) in nenehnih prizadevanj za sporazumno poravnavo sporov, ki so že nekajkrat grozili, da se bodo izrodili v nov, splošen spopad. Čeravno nemara ni izpolnila vseh pričakovanj, ki so jih narodi sveta gojili ob njeni ustanovitvi, vendar si brez obstoja te mednarodne organizacije sploh ni moč zamisliti sodobnih mednarodnih odnosov, ker je pač upravičeno moč zapisati, da bi bili danes brez njene blažilne raznotere dejavnosti verjetno že preko praga hladne vojne. Nekateri si zamišljajo njeno delo le skozi zorni kot zasedanj Generalne skupščine in Varnostnega sveta, pozabljajo pa pri tem na njeno nič manj dragoceno delo v šte-

vilnih organih OZN in specializiranih agencijah, ki je prispevalo k pozitivni rešitvi številnih socialnih, gospodarskih in kulturno-prosvetnih vprašanj v svetovnem merilu. Bilanca UNICEF, UNESCO in drugih organizacij je odraz ne le prizadevanj za rešitev najbolj perečih splošnih vprašanj, marveč tudi teženj, vzporedno ustvariti temelje novim, bolj humanim odnosom med narodi in državami. Prav spricho vsega tega so vsi napor za ugotovitev te mednarodne organizacije, za plodno razširitev njenega dela neposredni prispevek k ugotovitvi miru in ureditvi vseh načel, ki so zapisana v Ustanovni listini: »Mi, narodi Združenih narodov, odločeni, da rešimo prihodnje rodove strahot vojne, ki je že dvakrat v našem življenju prizadejala človeštvu nepopisno trpljenje, slovesno obljubljam, da bomo strpni in da bomo živeli v miru drugi z drugimi kot dobri sosedej, da bomo združili naše sile za ohranitev mednarodnega miru in varnosti ter se držali načel in določili metode, s katerimi bo zajamčeno, da bo oborožena sila uporabljena samo v splošno korist«.

Bivši borci so nedvomno med prvimi, ki iz vsega srca podpirajo in se borijo za uresničitev tega plemenitega izročila.

Nič ni tako skrito ...

LETO 1944 ... Stebri »Tretjega rajha« so se sunkovito potresli. Moč in železna disciplina sta se krusili, toda znotraj meja sta še vedno vladala strah in nasilje. Taborišča in zaporji so bili polni internirancev. Zaporniki in jetniki iz vseh delov Evrope so pod biči stražarjev SS čakali rešitve ...

Na jasi, široki okrog pol hektara, onstran Karavank, se je razprostiralo veliko taborišče. Na mestu, kjer je vhod v Ljubeljski predor, so takrat odmevali jeki krampov in lopat. Vsak dan se je na delovišču razvila dolga, siva kolona internirancev. Med ropotom lesenih cokel se je mešala francoska, češka, poljska in celo španska govorica. Kolona sklonjenih postav se je iz dneva v dan krčila. Skoraj ni minil teden, da ne bi strelji upihili pasje življenje prenekaterega interniranca. Za mrtve niso kopali grobov, ampak so jih sežigali.

Poleg internirancev so delali na gradbišču tudi navadni delavci, med katerimi je bilo nekaj Slovencev. Žal pa je bilo nekaj Slovencev tudi med esesovskimi stražarji. Tudi Jože Vaupotič, doma iz okolice Murske Sobote, je nosil zeleno-sivo uniformo z mrtvaško glavo na čepici in ovratniku. Takrat mu je bilo 24 let. Kot zvest Hitlerjev hlapec je svojo službo nadvse vestno izpolnjeval. Leta 1943 se je prostovoljno javil v nemško vojsko in se nekaj mesecev boril na ruski fronti. Z znano »Vražjo divizijo« je prišel do Sevastopola. Po neslavnem umiku iz Rusije so ga skupaj s tretjo SS četo dodelili za stražarja v zloglasno taborišče Mauthausen. Jeseni leta 1943 pa so ga premestili za stražarja SS na Ljubelj.

Nekega pomladanskega dne leta 1944 ... Med 20 stražarji, ki so ta dan razporejeni v krogu stražili taborišče, je bil tudi Jože Vau-

potič. Stal je v bližini stranišča. Proti stranišču, ki je bilo znotraj zastraženega kroga, je korakal francoski interniranec. Izenada je odjeknil strel. Francoz se je prestrašeno obrnil in se z dvignjenimi rokami in prosečim pogledom bližal Vaupotiču.

»Nazaj!« ga je surovo nadrl stražar.

Francoz je napravil še nekaj korakov. Odjeknil so trije ostri strel. Francoski interniranec se je zrušil kot podžagano drevo. Njegova kri je privrela iz globokih ran ter omočila zemljo. Ta hip je postala njegova žena v daljni Lorraini vdova. Trije nepreskrbljeni otroci so zaman klicali in čakali svojega očeta ...

Dogodek so iz neposredne bližine opazovali neki avstrijski skladiščnik ter Slovenca Anton Dvoržak in Jakob Snoj, ki sta bila zaposlena kot predelavca na gradbišču. Avstrijski skladiščnik je neposredno po dogodku dejal Dvoržaku: »Eden vaših (to je slovenskih SS stražarjev) je brez povoda ustrelil francoskega interniranca ...«

Jakob Snoj, ki je bil večkrat v družbi z Vaupotičem, ga je še isti večer vprašal, zakaj je streljal. Vaupotič ga je kratko zavrnil: »Je že moralo biti tako! Sicer pa je to golazen!«

»Francoski interniranec je bil ustreljen na begu,« se je glasilo poročilo, ki ga je dal Vaupotič nemški taboriščni komandi. Kasneje je tudi prisostvoval obredu sežiganja. Truplo nedolžne žrtve se je spremenilo v pepel, ki ga je razpihal veter. Toda zločin je ostal in ga ni mogel izbrisati niti čas ...

Vojna je minila. Interniranci, ki so preživeli strahote taborišč, so se vrnili na svoje domove. Zločinci so prešli zaslužen kaznen. Toda mnogi med njimi so se na vse mo-

FEDOR BEVC:

Dachauski pogreb

Deset izmučenih števil
hropeče vleče voz.
Na njem pa v piramido so zloženi
ljudje. Ljudje?
Ne ljudje, le kup gnijočih teles,
ki več ne sliši pogrebne pesmi
gumastih koles.
Za vozom pa, kot v zasmeh,
oblastno stopa priganjač.
V njegovih rokah korobač
po glavah grobarjev poje
miserere!

goče načine izmikali roki pravice. Tudi Jože Vaupotič je imel srečo. Po vojni se je iznenada znašel doma, s potrdilom, da je bil interniran v Mauthausnu. Kmalu nato se je preselil v Ljubljano. Z dobrimi priporočili je kmalu dobil zaupno službo in se vrnil celo v vrste ZKS. Povsod je imel odločujočo besedo.

Vaupotič je več kot deset let preživel v upanju, da je zločin že pozabljen, da je pozabljeno celo to, da je nekoč nosil esesovsko uniformo.

Nekako pred dvema letoma pa so dobili na TNZ v Ljubljani izčrpne podatke o ljubelskem taborišču. Začeval Vaupotič je stekla. Organi TNZ so zbirali podatke in iskali priče. Preiskava je bila temeljita. Trajala je skoraj dve leti. Vaupotič pa o tem ni niti slutil...

Dne 9. julija letos so ga prijeli. Bil je iznenaden, vendar ne toliko, da ne bi vsega skupaj trdovratno tajil. Šele priči Dvoržak in Snoj, ki sta ga po 13 letih spoznala, ko se je med 16 zaporniki sprehajal na dvorišču sodnijskih zaporov v Ljubljani, sta mu osvežila spomin. Sedaj Vaupotiču ni preostalo drugega, kot da je spregovoril. V teku preiskave pa je svoj zagovor stalno spreminjal in dajal najrazličnejše verzije o dejanju. Tudi na obravnavi, ki je bila 2. oktobra pred senatom petorice Okrožnega sodišča v Ljubljani, je skušal prevaliti krivdo na nekega drugega stražarja. Priznal je sicer, da je streljal in da je prisostvoval obredu sežiganja, vendar pa se je izgovarjal, da je zadal smrtni strel francoskemu internirancu neki Sitar. Toda izkazalo se je, da ta Sitar, ki naj bi bil doma iz okolice Osijeka, sploh ni bil na Ljubelju.

Na podlagi zaslišanja prič, ki so jasno in skladno opisale dogodek, in delno tudi na podlagi Vau-

Taki so bili interniranci, na katere so streljali esesovci in nemški stražarji (posnetek je iz taborišča Melk, podružnice Mauthausna)

potičevega lastnega priznanja, je sodišče dobilo dovolj jasno sliko o njegovem dejanju in krivdi. Zaradi odmaknjenosti dejanja (potekla je že polovica zastaralne dobe) in zaradi okolišnic, da je Vaupotič po vojni pozitivno delal, in da ima ženo in dva nepreskrbljena otroka, mu je sodišče prisodilo kazen: 10 let strogega zaporu in omejitev državljanskih pravic za dobo treh let.

T. K.

ma pri nas. Sovjetski bojevniki, ki so se borili tudi v Jugoslaviji, pa so pripovedovali svoje spomine. Tako je nekdanji borec v Sloveniji, Anatolij Ignjatijevič Djačenko, ki je z delegacijo Komiteja vojnih veteranov letos poleti obiskal tudi Ljubljano, pripovedoval o svojih doživljajih. Dejal je, da nikoli ne bo pozabil tovarištva med slovenskimi partizani in tega, kako so ga sprejeli, ko je pobegnil iz italijanskega ujetniškega taborišča. Nazadnje je izjavil, da svojih slovenskih tovarišev, ki je z njimi preživel del svojega življenja v tako burnih in hudih časih, nikoli ne bo pozabil.

V Kijevu je delegacija obiskala dvakratnega heroja SZ in legendarnega voditelja ukrajinskih partizanov, Sidora Artemoviča Kovpaka, namestnika predsednika Vrhovnega sovjeta Ukrajine. Ta je poudaril, da se zelo rad spominja svojega bivanja v Jugoslaviji ter srečanj z ljudstvom in voditelji. Nato si je delegacija ogledala zgodovinske znamenitosti v mestu in okolici. Kijev je starodavno mesto z mnogimi spomeniki iz prvih začetkov ruske državnosti. Tu je tudi mnogo društvenih in kul-

Vezi prijateljstva in solidarnosti

Med 21. septembrom in 5. oktobrom 1957 je delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije obiskala Sovjetsko zvezo in s tem vrnila obisk Komiteju sovjetskih vojnih veteranov, čigar delegacija se je mudila v Jugoslaviji letos julija ter si ogledala Hrvaško, Slovenijo, Bosno in Hercegovino. Delegacija ZB NOV Jugoslavije je obiskala Moskvo, Stalingrad, Volžskij, Rostov na Donu, Kijev in Leningrad.

PREDSTAVNIKI Zveze borcev NOV Jugoslavije in sovjetskega Komiteja vojnih veteranov so se izčrpno dogovorili glede nadaljnjega sodelovanja med obema organizacijama. Borba za mir in za prepoved nuklearnega in atomskega orožja sodi med najvažnejše naloge bivših borcev. O tem so predstavniki obeh organizacij letos podpisali v Beogradu skupno izjavo. Ena važnih nalog je tudi izmenjava informacij o rehabilitaciji invalidov, o socialni zaščiti bivših borcev in njihovih

družin. Tudi spoznavanje članov obeh organizacij z založniško dejavnostjo, ki se nanaša na boje za osvoboditev Jugoslavije, oziroma na obrambo SZ proti fašističnim napadom, sodi v dejavnost obeh organizacij.

Vodja jugoslovanske delegacije, tovariš Velimir Stojnić, je v Moskvi na posebnem sestanku, prirejenem za nekatere znane sovjetske bojevnike, pripovedoval o bojih v Jugoslaviji, o organiziranju narodnoosvobodilne vojske kot redne armade in o graditvi socializ-

Delegacija jugoslovanskih borcev v Kremlju

turnih institucij. Člani delegacije so obiskali kolhoz v vasi Kopilovo.

V Stalingradu se je delegacija udeležila posebnega sestanka z branilci mesta, ki so odbijali napade Hitlerjevih armad v zimi 1942-1943. Navzoči so bili tudi branilci Caricina iz časov državljanske vojne in intervencije proti mladi sovjetski državi. V letu, ko vsa SZ praznuje 40-letnico Oktobra, so ti stari ljudje, sodobniki Lenina, prišli pozdravit predstavnike jugoslovanskih borcev. S tem so dali priznanje jugoslovanskim narodom za to, kar so ti napravili pod vodstvom Partije in tovariša Tita. Delegacija je položila venec na grobišče branilcev Stalingrada na Mamajevem kurganu, nato pa si je ogledala tovarno traktorjev »Rdeči oktober« in gradbišče gigantske hidrocentrale na Volgi ter kanal Volga-Don.

Pred vrnitvijo v Jugoslavijo je delegacijo sprejel prvi sekretar KPSZ Nikita Hruščev. V prisrčnem razgovoru, ki je trajal nad eno uro, je tovariš Velimir Stojnič pripovedoval gostitelju o doseženih uspehih v sodelovanju med obema organizacijama bivših borcev. Tovariš Hruščev pa je s svoje strani povedal mnogo zanimivega o aktualnih problemih.

V prostorih jugoslovanskega veleposlaništva v Moskvi je

Delegacija jugoslovanskih borcev pri Sidoru Kovpaku

bila svečanost, ki so se je udeležili mnogi vidnejši predstavniki sovjetskih borcev. Prvi sekretar veleposlaništva, Raif Dizdarevič, je predal državljanu SZ Mirdamadu Seidovu jugoslovanski Red hrabrosti in Red zasluge za narod III. stopnje. Seidov je proti koncu leta 1943 vstopil v NOV Slovenije, kjer je bil znan kot Ivan Črni. Odlikovanec je bil zelo ginjen in je prosil člane delegacije, naj izroče njegove pozdrave vsem slovenskim soborcem.

V Moskvi so si naši predstavniki ogledali tovarno avtomobilov ZIL (Zavod imena Lihačeva), zgodovinski muzej, Kremelj, stalno kmetijsko razstavo, muzej Sovjetske armade itd.

Delegacija ZB je bila v SZ dva tedna. Povsod je bila pri srčno sprejeta. Člani delegacije so se vrnili v domovino prepričani, da imajo narodi Jugoslavije v narodih SZ iskrene prijatelje.

Dušan Mijatović

Pot po prijateljski Poljski

OKTOBRA se je vrnila iz Poljske delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije, ki je bila gost poljske bojvniške organizacije ZBOWID. Da bi naše bralce seznanili s tem obiskom, smo naprosili tovariša Jožeta Bertonclja-Marjana, sekretarja Glavnega odbora ZB NOV Slovenije, ki je bil član te delegacije, naj nam odgovori na naslednji dve vprašanji:

● Kakšen je bil namen potovanja in program bivanja delegacije v Poljski in kakšne vtise imate iz Poljske?

Delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije je septembra letos vrnila obisk Zvezi borcev za svobodo in demokracijo Poljske. Njihova delegacija je namreč letos pomladi obiskala Jugoslavijo, da se seznani z delom, problemi in izkušnjami naše organizacije. Podoben namen je imela tudi naša delegacija.

Ponovno vzpostavljeni stiki med bojvniškima organizacijama obeh dežel so odprli široke možnosti za sodelovanje. Posebno, ker imajo ti odnosi solidne temelje v bogatih tradicijah boja proti fašizmu, saj so naši narodi in poljski narod v njem odigrali pomembno vlogo. O konkretnih oblikah sodelovanja je bilo govorjeno že spomladi v Beogradu, razgovori pa so se ob našem obisku nadaljevali v Varšavi, tako, da se že odraža koristnost sodelovanja za obe bojvniški organizaciji. To pa hkrati prispeva tudi k zblizevanju in prijateljskemu sodelovanju narodov obeh dežel. Obe organizaciji aktivno sodelujeta tudi v mednarodnih bojvniških organizacijah. Če upoštevamo, da združujeta po več

sto tisoč borcev proti fašizmu, da sta obe deželi med tistimi, ki so največ prispevale v borbi proti osvajalcem, bodisi z aktivno borbo ali zaradi žrtev, potem je jasno, da z vsemi moralnimi pravicami in že pridobljenim ugledom lahko njihova aktivnost na mednarodnem področju vpliva na delo

teh organizacij in prispeva k razvijanju mednarodnega sodelovanja, popuščanju napetosti in miru v svetu.

V tem kratkem sestavku bo težavno spoznati bralce z našim bivanjem v Poljski. Opis potovanja ne bo popoln, ker je nemogoče z besedo opisati nekatera pristrčna doživetja in iskrena srečanja. — Tovariši iz ZBOWID so naši delegaciji pripravili koristen in zanimiv program. Prikazali so nam delovanje njihove organizacije in socialistično graditev. Delegaciji so omogočili stike z borci, delavci v tovarnah, kmeti in inteligenco, razgovarjali smo se s predstavniki oblasti, vodstvenim kadrom podjetij, ustanov, delavskimi sveti, seznanili pa so nas tudi z rezultati obnove in izgradnje. Tako smo v tem kratkem času lahko dobili vsaj površno sliko današnje Poljske.

Poljska za nas Jugoslovane ni neznana dežela. Mogoče jo poznamo manj po bogatih borbenih tradicijah iz davne preteklosti, kot pa iz let, ko je postala ena izmed prvih žrtev nemške osvajatnosti. Poljsko ljudstvo se je sicer v drugačnih pogojih kot naše borilo za svojo osvoboditev. V najhujših

Predsednik ZBOWID, general armije, Zorzinski (na levi v razgovoru z vodjem jugoslovanske delegacije bivših borcev Uglješom Danilovićem (desno)

Eden izmed vsakdanjih prizorov v Poljski, kjer se je ustavila jugoslovanska delegacija bivših borcev

časih fašistične okupacije je ostalo brez pravega političnega vodstva izpostavljeno najstrašotnejšim metodam uničevanja nemških fašistov. Tako je od 34 milijonskega naroda v borbi proti nemški okupaciji padlo v boju ali bilo na najrazličnejše načine pobitih nad 6 milijonov prebivalcev. Samo mesto Varšava je v tem času izgubilo nad 250.000 prebivalcev in je bilo skoraj popolnoma porušeno in požgano. To je bil visok krvni davek poljskega ljudstva za svojo svobodo in neodvisnost. To dobo verno predočuje na steni zloglasne gestapovske mučilnice v Varšavi ohranjen napis enega izmed milijonov pobitih: »Lahko je o Poljski govoriti, teže se je boriti zanjo, še teže umreti, a najteže trpeti!«

V mesto Krakov, polnem kulturnih in drugih znamenitosti, smo prispeli tretji dan bivanja v Poljski. Gostitelji so nas v ZBOWID na tovariškem

Po prihodu jugoslovanske delegacije bivših borcev na letališče v Varšavi

večeru informirali o svojem delu in problemih organizacije. Vpraševali pa so nas tudi o naši borbi, povojnih naporih in delu ter nalogah organizacije Zveze borcev Jugoslavije.

Zloglasno taborišče Auschwitz smo si ogledali naslednjega dne. Tu so stavbe še dokaj ohranjene, večina pa predstavlja danes muzejske prostore. V muzeju so številni originalni dokumenti, slike, predvsem pa predmeti umorjenih internirancev. V nekdanjih »blokkih« so razstavljeni desettisoči parov čevljev, videti je na tisoče kovčkov, očal, osebnega pribora, otroške opreme... Najmučnejši vtis pa napravi na obiskovalca skladišče ženskih las ter v nemških tovarnah iz las izdelane preproge in blago. Vse to, čeprav v manjšem merilu, spominja na ostanke nad 4 milijone pobitih ljudi. Še več! Nekaj kilometrov v stran leži nekaj deset hektarov močvirnega taboriščnega prostora nekdanjega Birkenaua. Ograjeno z gostimi žičnimi ovirami in z značilnimi stolpi, tako da je težko določiti razsežnost tega prostora. Vanj so speljani tiri železniške proge neposredno k plinskimi celicam in krematorijem. Vse to je danes le še ostanek nekdanjega taborišča s temelji barak, porušeni krematoriji in plinskimi celicami, saj so nemški fašisti hoteli z miniranjem teh objektov zabrisati svoja grozodejstva. Ostali pa so preveč prepričljivi dokumenti, da bi bili vsi ti zločini pozabljeni. Poleg kupa pepela so našli zalogo plina za uničevanje nadaljnjih 4 milijonov ljudi ter pedantno preračunane načrte za razširitev kapacitet krematorijev. Vse to pa tovariši iz Poljske vestno hranijo in o tem govorijo obiskovalcem. Samo na dan našega obiska si je ogledalo taborišče in muzej nad 3000 ljudi.

Nadaljevali smo pot v Katowice, ki je z neposredno okolico največje industrijsko in rudarsko središče Poljske. Šteje nad 3 milijone ljudi in daje v odnosu na vso Poljsko 40 % narodnega dohodka. Tu daje rudarstvo 93 % skupne poljske proizvodnje, metalurgija 80 % in električna energija 60 %. V

Pogled na Varšavo

tem industrijskem bazenu so v podjetjih ustanovili že prve delavske svete, ki po izjavah vodstev podjetij v mnogočem pomagajo premagovati težave v proizvodnji.

V vojvodstvo Vroclav, pretežno kmetijsko pokrajino z dokaj mehaniziranim načinom obdelave zemlje, smo prispeli naslednjega dne. Mesto je bilo za Varšavo verjetno najbolj porušeno v vojni. Tu smo obiskali še okraj Boleslavec, v katerem se je takoj po osvoboditvi naselilo nekaj tisoč Poljakov, ki so poprej živeli kot narodna manjšina pri nas v Bosni v okolici Prnjavora. Večina je aktivno sodelovala v NOB v Jugoslaviji in so imeli leta 1944 svoj, poljski bataljon. Aktivnih borcev narodnoosvobodilne borbe v tem kraju je nad 1500. Le-ti so nas s svo-

jimi družinami lepo sprejeli. Na mitingu ob našem prihodu se je v Boleslavcu zbralo nad 2000 ljudi. Posebno prisrčno je bilo srečanje v vasi Boleslavci, kjer so nam v nabito polni dvorani prikazali v kulturnem programu poljske in jugoslovanske pesmi in ples. V razgovoru, ki se je zavlekel pozno v noč, so hoteli izvedeti čimveč o Jugoslaviji. Ko smo prihodnji dan obiskali še nekatere sosednje vasi, v katerih so pretežno naseljeni »Poljaki iz Jugoslavije«, smo vsepovsod doživljali najbolj prisrčne sprejeme. Ljudje so nas ustavljali na cestah, zasipali s cvetjem, vsak pa je imel kopicco vprašanj in pozdravov Jugoslaviji in tovarišu Titu. Na naši nadaljnji poti smo si v Poznanjski pokrajini ogledali kraje borb, zgodovinske

Marjan Bertoncelj v Boleslavcu, kjer ga je obkrožila mladična in ga obsula s cvetjem

spomenike in Gdansk z okolič. V vseh teh krajih so nam pokazali lepo urejene muzeje, ki zgovorno pričajo o tem, da je to področje ob Odri na Nisi od nekdaj bilo Poljsko. Povsod pa je še videti metode raznarodovanja, ki so jih uporabljali imperialisti, da bi napravili to deželo nemško. V Lublinski in Kielski pokrajini, kjer so bile ogorčene borbe poljskih partizanov proti okupatorju in kjer so bili ti najštevilnejši, so nas tovariši pričakovali ob cesti s tabornim ognjem. Obiski v teh krajih so se spremenili v prave manifestacije prijateljstva jugoslovanskih in poljskega naroda.

● **Kakšne so posebnosti današnje Poljske in kakšna je organizacija ZBOWID?**

Težavno je reči, kakšne so posebnosti današnje Poljske, ker razen iz pripovedovanj ljudi, predoktobrske Poljske ne poznam. Zato raje nekaj splošnih vtisov iz razgovorov in srečanj!

Lahko rečem, da so nas ves čas našega bivanja v Poljski ne samo tovariši iz Varšave, pač pa vsi, s katerimi smo se srečali in razgovarjali, prisrč-

no sprejemali. Ne bi rekel, da je to odraz razpoloženja neposredno po razgovorih poljske državne in partijske delegacije v Beogradu in našega stališča do meje Odra—Nisa. Mi smo se srečali z ljudmi, ki so zaradi svojih simpatij do Jugoslavije in njene neodvisne politike bili prej preganjani, srečali smo se z delavci in kmeti, ki so nam govorili, da večina ni verjela, da se v Jugoslaviji obnavlja kapitalizem, fašizem.

V Poljski smo srečali ljudi, ki so ponosni na svojo borbeno preteklost, na svoj prispevek v borbi proti fašizmu, pa tudi na svoj lanski oktober. Na našem potovanju smo videli neverjetno porušena mesta in vasi, ki jih še danes obnavljajo. Povojna obnova in izgradnja sta zahtevali od delovnih ljudi velike napore. Zato imajo tudi določene ekonomske in druge težave, ki kljub močni materialni osnovi še spremljajo socialistični razvoj na Poljskem. Velika večina teh ljudi danes aktivno sodeluje pri realizaciji sklepov lanskega oktobra in podpira politiko Partije in Gomulke.

Istočasno pa so vsi ljudje, s katerimi smo se razgovarjali, izražali velike simpatije do narodov Jugoslavije, do naše borbe proti fašizmu, občudovali enotnost naših narodov v borbi za neodvisnost in enakopravne socialistične odnose v svetu. Naše potovanje, srečanja in razgovori z delovnimi ljudmi Poljske niso imeli značaj ozkega spoznavanja zgolj problematike bojevniških organizacij obeh dežel, pač pa so se pogosto spremenili v izmenjavo izkušenj socialistične graditve in prisrčne manifestacije prijateljstva in vzajemnega sodelovanja med našimi narodi.

O organizaciji Zveze borcev za svobodo in demokracijo Poljske pa bom napisal prihodnjič.

Vhod v koncentracijsko taborišče Birkenau

Fantazija, stvarnost in logika

Vsakega partizana in tudi druge pritegne vse tisto, kar nam posreduje in opisuje naš nedavni boj. Zato smo tudi najnovejši roman pisateljice Mimi Malenškove »Daj mi roko, pomlad«, ki jo je izdala Cankarjeva založba, takoj vzeli v roke. Knjigi ni kaj reči, celo zelo jo je treba pohvaliti; beseda teče, zgodba je napeta, prijemlji so sodobni. Rekel bi: tako je treba pisati. A ko sem knjigo po natančnem branju odložil, tisti partizan, ki je še v meni, ni bil zadovoljen. Resnici na ljubo povedano: škoda! Lepo je napisana, toliko zanimivih oseb in dogodkov se zvrsti, da komaj prideš do sape, a vendar nekaj manjka! Ne, ne gre za neko oceno ali kritiziranje! Gre za tistega partizana, ki se ob tem branju pritožuje, kajti: ali nismo mi vedeli in ne vemo, kako je to šlo, ali pa so partizani Malenškove papirnat. Gre torej za nekaj dobronamernih in potrebnih misli, ki so se mi vsilile ob tem romanu.

DA BOM JASEN: romanu manjka pravega partizanskega duha in barve časa! Nedvomno ima tudi literatura nalogo in dolžnost, da na svoj način ohranja našo zgodovino, v tem primeru celo odlomek iz njenega najslavnejšega obdobja. In prav to je tisto, zaradi česar sem prijel za pero. Saj so opisi o Brankovem prejšnjem življenju, o Smelem-Kalanovem Franciju, o Tatjani, Starem, Maliju, o likvidaciji izdajalca Golobiča, o Nemcu Kramerju in še marsikaj drugega, lepi živahni, doživeti, prepričljivi. Čutiti je, da avtorica to dobro pozna. A brž ko se dotakne partizanstva, greši. Da se razumemo: beseda še vedno teče, napetost ne popušta, fabula se čudovito zapleta. Prav to pa avtorico zanaša: postane suženj fabule, zgodbe in po vsej sili se morajo goditi stvari, ki partizanom ne gredo in račun in ne tistemu, ki logično misli. Še nekaj: ne gre za predpise, za premočrtnost ali šablone, saj je bilo tega prav v partizanih malo. Tudi ne gre za to, da bi bilo napisano prav tako, kot je bilo. To nalogo imajo zgodovinarji, pisatelj pa naj bo svoboden v podajanju, v prijemih. Vendar pa je treba tudi fantazijo prilagoditi stvarnosti in logiki. Zato je treba stvari, ljudi, čas in dogodke na vsak način poznati. Sam roman to potrjuje: številne retrospektivne zgodbe ljudi v romanu, ki so zelo dobre in plastične, odpravljajo partizanski okvir, zgodbo, ki naj bi bila osrednji dogodek. Zakaj toliko drugega, če se je v partizanih zgodilo toliko velikega, lepega, a še več hudega, težkega in tudi zgrešenega!

Pojdimo k vsebini! Godi se na Gorenjskem, po nasprotujočih si opisih spomladi 1944. Zaradi izdaje in predvsem neupredvidnosti komisarja Branka so Nemci razbili odred. Ostalo jih je 22, izmed teh je 9 ranjencev, katerih 5 morajo zaradi hudih ran nositi. Njihova edina rešitev je prehod čez Savo. Tja pa jim lahko pomaga le terenec Smeli s svojo skupino, ki pa je že ves omajan in jih izda Nemcem, s katerimi že dolgo paktira. To je zunanja zgodba.

Važnejša je etična plat romana: komisar Branko se čuti krivega in ve, da ga na drugem bregu čaka kazen. Vendar požrtvovalno vodi in se na čelu kolone z ranjenci prebija čez most. Proboj uspe, Branko in izdajalec Smeli pa pri tem padeta. Zanimiva in bogata fabula, toda obvisi nekje v zraku. Zakaj?

Avtorica je hotela mnogo in po svoje povedati o posebnostih gorenjskega partizanstva. Nemara je zajela celo preveč za eno knjigo. In če je to hotela, kar bi seveda lahko, bi morala kljub umetniški svobodi upoštevati več znanih dejstev. Naj se spomnim le na Čosićevo »Daleč je sonce« ali Grabeljškovo »Dolomiti se krushijo«. Nedvomno sta to zares dobra partizanska romana. Kaj veje iz obeh? Čas, kraj, problemi, ljudje — tamkajšnji in tedanji! Saj so tudi Čosiću partizani ugovarjali, da ni bilo ravno tako, a so morali priznati, da je podal žive dogodke. Ni vseeno, ali je leto 1941, 1942 ali pa pomlad 1944! Ni vseeno in enako na Primorskem, Gorenjskem ali v Prekmurju. To je gotovo jasno tudi pisateljici. Zakaj se torej tega ni držala? Zakaj je treba vse

to analizirati z današnjimi očmi in besedami? Vsaka pokrajina je imela v revoluciji dovolj in obilo svojih posebnosti. Zakaj jim Malenškova ni dala mesta? Saj je menda hotela opisovati prav te posebnosti? Če ne, zakaj potem navaja gorenjske kraje? Odredi v Srbiji ali Bosni so lahko štel le deset ali pa tudi več kot tisoč ljudi in so se največkrat držali skupaj. To je bila tajnost le med vojno. Na Gorenjskem ni bilo tako in spomladi 1944 noben odred ni štel le 76 ljudi! To so sicer za pisatelja na prvi pogled nevažna dejstva, vendar, zakaj jih je obšla? Zakaj po nepotrebnem neprestano ponavlja nje »komandant terencev«, česar nikoli ni bilo! Zakaj »glavni štab odredov«, če se tako nikoli ni imenoval štab grupe odredov, ki pa ga leta 1944 že davno ni bilo več? Odkod pozimi 1943-1944 zemljanka za ves odred, ko smo se vendar na Gorenjskem partizani vsa leta neprestano selili? Saj je gorenjska konspirativnost tako splošno znana, da se nam še dandanes zaradi tega marsikje smejejo! Kako je v kritičnem trenutku mogel odločevati samo komisar Branko, če pa je bil tam ves štab? In partijska organizacija? Kaj je s terenci, ki razbijajo bunkerje, požigajo postaje, rušijo proge? Ne veš, ali je to skupina VOS ali kaj drugega!

Na splošno: oblika je popolnoma podrejena vsebini (to se res redkokdaj zgodi), fabula gospodar nad vsem. Logika sprta s stvarnostjo. Verjetno zato, ker je avtorica hotela poseči globlje v partizansko dušo?

Na Gorenjskem je gestapo deloval na svoj način. Zakaj ni Smeli produkt česa takega? Utemeljitev, da je gruntrar, je neprepričljiva. Le poslani agenti, dezertarji in ujeti slabici so zaradi nasilja zasilnevalcev začeli izdajati. Zakaj po vsej sili nenavadnost? Če pa že dopustimo fantaziji svoboda, bi Smelija gestapo čisto gotovo ne pustil 13 mesecev pri miru. Temu človeku bi ne uspelo ostati sredinec. Tu bi bilo preveč konfliktov za še tako izbirčnega pisatelja. Smeli

pa modruje: (stran 231) »Sovražim jih... zaradi njihovega govorjenja o skupnosti, o agrarni reformi, o uničenju zasebne lastnine.« V partizanih je bilo na tisoče kmečkih fantov, ki niso bili tako »razredni«. Smeli pa je ves čas v partizanih tako »razredni«, da vidi za več let naprej. Ali ni

bilo to vprašanje med vojno dokaj preprosto? Sploh je njegova terenska skupina neprepričljiva: sam je nezanesljiv, čeprav je bil prej dober partizan, prostovoljec. Trije drugi so nemški dezerterji ali mladi fantiči. Po drugi strani pa je znano, da so bili terenci najbolj požrtvovalni ali vsaj za-

nesljivi ljudje. Da, tudi izdajalci so se vrinili mednje! Zakaj potem Smeli tako čudno ostane? Zatorej, ko je Branko s svojimi prišel v bunker terencev, ne bi smeli reči, da je bil »na mizi kupček zloženih kart in kup ilegalne literature na zaboju za živež. Očividno ni nikomur prišlo na misel, da

VSEBINA POD FOTOGRAFIJO

Bekanntmachung

Als Vernehmungsmassnahme für die in letzter Zeit von Banditen verübten Feuerbeispiele bei Hirtbaum und Dapich und für die Ermordung eines Polizeioffiziers bei Feinritz, wurden die nachstehend angeführten Personen

erschossen.

Die Hingerichteten waren Mitglieder von Banden oder standen mit diesen in Verbindung und haben sie durch Lieferung von Nachrichten, Lebensmitteln usw. unterstützt, bzw. durch Unterstützung der vorgeschriebenen Anzeige über Aufenthalt und Tätigkeit der Banden, deren Überfälle ermöglicht.

Gebohrn-Bez.	Wohnort-Bez.	Gebohrn-Bez.	Wohnort-Bez.
1. Dietz Andre	14. 20. 1912	Muenberg	
2. Jansen Andreas	15. 11. 1913	Dumpe	
3. Gatsch Albi	18. 12. 1908	Leubach	
4. Kohnmann Johann	24. 5. 1901	Leubach	
5. Kobi Viktor	6. 12. 1911	Leubach	
6. Sier Franz	29. 6. 1913	Leubach	
7. Schmedlich Josef	12. 11. 1913	Leubach	
8. Puschel Michael	3. 1. 1912	Leubach	
9. Pöschel Peter	27. 4. 1911	Klopp	
10. Sengel Johann	2. 5. 1910	Oderberg	
11. Dörfel Johannes	13. 11. 1911	Auding	
12. Zomer Mathias	29. 2. 1910	11. Olschich	
13. Völk Albert	22. 12. 1910	Feinritz	
14. Bismarck Anton	15. 5. 1912	St. Velt	
15. Beyer Franz	11. 11. 1911	St. Velt	
16. Neuf Anton	14. 1. 1910	Kaiser Wilhelm	
17. Kerkhof Ludwig	10. 2. 1912	St. Velt	
18. Kerkhof Josef	11. 2. 1912	Graden	
19. Demmer Ignaz	17. 7. 1910	Graden	
20. Ravnitz Franz	15. 11. 1911	Klopp	
21. Czerk Valentin	14. 2. 1910	Klopp	
22. Czerk Lorenz	16. 6. 1911	11. Olschich	
23. Czerk Johann	17. 12. 1910	Ida	
24. Jergewitz Johann	16. 6. 1911	Matthiesberg	
25. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Klopp	
26. Demmer Anton	15. 5. 1910	Leubach	
27. Demmer Lorenz	16. 6. 1911	Ida	
28. Demmer Anton	15. 5. 1910	Ida	
29. Richter Valentin	12. 2. 1911	Hirtbaum	
30. Biele Josef	14. 2. 1910	Hirtbaum	
31. Ingelt Paul	20. 1. 1913	Hirtbaum	
32. Hartmann Franz	16. 6. 1911	Bismarck	
33. Dörfel Anton	16. 6. 1911	Bismarck	
34. Pöschel Johann	16. 6. 1911	Bismarck	
35. Meier Josef	16. 6. 1911	Bismarck	
36. Dörfel Anton	16. 6. 1911	Bismarck	
37. Töschel Paul	16. 6. 1911	Bismarck	
38. Hirtmann Johann	16. 6. 1911	Bismarck	
39. Ambrecht Ernst	16. 6. 1911	Bismarck	
40. Ambrecht Franz	16. 6. 1911	Bismarck	
41. Ambrecht Johann	16. 6. 1911	Bismarck	
42. Ambrecht Valentin	16. 6. 1911	Bismarck	
43. Czerk Johann	16. 6. 1911	Bismarck	

Objava

V zadobitje so oborožene napade, ki so jih banditi v zadnjem času izvršili pri vasi Hirtbaum in Dapich ter za umor policijskega oficirja pri vasi Feinritz, na hile spodaj navedene osebe

ustreljene.

Umorjeni so bili člani zločinskih lop ali v zvezi z njimi ter so jih podpirali z obvestili, živili hit, odsmatno so njih napade omogočili s tem, da so opustili predpisane prijave o njih biografskih stanju delovanja.

Gebohrn-Bez.	Wohnort-Bez.	Gebohrn-Bez.	Wohnort-Bez.
45. Kienmann Josef	15. 6. 1905	Bismarck	
46. Kienmann Valentin	11. 2. 1906	Bismarck	
47. Dörfel Andreas	15. 5. 1901	Bismarck	
48. Czerk Johann	15. 5. 1901	Bismarck	
49. Kobi Viktor	6. 12. 1911	Bismarck	
50. Kobi Viktor	6. 12. 1911	Bismarck	
51. Jansen Anton	15. 5. 1910	Bismarck	
52. Jansen Anton	15. 5. 1910	Bismarck	
53. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
54. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
55. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
56. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
57. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
58. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
59. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
60. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
61. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
62. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
63. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
64. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
65. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
66. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
67. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
68. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
69. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	
70. Kreck Rudolf	11. 11. 1911	Auding	

Gebohrn-Bez.	Wohnort-Bez.	Gebohrn-Bez.	Wohnort-Bez.
81. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
82. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
83. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
84. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
85. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
86. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
87. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
88. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
89. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
90. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
91. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
92. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
93. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
94. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
95. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
96. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
97. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
98. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
99. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
100. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
101. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
102. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
103. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
104. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
105. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
106. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
107. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
108. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
109. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
110. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
111. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
112. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
113. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
114. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
115. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
116. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
117. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
118. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
119. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
120. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
121. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
122. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
123. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
124. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
125. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
126. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
127. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
128. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
129. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
130. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
131. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
132. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
133. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
134. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
135. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
136. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
137. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
138. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
139. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	
140. Pöschel Franz	11. 2. 1912	Feinritz	

Der Höhere H- und Polizeiführer im Wehrkreis XVII
gez. Rösener
H-Brigadenführer und Generalkommand der Polizei

Rdeci, rumeni in modri lepaki po zidovih in ograjah. »Bekanntmachung« in »ustreljeni« in spisek talcev. Ljudje se v nemi grozi zbirajo in strme vanje. Nekdo sname klobuk, drugi ima solze v očeh, tretji stiska pesti. Iz neke hiše se razlegata ženski in otroški jok... Toda fašistični oblastniki so se usteli. Dosegli so ravno nasprotno. Upor je naraščal... Ljudstvo je spoznavalo, da je fašizem vlada teroristov, ki se hočejo samo z zastraševanjem obdržati na oblasti. Zato sistem »kolektivne« odgovornosti, talci, požigi celih vasi, deportacije in razstavljanje žrtev. Zato javne usmrtnice, pretepanje po ječah... 25. julija 1942 je močnejša patrulja II. bataljona Kokrškega odreda pod poveljstvom Janeza Perka pri vasi Bistrica (Podbrze) napadla nemški osebni avto. Med ubitimi je bil tudi kapetan Max Schedlich, komandir čete v policijskem smučarskem odredu za Gorenjsko. Uro po napadu je nemška kazenska ekspedicija postrelila 9 fantov in moč v bližnjih hiš ter požgala 13 poslopj na Bistrici. 28. julija so pripeljali 50 iz drugih krajev zbranih talcev na bistriški klanec in jih tam s strelji v tilnik pomorili. Šestnajstletne fante in trinsedemdesetletnega starca... Slika prikazuje lepak, s katerim so Nemci objavili ustrelitev 133 talcev v Bistrici, Hrušici in Križah. To je lepak z največjim številom imen umorjenih na Gorenjskem.

Pognali smo jih v beg

Bilo je konec maja 1944, ko se je naša partizanska skupina češče javljala pri kmetu Jezerniku, kjer smo imeli javko. Komandir skupine je bil Brane. Sestavljali pa so jo še Rudi, Vili, Milan, Dušan, Djek, Zvone in jaz. Jezernik je mel svojo hišo v Šentilju pri Velenju, po partizansko pa smo jo imenovali »socialist«. Tako smo se torej nekega dne konec maja spet oglasili pri »socialistu« in zvedeli, da nameravajo velenjski policisti in vermanšafarji iz tamkajšnje postojanke obiskati Šentilj iz izseliti vse zavedne Slovence. Brane je takoj sklenil, da jim bo naša majhna, toda udarna enota prekrizala njihove zlobne načrte. Ker smo imeli v Velenju dobre obveščevalce, smo tudi zvedeli za točen prihod, število in oborožitev sovražnika. Sončnega popoldneva, menda je bila ravno sobota, smo se razmestili na položaju ob cesti, ki pelje iz Velenja v Šentilj. Nismo se še dobro razvrstili, ko zapazimo dolgo kolono policistov in vermanov, ki so se počasi pomikali proti nam. S seboj so vlekli vozove, računajoč na bogat plen. Brane nas je v naglici razporedil in nam polihoma naročil: »Tovariši, na vsakega jih pride približno dvajset.« Več časa ni bilo. Rekel je še, naj sireljamo in mi smo udarili. Krogle so udarjale v pesek in kamenje na cesti, Nemci pa so vpili in se razbežali po travnikih ter odmetavali orožje, pasove in vse, kar jih je oviralo na begu. Neki verman je, zroč smrti v oči, zakričal: »Pustite me, saj sem vaš,« pripravljen puško za strel in se brž nato zrušil. Padali so ko snopje. Mnogi so zbežali in to nam je laskalo, saj jih je bilo 200, nas pa komaj osem. Naduta nemška vojska je bežala pred osmerimi partizani. Po tako zaključenem boju smo se z bogatim plenom napotili v Šentilj, kjer smo zvečer pripravili miting. Ob zvokih harmonike smo se veselili zmage in razmišljali, česa se nam je še treba lotiti.

Maks Ivanuša-Vencelj

bi jo raznesel po vaseh.« (Stran 19.) Če bi bil res kak Smeli tu šele komaj mesec, bi ga po tolikem času nekdo oštel. Kot da terenci niso bili povezani. In tedaj, leta 1944! Toda v romanu je še mnogo drugih pregrešk glede partizanske taktike:

— med ofenzivo svetijo z lučjo, večkrat celo ponoči ob mostu, medtem ko čakajo na proboj;

— stari borci in funkcionarji se ne poznajo med seboj, čeprav se že od leta 1941 ali 1942 zadržujejo približno v istem okolišju;

— komisar odreda se vede kot mlačnež in kompromisar, komandantov ni čutiti. Leta 1944!

Pravzaprav je tudi komisar čudna oseba. Star komunist, španski borec, partizan od leta 1941, ki takole meni o sebi: »...prvič v življenju se sprašujem, kako da so mi zmeraj, brez pridržka zaupali... Španski borec. To sem bil, seveda. Toda to še ni legitimacija in jamstvo, da boš zmeraj vzdr-

žal. Partijec. Tudi to sem. A kaj pomaga, če nisem notranje trden? Čudno, da tega niso nikoli opazili! Jaz sem zmeraj vedel, da nisem tako trden, kot oni mislijo.«

Torej proletarec, ki je položil že sto in sto revolucionarnih izpitov! Če ne že v Španiji (tudi tam imamo primere odpadništva), pa vsaj pri nas,

ko je šlo za biti ali ne biti — 1941—1942. Toda leto 1944! Kdo naj bi bil potem trden? To pa ne pomeni, brez napak?!

Med bojem je Branko s Smelijem opazil v bunkerju tudi Tatjano, Smelijevo dekle. Ko je »...v nosnicah začutil... vonj sveže dekliške polti!« On in vsi drugi v stiski: lačni, utrujeni, z ranjenci, med ofenzivo, v skrbeh, kako se bodo prebili čez Savo, v zavesti, da ga (Branka) onkraj verjetno čaka smrtna kazen. Marsikaj se je zgodilo pri partizanih, česa podobnega... Zakaj se pred katastrofo ni spustil v kako podobno avanturo? To bi bilo verjetneje in potem bi se lahko zgodilo še marsikaj. Tako pa! V vsem tem se ne zrcali napor okoli prenosa ranjencev (ko 13 ljudi nosi 5 ranjencev). Tovarištvu, ki ga je ob tem času verjetno hotela prikazati avtorica, se zgubi. In dejstvo, da so šli partizani na most poleg bunkerja. To ne bi bila več hrabrost, ampak samomor. V trenutkih pred probojem filozofirajo! In sam proboj! Kdor pozna Nemce, ki so celo vedeli za partizane, se bo res čudil temu podvigu...

Naj končam! Srečanje z dejstvi je včasih nerodno, vendar potrebno, kajti nihče jih nima pravice po svoje spreminjati! Brez ognja ni dima, a o tem, kako gori, kam se kadi, tu pa lahko tudi fantazija razpne svoja krila. Ne gre za milimetre, ure in imena, temveč za duh in barvo polpreteklega časa.

Ivan Jan

Žužemberk bo dobil veličasten spomenik

Revija »Borec« je v letošnji 7. številki objavila pod sestavkom »Žužemberk nekdanj... in danes« vest o skorajšnji ureditvi grobišča 800 padlih borcev, ki je največje partizansko pokopališče v Sloveniji.

Sredi oktobra je GO ZB sklical posvetovanje arhitektov. Ti so razpravljali s predstavnikom ZB o idejnem projektu spomenika in grobišča. Dokončno je določeno, da bodo ostanki padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja preneseni na grič Cvibelj. Kasneje, bo bodo arhitekti po ogledu terena in meritvah predložili svoje načrte, bodo znane tudi ostale podrobnosti. Za izgotovitev načrtov je določen rok do decembra letos.

Predvidoma se bo prva faza del, to je prenos ostankov in ureditev grobov, začela spomladi 1958. Prihodnje leto bo postavljen mavzolej in daleč viden obelisk.

BEG

PRED SLABIM letom dni so komandanta Rafla zajeli. Ne bi ga, a ko se je zbudil, je bil že zvezan. Tudi kurirja so ujeli in ga kar tam ubili. Njega pa so osuvali in ga zaradi njegove poveljniške značke odvlekli pred visokega gestapovca. Dva dni so ga že vodili pred visokoraslega zasliševalca, ki je imel predrzen in vrtajoč pogled. Ko ni nič zaleglo, je spet padalo po njem. Njegov poveljniški rdeči znak na levem rokavu je na zasliševalce deloval kot magnet in kot rdeča, hudega bika razdražujoča plahta. On pa nič!

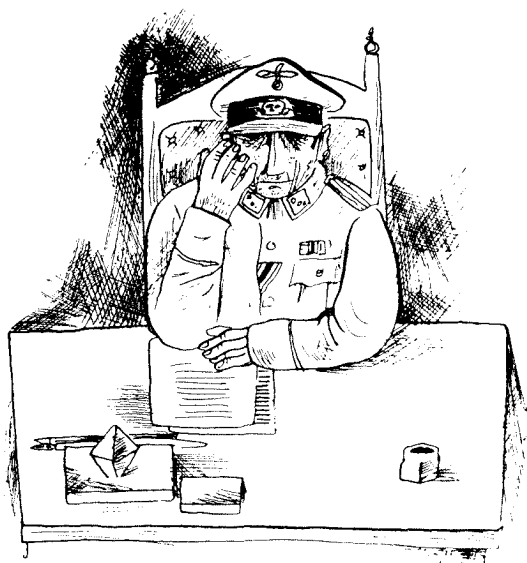
»Ali veste, kaj vas čaka?«

Gestapovec ga je prebodel s pogledom, a Rafael dolgo ni odgovoril. Kot zamišljen je kar naprej ogledoval lepo izglažen kamenit podstavek na pisalni mizi, kamor je Nemec segal po pero.

»Vprašanje je odveč, ker je odgovor obema jasen!«

Rafael se ni bal smrti. Le tistega pred njo. Vendar mu je bilo žal, da bo kmalu vsega konec... Toda tisti kamniti podstavek!

Gestapovec mu je zdaj nalil konjaka. Z igral je na drugo struno in odslovil celo stražarje. Velel ga je razvezati in ostala sta sama.

»Smrt?!... Motite se. Vi niste eden tistih tepcev. Premislite! Kljub naši moči ali pa prav zaradi nje vam ponujam življenje. Samo...«

Nemec je nagnil čašo. Tudi Rafael je srknil ponujeno pijačo in pričakujoče pogledal zapeljivca.

»Samo... Pokażite nam vaše skrivališče, vaše ljudi!«

Rafael je molčal, gestapovec z belo mrtvaško glavo in tremi zvezdicami pod vratom se je na pol obrnil in spet dotočil čaši. Sama sta bila v prostoru, ki je bil v prvem nadstropju. Zunaj je bilo do kolena snega in še je padal. Sredi mize pa tisti gladki, na sredi zareznani kamen. Še enkrat ga je pogledal, se stegnil in...

Tisti hip je gestapovca obšlo, kot bi vanj spustil silen električni tok. Pred očmi so mu zaplesali sivi kolobarji in sesedel se je v naslanjač ter se začel potapljati v temno globočino.

Prvi udarec je bil dovolj močan, da je Nemca omamil, z drugim je dokončal za vselej, kajti kamen je bil težak.

»Na, tu imaš skrivališče!« je siknil Rafael in z levico ulovil steklenico, da ni zaropotala po tleh.

Svinčeno težko telo gestapovca je naslonil na pisalno mizo, da je bilo kot bi si podpiral glavo in spal. Potem je Rafael še dvakrat dvignil gladki podstavek. Zaropotalo ni niti toliko, kakor če bi strl oreh.

Zdaj pa brž! Skočil je k omari, vzel papirje, jih zmašil v žep, v drugega mimogrede potisnil pištolo, potem pa snel brzostrelko. Po prstih je stopil do vrat in jih zapahnil. Hitro k oknu in ven! Bled, a odločen se je spomnil, da bo varnejši, če obleče gestapovsko bluzo, ki je visela v omari, hitro je pokril še kapo in ko je zakoračil mimo ogledala, se je samega sebe ustrašil. Ustavil se je ob oknu, a tudi v njem je videl svojo spremenjeno podobo, okrašeno z belimi mrtvaškimi glavami.

Ko je odpiral veliko okno, je rahlo zavililo, a njemu je zavpilo kot bi piskala lokomotiva. Ozrl se je v vrata za hrbtom. Nič! Naprej!

Objel ga je mrzel, osvežujoč zimski zrak in se pognal. Zapršil se je v sneg in ko se je pobral, ni bilo videti nikogar blizu. Vsi so bili pri kosilu. Pod okni ni bilo nikogar, le pred garažo sta stala dva prazna avtomobila. A tam zadaj je bila živa meja, breg, potok in potem gozd. Rešitev!

Rad bi stekel, a si je zapovedal hladno kri in mirnost, čeprav ga je pod nogami žgalo, da bi skočil kot vzmet. Še tri, štiri

korake in prešel bo tisti nevarni del poti pod okni. Na čelo so mu stopile rahle kapljice potu. Tisti metri so most, most med življenjem in smrtjo, metri pod okni, do ogla velike gestapovske hiše in do garaže! Srce tolče divje, razburkano, on pa z brzostrelko na rami stopa naprej. Samo naprej! Tam zadaj pozna vsako stopinjo...

Vogal hiše je za njim, okna, za katerimi ne ve, kaj se godi, so mimo. Življenje mu je ponudilo obe roki, ne le desnice. Pospešil je, skoraj stekel proti garaži. Tedaj, ali je mogoče, se mu je pod noge zakadil velik, renčeč pes. Hitreje se je pognal in skočil z gazi. A pes je bil urnejših nog. Rafel je z vajenim gibom snel orožje, se v teku obrnil in sprožil v režečo pasjo gmoto. Zdrdrala sta dva rafala. Žival je zatulila, se zvalila v sneg in se umirala.

Rafel, zdaj pa teci kot še nisi nikoli! si je poveljeval in se poganjal po snegu, da je za seboj dvigal bele oblake pršiča. Z oken za njim so zaregljale brzostrelke. Po zraku ga je lovila smrt, a on se je spuščal že proti živi meji. Rešen!... V levici ga je spekle. Skočil je v potok, nekaj časa motovilil po njem navzgor in se s skale pognal na zvoženo pot. Potem ga je požrl gozd, sled pa je brisal sneg, ki je padal kot bi stresal ogromne vreče drobnega gosjega puha. Rano si je izlizal v samotni hiši, skrit v luknji, narejeni pod podom v kuhinjskem kotu.

»Brez Lenke bi tenko piskal!« se je spomnil dobrega, preprostega in brhkega dekleta z zapeljivimi jamicami v licih...

Partizanska proslava Velikega oktobra

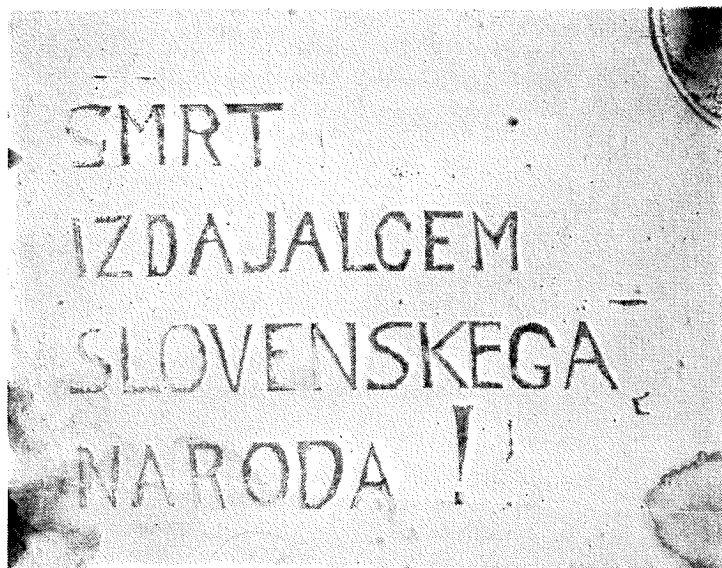
Sedmega novembra letos poteka 15 let, odkar so cerkljansko-baški aktivisti praznovali 25-letnico Oktobrske revolucije. V noči med 6. in 7. novembrom 1942. leta so namreč po vseh vaseh Cerkljanskega in Baškega raztrosili na tisoče letakov z napisi: Živeli partizani! Smrt izdajalcem slovenskega naroda! Živela OF! Smrt fašizmu — svobodo narodu! in podobne. Na drogove ob glavni cesti Cerkno—Reka—Bukovo—Baška grapa pa so izobesili slovenske zastave s peterokrako rdečo zvezdo. Ta akcija je imela velikanski odmev med prebivalci in je v teh krajih nekaj mejnik v razvoju NOB.

TIHI DELAVCI

ŠE SO V TEH krajih žive priče iz časov, ko je začel fašizem širiti svojo kulturo z ricinusovim oljem, pretepanjem, zapiranjem in interniranjem zavednih slovenskih ljudi. Komaj nekaj let potem,

ko so fašisti odvzeli ljudem slovenske časopise, knjige in vrgli iz šol slovenščino, je v teh krajih zaživela organizacija TIGR (op. uredništva: beri prispevek »TIGR« na strani 463!). Še 11-letna hčerka Zorka Jelinčiča je prenašala

pošto za to organizacijo. Jože Primožič-Miklavž je imel leta 1939 zvezo z Jakom Platišo, ki mu je pošiljal »Ljudsko pravico« in »Glas izseljencev«, ki ga je tedaj urejeval Dušan Kveder. V Cerknem sta delovali družini Bevk in Peternelj, na Bukovem Obid in Jelinčič, v Grantu nad Baško grapo Kos in Kemperle in na Grahovem Golob in Kovač. To so bili tisti napredni stebri, na katerih je OF že poleti 1941 začela zidati stavbo nove Jugoslavije v teh krajih.

Preostali del letaka, kakršne so v noči med 6. in 7. novembrom 1942 v 30 vaseh na Cerkljanskem raztresli aktivisti v počastitev 25. letnice Oktobrske revolucije

PRVI ORGANIZATORJI

Avgusta in septembra 1941 so na Cerkljansko, Idrijsko in Tolminsko prišli prvi organizatorji, ki jih je poslal CK KPS, da v teh krajih organizirajo OF in oboroženo vstajo proti okupatorju. Bili so: Jaka Štucin-Cvetko za Cerkljansko, Ivan Tominc za Idrijsko in Andrej Brovč-Janko za Baško. V septembru in oktobru delujejo že prve organizirane skupine mladincev na Koritnici in v Zarakovci v Baški grapi, na Kojci in na Cerkljanskem. Te skupine širijo glas o OF, zbirajo denar in orožje za partizane. V začetku 1942 pride na Tolminsko Albin Kovač-Jaka, junija pa Tomo Brejc-Pavle. Pri Podbregarju v Spodnjem Bukovem ima Tomo Brejc ves teden sestanke in razgovore z aktivisti s Cerkljanskega, Baškega in Idrijskega. Tu napiše Brejc tudi letak, ki poziva ljudi k uporu in organiziranju za borbo proti okupatorju. Letak razmnožujejo aktivisti pri Malnarju v Spodnjem Bukovem.

OKUPATORJEVA VOJSKA

Samo v Cerknem je bilo tedaj nad 1000 okupatorjevih vojakov, 250 kvesturinov, 40 fa-

šistov, 30 financarjev in še druga soldateska vseh branž. V majhni vasi Gorge pod Poreznom je bilo 500 vojakov, v fašistični postojanki v Jesenici 17 fašistov in več pomožnih karabinjerov, v Zakrižu 24 karabinjerov, v Logu 30 financarjev. Kljub ogromnemu številu vojaštva pa so imeli vsi vidnejši fašisti zastražena stanovanja. Razglasili so znani »coprifuoco«. A vse to ni nič pomagalo! OF je s svojimi aktivisti nenehno širila svojo organizacijo in leta 1942 so skoraj po vseh vaseh tega dela Primorske že delovali odbori OF.

TROSILNA AKCIJA

V skrajno napetem ozračju so aktivisti dočakali 6. november 1942. Obveščeni so bili, naj pridejo v Cerkno, kjer je delal štab ilegalcev. Jaka Štucin-Cvetko je imel svojo krojaško delavnico komaj sto metrov od sedeža fašističnega tajnika in sedeža fašistične občine. Čeprav so ga vedno obiskovali kvesturini in fašisti, katerim je tudi popravljal uniforme, je Štucin sprejemal aktiviste. Tistega dne so aktivisti srečno odnesli iz Cerknega letake in zastave.

IZVRŠEVALCI

V Cerknem je akcijo vodil Jože Primožič-Miklavž. Tudi sam je pomagal trositi letake od Cerknega do Loga, pomagali pa so mu: njegov brat Lovrenc, Gabrijel Peternej-Jelko in Ivan Golob. V Labnaju sta trosila letake Franc Kosmač in Andrej Obid, v Počah Andrej Močnik in Vencelj Platiša, v Gorjah Andrej Makuc, na Vrh Križa do Jesenice Rudolf Peternej, na Bukovem Vencelj Obid-Matjaž in Jože Sedej, v Zakrižu Simon Ortar in Jernej Peternej, v Novakih Štefan Prezelj, Franc Kobler, Alojzija Mezek in Jakob Jemec, na Krnicah in v Jagarščah brata Jože in Franc Kacin, na Oblakovem vrhu tovarišice Jerebove, v Šebreljah Ogarev, na Reki in v Laharnu družina Flandrova. Sodelovalo pa je še več drugih aktivistov.

ZASTAVE PLAPOLAJO

Tisto noč je bil močan nalive z bliskanjem, grmenjem in treskanjem. Kljub tej nevšečnosti so aktivisti dobro opravili sprejeto nalogo. Ko se je zdnilo, je bilo jasno in nekoliko vetrovno. Razobešene zastave so plapolale na visokih drogovihi in drevesih, letaki pa so poplesavali po cestah in dvoriščih. Zlasti mnogo jih je bilo raztresenih okoli stanovanj fašističnih veljakov v Cerknem, po vaseh pa okoli domačije kakega domačega zaslepljenca in privrženca fašistov. Prav kot bi pozivali: »Poberite nas in preberite, kaj piše!« Fašističnim voditeljem in kvesturinom je zlezel strah pred partizani v noge in glave. Od vsepovsod so dobivali telefonična poročila: »Tudi pri nas so letaki in zastave! V vseh tridesetih vaseh cerkljanske občine so bili ponoči partizani! Letaki in zastave so kazali pot od vasi do vasi, od kraja do kraja...« Tistega dne, za 25. obletnico oktobrske revolucije, so okupatorji spoznali, da tega ljudstva ne bodo uklonili. Desetisoči letakov in številne zastave, ki so plapolale v novembrskem dnevu, so oznanjali fašistični poraz. Sredi močnih železobetonskih utrd, sredi svojega vojaštva, sredi žičnih ovir in španskih jez-

decev — so se okupatorji znašli nemočne pred nevidnim upornikom, pred močno in dobro organizirano Osvobodilno fronto.

USPEH AKCIJE

Tega dne je iz teh krajev odšlo precej moških k partizanom. Samo nekatere omenimo: Valentin Eržen-Osvetnik, Gabrijel Pajntar-Slavko, Franc Mlakar-Gustl, Alojz Mlakar-Zmaj, Vencelj Obid-Matjaž. Še prej, v začetku septembra 1942, pa je iz vasi v Baški grapi odšlo k partizanom enajst fantov z Mihom Brovčem-Brezo na čelu. Kmalu nato so fašisti požgali Brovčevo domačijo.

PRVI PADLI...

Italijani so internirali družino Petra Čelika-Zajčeveo z Reke pri Cerknem. Peter Čelik je bil prvi partizan s Cerkljanskega, ki je bil v četici Ervina Dougana že julija 1941. Za oskrbnika Zajčeve domačije so fašisti postavili domačina, hlapca fašistov, davčnega izterjevalca Franca Čufra z Bukovškega vrha. Peter je s četico šestih partizanov in s pomočjo tridesetih zavednih aktivistov OF iz Orehovške grape in bližnjih vasi v noči od 23. na 24. decembra 1942 odpeljal iz svoje domačije vso živino in blago. Izdajalec,

*Sorodniki
štirih padlih
partizanov
pred
spomenikom
»Na Nemcih«
med vasema
Orehok in
Bukovo
(6. novembra
1955)*

domačin Franc Čufer, je takoj obvestil fašiste v Jesenici, leti pa so takoj alarmirali vojaško postojanko na Bukovem in obkolili kraj. Partizani so borbo sprejeli, čeprav je bilo razmerje 1:35. Od jutra do poznega popoldneva so se borili, dokler jim ni zmanjkalo streliva. Padle so prve štiri cerkljanske žrtve: Peter Čelik-Zajčev iz Reke, Valentin Eržen - Osvetnik Ravnanivski, Bogdan Jeram iz Bukovega in Gabrijel Pajntar-Slavko Pohajčev iz Orehka. Posebno junáško se je boril Valentin Eržen-Osvetnik, kateremu so pred leti fašisti ubili očeta. Splezal je na smreko in od tam streljal fašiste, dokler mu ni pošlo strelivo. Zlezal je na tla in se ranjen skril v grmovje. Nihče se mu ni upal približati. Ko ga je izsledil policijski pes in se mu je približal fašist z mitraljezom, se je Eržen spopadel s fašistom za orožje. Videč, da prihajajo fašistu na pomoč drugi, je sprožil bombo, ki je prihajajočega fašista ubila. Umirajoč je fašista zgrabil z zobmi in ga

ni izpustil, dokler mu s kopiti niso razbili glave. Iz vse skupine sta se rešila le Gabrijel Petrnelj in Taras z Gorenjskega. Petrnelj je Tarasa težko ranjenega odvedel h kmetu Žikovcu. Že 26. januarja 1943 je Taras sodeloval pri napadu na karabinjersko postojanko v Zakrižu.

»... NE MORE UMRETI«

Zveza borcev iz Cerknega je 1955. leta nad smrekovim gozdičem »Na Nemcih«, kjer so padli prvi štirje cerkljanski partizani, odkrila spomenik. Andrej Brovč-Janko, po domače Podbregarjev iz Spodnjega Bukovja, je med drugim dejal v spominskem govoru: »... čeprav se čas odmika od tistih grozotnih dni in čeprav se včasih pozablja na tista milijonkrat prekleta imena okupatorskih in domačih fašističnih morilcev, ostaja spomin na nekaj trpkega, zlobnega, nečloveškega, nedopovedljivega in okrutnega. Da, ostaja spomin nečesa, kar je bilo, nečesa, kar umira, vendar še ne more umreti...«

Tako tiho je dandanes v Orehovški grapi pod Poreznom, v smrekovem gozdičku, kjer so ugasle oči štirih mladih partizanov. Teh mladih borcev se vsako leto spominjajo kosci na Rodnah, planinci na Poreznu, ki ga več ne opletajo pasovi bodoče žice, teh padlih borcev se spominjajo: Ogram, Mlinar, Podrodnikar, Vrtačar, Drgovškar, Urban, Tinac, Rink, Sjavnkvar in drugi kmetje in vsi prebivalci Cerkljanskega, ki govorijo: »Bili so prvi, ki se niso ustrašili trdnjav, bodoče žice, bunkerjev in okupatorske premoči. Ni jih več, živ pa je nanje spomin. Bili so junaki...«

P. A. Ogarev

PRED MENOJ ležijo trije zvezki. Papir je že orumenel, listi so popisani z drobno pisavo. Tudi črnilo je že zbledelo. Za prst velika luknja se vleče skozi vse liste. Zdi se mi, kot bi bili robovi luknje še krvavi...

»Ta dnevnik mi ni samo drag spomin,« pripoveduje njegov pisec Bratož Hinko-Oki, rezervni podpolkovnik naše vojske. »Tudi rešitelja bi ga

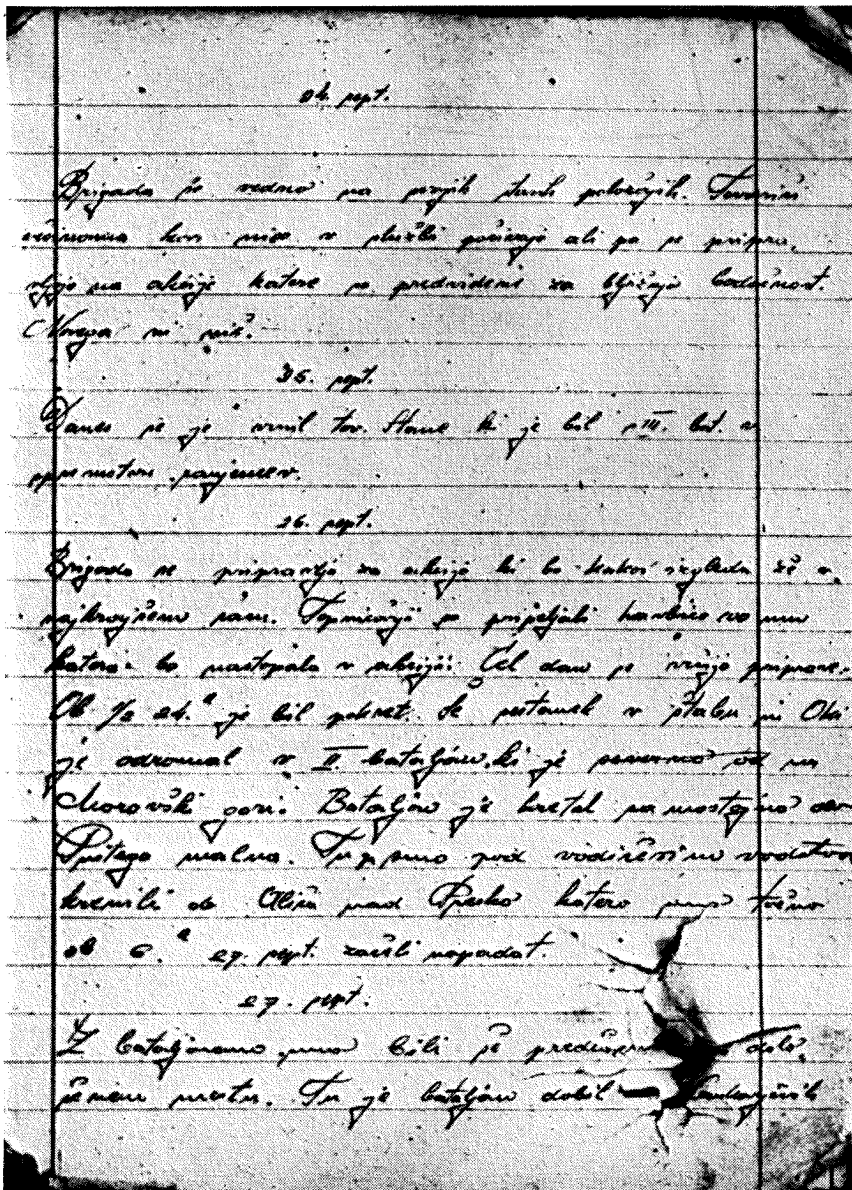
lahko imenoval! Če ga ne bi pisal, ga ne bi nosil s seboj... 16. oktobra 1944. leta so nas ponoči napadli belogardisti blizu Občin pri Trebnjem na Dolenjskem. Svinčenka me je zadela s strani v torbico, ki sem jo nosil na desnem boku. Dnevnik jo je zadržal in običajala je tik pod kožo. Drugače bi mi razbila vsa rebra in verjetno bi izkrevavel...«

Partizan Oki je pisal svoj

dnevnik na kolenih, leže v travi, pod šotorom, ob ognju, v hlevu ali na položaju. Le redkokdaj za mizo. Septembra 1942. leta je izgubil prvi del dnevnika. Kasneje je vse znova napisal po spominu. Po vojni je snov razširil in obdelal. Tako ima sedaj njegov dnevnik 900 gosto tipkanih strani. Potem ko bo opisal še drugo polovico leta 1944 in leto 1945, bo delo obsegalo kakih 1400

OKIJEV DNEVNIK

Ena stran Okijevega dnevnika iz leta 1943 (24., 25., 26. in 27. september). Spodaj pred desnim kotom je videti, kako je kroglar raztrgala papir

gosto tipkanih strani. — Dne 28. junija 1942. leta je pisca odvedla od doma okupatorska soldateska. V vojašnici ga je neznanec odredil za internacijo. Imel je srečo. Bil je v vlaku, ki so ga napadli pri Verdu partizani. Ze prej je delal v mladinski organizaciji in v VOS. Zato se je lahko odločil. Prijel je za puško in postal borec Krimskega odreda. Tu je dočakal začetek velike italijanske ofenzive. Bataljon se je prebijal skozi obroče in zasede, malodušneži so odpadali. Nazadnje je ostal Oki čisto sam. Z Mokrcja je gledal Ljubljano in Italijane, ki so ob Ižanski cesti streljali ljudi. Poslušal je zbegane in preplašene ženske iz okoliških vasi, ki so ga nagovarjale, naj se gre »javit«, saj je partizanstva konec in Italijani nikomur ne store nič žalega. Ponoči je Oki kopal krompir in lovil polhe in se pripravljval na prezimovanje. Toda Šivčeva mama ga je kmalu spet povezala z njegovo enoto. Postal je borec Serčerjeve brigade. Z njo se je jeseni in pozimi 1942 udeležil bojov proti prvim enotam bele garde na Notranjskem. Kapitulacijo Italije je dočakal že kot oficir. Premješčen je bil v Ljubljansko

Hinko Bratož-Oki, aprila 1944
v Uršnih selih

brigado, kasneje pa v Gubčevu. Dne 9. maja se je kot kapetan — pomočnik političnega komisarja Gubčeve brigade vrnil v Ljubljano.

V dnevniku nam pisec realistično opisuje naše borce, komisarje in oficirje. Takšne, kot so bili, z vsemi napakami in slabostmi, pa tudi z dobrimi lastnostmi, ki so vsekakor odločno prevladovale. Nevsiljivo in preprosto, nekako mimogrede, spremlja bralec razvoj naše partizanske vojske, pa tudi samega pisca, ki je v treh letih spopadov, borb in vojne postal iz devetnajstletnega dijaka prekaljen in sposoben oficir. To je iskrena izpoved borca in političnega delavca, kakršne Slovenci še nimamo. Povprečno stran in pol na dan... To ni mnogo za vsak dan partizanskega življenja, ki je bilo tako razgibano in napeto.

Za dnevnik so Miju v Beogradu ponujali pred leti precejšnjo vsoto. Odklonil je ponudbo, ker bi se moral odpovedati avtorskim pravicam. Sedaj piše zadnji del in popravlja, kar misli, da je napak. Na tihem upa, da bo neke nasel založnika, ki bo njegovo delo, njegov dnevnik, natisnil.

Mile Pavlin

TIGR

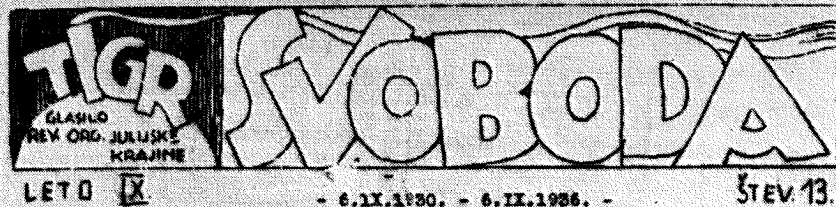
USTANOVNI dan italijanskega fašizma je bil 23. marec 1919 v Milanu, z zborovanjem na Piazza San Sepolcro. Prvi »fašio« za Julijsko krajino je bil ustanovljen 3. aprila 1919 v Trstu. Italijanski fašizem je takoj nato začel divjati proti delavskim organizacijam in na splošno proti Slovencem in Hrvatoma. Ljudske množice v Julijski krajini so bile vajene uporabljati v politični borbi zakonita sredstva in jih je fašistično nasilje v prvem letu obstoja fašističnih škvader našlo nekoliko nepripravljene. Ko pa je fašistično nasilje divjalo kar naprej neovirano z vso podporo državnih policijskih organov, so delavske organizacije prešle k samoobrambi in odgovarjale na teroristične napade s protinapadi. V Trstu so delavci v delavskem predmestju Sv. Jakob postavili prve ulične barikade. V pouličnih bojih med 5. in 11. septembrom leta 1920 je intervenirala redna italijanska vojska, brigada »Sassari«, ki je streljala s topovi na delavske barikade in tako rešila tržaške fašiste pred porazom. Tudi v vstaji istrskih hrvaških rudarjev

v rudnikih Raše v aprilu 1921 je šele nastop redne italijanske vojske z oklopnimi vozili omogočil vdor fašističnih škvader na ozemlje »labinske republike«, ki je kljubovala dvajset dni proti vsem navalom združenih sil fašističnih tolpi in rednih oddelkov vojske. Slovenski kmetje v Marezigah so se na dan prvih političnih volitev pod Italijo 15. maja 1921 tudi uprli divjanju fašistične ekspedicije iz Kopra, postavili preproste barikade, pobili štiri fašiste, ostale pa pognali v beg.

Takih primerov oboroženega odpora združenih italijanskih, slovenskih in hrvaških antifašistov je bilo v raznih krajih Istre in Slovenskega Primorja vse polno, dokler ni prišel 28. oktobra 1922 fašizem na oblast v Italijo.

Prvih šest let fašističnega režima, od 1922 do 1928, so Slovenci in Hrvati pod Italijo izkoriščali zelo omejene politične, prosvetne in gospodarske svoboščine ter se uveljavljali v svojih prosvetnih in združnih organizacijah. Do sredine leta 1928 so fašistične oblasti razpustile vsa slovenska in hrvaška

prosvetna društva in velik del predvsem vodilnih združnih organizacij. Slovenska in hrvaška mladina je ostala brez svojih organizacij. V fašistične organizacije, zlasti v fašistično prosvetno organizacijo »Dopolavoro« se Slovenci in hrvaški mladinci niso hoteli včlaniti. Ker niso imeli več svojih društvenih sedežev, so odhajali na izlete na kraške gmake in na gore Posočja in Pivke, kjer so prirejali ilegalna zborovanja s petjem, govori in športnimi prireditvami. Sama ob sebi se je porodila v tem vzdušju nezakonitega prosvetnega izživljanja misel, ustanoviti ilegalno organizacijo, ki bi se borila s silo proti uzakonjenemu nasilju fašizma. Posebno člani razpuščenih mladinskih društev na Tržaškem, včlanjeni v bivši »Zvezi mladinskih društev«, ki so bili najbolj prizadeti po razpustitvi vseh slovenskih prosvetnih organizacij, so dali pobudo za ustanovitev ilegalne organizacije. Skupaj z mladinskimi člani »Zveze prosvetnih društev« v Gorici in z raznimi drugimi mladinci so ustanovili ilegalno organizacijo, ki so jo po začetnih črkah: Trsta, Istre, Gorice in Reke imenovali TIGR. Prve akcije TIGR so bile naperjene proti prvim Slovincem na Tržaškem, ki so se

Faksimile
naslovne
strani
»Svobode«,
glasila
revolucionarnega
organa
Julijske
krajine TIGR

Ko so pred šestimi leti, na dan šestega septembra 1930, streljali Bideven, Valenčiča, Marušiča in Milčiča v Bazovici in obsajeli na stotine let najtežje ječe naše najboljše fantje in moške, ni bil samo več naš narod v Julijski Krajini strahovito razburjen in ogorčen proti fašističnemu nasilju, ampak se je vznemirila tudi fašistične krvočelnosti celokupna evropska javnost. Svopaka se ni bila navajena na brezobzirno prelivanje krvi, na samovoljno zapiranje ljudi, na tlačanje in zatiranje narodov. Leta 1930 je bila Italija edina našla nasilja v Evropi. Zato Italija je postala konfinirajoča, težka obsodba in nasilja fašistov, zato je vsako nasilje italijanskega fašizma našlo svoj odmev v ino-

vdinjala fašizmu. Fašistične oblasti so nato udarile po vodilnih osebnostih slovenskega mladinskega gibanja na Tržaškem in jih konfinirali na raznih samotnih italijanskih otokih. Tu so stopili prvič v stike z italijanskimi konfiniranimi protifašisti raznih italijanskih protifašističnih strank. Delno so ti prvi stiki z italijanskimi protifašisti pripeljali do povečanja nasilne akcije proti fašističnim organizacijam »Dopolavora« in proti raznarodovalnim italijanskim otroškim vrtcem in šolam. Nastop proti nasilnemu fašističnemu plebiscitu v aprilu 1929 v Istri in atentat na fašistični list »Il Popolo di Trieste« sta pripeljala do odkritja organizacijske mreže TIGR. Posebni fašistični tribunal je v treh svojih zasleditvah obsodil velik del članov TIGR. Dne 17. oktobra 1929 je bila v Pulju obsojena skupina hrvaških kmetov iz Berma: Vladimir Gortan na smrt s streljanjem, štirje njegovi tovariši pa na 30 let ječe vsak. Dne 6. septembra so v Trstu obsodili slovensko tržaško-goriško skupino: štiri na smrt, dvanaest na zaporne kazni od dveh do trideset let. Tretjo skupino članov TIGR iz raznih krajev Julijske krajine pa 4. decembra leta 1931 na razne zaporne kazni.

Velik del članov TIGR se je izognil množičnim policijskim akcijam in zbežal preko meje v staro Jugoslavijo. Vzpostavil je kurirske zveze preko stare italijansko-jugoslovanske meje in obnovil ter razširil po vsej Julijski krajini organizirano mrežo TIGR. Voditelji TIGR v Ljubljani so stopili 1. 1929 v stik z Ivanom Regentom, ki se je tudi moral izseliti iz Trsta. Preko njega so navezali prav tesne stike z različnimi vodstvi italijanskih protifašističnih strank v Parizu. V razdobju velikih procesov v letih 1929–1931 je TIGR v glavnem opustil oboroženo akcijo proti italijanskemu fašizmu in se posvetil z nadrobni delom ohranitvi narodne zavesti in poglobitvi protifašističnega stališča. TIGR je izdal celotno vrsto ilegalnih listov, predvsem skozi enajst let svoje redno glasilo »Svoboda« v slovenskem in hrvaškem jeziku, občasno pa še »Borbo«, »Ljudsko fronto« in »Strajo ob Soči«. Iz Pariza so prihajale ogromne količine italijanskih proti-

fašističnih listov, najprej v Slovenijo in nato po kurirskih poteh preko državne meje v Julijsko krajino in od tam še globlje v notranjost Italije. Opuščeni so bili v tem obdobju oboroženi napadi na fašistične institucije. Kot pri vsakem ilegalnem delu je pa prišlo vseeno do posameznih krvavih incidentov. Seveda ni bilo niti v tem času brez procesov posebnega fašističnega tribunala proti naprednim protifašistom in proti narodno zavednim Slovincem in Hrvatom.

Ozko in tesno sodelovanje z najrazličnejšimi italijanskimi protifašističnimi strankami je dobilo v juliju 1936 prav formalno obliko v akcijskem paktu med TIGR in izvršnim komitejem KPI.

Po vstopu fašistične Italije na strani nacistične Nemčije 10. junija 1940 v drugo svetovno vojno je spet oživela na raznih krajih Julijske krajine in tudi globlje v Italiji obsežna sabotažna aktivnost članov TIGR.

Fašistična policija je polovila leta 1940 precejšnje število članov TIGR in jih držala nad poldrugo leto v preiskovalnem zaporu. Ko so začele leta 1941 pokati tudi v Slovenskem Primorju prve partizanske puške, je italijanska vlada spet inscenirala v Trstu velik proces, da bi ostrašila Slovence in Hrvate pod Italijo. Posebni fašistični tribunal, ki je prišel ob začetku decembra 1941 v Trst, ni sodil samo članom TIGR, temveč vsem Slovincem in Hrvatom, ki so na kakršen koli način zbujali v ljudeh narodno zavednost ali pa se upirali fašističnemu nasilju. Pet Slovencev je bilo takrat ustreljenih, veliko število pa obsojenih na stotine let zapornih kazni.

Organizacija TIGR je delovala do ustanovitve OF Slovenije. Njeni člani, kolikor niso bili v ječah ali pa konfinirani, so se takoj priključili narodnoosvobodilnemu gibanju Jugoslavije.

Albert Rejec

Najmlajši borci za svobodo

Kdor bi hotel napisati nekaj izčrpnega o pionirjih in pionirski organizaciji v času NOB, bi moral sistematično preštudirati ves arhiv in se temeljito razgovarjati z ljudmi, ki so delali med borbo s pionirji in z nekdajnimi pionirji samimi. Zato naj bo ta prispevek le vpogled v nastanek in razvoj pionirske organizacije med NOB, osvetle pa naj ga akcije nekaterih pionirskih skupin in liki posameznih pionirjev.

IME PIONIR in naziv pionirska organizacija se prvič uradno pojavi na I. kongresu USAOJ v Bihacu (27. do 29. decembra 1942) in to je tudi ustanovni dan pionirske organizacije za vso državo. Posamezne pionirske skupine borbениh pionirjev pa so bile že prej. Kamorkoli so prišli partizani, so se okoli njih zbirali otroci in željno poslušali pri-povedi o partizanskih bojih. Vsi so hoteli postati partizani in so bili srečni, če so mogli

pomagati partizanom. Večkrat pa so s partizani odšli tudi tisti otroci, katerih starši so bili med partizani, okupatorji pa so jim požgali domove. Iz dela takih otrok je že 1941. leta nastala bombaška četa, ki jo je vodil Boško Buha. Leta je bila v sestavu 4. užičkega bataljona II. proletarske brigade in se je proslavila v številnih juriših. Leta 1942 pa zasedlimo prve pionirske organizacije na osvobojenem ozemlju Gorskoga Kotara, Bosenske

krajine, Like, Korduna in drugod. Ponekod so bile le-te organizirane kot partizanski odredi, drugje kot NOO ali mladinske organizacije. V Sloveniji zasledimo take skupine tudi na neosvobojenem ozemlju. Zorka Okretič-Kampus pripoveduje o skupini pionirjev iz Zelene jame v Ljubljani, ki je aktivno delala že 1942. leta. Najprej so hodili po apno in barve za napisne akcije, ko pa je bil prvi večji odhod ljudi k partizanom, so jim nosili v šolskih nahrbtnikih opremo. Nekoč so splezali čez zid, se vtihotapili v skladišče italijanske vojne bolnišnice in odnesli šotorska krila. To so bili bratje Okretič, Aca Pavlič in Janez Matulj, ki so pozneje prenašali tudi pakete v zapore. Podobne organizacije so bile še na Viču in v Šiški. Alenka Nedog opisuje 11-letnega pionirja Slavka, ki je na postaji v Šiški prepilil pet cistern, da je iztekla nafta. To je napravil sam, brez direktive v tekmovanju mladine za I. kongres USAOJ.

Znana je skupina pionirjev iz Železnikov (Fajgelnovi fantje: Janko, Tone, Franc, Štefan in Jožek, Lojze Kristan in Janez Klopčič), ki so imenovali svojo organizacijo »Rdeča roža«. Kar na vozičku so vozili v vrečah bombe in drugo gradivo mimo Nemcev. Tako je

VALENTIN CUNDRIČ:

Otrokom, žrtvam fašizma

*Bilo mu je sedem let,
ko je spoznal,
da se je treba boriti
za lasten svet.*

*Bilo mu je let devet,
ko je izgubil očeta in mater
in spomine otroških let.*

*A z desetimi leti
postal je kurir
in je že znal junaško umreti.*

*Zdaj bi jih nad dvajset imel.
In koliko je takih otrok!
Kdo bi jih štel...?*

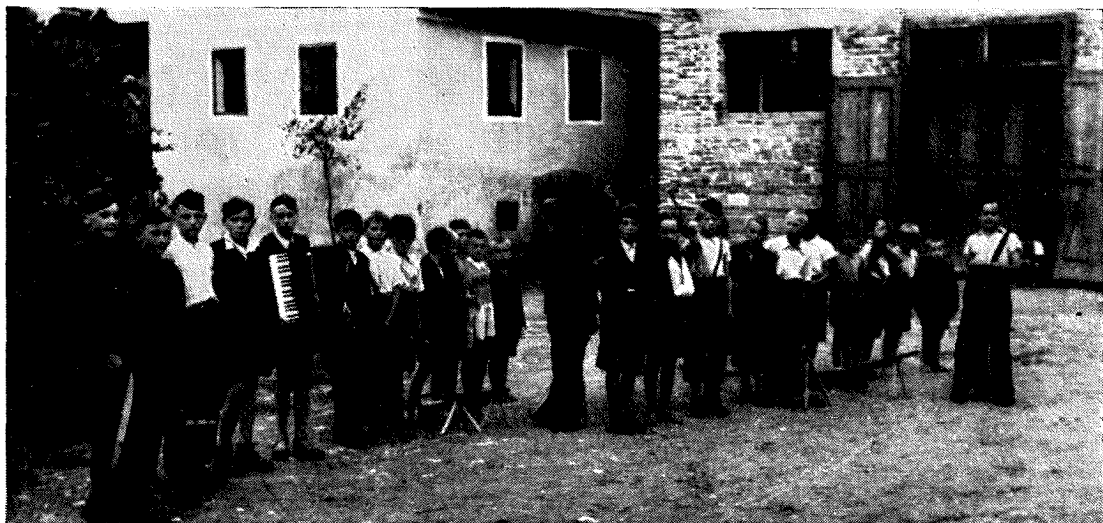
mali Mišo sedel na vozičku na bombah in granatah, ki so jih peljali na Dašnico ob borbah na Dražgošah. Vse to so zbrali fantje sami in skrili v Suhi dolini.

Tudi na Primorskem so mnogi pionirji pomagali partizanom. Osemletni pionir Stanko iz Lož v Vipavski dolini je v začetku 1942 vsak dan hodil v Vipavo in prinašal partizanom podatke o številu fašistov in novice, ki so krožile. Pozneje, po borbah na Nanosu, ko je njegov oče odšel k partiza-

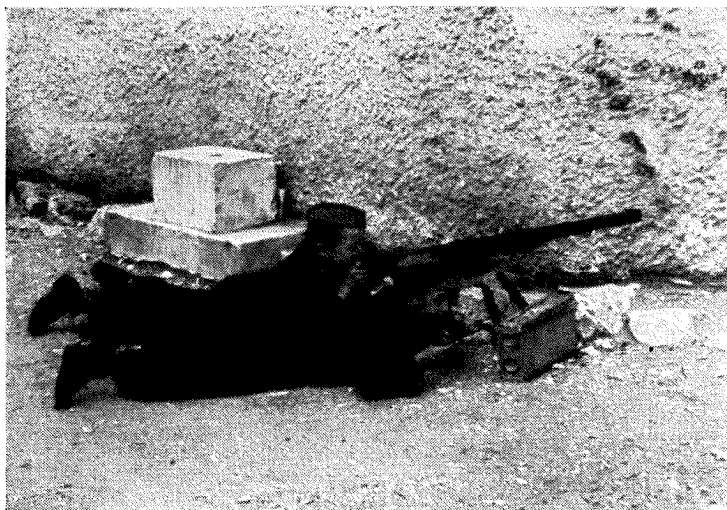
nom, je ostal Stanko eden najzanesljivejših obveščevalcev. Nekega dne so ga fašisti aretirali, ga pretepali, privezali k plotu in ga obešali za roke. Vendar ni ničesar izdal in so ga izpustili. Kasneje je za posledicami mučenja umrl.

Kot uvod v te organizirane skupine pa moramo omeniti gibanje, ki je nastalo takoj po letu 1941 na šolah. Dijaki, povezani v mladinskih organizacijah in često v SKOJ, so bili pravzaprav še pionirji, saj navadno niso bili stari niti 14 let. Med njimi je krožila partizanska literatura, organizirali so zbirke za partizane, kazali odkrit upor okupatorju s tem, da niso hoteli pozdravljati s tujim pozdravom, da so popicali ali uničili italijanske napise po šolah, ob praznikih vsi enotno ostajali doma in niso prišli v šolo ali ob določenih urah vstali in zapeli našo pesem. Mnogi izmed teh dijakov, predvsem skojevci, so, še ne stari 14 let, odšli že prvo leto k partizanom.

Prav tako ne smemo pozabiti vseh tistih otrok komunistov in ostalih najboljših aktivistov, ki so pomagali svojim staršem. Prenašali so pošto, bili so obveščevalci in stražarji in opravljali vse tiste naloge, ki jih njihovi starši, ker so bili že »sumljivi«, niso mogli opraviti.

Pionirji I. in II. bataljona iz Dolenjskih Toplic, septembra 1944

Pionirja na položaju (Vipava, decembra 1944)

Majda Ljubič pripoveduje: »Ko sem hodila še v Črnomelj v gimnazijo, sem nosila poročila profesorju Kosu. Prinesla sem knjigo in jo položila na mizo. Vedela sem, da je v hrbtu knjige poročilo. Mnogokrat me je oče vzel s seboj na sestanke. Če sem šla z njim, to ni bilo sumljivo. Kadar pa so bili pri nas sestanki, sem bila pred hišo ali na balkonu, da bi obvestila očeta, če bi se bližal sovražnik. Ko oče ni mogel več prenašati literature v pumparicah ali škornjih, ker so za to zvedeli fašisti, je odpeljal s seboj mene in me prej vso obvil z različno literaturo. Prav tako sva z Zevnikovo Anico prenašali obleko za partizane. Pripeljali so jo železničarji iz Ljubljane v velikih zabojih. Treba pa jo je bilo spraviti čez most pri gradu, kjer so bili stalno Italijani. Navadno sva vse oblekli, čeprav so bili včasih čevlji tako veliki, da bi lahko sedla vanje. To je bilo leta 1941 in 1942 v Gradacu, kjer smo stanovali.«

Ti otroci, ki so imeli starejše brate ali očete pri partizanih ali pa so bili aktivisti, so tako sami vstopili v vrste borcev. Še več: bili so tako aktivni, da so zbrali okrog sebe prijatelje in znance in tako so nastale aktivne pionirske skupnice. Razen dela za

partizane so zlasti v mestih tiskali plakate in trosilne listke (v Ljubljani so delali črke, peterokrake zvezde in štam-piljke iz krompirja) in izvajali trosilne akcije. V začetku so imele te skupine tudi posebna imena. V Ljubljani so jih imenovali »Deca svobode«, na Primorskem »Malčki«, v Železnikih so imeli svojo »Rdečo rožo«. Šele po I. kongresu USAOJ se je uveljavil enoten naziv pionirska organizacija in pionirji.

Ker so bile prve skupine pionirjev v sklopu mladinske organizacije, je mladina prevzela vodstvo pionirske organizacije in skrb za pionirje. V organizacijski resoluciji I. kongresa USAOJ se glasi I. točka: **delo med otroki — or-**

ganiziranje Zveze pionirjev — in potem med nalogami mladine: »Naše organizacije morajo napraviti vse, da se pionirji, ki še niso organizirani, organizirajo in kot organizacija vključijo v tekmovanje na vseh področjih njihovega dela.« Po prvem kongresu se je pionirska organizacija razmahnila in utrjevala. Ime pionir velja odslej za vse otroke, ki kakorkoli pomagajo partizanom ali se vključijo v narodnoosvobodilno gibanje.

V tem času se je »Rdeča roža« v Železnikih spreminila v pionirski odred »Ratitovec«. Nekaj pionirjev je odšlo k partizanom, prišli pa so novi. Z mladinkami z OK SKOJ so se sestajali v studenski grapi. Ta odred je ostal še vedno tesno povezan z borci, tako da so pionirji odhajali na položaje, cbveščali borce o premikih sovražnika, rezali telefonsko žico, pobirali orožje nemškim vojakom in ga nosili partizanom, itd.

V letu 1943 so se posebno razmahnile pionirske organizacije na osvobojenem ozemlju v Beli krajini in na Kočevskem in v osvobojenih predelih Štajerske (na Kozjanskem) in Primorskem. To je bil tudi čas, ko so odprli prve partizanske šole in skoraj lahko zapišem, da je partizanska šola pomenila tudi pionirski odred. Oboje je bilo neločljivo povezano.

Tovarišica Nada Vreček, učiteljica iz Trave pri Kočevju, pripoveduje: »Pri nas se je začela partizanska šola že jeseni 1943. Staro šolo so partizani zažgali, ker se je hotela

STAB SKOFJELOŠKEGA ODREDA

Na položaju 5. 12. 44.

DNEVNO POVELJE

Pionirski bataljon v Železnikih je na poziv NOV energično in vestno pristopil k zbiranju vojnovvažnih premetov in je zadnje dni oddal Skofje-loškemu odredu 1000 m izolirane telefonske žice.

Za pokazano vstrajnost, pridnost in poštvrtovalnost izreka Stab Skofje-loškega odreda Pijonirskemu bataljonu

POHVALO IN PRIZNANJE

in ga za pokazano poštvrtovalnost in vestnost stavlja za vzgled vsem borcem naših edinic, kakor tudi civilnemu prebivalstvu v dolini.

To dnevno povelje naj se prečita pred strojem Pijonirskega bata-ljona in vseh edinic našega odreda.

Smrt fašizmu — Svobodo narodu!

Politkomisar:
Volčič Tone

Nam. komandanta poročnik
Sivec Franc

vanjo vseliti italijanska posadka. Takrat so zgorele tudi knjige in papir. Partizani so nam nosili svinčnike, ki smo jih prelomili na tri, včasih na štiri dele. Pisali smo na vrečke, partizanske lepake in na „Radio poročila“ na obrnjeni strani. Brali smo sprva le „Radijski vestnik“, ki so ga tiskali v tehniki na Medvedjaku. Otroci so bili vsi pionirji in so hodili v šolo v triglavlkah z zvezdami. Imeli so tudi pasove, ki so si jih napravili sami, ter lesene puške in strojnice. Najmlajši so izdelovali „bombe“ iz kolerabe, ki so jo kockasto prebarvali s tintnim svinčnikom. Kadar smo brali o partizanskih zmagah ali o kakem napadu, so kar vzklikali: „Živel Tito! Juriš! Živeli partizani!“ V šoli smo se učili tudi partizanskih pesmi, ki so jih recitirali ali peli na mitingih, prav tako tudi simbolične vaje. Vsak večer pa so se pionirji zbrali na vasi in korakali. Učili so se zelo radi, bili so tesno povezani med seboj. Včasih smo delali črke tudi iz ilovice in jih potem posušili. Pisali so s kosi žganega apna, ker krede ni bilo. Prav take partizanske šole so bile tudi v Podpreski, kjer je bilo veliko pionirjev partizanskih sirot, in v Dragi. Seveda so bili pionirji tudi najboljši obveščevalci, saj je vsak dan pokalo okrog nas. S partizani so se čutili kot ena družina in so mnogokrat jedli iz skupnega kotla. Posebno

Pionirji iz Ljubnega, 7. novembra 1944

meso so dajali partizani za otroke, ker ga drugače ni bilo dobiti.«

Za obdobje 1943 in 1944 najdemo mnogo dokumentov tudi v pionirskem tisku. Aprila 1943 je začel izhajati »Slovenski pionir«, ki so ga tiskali na Rogu v partizanski tehniki »Urški«. Urejal ga je Mitja Vošnjak in pozneje njegov brat Sergej. Že v prvi številki je bilo objavljeno pismo pionirja-partizana Palčka. Štajerski partizani pišejo o svojem partizančku Poldku, ki ga imajo vsi radi. Še mnogo je bilo ta-

kih pionirjev, ki so bili v partizanskih enotah največkrat kurirji in ljubljenci vseh borcev. Vendar so to ljubezen za sluzili s svojo požrtvovalnostjo in borbenostjo. O hrabrih pionirjih beremo v »Slovenskem pionirju« iz leta 1943:

»Na Notranjskem so pionirji z lesenimi puškami jurišali na sovražno patrolo. Sovražnik je mislil, da gredo partizani in je pobegnil. Eden izmed malih junakov je bil med jurišem ranjen.«

»Blizu Cerknice so Nemci presenetili dva štirinajst let stara partizana. Pa se nista zbala. Eden je nosil na hrbtni mine, drugi pa jih je kar z njegovega hrbtni zmetel nekaj Nemcem, potem pa sta se rešila.«

»V Ribnici je pionir med filmsko predstavo prišel k fašistu, mu vzel pištolo in jo odnesel.«

»Blizu Novega mesta sta ostala v nekem skladišču dva puško-mitraljeza. Neke mladinka in pionir sta to opazila. Kljub Nemcem, ki so že prihajali v vas, sta naložila oba puškomitraljeza na voziček in ju odpeljala v gozd. Čeprav so Nemci streljali za njima, sta rešila dragoceno orožje in tudi sama sta srečno prišla skozi strele.«

Zelo delavni pionirski odredi so bili na Bednju, ki so od 1943. leta hodili na sestanke s titovskimi ter z lesenimi puškami in mitraljezi. Pionirska odreda na Bojancih in v Dolenjskih Toplicah pa sta izkopalava neeksplozivne grana-te, ki so jih streljali sovražniki

Pionirji iz Črnomlja pri sprejemu jurišačev, 18. marca 1945

Slovenski PIONIR

ZA SVOJE NAJMLAJŠE IZDAJA ZVEZA SLOV. MLADINE

Marec 1944

Leto II., št. 8

Cena 1.— Lira

iz Črnomlja in iz Novega mesta, ter jih potem odnesla partizanom. Razen teh so znani še pionirski odredi iz Gradca in Črnomlja ter iz Poljan in Žirov, ki so prirejali mitinge in druge nastope.

Tako so pionirske organizacije polagoma dobivale še nove

naloge. Kljub temu, da so še naprej pomagali partizanom in zbirali zanje, se povezovali z njimi in hodili tudi na položaje, so se morali tudi učiti in posebno na osvobojenem ozemlju so začeli tudi z delovnimi akcijami.

Pionirji odreda »Ratitovec« iz Železnikov so leta 1944 narezali več tisoč palic za smučarsko delavnico v Cerknem. Za delo, ki so ga opravili med borbo, so pionirji »Ratitovca« dobili vrsto odlikovanj: Lojze Kristan Red hrabrosti, Jože Demšar Znak hrabrosti, vsi skupaj pa mnogo pohval in nagrad. 20 pionirjev tega odreda je dobilo v Cerknem na mladinski konferenci puške in brzostrelko, ki jim jih je podaril IX. korpus. To brzo-

strelko je nosil komandant odreda Jože Bajželj in je zdaj v Muzeju NO. Mnogokrat so bili s tem orožjem skupaj s Skofjeloškim odredom na položajih. Nekatere pionirske odrede so vodili borci iz partizanskih odredov. Tako piše Jože Štok-Korotan o ustanovitvi pionirskega odreda v Ljubljani, ki je postal pravi mali partizanski odred. Ko so se po neki partizanski akciji v tovarni keramike bližali vasi Nemci, so bili trije pionirji v svoji opazovalnici na Brdnci, ostali pa so se z lesenimi puškami razporedili po položajih. Ko so jih Nemci zagledali, so mislili, da so to partizani, in so se začeli urno vkopavati ob Savinji. Pionirji so se dvignili iz svojih zaklonov, stekli po pašniku in vpili: »Na juriš! Hura! Juriš!« in tako ustrašili Nemce, da so pobegnili.

Med borbo in delom, med hudimi žrtvami in veselimi dogodki so pretekla leta. Pionirji so se v njih izkazali kot odrasli borci; mnogi so izvedli prava junaška dejanja. Še danes so svetel zgled ne le današnjim pionirjem, marveč mnogokrat tudi odraslim s svojimi nesebičnimi željami in dejanji.

Pionirska organizacija je danes predvsem vzgojna in zabavna organizacija hkrati. Pionirji, ki se zbirajo v krožkih, najdejo v njih mnogo razvedrila in prijetne zaposlitve. Se vedno pa se vzgajajo ob likih pionirjev iz borbe, da bi postali pogumni, odločni, požrtvovalni, tovariški, delavni in skromni ljudje v življenju in delu, ki je pred njimi.

M. K.

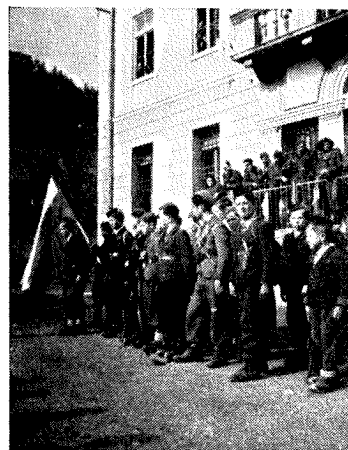

Člani pionirske brigade »Ratitovec«, januarja 1945

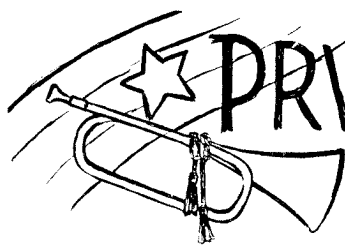
43 palic brez lastnikov

B ILO JE zadnje dni decembra 1944 in v začetku januarja 1945. Bela krajina je dajala za NOV mnogo, mnogo več kot bi kdo pričakoval. Nad 98 % prebivalcev je aktivno delalo za NOV. Nad 4000 mož, fantov, žen in deklet je bilo v operativnih enotah, mnogo jih je bilo v zalednih enotah in ustanovah, mnogi v nemških taboriščih in zaporih. Vendar pa je bil sem in tja še kak moški, ki bi po svojih letih še sodil v to ali drugo partizansko enoto, pa se je temu izmikal. Res, nekateri so bili bolni, največ med njimi pa je bilo simulantov. Redni vojaški zdravniški pregledi in nabori, na katerih so bili tudi novinci iz Primorske in Štajerske, pa naj bi hkrati tudi ugotovili, koliko je med domačini še ljudi, ki bi lahko odšli v NOV. Pri teh pregledih je bilo mnogo smešnih prizorov, ko so se namišljeni bolniki posluževali različnih zvijač, da bi dokazali svojo »bolezen«. Konec decembra je bil v Vinici v neki gostilni obvezen pregled za vse resnične in namišljene bolnike z jugozahodnega dela Bele krajine. Mnogo »bolnikov« je prišlo oprti na palice. Po zdravniškem pregledu pa je ostalo v gostilni, kjer so ljudje prenočili, 43 palic brez lastnikov...

Peter Romanič

Pionirska četa iz Žirov na proslavi v Cerknem 1944

PRVA PARTIZANSKA Koračnica

OKTOBRSKA vojna noč. Užice, 1941. leta. Mesto zatemnjeno, gibanje omejeno, vse tiho. Le tu pa tam vidiš človeka, ki se na klic dežurne patrulje ustavi, pokaže »rdeče dovoljenje« in naglo izgine v stransko ulico. Ura je polnoč.

Na nasprotni strani, prav pred izložbenim oknom dežurne lekarne »Zdravljce«, je stal na zid naslonjen mož. Skoz rob okna, kamor ni segala zavesa, je odseval žarek motne svetlobe. Mož je držal v roki »notes«. Desno roko s svinčnikom med prsti je grizljal z zobmi. Iz njegovega grla so se tiho razlegali neskladni glasovi nekakšne koračnice. Zdaj je tiho zapel, zdaj spet obmolnil, mrmraje je ponavljal glasove nejasne arije in nekaj zabeleži, ne da bi se kdaj ozrl. Ničesar ni videl, nikogar slišal.

»Kdo neki je to v tako pozni in nočni uri?« je tiho vprašal vodja patrulje.

»Vohun,« je šinila Radojici v glavo misel.

»Pst! Kakšen vohun, šema,« je odgovoril vodja patrulje.

Mož je še zmerom stal pri izložbenem oknu. Sklonjen je ponavljal odlomke iz arije, nekaj zapisoval in spet zbrisal.

Patrulja je bila v skrbeh. Niti na misel ji ni prišlo, da bi šla mimo njega, ne da bi se zanimala, kdo je. Sicer pa tega tudi ni smela storiti! Morda je imel Radojica prav. In tako je naposled vodja patrulje pristopil k njemu, rekoč: »Tovariš, dovoljenje za nočno gibanje, prosim!«

Z nobeno kretnjo ni pokazal, da čuti, da so blizu ljudje. Kazno je bilo, da njegovih trenutnih čustev in pogleda niti topovski strel ne bi mogel pretrgati. Mož je mrmral, nekaj zapisoval, grizel noht desnega palca, potem pa je po več opominih, bolj nagonsko zamahnil

z roko, ko da hoče reči: »Pustite me pri miru.«

Patrulja je postala pozorna. Radojica, ki se ni hotel poglobljati v psihologijo drznega ponočnjaka, je bil pripravljen zgrabiti ga.

»Stoj! Kdo ve, kdo je?« ga je zadržal vodja patrulje.

»Saj prav zato, ker ne vemo, kdo je, bi ga bilo treba prijeti in odgnati,« je vztrajal Radojica.

Mož nekam sumljive in »nerrsbske« zunanosti je mirno nadaljeval svoje delo.

»Dovoljenje, tovariš!« je zaklical vodja patrulje, ki ga je naposled minilo potrpljenje.

»Pustite me pri miru, ali pa neham delati, potem pa boste jutri vi...« ga je osorno zavrnil »vohun«, ki je bilo v njegovem glasu razen skrivnostne grožnje čutiti naglas nekega nerazumljivega jezika, da bi bila zabloda še večja.

Malo je manjkalo, da ga Radojica ni zgrabil za vrat, ko je vodja patrulje po kratkem premisleku ukazal: »Nekdo mora ostati tu. Kdo hoče ostati?«

»Jaz,« je brž odgovoril Radojica, ne da bi poslušal pove-lje do konca.

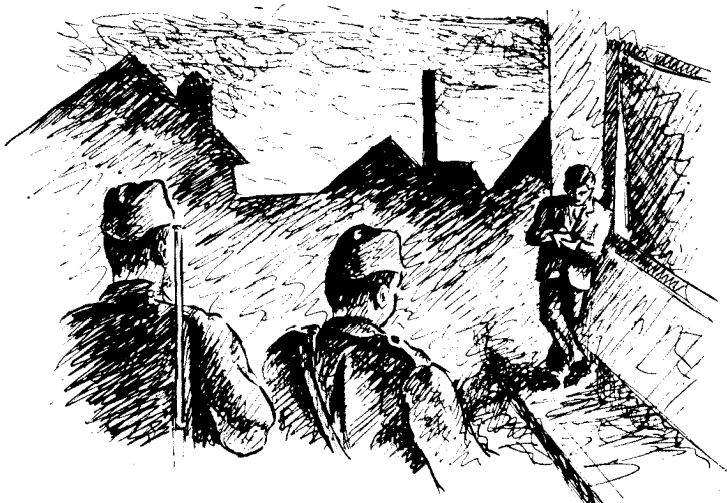
Vtem, ko je patrulja zavila za štab, sta Radojica in neznanec opravljala vsak svoj posel: »Vohun« je grizel noht, tiho nekaj prepeval in zapisoval — »vohunil«, Radojica pa je prestopal z noge na nogo, si grizel spodnjo ustnico in psoval vodjo patrulje, ki mu ni dovolil, da bi hitro uredil zadevo.

»Eh, ne uideš mi: zvedel bom, kdo si, četudi bi moral to plačati z glavo.«

Patrulja se je izmenjala. Enemu izmed fantov so naročili, naj zamenja Radojico, toda le-ta o tem ni hotel ničesar slišati. Za malo se mu je zdelo in zamene ni hotel.

Ni trajalo dolgo, ko je mož z beležnico sedel na hodnik. Kakor na povelje je prisedel k njemu tudi Radojica.

Čas je hitel. Ura je bila štiri, ostalo pa je vse pri starem. Skrivnostni neznanec je opravljal svoje delo, Radojica pa kadil in se na tihem jezil.

Prišla je še tretja patrolja. Toda Radojica je ostal na svojem mestu.

Ura v bližnjem zvoniku je odbila pet. Danilo se je že. Nenadoma je »vohun« skočil pokonci, ko da ga je nekaj pičilo, zamahal z rokami in poln nekakšne notranje sreče vzkliknil: »Zdravo, tovariš, na svidenje!«

Toda vražja strela, kot panter je planil Radojica, nameril puško nanj, se pripravil na strel in kriknil: »Stoj!«

Ko vkopan je neznanec obstal.

»Nočno dovoljenje, tri sto vragov!« je kriknil Radojica.

Neznanec je odrevenel. Puška je bila pripravljena, zdaj zdaj bo počilo. Kak tepec bi utegnil to tudi storiti. Skušal je odgovoriti, pa ga je Radojica prehitel:

»Že pet ur čakam nate, zdaj pa si moj,« je kriknil in postavil puško k nogi.

»Vohunu je odleglo. Cev »partizanke« je spremenila smer. Neznanec si je opomogel od osuplosti, potem pa

je stopil k Radojici in mu hladno sporočil:

»Nočna dovoljenja ne veljajo več. Ura je že pet. Na svidenje!« In naglo je odšel.

Radojici je zaprlo sapo, noge so mu klecnile, z desnico se je prijel za čelo. »Vohunu« in vodji patrolje, ki ga je zadržal, da ni pravočasno izpolnil svoje miličniške dolžnosti, so bile namenjene psovke, ki so kar deževale iz njegovih ust.

»Partizan« in biti naplahitan, to je tisto, kar je grizlo Radojici vest in njegov vojaški ponos.

Ura je osem. V veliki dvorani Sokolskega doma so pripravljeni pulti. Člani orkestra nervozno hodijo sem in tja v pričakovanju dirigenta. Kmalu bo devet, pa ga še ni. Dirigent Jovašević v sosednji sobi maha z rokami. Zbor pripravlja »Internacionalo« za proslavo Oktobrske revolucije. Zgoraj slikarji v naglici pripravljajo razstavo za Dan

revolucije; med njimi je tudi Jurica Ribaf. Orkester pa stoji prekrizanih rok, ker ni dirigenta.

Okrog pol desetih pa zadone na hodniku koraki, na pragu se pojavi Fridrih. Umazan, neprespan, utrujen.

»Kaj pa je s teboj — preklemanska reč? Čakamo te že dve uri!« vzklikujejo godbeniki.

Dirigent ne odgovori. Samo svoj sveženj razveže. List za listom razloži, svoje note, in že so pulti pokriti s popisanimi partiturami. Potem stopi in pokaže s palico godbenikom, naj stopijo k pultom.

In že zadone zvoki prvega partizanskega dela — »Partizanska koračnica«. Delo je skomponiral »vohun« zaskrbljenega Radojice — Emanuel Fridrih, bivši prvi violinist mariborske Opere.

M. Č.,

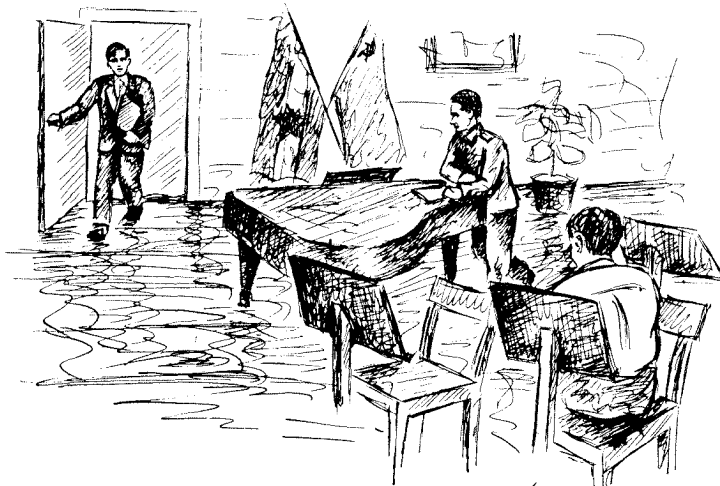
ilustriral Miro Potočnik.

Zgodovina II. svetovne vojne

OB KONCU 1955. leta je založba »Vojno delo« v Beogradu v zbirki inozemskih piscev izdala obsežno delo francoskega generala L. M. Chassinina »Istorija drugega svetovskega rata« (originalni naslov se v prevodu pravzaprav glasi: »Vojna zgodovina druge svetovne vojne 1939—1945).

Knjiga obsega 618 strani besedila in 94 strani dodatkov, skupaj 712 strani. V besedilo je vključenih 40 skic, med njimi 7 na posebnih prilogah. V tej knjigi je francoski pisec skušal zajeti in kolikor mogoče nepristransko podati celotni razvoj vojnih dogodkov v drugi svetovni vojni. Spričo izredno bogate literature, ki je že doslej nastala o teh letih, je bilo Chassinovo delo vse prej kakor lahko. Zato pa je zaradi množine dejstev knjiga kljub visokemu številu strani še vedno skromna oziroma izredno kondenzirana, tako da kronološki red dogodkov v prikazu zelo močno prevladuje.

Zelo pomembno je za to zgodovino, da vsebinsko ne vključuje samo potek operacij v Evropi, temveč v vseh delih sveta, Afrike, Tihega oceana in Azije, na Kitajskem, v Indoneziji in Zadnji Indiji. Skoraj ni mogoče reči, kateremu bojišču je dal prednost, dasi je Evropo obdelal temeljiteje in obsežneje; toda Evropa je tudi bila središče bojnega dogajanja v drugi svetovni vojni.

*Pred
zavezniškim
izkrcajem
v Evropo:
»gozd«
tankov na
Angleškem*

V njej je kar spretno podal različne fronte, kakor so se razvijale v svojem procesu iz nacističnega ognjišča navzven. Ločeno poglavje je posvetil Sredozemlju, prav tako pa tudi japonskim bojiščem v Aziji in na Tihem oceanu od začetka do končne zmage ob kapitulaciji Japonske. Posebna poglavja je posvetil vojni na morju in v zraku.

Zelo dosledno se je pisec pri svojem delu držal vojaškega okvira, v katerem je z možno natančnostjo opisal bitke in operacije, medtem ko se je diplomatskih dogodkov in sestankov šefov držav le rahlo dotaknil. Toda navedel jih je v tolikem obsegu, da si bralec more predstaviti, kako močno so bili v določenih fazah vojne diplomatski sestanki povezani s planiranjem zlasti velikih vojaških operacij. Quebec, Cassablanca, Teheran, Jalta so n. pr. diplomatski dogodki, ki jim je pisec znal dati primeren mesto tudi v sklopu vojaških dogodkov.

Zelo bistroumno je avtor povezal in razložil strateško stran operacij, vlogo in funkcijo tankovskih enot, zlasti v napadu, poseganje letalstva v bitke, kjer je jasno prikazal vlogo lovskih letal in funkcioniranje transportnih letal pri različnih desantih, ki so jih najprej v večjem številu izvajali Nemci, kasneje pa tudi protinemški zavezniki. Nazorno je osvetlil izvajanje bliskovite vojne, prav tako pa tudi njen zastoj. Pri mornarici je opozoril na izreden pomen letalonožilk, v oborožitvi pa na

vedno nova orožja, ki so delno že v tej vojni pokazala svojo strahotno moč, delno pa vseh še niti niso mogli dovolj preizkusiti.

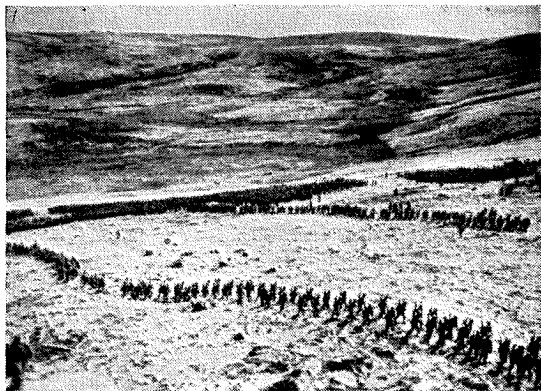
Za slovenske bralce nastane ob Chassinovi knjigi vprašanje, kakšen je avtorjev odnos do narodnoosvobodilnega boja v Jugoslaviji. Reči moramo, da se je dogodkov v Jugoslaviji dotaknil dokaj obširno. V zvezi z osvoboditvijo Beograda je napisal celo posebno poglavje, ki je prvotno izšlo v francoski vojaški reviji, v tej knjigi pa je dodano kot samostojno poglavje. Ostali dogodki so vključeni v besedilo, kjer je bilo potrebno. Toda njihova vključitev v celoto vseh ostalih front in bojišč pa ni primerno prika-

zana, niti ni prispevek narodnoosvobodilne vojske v okviru vseh antifašističnih sil zadosti poudarjen. Če je namreč narodnoosvobodilna vojska vezala približno toliko nemških divizij kakor zavezniške vojske 1944 v Italiji, potem je predstavljala silo, ki bi jo bilo treba v sklopu vseh protihitlerjevskih sil jasno prikazati. Tega pa v Chassinovi knjigi ni! Toda lahko rečemo, da pisec tega ni napravil namenoma, temveč le iz nepoznavanja naših vojaških dejstev. Kajti, kjer je te poznal, jih je tudi odkrito napisal in ni zapadel kakim kasnejšim političnim silam odnoso vplivom. Tako n. pr. glede Trsta in Gorice, o katerih je na strani 548 zapisal: »Na jugu so deli jugoslovanskih sil prvi vkorakali v Trst in Gorico... Trupe angleškega maršala Aleksandra so v ti mesti vkorakale šele po nekaj dneh.« Podobno je pisal tudi na strani 527.

Pomanjkljivo poznavanje položaja na jugoslovanskem ozemlju je pri avtorju povzročilo tudi nekaj napak, katerim se bodo naši bralci morda čudili, toda so razumljive pri delu, pri katerem je bilo treba uporabiti nedvomno zelo številne in različne vire. Na str. 111 je pri orisu razdelitve zasedbenih območij ob zlomu Jugoslavije zapisal,

Zavezniške priprave na invazijo v Italijo: članice ženskega vojaškega korpusa se izkrcajo v Severni Afriki

Vaje ameriških enot pred izkrcanjem v Evropo

da je Italija dobila Slovenijo. Dejansko vemo, da je Italija dobila le zelo majhen del z Ljubljano, ostalo so pa pobrali Nemci, medtem ko so Madžari zasedli Prekmurje. V skladu s tem so nepravilno zarisane državne meje preko slovenskega ozemlja na skici št. 17 na str. 286, kjer je slovensko ozemlje narisano v sklopu nemške države tako, kakor da je bilo v njej že pred 1941. V zvezi z veliko partizansko ofenzivo na prometne žile v Sloveniji v letu 1944 je pač močno pretirano reči, da je »savezniška aviacija porušila mostove na Savi u Sloveniji«. Verjetno je take podatke dalo zavezniško letalsko poveljstvo, toda resnica je bila veliko skromnejša. Na str. 516 je piševo pisanje nejasno, kolikor misli, da »U

zapadnom delu Jugoslavije situacija je bila nejasna. Na Nekim ostrvima bili su britanski 'komandosi'...» Situacija je bila pač »partizanska«. Britanski komandosi pa na Viis niso prišli sami od sebe, temveč po sporazumu z Vrhovnim štabom. Dalje Ljubljana ni bila osvobojena dne 7. maja, temveč 9., in Celovec ne 8., temveč so vanj naše čete prišle 9., in to nekaj ur za zavezniškimi.

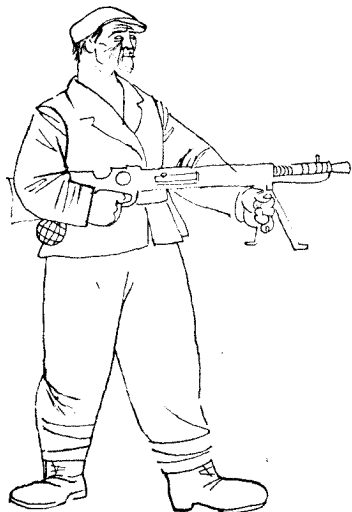
Za prevajalca zelo pohvalno je dejstvo, da je v prevodu tujim lastnim imenom, ki jih je sicer redno transkribiral, dodal originalno obliko iz razlogov, ki jih je v uvodu razložil. Toda nepravilno se mi zdi, da je za slovenska imena ponekod rabil nemške oblike. N. pr. za Labo, ki je v dobrem delu še danes slovanska (češka) reka, je po nemškem uporabljal naziv Elba. Podobno je za česko mesto Budějovice na str. 681 rabil transkribiran nemški izraz Budvajs. Po mojem je nedopustno za mesta, ki so še sedaj slovanska, uporabljati neslovenske nazive. Šifra za nemške operativne načrte proti Jugoslaviji ni bila »Marita«, temveč »Podjetje št. 25«. Z »Marito« so označevali le načrte proti Grčiji.

Ne glede na navedene pomanjkljivosti, ki se posebej tičejo nas, pa bodo naši bralci lahko s pridom in veseljem segali po Chassinovi knjigi, katere največja odlika je ravno to, da je njen avtor zajel v njej celotno drugo svetovno vojno.

F. B.

Ponarejeni dokumenti so mnogim rešili življenje

Dokumentna tehnika, oddelek Centralne tehnike KPS v Ljubljani, je opremljala aktiviste OF in borce NOV in POS s ponarejenimi dokumenti nemških in italijanskih okupatorjev ter ustaških oblasti NDH. Ponarejene listine so jim omogočale svobodno kretanje po vsej tedaj okupirani Jugoslaviji. S pomočjo ponarejenih listin pa so bili tudi mnogokrat rešeni zaprti in obojeni pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja iz okupatorskih zaporov.

KO SO Italijani 1941. leta zasedli Ljubljano, se je takoj pojavilo vprašanje ilegalnih dokumentov. Znani predvojni borci, ki so postali zdaj najvidnejši voditelji gibanja, so morali v ilegalo. To se pravi, da so morali nastopati pod tujim imenom, na katerega pa so morali imeti tudi listine, s katerimi so se lahko izkazali. Pozneje so dobili ilegalni dokumenti še večji pomen: z njimi so prihajali naši vodilni funkcionarji, kurirji in ranjeni partizani z osvobojenega ozemlja v Ljubljano, z njimi so se kretali v nočnih urah, z njimi

so hodili ilegalno iz Ljubljane. Ilegalne dokumente je potrebovala tudi intendantca in še druge panoge našega ilegalnega gibanja.

Prvi je začel z izdelavo ponarejenih dokumentov Ante Novak, ki je bil tudi sam illegalec. Delal je v stanovanju moje sestre Minke Kobilice v Peganovi ulici 9. Moja prva naloga v dokumentni tehniki je bila, da sem mu znašala najrazličnejše stare dokumente: poslovne knjižice, univerzitetne in železničarske legitimacije, uradniške legitimacije za znižano vožnjo, legitimacije SPD, krstne liste in

druge. Da sem natančno vedela, kako italijansko sodišče overovi prepis krstnega lista, sem šla vsaj tri- do štirikrat na sodišče po prepis svojega krstnega lista. S kemikalijami, ki jih je sam »kuhal«, je brisal Ante Novak z vseh dokumentov stara imena, potem s škrobom fiksiral papir, ga likal, sedel na njem in tako dalje, dokler ni bil videti papir nepoškodovan. Nato je vpisal v legitimacijo ime ilegalca, za katerega je bil dokument določen. Na fotografije, ki jih je nalepil namesto fotografije bivšega lastnika, je bilo treba pritiskniti žig. Te žige je sprva z zelo skromnimi sredstvi izdeloval Franc Mihelj-Meksi, prenašala pa jih je Savica Žagar-Hočevarjeva. V letu 1942 je izdelovala slike in žige »Fototehnika« na Tyrševi cesti, ki je bila dejansko last ilegalne tehnike in je le zaradi kritja delala tudi za druge, celo za italijanske vojake. V »Fototehniki« je delal takrat Ivan Trobec-Milan.

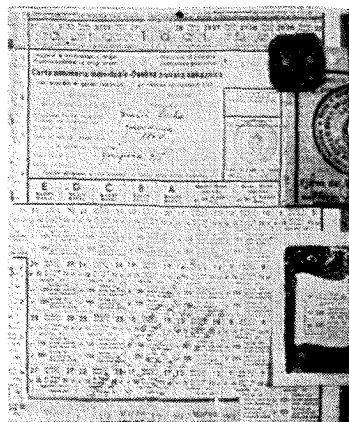
Nekaj mesecev sem pomagala Novaku pri delu in kmalu sem bila večša vseh njegovih »čarovnij«. Ko je odšel septembra 1941 v partizane, sem prevzela vodstvo dokumentne tehnike, kjer sem delala vse do aretacije 1944.

Po Novakovem odhodu sem se preselila po nalogu vodstva tehnike v Rožno dolino. Nekoga dne je prišel k meni Tone Tomšič. Ogledal si je moje delo in sobo, v kateri živim in delam. Takoj je zahteval, da so mi naredili kamuflažno omarico s skrivnim predalom, da sem lahko vanj skrivala predmete, ki sem jih potrebovala pri delu. Odslej je bila ta omarica nerazdruženo povezana z dokumentno tehniko in tudi z menoj osebno, saj se je selila z menoj vsakokrat, kadar sem se morala zaradi varnosti preseliti. Skoraj pri vsaki izmed številnih selitev je bilo vse, kar je predstavljalo dokumentno tehniko, spravljeno v tajnem predalu, v omarici pa smo zaradi kritja, da ne bi padla v oči teža, prevažali sposojeno perilo ali knjige. Selila sem se precejkrat: iz Rožne doline v »Stan in dom«, od tam v

Ilirsko ulico k Mlakarjevim, nato v Šelenburgovo v magazin Akademске založbe, ki ga je vodil Škrlič, po devetih mesecih bivanja v Šelenburgovi sem šla k Nadji Radošević na Tyrševo cesto, od tam na Krakovski nasip in nazadnje k Plešku v Rožno dolino. Skoraj povsod, kjer sem imela obenem delavnico in stanovanje, je bil bunker. Najbolj se spominjam bunkerja v Šelenburgovi ulici, ki je bil skoraj brez zraka.

Prvi dokumenti, ki so jih izdali Italijani decembra 1941, so bile neke na nektografski koži izdelane zasilne legitimacije. Te formularje je takoj začela izdelovati tudi naša ilegalna ciklostilna tehnika pod vodstvom Mitje Ribičiča. Nanje sem vpisovala podatke ilegalca, za katerega je bil dokument določen. Opremiti pa sem ga morala tudi s podpisom italijanskih oblastnikov in z žigom. Dolgo sem se vadila, preden sem znala natančno ponarediti razne podpise. Pozneje sem znala Gamberov podpis ponarediti s tako sigurnostjo, da mi ni bilo treba pogledati več na originalni podpis.

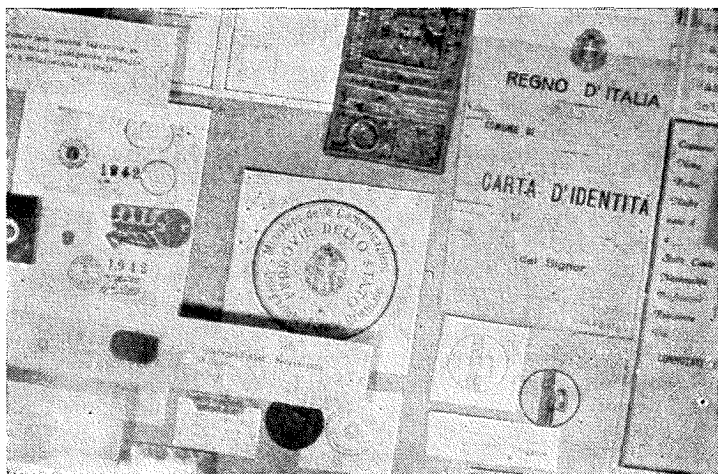
V letu 1942 so izdali Italijani »Carte d'identità«. Formularje so tiskali v takratni Jugoslovanski tiskarni. Da bi se zavarovali pred ponarejanjem, so Italijani strogo nadzirali delavce. Kljub te-

Nekaj izdelkov dokumentne tehnike

mu se je nekemu grafičarju posrečilo, da je vzel en izvod za našo ilegalno tehniko. Tiskarna »Podmornica« jih je začela takoj tiskati in zgodilo se je celo, da so bili ponarejeni formularji dotiskani prej, kot so bile izdane originalne legitimacije. Morali smo čakati le še na številke legitimacij, ki so jih Italijani izdajali. Delali smo vedno tako, da smo opremljali ponarejene dokumente s številkami serij, ki so trenutno izhajale, da so se številke ujemale, predvsem pa, da niso bile višje kot originalne.

Takrat so tiskale naše ilegalne tiskarne že tudi formu-

Nekaj izdelkov dokumentne tehnike

larja za »Lascia passare«, dovoljenja za nočno kretanje in druga. Posebne delavnice so izdelovale gumijaste žige in druge potreščine, jaz pa sem opremila vse te formularje s podatki, številkami, potrebnimi žigi in podpis. Dokumentna tehnika je naredila mnogo dovoljenj za nočno kretanje predvsem za člane VOS (varnostno obveščevalne službe).

Največji promet je bil v dokumentni tehniki predvsem v času večjih mobilizacij, kot spomladi 1942 in 1943, predvsem pa poleti in septembra leta 1943. Takrat sem izdelala na dan tudi do osemdeset dokumentov, in to italijanskih in nemških, osebnih legitimacij in dovoljenj za kretanje. Ob takih prilikah sta delala tudi brata ing. Gregorčič iz Podlimbarske ulice 34 v Šiški, kjer je bila pomožna dokumentna tehnika. Brata Gregorčiča in Kopač so sicer delali retuše za žige, kar je bilo zelo važno, saj si brez tega ne moremo zamisliti dokumentne tehnike.

Nekaj časa, dokler je bila dokumentna tehnika v Selenburgovi ulici, je bil tak promet, da je Nadja-Slavica Radošević kar sedela na klopi v Zvezdi in čakala na dokumente, ki sem jih sproti pošiljala po svojih sodelavki Špeli-Vlasti Vagaji, da jih je Nadja raznašala.

Da sem bila pri svojem delu vedno na tekočem, sem morala videti mnogo legalnih dokumentov. Vsaka narobe postavljena pika, vsaka najmanjša malenkost bi lahko povzročila »provalo« illegalca in celo njegovo smrt. Zato so mi Nadja in tudi drugi stalno nosili najrazličnejše dokumente. Veliko število pripadnikov OF nam je posodilo svoje dokumente na vpogled. Na ta način je zajela dokumentna tehnika širok krog sodelavcev.

Poleg tega sem dobila zvezo tudi z nekim tovarišem, ki je delal na magistratu in ki mi je stalno posojal originalne dokumente predvsem za »krit dokument«. Krit dokument je bil tisti, ki je bil izdelan na ime in številko dokumenta, ki je bil v resnici

izdan, dodala sem le osebni popis in sliko osebe, za katero je bil izdan. Krite dokumente so dobivali le »najtežji« ilegalci. Povezavo sem imela tudi s tovarišico Jelko Pavšič na anagrafu, pri kateri sem dobivala prijavnice za ilegalne prijave.

Dokumentna tehnika je imela lastni nabavni sektor za papir. V glavnem ga je nakupovala Nadja Radošević-Slavica, naš najožji sodelavec — izvedenec za papir — pa je bil Jožko Gorjanc. Kadar je bilo treba nabaviti papir za tisk formularjev za razne dokumente, mu je Nadja včasih prinašala nešteto vzorcev, tako da ji je bilo v trgovinah že nerodno zahtevati vedno in nove vzorce, dokler ni našel Gorjanc vzorca, ki je bil skoraj na las podoben originalu. Zvesta sodelavca sta bila tudi Žabjek, ki je imel knjigovoznico v Dalmatinovi ulici, in graver Sitar. Pri Žabjeku smo rezali papir za »Lascia passare«, Sitar pa nam je ponaredil lepo število okupatorjevih žigov. Precej sta delala za nas tudi Stane Žnidaršič-Mitja, graver iz Eke, ki je šel spomladi 1943 v ilegalo, in Rafel, graverski pomočnik pri Černetu, ki pa o tem ni ničesar vedel.

Tiste tedne po kapitulaciji Italije je imela dokumentna tehnika razmeroma malo dela. Nemci so v začetku pustili italijanske dokumente, po katerih pa takrat ni bilo mnogo povpraševanja, ker so šli ob kapitulaciji Italije iz Ljubljane skoraj vsi, ki so bili močno kompromitirani.

Prvi nemški dokumenti so bili ciklostirani, in to za prehod skozi blok. Seveda so jih naše tehnike ponaredile takoj po izidu.

Poleg nešteti osebni legitimacij, dovolilnic za kretanje, potnih dovolilnic in drugega, sem naredila tudi precej važnih dokumentov za razne akcije.

Branko Ivanuš, ki je pri Centralni tehniki vzdrževal zvezo z železničarji, je prinašal originalne legitimacije železniških uradnikov, uslužbencev in strojevodij. Te legitimacije so bile permanentne in za vsako dnevno dobo.

Razen tega so Italijani lastnike teh legitimacij tudi manj natančno pregledovali kot druge ljudi. Take dokumente sem izdelala za člane IOOF, ko so prišli na zasedanje plenuma v Ljubljano. S takim dokumentom se je tudi tovariš Kardelj na motociklu peljal v Dolomite.

Dokumentna tehnika je izdelovala tudi tovrstne liste za vagonске pošiljke. Razen naslova tvrdke, ki je blago pošiljala, sem napisala tudi naslov tvrdke, kateri je bilo blago namenjeno. Glavno na tovrstnem listu pa je bilo ponarejeno italijansko potrdilo, da je bila roba oziroma vagon pregledan.

Prav posebno velik dogodek pa je bil za dokumentno tehniko znani dvig milijona lir. Naša ilegalna cinkografija je naredila takrat več čekov po vzorcu, ki ga je prinesel Pepe. Čeke so delali večkrat, in to vedno s številko, ki je odgovarjala času. Pepe je vsak dan sporočil: »Danes je bila izplačana ta številka, jutri pride naslednja!« Tako smo več časa čakali na ugodni trenutek in izdelala sem več čekov. Na vsakem sem napisala vse tisto, kar je bilo pisanega s črnilom, to je vsota v številki in besedi in podpis direktorja in glavnega blagajnika. Zelo sem morala paziti, da sta podpis na las odgovarjala originalnima, pa tudi črnilo je moralo biti popolnoma enako. Ko je bil milijon dvignjen, je bil tudi za nas velik praznik.

Tako sem delala vse do zadnjih dni decembra 1943, ko sem za vedno prenehala z delom v dokumentni tehniki. Srečo Pleško iz Rožne doline, pri katerem sem takrat delala v strogo zakonspiriranem bunkerju, je prinesel novico, da pridejo k njemu delat preiskavo. Z Mimi Mekinovo, ki je takrat odgovarjala za vso Centralno tehniko, sva požgali vse izvode dokumentov, tudi tiste, ki smo jih ves čas spravljali za muzej. Le nekaj najvažnejšega materiala sva spravili pri neki kuharici na sedanji Prešernovi ulici. Kmalu zatem sem bila aretirana in poslana v Nemčijo.

Ančka Kariž-Darja

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Kriteriji so ostali nespremenjeni

Glede na to, da je med člani Zveze borcev precej nejasnosti glede roka in kriterija v zvezi s podeljevanjem »Partizanske spomenice 1941«, priobčujemo nekaj pojasnil, pri čemer smo se v glavnem oprli na izvajanja tovariša Ivana Gošnjaka v Zvezni ljudski skupščini dne 19. oktobra letos.

Na osnovi Zakona o »Partizanski spomenici 1941« z dne 25. maja 1946, je bilo v FLRJ od avgusta 1946 do decembra 1956 izdanih skupaj 20.842 spomenic. Zaključno z letom 1952 je bilo podeljenih 20.268 spomenic, oziroma okrog 97 % celokupnega števila, od leta 1952 pa do danes pa je bilo izdanih nadaljnjih 574 spomenic oziroma okrog 3 %. Delo v zvezi z zamenjavo in podeljevanjem spomenic je bilo pravzaprav končano že 1952. leta, kasneje pa so bili sprejeti v reševanje le še izjemni in posamezni primeri, za katere so tedaj dozoreli pogoji za preciziranje in določitev zakonskega skrajnega roka za vložitev novih zahtev za podelitev »Partizanske spomenice 1941«. Vendar je od 1. januarja pa do 1. oktobra 1957 v Državni sekretariatu za narodno obrambo prispelo 24.000 novih zahtev ter okrog 4000 pritožb, ki se nanašajo na prej odklonjene predmete. Iz navedenih podatkov, kakor tudi iz dela proučenih vlog oziroma pritožb, ki so bile doslej poslane na Sekretariat, pa je videti, da večina vlagateljev ni izpolnila zakonskih osnov za podelitev »Partizanske spomenice 1941«, temveč da so te vloge prispele le zato, ker mnogi menijo, da so bila spremenjena merila za podelitev spomenice. Vendar je v zvezi s tem treba pripomniti, da se bo Državni sekretariat za narodno obrambo pri urejanju doslej vloženih zahtev, kakor tudi pri reševanju vlog, ki bodo prispele do dne 31. decembra 1957, ravnal po Zakonu o »Partizanski spomenici 1941« oziroma po členu 3 tega zakona, po katerem povzemamo, da imajo pravico do podelitve in nošenja te spomenice vsi tisti, ki so stopili v partizanske odrede leta 1941

in so ostali v vrstah narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije oziroma Jugoslovanske armade neprekinjeno do konca vojne; dalje vsi tisti, ki so leta 1941 s specialnimi nalogami za delo v sovražnikovem zaledju ostali stalno v sovražnikovem zaledju ter so opravljali te naloge aktivno ter organizirano do konca vojne, ali pa so nato stopili v vrste Jugoslovanske armade, in naposled tisti, ki so leta 1941 stopili v Partizanske odrede, kasneje pa so bili z nalogo, ki jim jo je odredilo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, poslani iz armade na osvobojevo ali okupirano ozemlje, kjer so brez prekinitve ter organizirano delali za narodnoosvobodilno gibanje, bodisi da so se kasneje vnovič vključili v vrste Jugoslovanske armade, bodisi da so ostali izven vojske do konca vojne. Do spomenite pa so upravičeni tudi vsi tisti, ki so bili v borbi ali sredi opravljanja svojih nalog brez lastne volje in krivde ujeti ali internirani in se nikakor niso mogli temu ogniti, vendar so v zaporu ali taborišču aktivno nadaljevali borbo, nato pa se ponovno vključili v vrste Jugoslovanske armade, ali pa so po nalogu vodstva narodnoosvobodilnega gibanja aktivno in organizirano nadaljevali delo izven vojske do konca vojne.

Spomenik na Pohorju?

V začetku oktobra so na razširjenem posvetovanju okrajnega odbora ZB Maribor razpravljali o predlogu za postavitev novega spomenika padlemu I. Pohorskemu bataljonu. Sedanji spomenik je bil namreč postavljen prva leta po osvoboditvi, ko naša skupnost

še ni imela takih sredstev kot jih ima danes. Pa tudi okus ljudstva je spričo našega splošnega napredka z leti postal zahtevnejši. Po drugi strani pa je bilo tedaj treba čimprej označiti vsa mesta, ki so za naše ljudi pomenila toliko kot poslednje bojišče legendarne-ga Pohorskega bataljona.

Udeleženci posvetovanja so bili mnenja, naj bo spomenik skromen, vendar dostojen. Veličasten spomenik bi namreč skazil okolico, ki je sama najlepši spomenik partizanskega življenja. Na jasi, dvajset minut daleč, naj bi stala planinska koč, kjer bi obiskovalci dobili okrepčila in prenočišče. V koči bi bilo tudi nekaj dokumentarnega gradiva o Pohorskem bataljonu.

»Stuarta« pred muzejem

V zadnjih letih je bila zadovoljivo urejena notranjost muzeja NO v Ljubljani. Kmalu bo tudi bližnja okolica dobila nov videz. Topovi pred stavbo prispevajo k splošnemu obeležju muzeja. Pred kratkim pa je muzeju NO odstopila JLA dva tanka tipa »Stuart«, ki sta v zadnjem letu vojne prevozila vso borbeno pot od Visa in Mostarja do Trsta. Postavili ju bodo na betonski plošči pred vhodom. Nekaj topov pa so odstopili okrajnim muzejem.

Razstava nedokumentiranih fotografij

Pogostoma je fotografija bolj zgovorna priča časa in okoliščin kot najpopolneje pisan dokument. Tega so se dobro zavedali znani in neznani partizanski fotografi, mnogi partizani in ljubitelji fotografije, ki so nam kljub pomanjkanju fotomateriala posneli sorazmerno veliko število prizorov in oseb iz NOB. Do danes je samo muzej NO v Ljubljani zbral nad 100.000 takih fotografij. Toda to še ni vse! Fotografije je treba še vedno zbirati. Morda ležijo pri posameznikih redki primerki zgodovinske vrednosti, namesto da bi postali last vsega naroda. Čeprav fototeka muzeja NO vsako fotografijo le preslika, original pa vrne lastniku, ji je uspelo samo v zadnjih treh letih zbrati nad 12.000 fotografij.

Toda približno 30.000 fotografij ni dokumentiranih. Veliko število le-teh je postalo za muzej pravo vprašanje. Kako ugotoviti, kdo, kje in kdaj je sprožil fotoaparat, kaj sploh slika predstavlja? Že nekaj let je »Borec« objavljajal posebno zanimive posnetke s pozivi bivšim borcem in sploh dr-

žavljanom, naj pomagajo pri ugotavljanju vsebine slik. Vendar zaradi pomanjkanja prostora tudi »Borec« ni mogel dosti pomagati. Tako se je rodila zamisel o razstavi nedokumentiranih fotografij. S tem so prireditelji dobili možnost predstaviti večje število slik naenkrat. Že prve dni razstave — le-to so odprli v Tednu muzejev — so obiskovalci identificirali okoli 100 fotografij. Kasneje, ko bodo razstavo prenesli še v druge kraje naše republike, se bo to število verjetno hitro povečalo. Tudi obisk razstave je bil še kar zadovoljiv.

Ves slikovni material razstave bi lahko razdelili na nekaj delov. Prvi in najštevilnejši je tisti, ki so ga fotografirali neznani partizanski fotografi. Sem lahko štejemo tudi tiste slike, kjer je fotograf sicer znan, pa je kasneje padel ali pa se ne spominja, kdaj, kje in kaj je fotografiral. V zmešnjavi vojnih časov je bila tudi vsaka evidenca otežkočena. Če prištejemo še razloge konspiracije, ni veliko število fotografij z neznano vsebino nič čudnega. Saj se je za mnogimi

ljudmi izgubila vsaka sled, kaj šele za zapiski o tem, kaj je kdo fotografiral. Večina posnetkov izvira iz let 1944 do 1945 s področja Dolenjske in Bele krajine, kar je popolnoma razumljivo. Tedaj so namreč začeli zavezniki pošiljati NOV tudi fotografski material. Pogoji na osvobojenem ozemlju so bili vsekakor boljši kot na polosvobojenem ali celo okupiranem. S fotografij zro na nas obrazi ljudi, ki so že več kot desetletje mrtvi. Mnogo mater bo spoznalo svoje sinove ali hčere, mnogo otrok svojce. Mnogim bo slika zadnji spomin na svojce, ki zanje še danes ne vedo, kje in kako so padli. Drugi bodo našli na slikah sebe, kakršni so bili pred leti, ko so bili še mladi in brez potez na obrazih.

Drugi del fotografij na razstavi je tisti, ki so jih posneli posamezni pripadniki okupatorskih sil ali upravnega aparata, pa tudi domači izdajalci. Slikali so svoje žrtve, da bi se s svojim »junaštvom« lahko bahali doma ali drugje. Po čudnih in dokaj zapletenih poteh so te slike prispele v muzej NO. Največkrat so jih našli med stvarmi ubitih sovražnikov naši borci. Tudi te fotografije bodo pojasnile marsi-

Ena izmed nedokumentiranih fotografij

kako usodo, razkrile marsikak zločin.

Če dandanes preprost človek gleda te fotografije, ne-kakšne spomenike polpretek-le dobe, se mu nujno začne pora-jati občudovanje neznanih mojstrov fotografije, ki so po-gosto prvikrat prijeli fotoapa-rat v roke, pa so kljub temu ohranili obeležje časa, ujeli razpoloženje borcev, dih nara-ve. Kolikšno bogastvo obra-zov, teles, uniform, orožja... Posebno filmski delavci bi lah-ko iz neizčrpne zakladnice partizanske fotografije črpali izobilje likov, ki so še vedno ena najslabših strani v naših filmih s partizansko tematiko. Saj je bila tudi oborožitev in obleka partizanov vsako leto drugačna, ne samo taktika!

Mile Pavlin

Z razstave nedokumentiranih fotografij v Muzeju NO v Ljubljani

Vsi pogoji za razvoj

GORICA... Na naši strani meje je ostalo nekaj pred-mestij. Posledice vojne je bilo čutiti na vsakem koraku. Pe-reče stanovanjsko vprašanje, potrebe po upravnih poslopih in komunalnih napravah večje kot kjerkoli drugje. Poleg tega pa še pasivna okolica, do kraja občudovana zaradi politike oku-pacijskih oblasti. V takih po-gojih je skrb okrajnega ljud-skega odbora za kulturno usta-novo, kakršen je Goriški mu-zej, več kot pohvalna.

Muzej je nastanjen v bivšem gradu grofov Croninjev v Kromberku pri Gorici, opusto-šenem v obeh zadnjih vojnah. Sicer je res v nekoliko odroč-nem kraju, nekaj kilometrov od upravnega središča okraja, toda... Treba bo urediti ce-sto, postaviti kažipote. Kaži-pote bo postavilo Turistično društva, s čisto bo težje. Saj še muzejsko poslopje ni do kra-ja obnovljeno, čeprav so mi-nila že tri leta, odkar se je muzej preselil v grad iz Sol-kanske šole, kjer je imel od leta 1952časne prostore. Pre-skrbeti bo treba novo stanova-nje dvema strankama, ki stan-ujeta v stavbi, obnoviti dva stolpa, urediti okolico... Vse-kakor so načrti izvedljivi, tudi

samo grajsko poslopje je za muzej najbolj primerno. Že sedaj je obisk zadovoljiv, pri-hajajo obiskovalci s te in one strani meje, Slovenci kot Ita-lijani. To pomeni, da je Goriški muzej upravičil svoj ob-stoj in da denar, ki ga še ved-no daje OLO, ni bil vržen proč.

Sam muzej ima poleg etno-grafskega oddelka v dveh so-bah, sobe Simona Gregorčiča in sobe, kjer so razstavljeni eksponati iz dobe narodnost-nega prebujenja Primorske v preteklem stoletju, tudi odde-lek NOB. Ta obsega dve sobi in vežo, pravzaprav pa v od-delek NOB štejemo lahko tudi že prej omenjeno sobo. V njej so namreč shranjeni predmeti iz začetkov odpora proti fa-šizmu takoj po prvi svetovni vojni, prapori slovenskih dru-štev, ki so jih zavedni Primor-ci skrivali vso dobo fašizma. Nadalje fašistična strahovlada med obema vojnama, zatiranje vsega slovenskega in boj za svoje pravice, ki so ga Sloven-ci vodili z legalnimi sredstvi.

Dve sobi, oziroma tri in ve-ža, seveda ni dosti za tako ob-širno področje, kakršna je Go-riška. Zato nameravajo odde-lek NOB v bodočnosti razširi-ti. V ta namen imajo že pri-

pravljenih dokaj dragocenih zgodovinskih predmetov, ki so za sedaj začasno vskladiščeni drugje. Posebno slik imajo do-volj in med njimi so take, ki jih nima noben drug muzej. Še vedno se kaj najde, ker ljudje, posebno nekateri, ljubosumno čuvajo predmete, pomembne za NOB ali za njih same. Ta-ko so n. pr. sodelavci muzeja našli pred kratkim zastavo bolnišnice »Franje«, kirurško orodje XXXI. divizije itd.

Pomanjkanje prostora je morda vzrok, da nimajo v mu-zeju svojega mesta tako ime-novana »Goriška fronta« v dneh po kapitulaciji Italije, težki obrambni boji IX. kor-pusa NOV spomladi 1945 in organizacije antifašistov izpred vojne, kot je n. pr. TIGR. Arhiv iz dobe NOB tudi šele ure-jajo, obsega pa arhiv IX. kor-pusa, XXXI. divizije in zaled-nih organizacij ter odborov političnih organizacij in ljud-ske oblasti iz časa vojne. Na-dalje so v muzeju tudi zastave brigad z zgodovinskega zboro-vanja v Okroglici in slike na-rodnih herojev, ki so bili ro-jeni na Goriškem.

Goriški muzej, posebno pa še oddelek NOB, ima brez dvoma vse pogoje za razvoj in plodno delo na naši zahodni meji, na ozemlju, ki je bilo med našo revolucijo tako raz-gibano in pomembno. M. P.

Grob sredi njive

Ko se je pred nekaj tedni več tovarišev, bivših borcev, ki so končali Srednjo kmetijsko šolo v Mariboru, odpravilo na izlet v Iško, so se sredi razigranosti, ki je lastna izletnikom in še zlasti študentom, ki so končali šolo, spomnili nekdanjih dni in pogovor je nanesel tudi na tovariše, ki jim ni bilo dano ućakati svobode. Spomnili so se svojih tovarišev, nekdanjih partizanov, ki so se z njimi skupaj borili za boljše dni, in naenkrat jih je prevzela žalost. Kaj je z njimi, kje so pokopani? Ali so ljudje poskrbeli za njihove grobove? Ta misel se je zajedla vanje in razpoloženje se ni hotelo več razmahniti. Pa je nekdo pretrgal globoki molk s predlogom, da bi — ko so se že odpravili v Iško — vzeli pot pod noge in obiskali še kraje, kjer so partizanili, Rakitno in Pikovnik, kjer je septembra leta 1944 v srditi borbi z brezupno pijanimi belogardisti padlo 16 tovarišev iz 1. čete 1. bataljona X. Ljubljanske brigade. Nekaj izmed njih se je ogrelo za ta predlog in mahnilo so jo na Rakitno oziroma Pikovnik, obiskali so tamošnje ljudi in se pozanimali za grob

svojih tovarišev. Toda zdaj se je izkazalo, da je bila njihova slutnja utemeljena: njihovi padli tovariši počivajo še zmerom tam, kjer so jih po končani borbi pred 13 leti zasilno pokopali, sredi neke njive, na kateri le s plevelom zaraščena gomila priča, da je tam zadnje bivališče 16 junakov. Po trinajstih letih ni bilo niti enega člana Zveze borcev, niti enega člana Socialistične zveze, niti učitelja ali učiteljice, ki bi se pozanimal, kaj pomeni tista turobna gomila sredi njive, na kateri je že vrsto let rodila pšenica in poganja korenje! In končno, mar ni bila dolžnost lastnika njive, da bi opozoril Zvezo borcev ali kako drugo organizacijo, naj prekoplje posmrtno ostanke padlih partizanov, še zlasti, ker je — kakor trdijo nekateri, oral tudi čez njihov grob?

Brezsrčen odnos do padlih partizanov kaže kaj žalostno podobo kraja, še več, opozarja na pomanjkanje sleherne srčne kulture in pietete do tistih, ki so omogočili naše brezskrbno, svobodno življenje. In končno, mar ni dolžnost tamošnjih članov Zveze borcev, da bi — če že sami nimajo

sredstev — poskrbeli, da bi padle partizane prekopali in jim postavili dostojen spomenik, s sredstvi Glavnega ali Okrajnega odbora. Res je, da se bo za padle partizane oziroma za njihov prekop zdaj pobrigal Okrajni ljudski odbor Ljubljana, vendar s tem nikakor ne bo izbrisana krivda tistih, ki so dolgi 13 let puščali v nemar stvar, ki mora biti vsem nam sveta. Na tem mestu pa smo hkrati dolžni zahvale tovarišem absolventom Kmetijske šole v Mariboru, bivšim borcem, ki so poskrbeli, da bo sramota v Pikovniku izbrisana, tovarišem Ivanu Kobetu, komandirju 1. čete 1. bataljona Ljubljanske brigade, ter Milanu in Lojzetu Zakrajšku in tovarišu Škarji.

Naposled sporočamo tudi, da v zanemarjenem grobu nad Pikovnikom med drugimi počivajo posmrtni ostanke partizanov: Franca Martinčiča iz Glazute oziroma Grčaric, Franca Lipuška, menda iz Zabukovice pri Celju, Franca Florjančiča iz Ljubljane, mitraljezca 1. čete in borca Skaze iz Trbovelj. Svojce naštetih padlih partizanov prosimo, da sporoče še ostale podatke, ki so potrebni za napise na spomeniku oziroma spominski plošči.

Ž. N.

*Pred
spominsko ploščo
v Dol. Logatcu*

KRATKE NOVICE

● **TOKIO** — Že druga delegacija oziroma skupina japonskih bivših borcev je letos obiskala kitajske bivše borce. Japonske borce je povabil Mao Tse Tung.

● **VARŠAVA** — Po skoraj sedemletnem prestatku je znova začel izhajati v Poljski štirinajstodnevnik, časopis poljskih invalidov, imenovan »Invalida«. V uvodnem delu prinaša časopis program poljskih vojnih invalidov. Ta časopis je prenehal izhajati 1950. leta, zdaj pa so invalidi spoznali, da jim bo časopis lahko mnogo koristil pri delu.

● **SLOVENSKE KONJICE** — V vasi Spodnje Grušovlje pri Slovenskih Konjicah blizu Tepanja je mali kmet Jože Kolar iz lipe, ki je rastle pred njegovo hišo, izrezal (izklesal) v naravni velikosti kip maršala Tita. Kip je napravil po sliki, ki prikazuje Tita v NOB. Kip je začel delati že pred dvema letoma. Njegova osebnost želja je, da bi smel kip pokloniti samemu maršalu.

● **NEW YORK** — V ZDA so letos prvič priredili nacionalne športne igre za invalide na vozičkih. Invalidi so tekmovali v naslednjih športnih disciplinah: metanju kopja, streljanju z lokom in streljanci, namiznem tenisu in teku na 60 jardov (54,86 m). Med 75 invalidi, ki so se udeležili »Paralimpika« (olimpijskih športnih iger za paraplegike), sta dosegla najboljše rezultate All Sludsky v metanju kopja (17,10 m) in Tony Michi, ki je stezo, dolgo 60 jardov, »pretekel« v 13 sekundah.

● **SLAVONSKI BROD** — Na skupnem sestanku okrajnih odborov ZB Slavonije so sklenili postaviti Muzej revolucionarnega gibanja v Slavonskem Brodu. Določili so tudi lokacijo stavbe. Okoli muzeja naj bi bil park, kjer bi vsako drevo imelo svoj pomen. Na betonskih ploščah bodo namreč napisana imena padlih partizanov, datum in opis važnejših akcij in bojev. Poleg tega so predstavniki organizacij ZB sklenili, da bo centralni spomenik padlim borcem Slavonije postavljen do leta 1961 v Kamenskem, ki je bilo središče vstaje slavonskega ljudstva.

● **WASHINGTON** — Bivši ameriški borci iz druge svetovne vojne, člani AMVETS, so preko Svetovne federacije bivših borcev ponudili knjige organizacijam borcev drugih držav. Vsaka zbirka

obsega 99 del znanih ameriških piscev o zgodovini, filozofiji in družbenih vedah, poleg tega pa še romane, eseje in pesniške zbirke.

● **ATENE** — Organizacija vojaških invalidov in vojnih žrtev Grčije je pred kratkim dobila prostrano zemljišče na otoku Ikar. Tam nameravajo zgraditi termalno kopališče za svoje člane. Poleg tega se ukvarjajo z zamisljo, da bi istotam zgradili stalno kolonijo za otroke padlih borcev in invalide. V koloniji bi lahko letovali tudi člani organizacij, ki so vključene v Svetovno federacijo bivših borcev.

● **LJUBLJANA** — Na ljubljanski univerzi je bil 7. oktobra letos proglašen za častnega doktorja medicine sir Harold Delfe Gillies, šef oddelka za plastično kirurgijo v Rockdown House v Basingstokeu. Že v Bariju so njegovi sodelavci zdravili ranjene borce NOV, leta 1945 pa je prišla v FLRJ ekipa angleških zdravnikov-specialistov za plastično kirurgijo, ki jo je vodil sir Harold Gillies. Ti so pomagali ustanoviti center za plastično kirurgijo v Beogradu.

● **MOSKVA** — V proslavo 40-letnice Oktobrske revolucije je izdala založba »Mlada garda« več knjig. Med njimi knjigo »Izvor navdiha«, ki jo je spisal M. Velicko. V njej piše o krajih, kjer je bil rojen, kjer je živel in umrl Lenin. Izšla je tudi knjiga Pavla Petroviča Postiševa, ki je postal revolucionar s petnajstimi leti. Naslov njegove knjige je »Iz preteklosti«. V njej opisuje težko življenje tkalcev iz Ivanova pred revolucijo.

● **MARIBOR** — Sekcija koroških borcev pri okrajnem odboru ZB v Mariboru pripravlja dokumentarno knjigo o vojaških operacijah in bojih v se-

verni Stajerski, se pravi knjigo, ki bo govorila o Maistrovih borcih. Knjigo ureja znani koroški borec Lojze Ude.

● **MOSKVA** — V letih od 1957 do 1960 bodo v Sovjetski zvezi izdali zgodovino velike domovinske vojne v petih zvezkih, mimo tega pa tudi zbornik dokumentov o zgodovini te vojne.

● **SKOPJE** — Letos in prihodnje leto bodo v okoliščini mesta postopno urejali grobove padlih borcev, ki so bili do sedaj večinoma zapušteni. Prej je primanjkovalo kredita. Akcijo bo vodil okrajni odbor Zveze vojaških vojnih invalidov, sodeloval pa bo tudi odbor ZB. V ta namen bo okrajni odbor ZB dal 300.000 din, 700.000 dinarjev pa bo dodelil republiški odbor ZVVI.

● **OSLO** — Nad 2000 ljudi, bivših vojnih ujetnikov, je protestiralo in demonstriralo proti bivanju poveljnika sil atlantskega pakta, bivšega nacističnega generala dr. Hansa Speidla. Na neki transparent so demonstranti napisali: »Nemškemu narodu smo odpustili, nacističnemu generalu pa ne!«

● **SISAK** — Kot mnogokje v državi, je tudi tu težavno vključevati žensko mladino v poklice. Zato nameravajo ustanoviti posebno šolo za medicinske sestre, v katero bi sprejemali predvsem dekleta — hčerke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. S tem bo pomagano dekletom in končno vsemu ljudstvu, saj srednjega medicinskega kadra zelo primanjkuje.

● **LJUTOMER** — Muzej NOB je ustanovil bivši okrajni odbor ZB NOV v Ljutomeru. Po reorganizaciji okrajev je muzej bolj života bil, saj ni pripadal niti občini niti okraju. Od 1. novembra 1956 je muzej v Ljutomeru od-

delek pokrajinskega muzeja za Pomurje. Do danes so muzejski delavci zbrali nad 800 dragocenih predmetov, med njimi rokopise narodnega heroja Ivana Kavčiča-Nandeta, kole, na katere so bili privezani ustreljeni talci v Cezanjevcih, razne oglase in objave okupatorskih oblasti, tiralicke za Ivanom Kreftom itd. Čeprav je bil muzej letos zaradi obnove več časa zaprt, ga je obiskalo že okrog 2000 ljudi.

● **LJUBLJANA** — Sredi meseca oktobra so začeli v Savski koloniji v Ljubljani graditi novo osnovno šolo, ki se bo imenovala Osnovna šola Borisa Kidriča-Petra.

● **DOL. LOGATEC** — Krajevna organizacija v Dol. Logatcu je 6. oktobra odprla spominsko ploščo dvema aktivistoma — Antonu Pirnatu in Jakobu Trčku, ki ju je 23. marca 1944. leta ubila »črna roka« ter ju vrgla v jamo Jačko. Proslave so se udeležili svojci padlih ter zastopniki organizacij, mnogega pa je bilo tudi upokojencev, ki so istega dne razvili svoj prapor. Sodelovala sta tudi godba na pihala in pevski zbor iz Logata.

● **WROCLAW** — V tem mestu na Poljskem bodo obnovili proces proti vojnemu zločincu Sergeju Bobki, nekdanjemu poveljniku koncentracijskega taborišča v Koldicevu.

● **OSWIENCIM** — Doslej se je na razpis oswiencimskega kmetija za spomenik v tem nekdanjem taborišču javilo že 505 umetnikov iz 30 držav. Največ umetnikov se je prijavilo iz Nizozemske (98). Zdaj bo komite vsem prijavljenim umetnikom poslal pogoje in želje za spomenik, do 15. marca 1958 pa bodo morali umetniki poslati načrte.

● **PRAGA** — »Hlas revolucije« — Glas revolucije, osrednje glasilo Zveze protifašističnih borcev iz Českoslovaške, ki izhaja že deseto leto, bo v prihodnjem letu izhajal kot štirinajstodnevnik in ne kot mesečnik kakor doslej.

● **LJUBLJANA** — Na oktobrski seji Mestnega sveta Ljubljane so sprejeli odlok, o katerem so že prej razpravljali z ZB, naj bi bil spominski »Pohod ob žici okupirane Ljubljane« odslej vsakokrat 9. maja, na praznik Ljubljane. Rečeno je tudi bilo, da bi v tem tekmovanju v vzdržljivosti in medsebojni pomoči sodelovale tudi ekipe iz bratskih republik in iz tujine.

IZREČENO IN ZAPISANO...

V veži osnovne šole na Dolu pri Hrastniku je vzidana velika marmorna plošča. Že pred leti je bilo predlagano, naj bi vanjo vklesali spominske besede na ime Emila Hamerška, učitelja na tej šoli, ki je bil 1941. leta ustreljen kot prvi talec, ker je organiziral miniranje Riklovega mostu v Hrastniku. Članu občinskega odbora ZB in upravitelju šole je bilo besedilo spominske besedila izročeno, vendar to pietetno delo še do danes ni opravljeno. Ali ne bi bila prav šola primeren prostor za oddolžitve prvi žrtvi?

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

»... Žleb al' lijak ...«

NA TEORETIČNEM sestanku naj bi diskutirali o prvem poglavju zgodovine VKP(b). Danes o tem, in potem naprej na novo poglavje. Prvo nam je že davno prešlo v meso in kri. Zdi se nam, da ga dobro poznamo, ko beremo, se nam vse zdi več kakor znano, ko pa moramo diskutirati, stoje stvari malo drugače, ne gre in ne gre. Vsaj nam, nekaterim.

Pred sestankom se izprašujem. Kako neki se je imenoval tisti, ki je v Rusiji prvi vodil marksistične krožke in proučeval Marksa in tistega njegovega tovariša. Nikakor se ne morem spomniti. Sestanek pa se bo pričel vsak čas. Še dve, tri minute... Listamo po knjigi, a njega nikjer. Kot nalašč!

— Vrag, če ga ne bi iskal, bi se gotovo po platnicah sprehajal!

Ta trenutek pa se je pričela študijska ura. Sedimo na travi.

— Tovariši, pravi komisar, nekoliko bomo diskutirali o prvem poglavju »Zgodovine«. Govorili bomo o tem, kar nam je že znano, potem pa se bomo seznanili z novim materialom. Kdo bo prvi?

Tišina. Blagor tistim, ki vedo in znajo vse. Sede brezbrizno, a se vendar nočejo prigrasiti.

— Sem k nam gleda, pravi Djoko.

— Gleda, pravim. No, komisarjev pogled je oddrsel drugam in oddahnili smo se. — Kdo je prvi uvažal marksistične krožke v Rusiji? vpraša komisar.

— Bes ga plentaj, boš videl, da bo sedaj mene, vzdihne Djoko.

— Kdo ve koga, tebe ali mene, sem gleda... morda bi bilo bolje, da smo sedli bolj naprej.

— Vrag naj bi vedel kaj je bolje. Še najbolj bi se prileglo biti sedaj na straži ali v partulji.

— Daj ti, Djoko! Saj znaš... spomni se.

— Naj povem, kdo je te krožke ustanavljal v Rusiji?

— Da, Djoko, to nam povej!

— V tem času je bila Rusija cesarstvo. Imeli so carja, ki za delavce ni bil kaj prida. Preganjal jih je, delavci so trpeli in so bili izkoriščani... Potem je prvi pričel voditi te krožke... To je bilo takrat potrebno, da bi se delavci izobrazili in dvignili, da bi se zavedli, da lahko carja vržejo in uvedejo komunizem. In zato so pričeli tedaj ustanavljati krožke.

— Točno tako je, Djoko. Toda povej mi ime tistega, ki je uvažal te krožke!

— Prvi, ta prvi, ki se je ukvarjal s temi stvarmi... te krožke in še druge potrebne stvari, je bil... no... imenoval se je Žleb...

Nekateri so se zasmejali, nasmehnili se je tudi komisar, Djoko pa je zalila močna rdečica.

— Potem pa Lijak... ali nekako tako.

Četa se smeje.

— Že dobro, Djoko! Kar sedi, pravi komisar. Naj pove, kdor ve.

— Plehanov, so spregovorili mnogi.

— Ti Djoko pa žleb, lijak...

— Saj sem vedel, da je nekaj s tem v zvezi, saj je žleb iz »pleha« in lijak tudi.

B. P.

»Ljubljanska srajca« pri partizanih

Težko je bilo sprva pri partizanih mlademu fantu, nevaženemu kmečkemu življenju. V kmečkem okolju jo je mimogrede polomil...

Dne 24. decembra 1942 je Lukov bataljon Šercerjeve brigade napadel belogardistično postojanko na Blokah. Toda prišla je pomoč in bataljon se je moral umakniti. Mitraljezec Tonko in njegov pomočnik Gusar sta se umikala med zadnjimi, otovorjena s polnimi torbicami raznih dobrot. Akcija je bila namreč na »sveti večer«, onadva pa sta se zadnja umaknila iz neke utrjene hiše, ker sta morala kriti umik.

Na zbornem mestu sta oba začela dobrote deliti tudi tovarišem. Gusar je odprl tor-

bico in ponudil svoj plen — medene poljubčke. Vsaj mislil je, da so. Toda partizani so se začeli zmrдовati in pljuvati grizljaje iz ust. »Droži pa že ne bomo jedli, ne imej nas za neumne!« je zabrusil Gusarju četni komisar Kolumb. »Lahko se napihnemo in odletimo!«

V svoji nevednosti je imel namreč Gusar droži — ki jih kmetje rabijo za kvas — za medene poljubčke.

»Podkovano« stegno...

Nekoč sta kurirja Gusar in Milan šla iz Zapotoka v Velike Lašče po hrano. Milan po moko, mast, sol in drugo, Gusar pa po meso.

V mesnici je Gusar opazil več lepih debelih stegen, ki so visela na kljukah. Sline so se mu pocedile, ko se je spomnil, kaj bi se vse dalo napraviti iz lepe govedine. Brž je vprašal mesarja, kje so dobili toliko tako lepega mesa in če bo danes dobil kaj več kot navadno. Mesar mu je odvrnil, da je konspiracija, kje so dobili meso, obenem mu je pa ponudil celo stegno in mu voščil dober tek. Gusar, ne bodi len, si je oprtal največje stegno in ga zavil v vrečo. Zunaj vasi ga je čakal še Milan in oba sta izmučena komaj prinesla tovor do Zapotoka. Tam se je Gusar začel hvaliti, kako lepo meso je dobil in to celo stegno, kar je seveda plod »njegove agitacije in političnega dela«. Vsa kurirska postaja se je zbrala okoli njega, vsi so ga hvalili. Toda joj! Komaj so vzeli meso iz vreče, se je Silni glasno zasmejal, nekajkrat udaril s petami ob tla in zarežetal: »Ihaha, ihaha, sedaj smo pa doma. Naš živinozdravniški strokovnjak nam je prinesel podkovano goveje stegno!« Nato so vsi kurirji začeli kričati Gusarju: »Ihaha, ihaha...«

Čez nekaj časa se je Gusar spomnil, da so prejšnjega dne letalske bombe pobile nekemu kmetu iz Roba konje. Mesarji so jih odrli in radodarno delili meso, on pa je to meso nosil štiri ure daleč in še v breg.

TISKARNA

ČASOPISNO-ZALOŽNIŠKEGA PODJETJA

LJUDSKA PRAVICA

IZVRŠUJE VSE VRSTE
T I S K O V I N

KNJIGOTISK
ROTO TISK
OFFSETTISK
BAKROTISK
KLIŠARNA
KNJIGOVEZNICA

